

LATVIJAS UNIVERSITĀTE

SANTA USĀNE

PĀRROBEŽU SADARBĪBA PIEROBEŽAS TERITORIJĀS

PROMOCIJAS DARBS

zinātniskā doktora grāda zinātnes doktors (*Ph.D.*) socioloģijā un sociālajā darbā iegūšanai

Rīga, 2021

Promocijas darbs izstrādāts Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātē, Socioloģijas nodaļā laika posmā no 2014. gada līdz 2021. gadam.

Darbs sastāv no ievada, astoņām nodaļām, kopsavilkuma un secinājumiem, priekšlikumiem, literatūras saraksta un četriem pielikumiem.

Darba forma: disertācija zinātniskā doktora grāda zinātnes doktors (*Ph.D.*) socioloģijā un sociālajā darbā iegūšanai, lauku socioloģijas apakšnozare.

Darba zinātniskā vadītāja: *Dr.sc.soc.*, profesore Aija Zobena.

Darba recenzenti:

- 1) Baiba Bela (*Dr.sc.soc.*), vadošā pētniece, Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes Sociālo un politisko pētījumu institūts;
- 2) Līga Paula (*Dr.sc.soc.*), asociētā profesore, Latvijas Lauksaimniecības universitāte;
- 3) Alīna Daņileviča (*Dr.oec.*), pētniece, Daugavpils Universitāte.

Promocijas darba aizstāvēšana notiks 2021. gada 18.jūnijā, plkst.10:00 Latvijas Universitātes Socioloģijas un sociālā darba, politikas zinātnes un plašsaziņas līdzekļu un komunikācijas zinātnes promocijas padomes atklātā sēdē Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātē (210. telpā), Lauvas ielā 4, Rīgā.

Ar promocijas darbu un tā kopsavilkumu var iepazīties Latvijas Universitātes Bibliotēkā Rīgā, Raiņa bulvārī 19.

Latvijas Universitātes Socioloģijas un sociālā darba, politikas zinātnes un plašsaziņas līdzekļu un komunikācijas zinātnes

promocijas padomes priekšsēdētāja

/prof. Iveta Reinholde/

promocijas padomes sekretāre

/Velta Skolmeistere/

© Latvijas Universitāte, 2021
© Santa Usāne, 2021

ANOTĀCIJA

Promocijas darba mērķis ir izpētīt pārrobežu sadarbības procesu pierobežas teritorijās un tajā iesaistītos aģentus. Darba teorētisko ietvaru veido aģentu tīkla teorija, robežobjektu teorija, pārrobežu sadarbības jēdziena un mūsdienu pierobežas un lauku teritoriju attīstības raksturojums. Empīrisku datu ieguvei izmantota Alūksnes novada Latvijā un Veru apriņķa Igaunijā gadījuma izpēte. Pētījumā secināts, ka ES iekšējā un ES ārējā robeža atkarībā no to radītiem apstākļiem pārrobežu sadarbībai un pierobežas teritoriju attīstībai analizējamas kā viens robežobjekts, kuram atkarībā no robežas veida atšķiras primārā funkcija – sociālās pasaules vienojoša vai tās nodaloša. Savukārt ES pārrobežu sadarbības finanšu instrumenti pierobežā funkcionē gan kā priekšnosacījums pārrobežu sadarbības radīšanai, gan kā teritoriju attīstību veicinātājs.

Atslēgvārdi – pierobeža, pārrobežu sadarbība, robežobjekti, aģentu tīkls.

ANNOTATION

The aim of the dissertation is to explore the process of the cross-border cooperation in border areas and actors involved in it. The theoretical framework is based on actor-network theory, boundary objects theory, the description of the concept of cross-border cooperation and the description of nowadays border and rural areas. The case study of Alūksne County in Latvia and Võru County in Estonia was used to obtain empirical data. The study concludes that the EU's internal and external borders, depending on the conditions created for cross-border cooperation and development of border areas, can be analyzed as one boundary object, which depending on type of the border has a different primary function – uniting or separating social worlds. While, the EU cross-border cooperation financial instruments function both as a precondition for the creation of cross-border cooperation and as a facilitator of territorial development.

Key words – border area, cross-border cooperation, boundary objects, actor network.

SATURS

IZMANTOTO SAĪSINĀJUMU SARAKSTS	7
ATTĒLU SARAKSTS	8
TABULU SARAKSTS	9
IEVADS	10
1. LAUKU UN PIEROBEŽAS TERITORIJU ATTĪSTĪBA.....	20
1.1. Lauku izpēte un attīstības pieejas	20
1.2. Latvijas reģionālās un pierobežas politikas raksturojums	24
2. PĀRROBEŽU SADARBĪBA	29
2.1. Pārrobežu sadarbība institucionālā līmenī	29
2.2. Pārrobežu sadarbība indivīda līmenī	36
3. AĢENTU TĪKLA TEORIJA	39
3.1. Aģentu tīkla teorijas konceptuālais ietvars	39
3.2. Aģentu tīkla teorijas kritika un ierobežojumi	45
3.3. Robežobjektu teorija aģentu tīkla teorijas ietvaros.....	46
3.4. Robežobjekti starptautiskā vidē	54
3.5. Robežobjektu teorijas kritika	57
4. PIEROBEŽAS UN PĀRROBEŽU SADARBĪBAS PĒTĪJUMI.....	59
4.1. Latvijas pierobežas pētījumi	60
4.1.1. Metodoloģiskās pieejas	60
4.1.2. Pārrobežu sadarbība.....	62
4.1.3. Robežas šķērsošanas iemesli un problemātika	63
4.1.4. Pierobežas teritoriju attīstība	64
4.2. Citu valstu pierobežu pētījumi.....	65
4.2.1. Metodoloģiskās pieejas	65
4.2.2. Pārrobežu sadarbība.....	67
4.2.3. Robežas šķērsošana un tās problemātika.....	69
4.2.4. Pierobežas teritoriju attīstība	71
4.3. Secinājumi par Latvijas un citu valstu pētījumu atziņām	72
5. GADĪJUMA IZPĒTES METODOLOĢIJA	75
5.1. Gadījuma izpēte (<i>Case Study</i>) kā pētījuma stratēģija lauku socioloģijā.....	75
5.1.1. Alūksnes novads kā pierobežas teritorijas izpētes gadījums	77

5.1.2. Veru aprīņis kā satelītgadījums pierobežas teritorijas izpētē	80
5.2. Empīriskā pētījuma datu ieguves metožu un laukdarba raksturojums	81
5.2.1. Daļēji strukturētas intervijas	81
5.2.2. Iedzīvotāju aptauja.....	85
5.3. Datu analīzes metodes	87
6.1. Latvijas lauku vispārējs raksturojums teritoriju attīstības kontekstā.....	90
6.2. Pierobežas perifēro teritoriju attīstība un problemātika informantu skatījumā	93
7. PĀRROBEŽU SADARBĪBAS IETEKME UZ PIEROBEŽAS TERITORIJU ATTĪSTĪBU	104
7.1. Pārrobežu sadarbība un kontakti ES iekšējās robežas ietvaros	104
7.2. Pārrobežu sadarbība un kontakti ES ārējās robežas ietvaros.....	116
7.3. ES finansējuma nozīme	120
7.4. Pārrobežu sadarbības intensitāte un nozīme	124
8. VALSTS ROBEŽA KĀ ROBEŽOBJEKTS.....	127
8.1. Dažādas valstis kā dažādas sociālas pasaules	128
8.2. Robeža kā robežobjekts pārrobežu sadarbības tīklā	134
8.3. ES iekšējā un ES ārējā robeža: robežobjekta atšķirības	141
9. KOPSAVILKUMS UN SECINĀJUMI.....	148
PRIEKŠLIKUMI.....	163
PATEICĪBAS.....	165
IZMANTOTIE AVOTI.....	166
PIELIKUMI.....	182
1.pielikums. Pierobežas pašvaldības (VARAM & VRAA, 2012, 88.lpp).....	183
2.pielikums. Intervijas vadlīnijas pašvaldības (pagasta / novada) pārstāvjiem.....	184
3.pielikums. INTERREG pārrobežu sadarbības programmu pārstāves intervijas vadlīnijas	186
4.pielikums. Alūksnes novada iedzīvotāju aptaujas anketa	187

IZMANTOTO SAĪSINĀJUMU SARAKSTS

ATT	Aģentu tīkla teorija
ES	Eiropas Savienība
OECD	Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija
PS	Pārrobežu sadarbība
LR	Latvijas Republika
VARAM	Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija
VRAA	Valsts reģionālās attīstības aģentūra
NVO	Nevalstiskā organizācija
LEADER	Liaison Entre Actions de Développement de l'Économie Rurale (franču val.), links between the rural economy and development actions (angļu val.), saites starp lauku ekonomiku un attīstības darbībām (latviešu val.). Eiropas Savienības finanšu instruments lauku attīstības projektu atbalstam.
INTERREG	Inter-regional (angļu val.), starpreģionu (latviešu val.). Eiropas Reģionālās attīstības fonda finanšu instruments starpreģionu sadarbības veicināšanai Eiropā.
ETSG	Eiropas teritoriālās sadarbības grupa
LZP	Latvijas Zinātnes padome
ERAF	Eiropas Reģionālās attīstības fonds

ATTĒLU SARAKSTS

<i>2.1.attēls</i>	Pārrobežu sadarbības posmi	33
<i>3.1.attēls</i>	Virisma un pavedieni	42
<i>3.2.attēls</i>	Vietējo un globālo tīklu mobilizācija	42
<i>4.1.attēls</i>	Iedzīvotāju pārrobežu saiknes ar kaimiņvalsti	70
<i>5.1.attēls</i>	Gadījuma izpēte	78
<i>5.2.attēls</i>	Alūksnes novada satiksmes infrastruktūra	78
<i>5.3.attēls</i>	Alūksnes novada iedzīvotāju aptaujas respondentu demogrāfiskais profils	87
<i>5.4.attēls</i>	Datu konceptuālais modelis	89
<i>6.1. attēls</i>	Alūksnes novada ekonomisko attīstību kavējoši faktori respondentu skatījumā (%)	95
<i>6.2. attēls</i>	Kopienų attīstības barjeras respondentu skatījumā (%)	96
<i>6.3. attēls</i>	Alūksnes novada atrašanās Igaunijas / Krievijas pierobežā ietekme uz iedzīvotāju ekonomisko situāciju (%)	101
<i>6.4. attēls</i>	Ļubeļskas provinces atrašanās ES pierobežā ietekme uz kopienų ekonomisko situāciju (%)	102
<i>7.1. attēls</i>	Igaunijas Republikas apmeklēšanas biežums pēdējo trīs gadu laikā (%)	112
<i>7.2. attēls</i>	Izmaiņas Igaunijas Republikas apmeklēšanas biežumā, ja respondentu dzīvesvieta nebūtu pierobežā (%)	112
<i>7.3. attēls</i>	Biežākās Igaunijas Republikā apmeklētās pilsētas (%)	113
<i>7.4. attēls</i>	Igaunijas apmeklēšanas iemesli (%)	114
<i>7.5. attēls</i>	Respondentu kontakti un sadarbība ar Igaunijas iedzīvotājiem pēdējo trīs gadu laikā (%)	115
<i>7.6. attēls</i>	Respondentu sadarbības ar Igaunijas iedzīvotājiem biežums (%)	116
<i>7.7. attēls</i>	Latvijas un Igaunijas iedzīvotājus vienojošs elements (%)	116
<i>7.8. attēls</i>	Krievijas Federācijas apmeklēšanas biežums pēdējo trīs gadu laikā (%)	119
<i>7.9. attēls</i>	Respondentu kontakti un sadarbība ar Krievijas iedzīvotājiem pēdējo trīs gadu laikā (%)	120
<i>7.10. attēls</i>	Latvijas un Igaunijas iedzīvotājus vienojošs elements (%)	120
<i>8.1. attēls</i>	Igaunijas iedzīvotājus raksturojošas īpašības respondentu skatījumā (%)	131

8.2. attēls	Respondentu asociācijas ar Igaunijas Republiku (%)	131
8.3. attēls	Krievijas iedzīvotājus raksturojošas īpašības respondentu skatījumā (%)	131
8.4. attēls	Respondentu asociācijas ar Krievijas Federāciju (%)	132
8.5. attēls	Institucionāla līmeņa pārrobežu sadarbības tīkls	135
8.6. attēls	Vietējo iedzīvotāju loma institucionāla līmeņa pārrobežu sadarbības tīklā	140

TABULU SARAKSTS

5.1.tabula	Kopienų attīstības barjeras respondentu skatījumā	72
6.1.tabula	Intervēto iedzīvotāju saraksts	83
6.2. tabula	Intervēto ekspertu saraksts	84

IEVADS

Promocijas darba tēmas aktualitāte

Latvijai ir 1388 km gara sauszemes robeža, kas veido 74 % no valsts kopējās robežas (LR Centrālā statistikas pārvalde, 2018a), un gandrīz trešā daļa jeb 31 no 110 Latvijas novadiem piekļaujas valsts sauszemes robežai. Jau tas vien zināmā mērā norāda uz pierobežas izpētes aktualitāti. Teritorijai atrodies pierobežā, tā saskaras ar valsts robežas tuvuma radītiem apstākļiem, kuri veido no pārējās valsts teritorijas atšķirīgu vidi attīstībai (VARAM & VRAA, 2012). Būtisks ir jautājums par šo atšķirību ietekmi – vai tās ir teritoriju attīstību ierobežojošas vai arī tās var veicināt teritoriju attīstību? Teritorijām atrodies blakus vienai otrai, neizbēgama ir pārrobežu sadarbība – regulāra vai gadījuma rakstura; institucionāli organizēta vai indivīda līmenī; uz pārrobežu sadarbības projektiem vai uz personīgiem kontaktiem balstīta; ar ekonomiska vai ar sociāla (piemēram, citas valsts kultūras iepazīšanas) rakstura mērķiem; uzturot komunikāciju ar kaimiņvalsts iedzīvotājiem vai apmeklējot un iepazīstot tās teritoriju. Autore promocijas darbā analizē pārrobežu sadarbību starp savstarpēji robežojošām teritorijām un valsts robežas lomu tajā. Papildus tam, kopumā Latvijā pierobežas teritorijas vienlaicīgi ir arī Latvijas lauku teritorijas. Salīdzinot ar citām Eiropas Savienības (ES) valstīm, Latvijā joprojām ir liela teritoriju attīstības nevienlīdzība gan starp plānošanas reģioniem, gan starp novadiem – tas norāda uz nepieciešamību meklēt jaunus risinājumus nevienlīdzības mazināšanai (VARAM, 2013). Problēma ir aktuāla kā indivīda, tā arī institucionālā un valsts līmenī. Par tās aktualitāti indivīda līmenī liecina ierobežota pakalpojumu pieejamība, neliels darbavietu skaits un kopumā sliktāka dzīves kvalitāte perifērijā. Institucionālā līmenī visbūtiskākie ir jautājumi par to, kā veicināt vietējās teritorijas attīstību un vietējo iedzīvotāju labklājību un kā piesaistīt finansiālus un cilvēkresursus. Un valsts līmenī uz problēmas aktualitāti norāda iedzīvotāju skaita samazināšanās, lauku teritoriju iztukšošanās un valstī esošo resursu neefektīva izmantošana, piemēram, netiek pilnībā izmantotas lauksaimniecībā izmantojamās zemes. Arī šajā kontekstā pārrobežu sadarbības izpēte ir aktuāla, jo ļauj izdarīt secinājumus par pierobežas radītu apstākļu ietekmi uz lauku teritorijām.

Tēmas aktualitāte saistīta arī ar ES kohēzijas un robežu politiku. Šajā sakarā būtisks ir robežas veids – ES iekšējā vai ES ārējā robeža –, kurai teritorija piekļaujas. 931 km ir ES iekšējā robeža un 457 km ES ārējā robeža (LR Centrālā statistikas pārvalde, 2018a). Katra rada atšķirīgus ar robežas šķērsošanu saistītus apstākļus pārrobežu sadarbībai un teritoriju

attīstībai. VARAM (Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija) Reģionālās attīstības pamatnostādņēs 2013. – 2019.gadam (2013) ES ārējās pierobežas teritoriju attīstība raksturota kā ierobežota gan robežas tuvuma un tās šķērsošanas ierobežojumu, gan iedzīvotāju blīvuma un zemās pirktspējas dēļ. Savukārt ES iekšējā (Igaunijas) pierobeža raksturota kā krietni līdzīgāka citām teritorijām valsts perifērijā. ES kohēzijas politikas visvairāk finansētā instrumenta INTERREG pārrobežu sadarbības programmās 2014. – 2020.gadam kā Igaunijas-Latvijas (INTERREG Estonia-Latvia) un Latvijas-Krievijas (Latvia-Russia Cross-border Cooperation Programme) pārrobežu sadarbības misija definēta abu valstu attīstības veicināšana, izmantojot pārrobežu sadarbības sniegtās iespējas. Katras robežas gadījumā noteiktas savas sadarbības prioritātes, taču abos gadījumos viena no prioritātēm ir uzņēmējdarbības un uzņēmējdarbībai draudzīgas vides attīstīšana mērķa teritorijās. Autore pētījums lauku socioloģijas apakšnozarē par pārrobežu sadarbību ES iekšējās un ES ārējās robežas gadījumā var palīdzēt atklāt pārrobežu sadarbības ietekmi uz pierobežas teritoriju, kā arī veicināt diskusiju un palīdzēt spriest par ES politikas efektivitāti.

Empīriskajam pētījumam izvēlētais galvenais gadījums – Alūksnes novads Latvijā – un arī satelītgadījums – Veru apriņķis Igaunijā – ir gan pierobežas teritorijas, gan arī lauku teritorijas valsts perifērijā. Līdz ar to, analizējot dažādu apstākļu ietekmi uz pierobežas teritoriju, izdalāmas divas galvenās ietekmējošu apstākļu grupas – ar perifēriju saistīti apstākļi un ar pierobežu saistīti apstākļi – svarīgi tos nejaukt, izdarot secinājumus. Alūksnes novads un Veru apriņķis tiešā veidā piekļaujas kā ES iekšējai (Latvijas / Igaunijas), tā ES ārējai (Krievijas) robežai. Latvijas un Igaunijas iekļaušana Šengenas zonā 2007.gadā radīja jaunu ES ārējo robežu ar Krieviju un mainīja robežas šķērsošanas nosacījumus, tāpēc pētījums socioloģijas nozarē var sniegt jaunas zināšanas par robežu ietekmi uz pierobežas teritoriju un uz tās iedzīvotāju ikdienas dzīvi, par pārrobežu sadarbības radītām iespējām, kā arī par izaicinājumiem pierobežā. ES kontekstā mūsdienās pastāv divu veidu robežas - ES iekšējās robežas, kas ir atvērtas - tās var šķērsot brīvi bez papildu apgrūtinājumiem, un ES ārējās robežas, kuru šķērsošana ir apgrūtināta, nepieciešams saņemt vīzu vai robežas šķērsošanas atļauju un iziet robežkontroli. Lai gan pierobežas teritoriju iedzīvotājiem robežas šķērsošanas atļauju saņemšana ir vienkāršāka, nekā citiem iedzīvotājiem, tomēr atļaujas saņemšana tāpat ir nepieciešama un pastāv nosacījumi, pie kādiem to var iegūt. Līdz ar atšķirīgu robežu pastāvēšanu aktuāls kļūst jautājums par to radītu apstākļu ietekmi uz pierobežas teritorijām.

Promocijas darba novitāte

Šī promocijas darba novitāte izpaužas divos galvenajos virzienos – pirmkārt, pienesums socioloģiskas teorijas attīstībai, adaptējot robežobjektu teoriju sociāla fenomena

izpētei socioloģijā, un, otrkārt, piensums izpaužas kā pārrobežu sadarbības ietekmes uz pierobežas teritorijām identificēšana un kā pārrobežu sadarbības un valsts robežas (tostarp izdalot ES iekšējo un ES ārējo robežu) radītas ietekmes uz teritoriju izvērtējums.

Pirmkārt, piensums socioloģiskas teorijas attīstībai – robežobjektu teorijas attīstīšana un pielāgošana sociālo fenomenu analīzei pārrobežu sadarbības izpētes gadījumā. Robežobjektu teorija līdz šim galvenokārt izmantota, analizējot divas vai vairākas sociālās grupas zinātnes, tehnoloģiju vai organizacionālu izmaiņu kontekstā (piemēram, robežobjekti starp dažādām zinātnes nozarēm) (piemēram, Poehls, 2011; MacEachren, 2011; Schneider, 2009; Henderson, 1998; Aibar & Bijker, 1997), savukārt teorija pavisam maz izmantota robežu un pierobežas teritoriju pētījumos, analizējot dažādus aģentus kā robežobjektus (piemēram, Häkli, 2015; Häkli, 2012; Häkli, 2009; Wilder, Scott, Pablos, Varady, Garfin, & McEvoy, 2010; Grygar, 2009). Tomēr šie darbi ir drīzāk aprakstoši, bet bez izvērstas padziļinātas analīzes par teorijas izmantošanu un ierobežojumiem. Turklāt pētījumi izstrādāti antropoloģijas, sociālās ģeogrāfijas vai līdzīgās nozarēs, bet autorei neizdevās atrast robežobjektu teorijas izmantošanu pārrobežu sadarbības pētījumos socioloģijas nozarē. Pēc autores domām, teorija ir labi adaptējama socioloģiskā pārrobežu sadarbības pētījumā, jo tā ļauj identificēt sadarbības tīklā iesaistītos aģentus, ļauj padziļināti analizēt tos aģentus, kuri saista divas vai vairākas valstis, un ļauj analizēt mijiedarbību starp šiem aģentiem. Autore savā pētījumā veic divu dažādu veidu robežu – ES iekšējās un ES ārējās robežas – kā robežobjekta analīzi un savstarpēju salīdzinājumu. Sākotnēji autore, balstoties empīriskajos datos, analizē, kā valsts robeža kopumā funkcionē kā robežobjekts pārrobežu sadarbības tīklā, savukārt pēc tam atsevišķi analizē robežas kā robežobjekta funkcionēšanu atkarībā no robežas veida – ES iekšējās un ES ārējās robežas gadījumā. Autorei neizdevās atrast, ka šāda pieeja, iekļaujot refleksiju par robežobjektu jēdziena lietojumu starptautiskā kontekstā un valsts robežas kā sociāla fenomena analīzē, kā arī identificējot valsts robežu atšķirības pārrobežu sadarbības gadījumā, būtu līdz šim izmantota līdzīgos pētījumos, līdz ar to robežobjektu teorijas izmantošana un papildināšana uzskatāma par promocijas darba zinātnisko piensumu.

Autore šajā promocijas darbā piedāvā robežobjektu teoriju izmantot par pamatu ar kvantitatīvu un kvalitatīvu socioloģisko datu ieguves metožu palīdzību iegūtu datu analīzei (interviju, aptaujas), nevis balstoties esošo dokumentu analīzē, kā to lietoja teorijas radītāji Sjūzena Lī Stāra (*Susan Leigh Star*) un Džeimss Grisemers (*James R. Griesemer*). Apzinot tēmas izpētes pakāpi mūsdienās, kā tematiski vislīdzīgākos pētījumus, kur izmantota robežobjektu teorija, autore identificēja vairākus somu ģeogrāfa Jouni Hekli (*Jouni Häkli*) pētījumus, kuros izmantotas citas datu ieguves metodes. J.Hekli izmantojis robežobjektu teoriju vairāku objektu analīzē – pases; Tornio upes kā robežobjekta starp Somiju un

Zviedriju; Pireneju kalnu kā robežas starp Franciju un Spāniju analīzē. Izmantojot pasēs kā dokumenta vēstures aprakstu, tās nozīmes un funkcionalitātes attīstību, autors analizējis to kā robežobjektu robežas šķērsošanas kontekstā. Līdzīgā veidā J.Hekli analizējis Katalonijas reģionu un robežu Pireneju kalnos starp Spāniju un Franciju kā robežobjektu (Häkli, 2012). Citā pētījumā J.Hekli, izmantojot pārrobežu sadarbības projekta dokumentu izpēti, analizējis Tornio upi kā robežobjektu starp Somiju un Zviedriju un tās nozīmi jauna transnacionāla centra starp abām valstīm radīšanā (Häkli, 2009). Tomēr visos šajos pētījumos autors izmanto antropoloģisku pieeju, par pamatu ņemot esošo dokumentu vai vēstures faktu analīzi, līdzīgi kā to darījuši robežobjektu teorijas radītāji savā pētījumā (Star & Griesemer, 1989). Vēl viens pētījums, kas saistīts ar starpkultūru dialoģu un kur izmantots robežobjektu jēdziens, ir vācu kultūrantropoloģes Kerstinas Polas (*Kerstin Poehls*) darbā par ar migrācijas tēmu saistītām izstādēm muzejos, kur viņa apskata migrāciju kā robežobjektu (Leeds-Hurwitz, 2014). Tomēr arī šajā pētījumā galvenā analīze saistībā ar robežobjektiem veikta, pētot dažādu nozaru, ne kultūru vai valstu mijiedarbību un krustošanos migrācijas kontekstā.

Otrkārt, pienesums promocijas darba tēmas izpratnei Latvijā. Promocijas darba ietvaros izstrādātais empīrisku datu konceptuālais modelis ļauj vienoti veikt mezo un mikro līmeņa analīzi, kā arī vienoti veikt ES iekšējās un ES ārējās robežas radītu apstākļu – līdzības un atšķirību – izvērtējumu pārrobežu sadarbības veidošanā un pierobežas teritorijās. Promocijas darba pētījums, pievēršoties ES iekšējās un ES ārējās robežas radītu apstākļu analīzei, turpina akadēmisku diskusiju par ES kohēzijas un robežu politikas efektivitāti – aktīvākas diskusijas par šo tematu norisinājās Baltijas valstu iestāšanās ES periodā, taču pēdējos gados tās apsīkušas un akadēmiski pētījumi par robežas tuvuma un pārrobežu sadarbības ietekmi uz pierobežas teritorijām veikti maz vai tematam pieskaras pastarpināti, ka arī veikti citās sociālajās nozarēs, ne socioloģijā (piemēram, Ikšelis, 2007; Jukse, 2012; Harja, 2007). Par socioloģijas nozarei pietuvinātu pētījumu par pierobežas teritorijām un par pārrobežu sadarbību var uzskatīt pētījumu par Krievijas un Baltijas valstu pierobežas iedzīvotāju etnisko, nacionālo un vietējo identitāti, kas veikts somu sociālantropoloģes Lauras Asmutes (*Laura Assmuth*) vadībā un kur pētījuma īstenošanā piedalījās arī socioloģe Aija Lulle (Lulle, 2005; Assmuth, 2006). Šis pētījums tika veikts pirms Latvijas un Igaunijas pievienošanās Šengenas zonai, līdz ar to robežas šķērsošanas nosacījumi tobrīd bija savādāki, nekā šī promocijas darba izstrādes laikā. Pētījumā veikta mikro līmeņa analīze, fokusējoties uz indivīdu ikdienas dzīves aspektiem un identitātes veidošanos, savukārt šajā promocijas darbā galvenā uzmanība pievērsta mezo līmeņa izpētei, fokusējoties uz pārrobežu sadarbību institucionālā līmenī, bet mikro jeb indivīda līmeņa izpēte ir drīzāk rezultātus papildinoša. Savukārt Eiropā robežas tuvuma un pārrobežu sadarbības aspekts un ietekme uz pierobežas

teritorijām bieži pētīta no politikas, ekonomikas, ģeogrāfijas, antropoloģijas, vides zinātnes un citām nozarēm (piemēram, Bański, & Janicki, 2011; Baranyi, Balcsok, & Dancs, 2005; Häkli, 2009; Kiiskinen, 2013; Celata & Coletti, 2014; Shaw, Robinson, & Blackie, 2014; Golunov, 2013; Castanho, Loures, Fernández, & Pozo, 2016). Daļa pētījumu fokusēti uz Eiroreģionu darba efektivitātes izvērtēšanu un infrastruktūras plānošanu (piemēram, Prokkola, 2007; Frączak-Müller & Mielczarek-Żejmo, 2016; de Sousa, 2013), tomēr sociāli aspekti, kā indivīdu, grupu un organizāciju sadarbības tīkli pierobežā un ar pārrobežas teritorijām, zināšanu un pieredzes nodošana, dažādu kultūru ietekme uz pierobežas teritorijām, kas ir socioloģijas izpētes lauks ar tai ierastajām empīrisku datu ieguves metodēm, pētīti retāk. Sakarā ar valstu vēsturiskām, kultūras, politikas, ģeogrāfijas un citām īpatnībām vispārināmus secinājumus un vienotus robežas tuvuma ietekmes uz pierobežas teritorijām novērtējuma kritērijus izstrādāt grūti. Līdz ar to aktuāls vietējām īpatnībām, izaicinājumiem un vajadzībām atbilstošs pētījums, kurā ņemti vērā mūsdienu teritoriālās attīstības virzieni, sniedz zināšanas un padziļinātu izpratni par konkrētā gadījuma specifiku un iespējamajiem problēmu risinājumiem.

Promocijas darba mērķis, uzdevumi un pētnieciskie jautājumi

Sākotnēji autore bija iecerējusi fokusēties uz valsts robežas ietekmi uz pierobežas teritoriju attīstību, ja pētījuma gaitā tāda tiktu identificēta, taču secināja, ka izvēlētais fokuss ir pārlietu izplūdis un neskaidrs. Galvenais iemesls šādam secinājumam ir tas, ka robežas ietekmi ir grūti nomērīt un objektīvi atklāt, jo tās ietekme var būt ļoti dažāda un sadrumstalota atkarībā no nozares vai ikdienas dzīves sfēras, atkarībā no izpētes līmeņa – indivīda, institucionālā, valstiskā līmenī, atkarībā no robežas veida – ES iekšējā vai ES ārējā robeža, atkarībā no indivīdu personiskiem aspektiem, atkarībā no vēsturiskām tradīcijām, kopienas etniskā sastāva, tieša vai netieša ietekme un tamlīdzīgi. Līdz ar to fokusu nepieciešams sašaurināt, tāpēc autore galvenokārt pievēršas pārrobežu sadarbības un robežas kā viena no tajā iesaistītajiem aģentiem pētīšanai, galveno uzsvaru liekot uz institucionāla līmeņa izpēti un papildinot to ar indivīda līmeņa pārrobežu sadarbības izpēti. Autore neanalizē pārrobežu sadarbību uzņēmēju starpā un neveica intervijas ar uzņēmējdarbības jomas pārstāvjiem, kas arī varētu šķīst būtiski pētāmā priekšmeta analīzē, jo ne pārrobežu sadarbībā iesaistītie intervētie pašvaldības vai citu nozaru pārstāvji, ne arī INTERREG pārrobežu sadarbības programmas pārstāve neidentificēja uzņēmējus kā aktīvus un nozīmīgus pārrobežu sadarbības īstenotājus vai tās dalībniekus. Arī sazinoties ar diviem vietējiem uzņēmumiem, tie norādīja, ka kopumā pārrobežu sadarbība ar kaimiņvalstu tuvējām teritorijām nav izveidojusies. Pierobežas teritorijās darbojas arī nacionāla līmeņa aģenti – muita un robežapsardze, šķērsojot

ES ārējo robežu, taču, lai saglabātu fokusu uz mezo līmeņa izpēti un vietējo aģentu analīzi, autore šajā pētījumā tos atsevišķi neaplūko. Izvēlētajā gadījumā Alūksnes novadā darbojas viens Latvijas-Krievijas robežpārejas punkts Pededze, uz kuru ved tikai reģionālas nozīmes valsts autoceļš P42, un šim autoceļam nav būtiska nozīme starptautisku pārvadājumu nodrošināšanā. Pededzes robežapsardzības nodaļas vadītāja pulkvežleitnante Jeļena Zitāne telefonsarunā skaidroja, ka robežpārejas punktu nedrīkst šķērsot kravas automobiļi un satiksme pāri robežai nav intensīva. Tāpat autore šajā pētījumā neaplūko pārrobežu kontrabandu, kam varētu būt ietekme uz vietējo ekonomiku un uz iedzīvotāju individuālo dzīves līmeni, ja kontrabanda kalpo kā izdzīvošanas stratēģija. Šāda sensitīva temata izpētei būtu nepieciešama padziļināta indivīda līmeņa analīze un specifiskas mērķa grupas atlase un datu ieguve, kas nav šī darba mērķis.

Ar pārrobežu sadarbību autore apzīmē kā institucionāla, tā indivīda līmeņa sadarbību, kurā iesaistīti divu vai vairāku valstu iedzīvotāji, grupas, teritorijas vai citi aģenti. Sadarbības ciešums var būt atšķirīgs – promocijas darba ietvaros autore arī virspusējus, bez mērķtiecīgas sadarbības kontaktus, kas ietver mijiedarbību ar kaimiņvalsts teritoriju vai iedzīvotājiem, definē kā vienu no pārrobežu sadarbības formām. Līdz ar to par **pētījuma mērķi** autore izvirza – izpētīt pārrobežu sadarbības procesu pierobežas teritorijās un tajā iesaistītos aģentus.

Pētījuma objekts: Alūksnes novads un Veru apriņķis Latvijas-Igaunijas-Krievijas pierobežā.

Pētījuma priekšmets: pārrobežu sadarbība pierobežas teritorijās.

Attiecīgi promocijas darbā izvirzīti šādi **pētnieciskie jautājumi:**

1. Vai un kā pierobežas teritoriju attīstību ietekmē to atrašanās pierobežā un kā – atrašanās perifērijā?
2. Kādi apstākļi veicina un kādi ierobežo institucionāla un indivīda līmeņa pārrobežu sadarbību pierobežas teritorijās?
3. Vai un kā institucionāla un indivīda līmeņa pārrobežu sadarbība ietekmē pierobežas teritoriju attīstību?
4. Kā robeža funkcionē kā robežobjekts institucionāla līmeņa pārrobežu sadarbības tīklā?
5. Vai un kā atšķiras robežas kā robežobjekta funkcionēšana ES iekšējās (Latvijas-Igaunijas) un ES ārējās (Latvijas-Krievijas / Igaunijas-Krievijas) robežas kontekstā?

Uzdevumi

1. Teorētiski analizēt mūsdienu lauku attīstības problemātiku un raksturot neo-endogēnās attīstības pieeju.
2. Teorētiski analizēt pārrobežu sadarbības jēdzienu.
3. Izpētīt pārrobežu sadarbības jomas un intensitāti izvēlētajā izpētes gadījumā.

4. Identificēt pārrobežu sadarbībā iesaistītos aģentus un viņu mijiedarbi izvēlētajā izpētes gadījumā.
5. Atklāt ES iekšējās un ES ārējās robežas nozīmi pārrobežu sadarbībā pierobežas teritorijās.
6. Atklāt pārrobežu sadarbības ietekmi uz pierobežas teritoriju attīstību.
7. Adaptēt robežobjektu teoriju pārrobežu sadarbības izpētes gadījumā socioloģijā.

Aizstāvībai izvirzītās tēzes

Promocijas darbā autore aizstāvībai izvirza šādas **tēzes**:

1. Lai gan pierobežā pastāv īpaši robežas tuvuma radīti apstākļi, novada atrašanās perifērijā ir par pierobežas tuvumu nozīmīgāks izaicinājums pierobežas teritorijām.
2. Līdz ar finansējuma piesaistes iespējām arī sociāli aspekti – komunikācija, savstarpēja pazīšanās, līdzšinējā sadarbības pieredze un uzticēšanās indivīda līmenī ir vieni no nozīmīgākajiem efektīvas institucionāla līmeņa pārrobežu sadarbības veicinātājiem.
3. Pārrobežu sadarbības ekonomiskie un sociālie aspekti ir tiešā veidā saistāmi ar pierobežas teritoriju attīstības veicināšanu.
4. ES pārrobežu sadarbības finanšu instrumentiem ir būtiska nozīme pierobežas teritorijās – tie vienlaicīgi darbojas kā priekšnosacījums pārrobežu sadarbības uzsākšanai un īstenošanai, gan arī kā pierobežas teritoriju attīstības veicinātājs.
5. Valsts robežai robežobjektu teorijas ietvaros pastāv duāla daba – no vienas puses tā funkcionē kā dažādu sociālo pasaulu nošķirēja, no otras puses – kā robežobjekts, kas saista šīs sociālās pasaules.
6. Pastāv atšķirīgi ES iekšējās un ES ārējās robežas radīti apstākļi pierobežas teritoriju attīstībai – ES iekšējās robežas radīti apstākļi ir primāri teritoriju attīstību veicinoši, bet ES ārējās robežas radīti apstākļi – primāri teritoriju attīstību kavējoši.

Teorētiskais ietvars

Promocijas darba teorētisko ietvaru veido aģentu tīkla teorija (ATT) (Callon & Latour, 1981; Law & Callon, 1992) un tās atvasinājums – robežobjektu teorija (Star & Griesemer, 1989), papildinot to ar pārrobežu sadarbības, neo-endogēnās attīstības modeļa un lauku socioloģijas izpētes lauka raksturojumu. Ņemot vērā, ka ATT konceptuālais ietvars pieļauj vienlaicīgu kā mikro, tā mezo un makro līmeņa aģentu pastāvēšanu, tad autore savā pētījumā arī saista dažādu līmeņu aģentus, lai vispusīgi analizētu pētījuma priekšmetu. Promocijas darbā galvenokārt veikta izpēte institucionālā līmenī, papildinot ar indivīda līmeņa analīzi, līdz ar to tas raksturojams kā mikro / mezo līmeņa pētījums.

Robežobjektu jēdzienu 1989.gadā radīja amerikāņu pētnieki Sjūzena Lī Stāra un Džeimss Grisemers, veicot zooloģijas muzeja Bērklījā zinātniskās darbības izpēti (Star & Griesemer, 1989) un attīstot sociologu, zinātnes un tehnoloģiju pētnieku Mišela Kalona (*Michel Callon*) un Bruno Latūra (*Bruno Latour*) un sociologa Džona Lova (*John Law*) izstrādāto ATT. Robežobjekti tiek definēti kā objekti, kuri šķērso divu vai vairāku sociālo pasaulu robežas un kuri tiek vienlaicīgi izmantoti un pielāgoti vairākās sociālās pasaulēs (Star & Griesemer, 1989, p.408). Ne katrs objekts var kļūt par aģentu ATT ietvaros, bet tikai tie, kuri var tikt identificēti kā robežobjekti, tas nozīmē – kuri tiek atpazīti vairāk nekā vienā sociālajā pasaulē un kuri ir par pamatu mijiedarbībai starp tām. Robežobjektu teorija klasiski zooloģijas muzeja izpētes gadījumā saistīta ar atšķirīgu informācijas uztveri (piemēram, kartes, piezīmes, pētāmā objekta paraugi) starp dažādu nozaru pārstāvjiem.

Pārrobežu sadarbības jēdziena teorētiskas analīzes rezultātā iespējams identificēt gan tās tiešu, gan netiešu ietekmi uz pierobežas teritorijām (European Union, 2012; de Sousa, 2012; AEBR, 2008b). Galvenie priekšnosacījumi veiksmīgai pārrobežu sadarbības īstenošanai saistīti ar kopīgu problēmu un mērķu identificēšanu, pārrobežu kontaktu un sadarbības tīklu stabilitāti, kā arī ar aktīvu vietējās pašvaldības iesaisti sadarbības īstenošanā (Castanho et al., 2016; Perkmann, 2003; Council of Europe, 2012). Eiropas Savienība mūsdienās aktīvi centusies atbalstīt un veicināt pārrobežu sadarbību un stiprināt tās lomu pierobežas teritoriju attīstībā, tomēr vēl aizvien pastāv izaicinājumi un trūkst risinājumu, kas norādītu uz ilgstošas veiksmīgas sadarbības modeli un kas būtiski veicinātu ekonomikas, sociālu, politisku, vides un kultūras attīstību caur pārrobežu sadarbību (Castanho et al., 2016). Pārrobežu sadarbības jēdziens ar savu starpdisciplināro raksturu vienlaicīgi aptver plašu socioloģiskas izpētes lauku, iekļaujot dažādu līmeņu aģentus, viņu sadarbību un mijiedarbību, tomēr ir arī pietiekoši fokusēts, lai ap to izvērstu vienotu un vispusīgu analīzi. Autore pārrobežu sadarbības analīzē iekļauj tikai to sadarbību, kas saistīta ar blakus esošu teritoriju sadarbību, bet ne sadarbību, kas izvērsta ar citām valstīm vai teritorijām.

Autore vēlas norādīt, ka šī promocijas darba ietvaros robežas jēdziens izmantots, attiecinot to uz valsts robežu (gan ES iekšējo, gan ES ārējo), kura atdala vienu valsti no citas, ja vien tekstā nav minēts citādi.

Izmantotā metodoloģiskā pieeja

Promocijas darbā par metodoloģisko pieeju izvēlēta gadījuma izpēte – pieeja, kas ietver vairāku datu ieguves metožu izmantošanu ar mērķi veikt padziļinātu un daudzšķautņainu sociālas parādības vai fenomena izpēti un kas ir viena no biežākajām metodoloģiskajām pieejām pētījumu veikšanā lauku socioloģijas apakšnozarē. Par atsevišķu

gadījumu var tikt izvēlētas ļoti dažādas vienības – iestāde, pilsēta, iedzīvotāju grupa, indivīds vai kāda cita vienība, kam ir kopīgas, to raksturojošas iezīmes. Tā ir drīzāk deduktīva, nevis induktīva pieeja (Gray, 2009). Pētniekam jābūt iepriekš skaidri definētiem pētnieciskajiem jautājumiem, tajā pašā laikā viņam jābūt elastīgam, veicot laukdarbu, un jāspēj ātri pielāgoties laukdarba gaitā saņemtajām atbildēm un ģenerēt jaunus jautājumus (Gray, 2009). Gadījuma izpētes galvenais ierobežojums ir tas, ka ar šo pieeju iegūto datu vispārināmība ir ierobežota – tā sniedz padziļinātu un plašu informāciju par konkrēto sabiedrības daļu, lietu, fenomenu vai citu vienību, taču nepretendē uz datu vispārināšanu vai reprezentativitāti.

Promocijas darbā izvēlēti divi izpētes gadījumi Latvijas-Igaunijas-Krievijas pierobežā – Alūksnes novads Latvijā kā galvenais gadījums (platība – 1 698 km², pastāvīgo iedzīvotāju skaits pēc 2017.gada datiem – 14 896 (LR Centrālā Statistikas pārvalde, 2018b)) un Veru apriņķis Igaunijā kā satelītgadījums (platība – 2 305 km². Pastāvīgo iedzīvotāju skaits 2017.gada sākumā – 33 505 (Statistics Estonia, 2017)). Abus gadījumus raksturo atrašanās pierobežā un perifērijā, kā arī pakāpeniska iedzīvotāju skaita samazināšanās pēdējo dekāžu laikā. Abi gadījumi var tikt uzskatīti par tipiskiem gadījumiem, kas raksturo Latvijas un Igaunijas perifērijas stāvokli mūsdienās. Abas teritorijas robežojas gan ar Pleskavas apgabalu Krievijā, gan viena ar otru, līdz ar to empīriskie dati ir veiksmīgi izmantojami, gan lai analizētu katru gadījumu, gan arī lai analizētu starp tiem pastāvošās saiknes.

Kā galvenā datu ieguves metode izmantotas daļēji strukturētas intervijas ar Alūksnes novada Latvijā un Veru apriņķa Igaunijā teritorijas attīstībā un pārrobežu sadarbībā iesaistītajiem speciālistiem (pašvaldības vadītājiem, attīstības speciālistiem, NVO sektora pārstāvi u.c.) un iedzīvotājiem. Lai iegūtu vispusīgu skatījumu uz pētījuma priekšmetu, veiktas arī intervijas Pleskavas apgabalā Krievijā, kas robežojas gan ar Latvijas, gan Igaunijas jau minētajām teritorijām. Ka papildinoša metode izmantota Alūksnes novada iedzīvotāju kvantitatīva aptauja.

Promocijas darba struktūra

Promocijas darbu veido ievads, astoņas nodaļas, kopsavilkums un secinājumi, priekšlikumi.

Pirmajā nodaļā autore vispārīgi raksturo lauku izpētes specifiku mūsdienās un pierobežas izpētes vietu tās ietvaros, skaidro teorētiskās pieejas lauku attīstībā un analizē Latvijas pierobežas un reģionālo politiku mūsdienās.

Otrajā nodaļā autore teorētiski analizē institucionāla līmeņa pārrobežu sadarbību, raksturo tās procesu, mērķus, iespējamās šķēršļus un ieteikumus, kas identificēti galvenokārt balstoties ES valstu pārrobežu sadarbības pieredzē. tāpat autore analizē pārrobežu sadarbību

indivīda līmenī, ar to saprotot gan iedzīvotāju pārrobežu komunikāciju un kontaktus, gan mobilitāti.

Trešajā nodaļā autore pievēršas aģentu tīkla teorijas (ATT) teorētiskai analīzei, kas kopumā veido promocijas darba konceptuālo ietvaru. Nodaļā autore raksturo gan ATT pamatprincipus un jēdzienus, gan kritu un ierobežojumus. Nodaļas turpinājumā autore sniedz robežobjektu teorijas izklāstu un galveno jēdzienu skaidrojumu, ņemot vērā, ka tā veidojusies kā ATT atvasinājums tās kritikas rezultātā. Tāpat autore teorētiski analizē robežobjektu jēdziena izmantošanu starptautiskā vidē un apkopo teorijas kritiku.

Ceturtnā nodaļā veltīta līdz šim veikto pierobežas un pārrobežu sadarbības pētījumu apkopojumam un analīzei, atsevišķi izdalot Latvijā veiktos pētījumus un citās Eiropas valstīs veiktos pētījumus. Nodaļas noslēgumā autore sniedz kopsavilkumu par zinātnes nozarēm, kurās izstrādāti gan Latvijas, gan citu valstu pētījumi, par tajos izmantotajām metodoloģiskajām pieejām un par pētījumu atziņām, kas saistītas ar šī promocijas darba tematiku.

Piektajā nodaļā autore apraksta promocijas darbā izmantoto metodoloģiju - gadījuma izpētes pieeju, sniedz izvēlēto gadījumu, izmantoto empīrisko datu ieguves metožu, datu analīzes metožu un empīrisko datu konceptuālā modeļa raksturojumu.

Sestajā nodaļā autore sniedz mūsdienu lauku raksturojumu un analizē pierobežas perifēro teritoriju attīstības apstākļus un problemātiku, balstoties iegūtajos empīriskajos datos.

Septītajā nodaļā autore pievēršas pārrobežu sadarbības un kontaktu analīzei, izdalot pārrobežu sadarbību ES iekšējās robežas ietvarā un ES ārējās robežas ietvarā. Tālāk autore kā atsevišķu faktoru analizē ES finansējuma nozīmi pārrobežu sadarbībā, kā arī atklāj pārrobežu sadarbības intensitāti un ietekmi uz pierobežas teritorijām.

Astotajā nodaļā autore analizē valsts robežu kā robežobjektu, balstoties empīriski iegūtajos datos un saistot tos ar teorētiskiem uzstādījumiem. Vispirms autore sniedz savu interpretāciju par sociālo pasauli definējumu, tālāk nodaļā analizē robežas funkcionēšanu institucionāla līmeņa pārrobežu sadarbības tīklā un noslēgumā analizē robežas kā robežobjekta praktisku funkcionēšanu un atšķirības ES iekšējās un ES ārējās robežas gadījumā.

Tālāk autore izdara secinājumus par galvenajām teorētiskajām, metodoloģiskajām un empīriskajām atziņām, par promocijas darbā sasniegto, sniedz atbildes uz izvirzītajiem pētnieciskajiem jautājumiem un izklāsta aizstāvībai izvirzīto tēžu pamatojumu.

Darba noslēgumā autore sniedz savus **priekšlikumus** pārrobežu sadarbības veicināšanai un teritoriju attīstībai pierobežā.

1. LAUKU UN PIEROBEŽAS TERITORIJU ATTĪSTĪBA

Šajā nodaļā autore raksturo lauku pētījumu specifiku un teorētiskās pieejas lauku analīzei mūsdienās, kā arī analizē pierobežas un reģionālo politiku Latvijā. Tā kā Latvijā pierobežas novadi ir arī Latvijas lauku un perifērās teritorijas, tad plašāka izpratne par lauku un reģionālo attīstību un politiku ir būtiska, analizējot pierobežas radītus apstākļus un pārrobežu sadarbības ietekmi uz pierobežas teritorijām. Lauku un perifērijas radīti apstākļi var daļēji pārklāties ar pierobežas radītiem apstākļiem vai arī būt saistīti ar tiem – piemēram, valsts perifērajā daļā novērojama sliktāka ceļu infrastruktūra, līdz ar to pašvaldības, īstenojot pārrobežu sadarbību, veicina ceļu infrastruktūras sakārtošanu.

Pirmā apakšnodaļa veltīta lauku izpētes un attīstības pieeju raksturojumam un pierobežas teritoriju izpētes vietai lauku pētījumu ietvaros. Otrajā apakšnodaļā autore raksturo Latvijas reģionālo un pierobežas politiku.

1.1. Lauku izpēte un attīstības pieejas

Apakšnodaļā autore raksturo lauku pētījumu specifiku mūsdienās, kā arī lauku attīstības pieejas un to veidošanos.

Latvijas gadījumā pierobežas teritorijas vienlaikus ir arī Latvijas lauku teritorijas, līdz ar to lauku socioloģijas pētījumu lauks ietver arī pierobežas teritoriju problemātiku. Lauku teritoriju attīstība vairs nav saistīta tikai ar lauksaimniecisko ražošanu, bet to veicina arī tūrisma, pakalpojumu un citas nozares, tātad arī pārrobežu sadarbība ir pētāma lauku kontekstā un par teorētisko bāzi var tikt izmantotas lauku socioloģijai atbilstošas pieejas. Lauku attīstību, kur liela nozīme ir ne tikai lauksaimniecībai un lauksaimnieciskajai ražošanai, bet arī sociālās dzīves aspektiem, zināšanām, inovācijām, informācijas pieejamībai un tehnoloģijām, mūsdienās teorētiski skaidro neo-endogēnās attīstības modelis – tas pievēršas gan teritorijas iekšēju, gan ārēju resursu analīzei. Pārrobežu sadarbībā lauku novados pierobežā ir skaidri identificējami kā viena, tā otra veida resursi, līdz ar to izpratne par neo-endogēno attīstību palīdz attiecināt pārrobežu sadarbības procesu un rezultātus uz lauku teritoriju attīstību pierobežā.

Mūsdienās lauku socioloģijas pētījumu lauks vairs nav saistīts tikai ar lauksaimniecību un lauksaimniecisko ražošanu - tās pētījumu lauks ir attīstījies un turpina attīstīties, pielāgojoties mūsdienu lauku struktūrai, nozaru attīstībai un ikdienas dzīves specifikai. Mūsdienās lauku pētījumus raksturo holistiska pieeja problēmas izpētē un analīzē,

multidisciplināritāte, līdzdalības pieeja un ilgstošs izpētes process, lai problēmu apskatītu kā kompleksu kopumu. Pie galvenajām izpētes jomām un ar tām saistīto problemātiku var nosaukt lauksaimnieciskās ražošanas tehnoloģiju sociālos aspektus, lauksaimniecības zinātnes struktūru un funkcionēšanu, lauksaimniecības un vides attiecības, pārtikas ķēdes, kā arī lauku kopienu attīstību un ar to saistītās iedzīvotāju sociālās problēmas. Mūsdienās daudzās jomās lauki un pilsētas tuvinās – pieaugot mobilitātes iespējām, lauku iedzīvotāji arvien vairāk izmanto pilsētu pakalpojumus, pieaug vietas nozīme attīstības plānošanā, diversificējas lauku ekonomiskā dzīve – lauksaimniecība vairs nav vienīgā ražošanas joma, līdz ar to mainās lauksaimniecības loma lauku dzīves ikdienā. Lauku novados Latvijā iedzīvotāju skaits ir neliels, turklāt lielā daļā tas vēl aizvien pakāpeniski turpina samazināties. Līdz ar to vairāk nav iespējams gan indivīdu ikdienas dzīves, gan nacionāla līmeņa problēmas risināt ierastā veidā – ir jāmeklē jauni risinājumi, kas ļauj netradicionālā veidā efektīvi risināt radušās problēmas. Lai nonāktu līdz mūsdienu izpratnei par lauku attīstības iespējām un resursu izmantošanu, politikas veidotāji un sociālo zinātņu pētnieki ir izgājuši ilgstošu attīstības procesu no agrārā lauku attīstības modeļa, līdz eksogēnās, endogēnās un neo-endogēnās lauku attīstības modelim mūsdienās.

Agrārais modelis līdz 20.gs 70.gadiem uzsvēra lauksaimniecību kā galveno saimniekošanas formu un attīstības veicinātāju laukos. Šim modelim tika izdalītas divas pieejas – tā saucamā produktīvisma pieeja un multifunkcionālisma pieeja. Produktīvisma pieejas ietvaros lauku galvenais uzdevums bija ražot lauksaimniecisko produkciju un pārtiku. Veiksmīga attīstība tika mērīta atkarībā no saimniecību ražas pārdošanas peļņas un produktivitātes uzlabošanās (Hubbard & Gorton, 2005). Multifunkcionālisma pieejas ietvaros lauksaimniecība un ar to saistītās darbības rada virkni citu produktu un pakalpojumu – preces ne tikai pārdošanai, bet arī ikdienas dzīvei. Tāpat tā ietekmē apkārtējo sociālo vidi, vidi un kultūras procesus laukos, tā radot vairāk vērtības un ietekmējot attīstības procesus krietni vairāk, kā tikai tos, kas saistīti ar lauksaimnieciskās produkcijas pārdošanu (Van Huylenbroeck, Vandermeulen, Mettepenningen, & Verspecht, 2007). Agrārais modelis kopumā paredzēja, ka lauksaimnieki, lauksaimnieciskā ražošana un ar to saistītās darbības ir centrālie lauku vides un attīstības veidotāji. Tomēr lauku dzīvei un teritorijai attīstoties, rodas cita veida saimnieciskās aktivitātes, jaunas darbības un sadarbības formas, ko nedrīkst ignorēt, pētot lauku teritorijas. Līdz ar to 20.gs 70.gados Eiropā attīstījās un tika plaši izmantots eksogēnās attīstības modelis.

Eksogēnās attīstības modeļa pamatā ir uzskats, ka lauku attīstību veicina ārēji faktori, radot lejupvērstu (*top-down*) attīstību. Viens no praktiskiem piemēriem, kā to panākt, ir pārvietot lielu uzņēmumu ražotnes vai daļas no pilsētas uz lauku teritoriju. Eksogēnā attīstība

paredz arī politikas, normatīvo dokumentu izmaiņas un finanšu līdzekļu pieejamības iespēju attīstību par labu lauku teritorijām. Šī modeļa ietvaros lauku attīstības veiksmē vai neveiksmē tiek skaidrota ar spēju piesaistīt ārēju kapitālu, pretī sniedzot resursus, kas ir svarīgi pilsētu attīstībai – galvenokārt lētāks darbaspēks un apsaimniekojamā teritorija (Hubbard & Gorton, 2005). Šī modeļa pamata uzskats ir tas, ka lauku attīstība ir atkarīga no pilsētu ekonomikas un ka lauku galvenā problēma ir lielais attālums līdz pilsētai. Valsts pārvaldei ir izšķiroša loma lauku attīstībā, piešķirot papildu labumus industriālajam sektoram, lai pārceļtu ražotnes uz lauku teritorijām. Šādā kontekstā pilsētas un to aglomerācijas rada ekonomisko attīstību, kam pamatā ir investīciju politika, transporta infrastruktūras pieejamības veicināšana un ekonomiku veicinošu darbību apjoma palielināšana (Pieterse, 2010). Tāpēc var apgalvot, ka šādi politiskās ekonomikas iemesli 80.gados Eiropā radīja vēlmi pēc izmaiņām lauku attīstībā:

- tika radīta pārlietu liela paļaušanās uz valdības atbalstu, izmantojot papildu labumus no valdības puses. Taču rezultātu mērīšanai tika izmantoti standartizēti mērījumi neatkarīgi no novada atrašanās vietas vai kultūras. Šis radīja kritiku tam, ka eksogēnā attīstība veicina atkarību no subsīdijām un ārējiem politikas lēmumiem.
- eksogēnā attīstība veicināja lauku atkarību no lieliem uzņēmumiem, kas darbojas noteiktā sektorā un veicina mazo, vietējo uzņēmumu nozīmes samazināšanos. Savukārt atkarība no lieliem, no ārpusē novadā ienākušiem uzņēmumiem parasti noved pie produkcijas un labumu eksportēšanas ārpus novada. Līdz ar to valdības un lielo firmu vadošā loma novada attīstībā ne vienmēr ir saskaņā ar vietējām vērtībām (Pieterse, 2010).

20.gs 80.gados eksogēnās attīstības modeļa kritikas rezultātā radās endogēnās attīstības modelis, kura pamatā ir uzskats, ka teritorijas veiksmīgas ekonomiskās izaugsmes pamatā ir teritorijas pašas iekšēji faktori un tai piederoši resursi. Lai gan 80.gados kopienas bija spējīgas īstenot endogēno attīstību, taču laika gaitā tā tikusi ievērojami iedragāta. Indiešu ekonomists Rahats Nai Kāns (*Rahat Nabi Khan*) 80.gadu otrajā pusē norādīja, ka, lai gan endogēnās attīstības iespējas zināmā mērā ir atrodamas visās kopienās, tomēr pārsvarā novērojumi liecina, ka iniciatīvu un vispārējās vietējo kopienu endogēnās attīstības spējas bija ievērojami samazinājušās (Khan, 1987).

Endogēno attīstību veido kolektīvā spēja īstenot vietējās iniciatīvas, kas ir vietējās kopienas un iedzīvotāju vadītas un kontrolētas, lai veicinātu labklājību. Tās rodas gan no iekšējiem, gan no ārējiem resursiem un ir balstītas uz vietējo iedzīvotāju pašu noteiktiem attīstības kritērijiem. Tās pievērš uzmanību kā iedzīvotāju materiālai, tā arī sociālai, kultūras un garīgai labklājībai (Peet & Hartwick, 2009). Endogēnā attīstība var tikt izprasta, ievērojot trīs galvenos principus:

- fokuss, kas pielāgots konkrētajam kontekstam un kas rada saiknes starp nozarēm un darbībām, ir drīzāk uz teritoriju, ne uz nozarēm vērsts.
- vietējās attīstības panākumu atslēga, lai apgūtu globālos izaicinājumus, ir vietējo resursu izmantošana.
- svarīgs fokuss ir aģentu vajadzību, prasmju un perspektīvu uzlabošana.

Līdzdalības pieeja ir izšķiroša, lai pēdējie divi minētie principi veiksmīgi darbotos. Līdzdalība lauku attīstībā ir vienlaicīgi gan instruments, lai stiprinātu kopienas spējas, gan arī mērķis, lai paaugstinātu iedzīvotāju iesaisti (Khan, 1987).

Galvenā endogēnās attīstības modeļa kritika saistīta ar pārlietu lielu koncentrēšanos uz vietējiem resursiem un plašāku globālu vai starptautisku apstākļu un aktivitāšu neņemšanu vērā. Tāpat tā ir saistīta arī ar nereālistisko uzskatu, ka pietiek vien ar teritorijas pašas vietējiem resursiem, lai tā efektīvi funkcionētu mūsdienu tirgus apstākļos (Lowe, Murdoch, & Ward, 1995). Endogēnās attīstības modelis saņēmis kritiku arī par teorētiskuma un stabilas definīcijas trūkumu. Tomēr ir ticis pierādīts, ka endogēnās attīstības pieeja var būt saskaņā ar teorētiskiem virzieniem, kas iekļauj teorijas par savstarpēji saistītām institūcijām un par stratēģisku konkurenci (Margarian, 2011).

Neo-endogēnās attīstības modelis veidojies 20.gs 90.gadu vidū endogēnās attīstības modeļa kritikas un nepilnīgu mūsdienu teritoriju attīstības procesu skaidrošanas spējas rezultātā (Ward, Atterton, Kim, Lowe, Phillipson, & Thompson, 2005, p.5). Ja endogēnās attīstības modelis analizē teritorijas attīstību kā no iekšienes virzītu, izmantojot tā saucamo augšupvērsto (*bottom-up*) pieeju un balstoties uz iekšējiem resursiem, tad neo-endogēnās attīstības modelis ņem vērā, kā teritorijas iekšēju, tā ārēju resursu nozīmi attīstības veicināšanā. Pie teritorijas iekšējiem resursiem galvenokārt pieskaitāmi vietējie uzņēmumi, pārvalde un iniciatīvas, sociālais kapitāls, kā arī teritorijā esošie dabas, tehnoloģiskie un cilvēkresursi. Pie teritorijas ārējiem resursiem pieskaitāma sadarbība, kas ir plašāka par lauku teritorijas robežām, valsts pārvalde, valsts un pārnacionāla reģionālā politika, tostarp finanšu instrumenti un citi apstākļi, kas ietekmē novada attīstību. Autore uzskata, ka arī pārrobežu sadarbībai, ja tā ietekmē lauku teritorijas, var tikt identificēta nozīmīga loma neo-endogēnās attīstības modeļa ietvaros. Viens no neo-endogēnās attīstības modeļa pamata pieņēmumiem ir tas, ka vietējā kopiena vai indivīdi paši var virzīt teritorijas attīstību, no ārpusē piesaistot nepieciešamo atbalstu, lai veiktu pašu definētus nepieciešamos uzlabojumus (Ray, 2006). Šādi – saistot teritorijas iekšējus un ārējus resursus un globālu un lokālu līmeni – neo-endogēnās attīstības modelis cenšas pilnveidot endogēnā modeļa nepilnības un pielāgot analītisko pieeju mūsdienu teritoriju attīstības praktiskajiem procesiem. Neo-endogēnās attīstības jēdziena ieviesējs, britu izcelsmes lauku ekonomikas pētnieks Kristofers Rejs

(Christopher Ray) norāda, ka neo-endogēnās attīstības modelis stiprina saiknes starp teritoriālām institūcijām līdz ar teritoriālu sadarbību gan lauku teritoriju starpā, gan ar urbānām teritorijām. Tas pat pieļauj Eiropas līmeņa dimensijas pastāvēšanas iespēju neo-endogēnā attīstībā (Ray, 2001; Ray, 2003).

K.Rejs norāda, ka vietēja institucionāla kapacitāte ir izšķiroši svarīga sociālajam un cilvēkkapitālam. Apzinoties sociālā un cilvēkkapitāla nozīmi, neformāli kontakti un tīkli kalpo kā nozīmīgi mehānismi vietējās attīstības aktivitātei. Autors uzskata, ka kopienu iniciatīvas (kā, piemēram, LEADER) ir īpaši piemērotas neo-endogēnās attīstības veicināšanai (Ray, 2000). Vai arī pārrobežu sadarbība varētu būt viena no līdzīgām iniciatīvām vai par tādu kļūt? Neo-endogēnā attīstībā nozīmīga loma ir kā teritorijas pašas, tā ārējiem resursiem, savukārt pārrobežu sadarbība institucionālā līmenī pēc būtības paredz teritorijas pašas resursu un kapacitātes sasaisti ar pārrobežu sadarbības partneriem, viņu pieredzes un zināšanu apmaiņu, kas uzskatāmi par teritorijas ārējiem resursiem. Pēc autores domām, pārrobežu sadarbības gadījumā var tikt identificēta arī virkne citu ārēju faktoru un resursu, kas kopā ar teritorijas pašas resursiem var ietekmēt tās attīstību.

1.2. Latvijas reģionālās un pierobežas politikas raksturojums

Apakšnodaļā autore raksturo galvenos Latvijas reģionālās politikas uzstādījumus lauku attīstībai, kā arī raksturo pierobežas politiku Latvijā.

Pierobežas teritoriju izpēte ir saistīta gan ar lauku socioloģijas, gan ar reģionālās attīstības problemātiku galvenokārt šo teritoriju atrašanās perifēros lauku reģionos dēļ. Latvijā lielā mērā pierobežas teritorijas sakrīt ar lauku novadu teritorijām, tāpēc reģionālās attīstības plānošanas dokumentos un pamatnostādņēs bieži vien tiek aplūkotas lauku iedzīvotāju un vides problēmas un mēģināti rast tām risinājumi. Lai visaptveroši analizētu pierobežas teritoriju kā izpētes gadījumu, ir svarīgi izprast ne tikai ar atrašanos pierobežā saistīto valsts politiku, bet arī reģionālo politiku plašāk. Tas ir būtiski, jo teritoriju attīstība ir kompleksa un var būt saistīta ne tikai ar pierobežas radītiem, bet arī ar citiem apstākļiem – piemēram, ar atrašanos perifērijā. Analizējot pārrobežu sadarbību pierobežas teritorijās, arī citi apstākļi nedrīkst tikt ignorēti, bet gan tie jāņem vērā, izdarot secinājumus.

Izpratne par lauku jēdzienu mūsdienās ir samērā izplūdusi, tomēr, ja ar lauku jēdzienu apzīmējam valsts mazāk apdzīvoto daļu ārpus Rīgas aglomerācijas un ārpus valsts nozīmes pilsētām, tad varam secināt, ka lauku socioloģijas izpētes un reģionālās attīstības problemātika skar daļu no vieniem un tiem pašiem valsts attīstībai svarīgajiem aspektiem, piemēram, iedzīvotāju dzīves kvalitāti, sociālās problēmas un ekonomisko izaugsmi vai stagnāciju. Reģionālās attīstības jēdziens mūsdienās tiek plaši lietots gan valstu un starptautiskās

politikas veidošanā, gan akadēmiskajā vidē. Eiropas Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija (OECD) reģionālās attīstības jēdziena būtību skaidro kā vispārējus centienus mazināt reģionu nevienlīdzību, atbalstot ekonomiskās aktivitātes reģionos (OECD). Tieši lauku teritorijas parasti ir mazāk attīstītas, tāpēc lauku sociologu darbs bieži vien ir saistīts ar efektīvu plānošanu lauku novados un lauku teritoriju attīstības programmu izstrādi.

Reģionālā politika Latvijā un Eiropā laika gaitā ir mainījusies un turpina mainīties – līdz 1990.gadiem attīstītā reģionālā politika nesniedza vēlamo rezultātu – perifēro novadu vienmērīgu attīstību. Tika izveidota jauna reģionālās politikas paradigma, kas paredz efektīvāku valsts resursu izmantošanu un atteikšanos no resursu pārdales un mazāk attīstīto teritoriju subsidēšanas. Tā vietā jaunā politika orientējas uz visiem valsts novadiem, meklē veidus, kā novadam efektīvi izmantot tur pieejamos resursus, tādējādi veicinot teritoriju savstarpēju konkurenci, līdz ar ko arī attīstību. Jaunā reģionālā politika tiek balstīta policentriska pieejā, nozīmīgu lomu piešķirot pilsētai kā reģiona attīstības un izaugsmes virzītājai (OECD, 2010). Vairāku attīstības centru modeļa pamatā ir ideja, ka reģiona kopējo attīstību virza savstarpēji neatkarīgi attīstības centri, un starp centru un perifēriju pastāv noteiktas attiecības, līdz ar ko, attīstoties centram jeb lielākajai pilsētai, attīstās arī lauku teritorijas un tuvumā esošās mazākās pilsētas. Paplašinoties centrālajai pilsētai, arvien vairāk ekonomiskās aktivitātes tiek pārvietotas uz perifēriju (Philippe & Gianmarco, 2001). Galvenās pilsētas izaugsmi veicina ekonomisko aktivitāšu pieaugums un koncentrācija pilsētā, kas rada ieguvumus, kuri ir reģiona attīstības virzītāji. Šajā sakarā nozīme ir arī infrastruktūrai un iedzīvotāju mobilitātei, jo tām uzlabojoties, paplašinās un attīstās arī perifērija, kā arī tiek veidota optimāla un efektīvāka pilsētu sistēma. Savukārt lielāka laika distance starp teritorijām mazina ekonomiskās attiecības starp pilsētām un lauku teritorijām, jo pieaug transporta izmaksas, laika patēriņš, rodas informācijas barjeras un tamlīdzīgas problēmas (Overman, Redding, & Venables, 2003). Uzlabojot transporta infrastruktūru un sistēmu, tiek paplašināts pilsētu un lauku teritoriju mērogs, kuras iekļaujas centra un perifērijas attiecībās, tādējādi tiek radītas plašākas teritoriju attīstības iespējas. Kopumā transporta infrastruktūras uzlabojumiem ir atšķirīga ietekme attiecībā uz dažādu pilsētu izaugsmes tempiem, taču visdrīzāk laba transporta infrastruktūra padara pilsētu sistēmu optimālu un efektīvāku, kā arī mazina attīstības centra aglomerācijas izmaksas - pārapsūtinātību, piesārņojumu, satiksmes sastrēgumus u.c. (VRAA, 2007-2008).

Attīstības centrus var radīt dažādi reģiona spēki – gan dabiskās priekšrocības (piemēram, ostas tuvums, resursu pieejamība), gan liels preču un pakalpojumu noieta tirgus, kvalificēts darbaspēks un ideju radīšanas prakse. Tā tiek veicināta visa reģiona attīstība, bet dominējoša pozīcija attiecībā pret resursiem un sadali paliek attīstības centram. Tāpat arī

ārvalstu uzņēmēji atver savas pārstāvniecības galvenokārt attīstības centros (Venables, 2005). Savukārt perifērās pilsētās izvietojas ražošanas mītnes un citi standartizētu funkciju veicēji (Duranton & Puga, 2002). Līdz ar to attīstības centri kalpo kā platforma pārrobežu sadarbībai, veicinot perifērijas integrāciju starptautiskos uzņēmējdarbības tīklos. Attīstības centros jākoncentrē dažādas ekonomiskās nozares un funkcijas, kuras rada plašu ideju platformu. Savukārt perifērijas pilsētām būtu jāspecializējas atsevišķu standartizētu funkciju veikšanai. Ņemot vērā attīstības centra vajadzības, tām jāpārņem centram mazāk vajadzīgas funkcijas, tā mazinot sastrēgumus, pārapdzīvotību, piesārņojumu un aktivitāšu pārblīvējumu centrā. Turklāt perifērijas pilsētu funkcija ir arī apkalpot lauku iedzīvotājus un uzņēmējus (Puga, 1996). Domājot par Latvijas gadījumu, šādi centri varētu būt republikas mēroga pilsētas, līdzīgi kā tas ir šobrīd, tikai būtu nepieciešama vēl lielāka sadarbība tieši ar lauku novadiem, lai arī tie tiktu iesaistīti ekonomiskās aktivitātēs tā, lai attīstība varētu notikt vienmērīgāk.

Lai veiksmīgi īstenotu reģionālo politiku, ir būtiski izprast valsts novadu savstarpējo atšķirību nozīmi – reģionālā politika, kas īstenota atbilstoši valsts teritorijas un tās iedzīvotāju atšķirībām un īpašām iezīmēm, var sniegt vēlamu rezultātu, t.i., nodrošināt ilgtspējīgus un dzīvotspējīgus Latvijas lauku novadus.

Otrs sadarbības veids, kas ir svarīgs, lai lauku teritorijas varētu vienlīdzīgi attīstīties, ir sadarbība institucionālā līmenī. Viens no iemesliem, kas kavē mazo un vidējo uzņēmumu attīstību lauku teritorijās, ir gan vāja uzņēmēju savstarpējā saikne, gan vāja zinātnes un pētniecības uzņēmumu saikne, līdz ar ko kopējā ekonomiskā attīstība laukos nenotiek pietiekami strauji (Dombrovskis, Chandler, & Krēsliņš, 2005). Tāpat integrētai ekonomiskai attīstībai ļoti svarīga ir saikne starp valsts un pašvaldības iestādēm, darba devējiem un darba ņēmējiem, t.i., iedzīvotājiem. Zviedrijā Ljusdālas (*Ljusdal*) pašvaldībā šādu saikni ir izdevies veiksmīgi izveidot, un tā kalpo par vispusīgas attīstības veicinātāju. Sākotnēji šajā pašvaldībā tika pārcelts zvanu centrs no Stokholmas ar mērķi veicināt lauku pašvaldības attīstību, radot jaunas darbavietas. Pēcāk tas saņēma atbalstu arī no pašvaldības, kā arī, sadarbojoties ar izglītības iestādēm, tika izveidoti kursi nepieciešamo darbinieku apmācībai, savukārt nodarbinātības aģentūra rūpējās par to, lai uzņēmums tiktu nodrošināts ar darbiniekiem, iedzīvotājiem tiktu piedāvātas atbilstošas darbavietas, kā arī lai notiktu darbinieku rotācija un kvalifikācijas paaugstināšana (Nuur & Laestadius, 2010). Šādā veidā tika nodrošināta integrēta ekonomikas struktūra, vienmērīga attīstība un sadarbība lauku pašvaldībā. Arī Latvija var mācīties no ārvalstu prakses, kā veidot vienotu lauku attīstības politiku, nenodalot privāto sektoru, valsts institūcijas un politiku.

Viena no iespējamām īpašām iezīmēm, kas padara viena novada teritoriju atšķirīgu no pārējām, ir pierobeža. Pierobežas telpas definējums Latvijā mēdz atšķirties atkarībā no

politikas plānošanas vai teritoriju attīstības plānošanas mērķiem. Šis promocijas darbs vērsts uz pierobežas teritoriju pētīšanu, līdz ar to autore pierobežas teritoriju definēšanā balstās uz VARAM un Valsts reģionālās attīstības aģentūras (VRAA) pierobežas reģionu definīciju (VARAM & VRAA, 2012, 87.-88.lpp). Lai gan lielākajā daļā gadījumu tikai daļa novada teritorijas ietilpst pierobežā, tomēr, ņemot vērā, ka Latvijā kā administratīvi teritoriālā vienība ir noteikts novads, tad autore par pierobežas teritoriju pieņem visu novadu, ne tikai tā daļu. Pēc šādas definīcijas Latvijas pierobežā ietilpst 36 novadi, no kuriem 31 ir tieša sauszemes robeža ar kādu no kaimiņvalstīm – astoņi novadi atrodas Igaunijas (ES iekšējā) pierobežā, 14 novadi – Krievijas (ES ārējā) pierobežā (sk.1.pielikumu). Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijā līdz 2030.gadam (LR Saeima, 2010) pierobežas telpa ir noteikta kā attīstības plānošanas teritorija. Novada, kas atrodas pierobežā, iedzīvotāju ikdiena un iespējas atšķiras no pārējās valsts daļas, kā arī novada attīstību raksturojošie rādītāji (demogrāfiskā slodze, infrastruktūra, ekonomiskā aktivitāte u.tml.), salīdzinot ar pārējiem Latvijas novadiem, kopumā ir zemāki (VARAM & VRAA, 2012). Dzīvesvieta pierobežā var radīt gan iespējas, piemēram, pārnacionāla sadarbība dažādās sfērās ar mērķi uzlabot dzīves kvalitāti, pakalpojumu pieejamība kaimiņvalstī, gan uzlikt ierobežojumus, piemēram, nepilnīga transporta infrastruktūra un apgrūtināta nokļūšana valsts centrālajā daļā, kur koncentrējas pakalpojumi, iespējas, darbavietas, kā arī vienotas informatīvās telpas trūkums, piemēram, radio raidstaciju nepilnīga uztveršana. Jebkurā gadījumā šie apstākļi rada no pārējās valsts daļas atšķirīgu attīstības situāciju, kuru mērķtiecīgas valsts politikas gadījumā var tikt izmantoti kā priekšnoteikumi attīstības veicināšanai (VARAM & VRAA, 2012). Līdz ar to empīriskā pētījumā balstīti secinājumi par pārrobežu sadarbības procesu un par valsts robežas tuvuma radītu ietekmi uz pierobežas teritorijām var tikt izmantoti kā pamatojums turpmākas reģionālās politikas veidošanā un tās efektivitātes veicināšanā.

Tiek pieņemts, ka Eiropas Savienības iekšējai robežai (Latvijas-Igaunijas robežai) nav tik liela ietekme uz pierobežas teritorijām, kā tas ir ES ārējai robežai (Latvijas-Krievijas robežai). Tomēr, ja ES iekšējās robežas šķērsošana ir vienkāršāka, līdz ar to biežāka, autore vēlas pārbaudīt šo apgalvojumu un atklāt, vai un kā atrašanās ES iekšējās robežas tuvumā ietekmē pierobežas teritoriju un salīdzināt ietekmes sfēras un veidus ar ES ārējo robežu, ja tādi tiks identificēti. Izpētei interesantu šo novadu padara arī VARAM izstrādātajās Reģionālās attīstības pamatnostādņēs 2013.-2019.gadam sniegtais pierobežas teritoriju raksturojums, proti, „Baltkrievijas un Krievijas pierobežas Latgales plānošanas reģiona teritorijas daudzviet ir izteiktas nomales, ar izteiktiem kustības ierobežojumiem robežas šķērsošanai (nepieciešama vīza, jāiziet robežkontrole utt.), ierobežotu tirgu gan robežas tuvuma, gan zemā iedzīvotāju blīvuma un pirkspējas dēļ.” (VARAM, 2013). Šajā kontekstā

arī Vidzemes reģiona Alūksnes novads pieskaitīts pie uz kopumā Latgales reģionu attiecināto Austrumu pierobežu. Attiecībā uz Igaunijas pierobežas teritoriju teikts, ka arī tajā ir ievērojami izaicinājumi, tomēr tie ir līdzīgi citām no valsts centrālās daļas attālinātām teritorijām (VARAM, 2013). Viens no autores pētnieciskajiem jautājumiem šajā promocijas darbā ir saistīts tieši ar to, lai atklātu, vai un kā atšķiras ES iekšējās un ES ārējās robežas tuvuma radīti apstākļi pierobežas teritorijās.

2. PĀRROBEŽU SADARBĪBA

Šajā nodaļā autore veic pārrobežu sadarbības jēdziena operacionalizāciju, lai to izmantotu par pamatu akadēmiskai diskusijai par pārrobežu sadarbību pierobežas teritorijās. Pārrobežu sadarbība var iekļaut sadarbību indivīda, institucionālā un nacionālā līmenī, regulāru, kā arī fragmentētu un uz konkrētu projektu izpildi balstītu sadarbību, ekonomiska, kā arī kultūras vai politiska rakstura sadarbību un dažādas cita veida sadarbības formas. Šajā nodaļā autore sniedz skaidrāku pārrobežu sadarbības definējumu un norāda uz precīzāku fokusu promocijas darba ietvaros, lai to padziļināti analizētu, balstoties teorētiskā un empīriskā informācijā.

Autore raksturo pārrobežu kontaktus to plašākā izpratnē – ne tikai koordinētu un apzinātu sadarbību, kas ietver plānotu vai personisku sociālo saikņu uzturēšanu, bet arī virspusējus kontaktus un iedzīvotāju pārrobežu mobilitāti. Autore apskata pārrobežu kontaktus un sadarbību institucionālā – pašvaldības – līmenī, kā arī indivīda līmenī, jo pēc autores darba izstrādes gaitā iegūtajām zināšanām izvēlētajā izpētes gadījumā pārrobežu sadarbība un kontakti tieši šajos divos līmeņos ir visciešākie, līdz ar to var visvairāk ietekmēt pierobežas teritorijas, radīt jaunu pieredzi un zināšanas un uzlabot pierobežas iedzīvotāju dzīvesvidi.

Pirmajā apakšnodaļā autore analizē pārrobežu sadarbību institucionālā līmenī, operacionalizējot jēdzienu, kā arī raksturojot pārrobežu sadarbības formas, ieguvumus, šķēršļus un ES finanšu instrumentu nozīmi un pārrobežu sadarbības procesu.

Otrajā apakšnodaļā autore skaidro iedzīvotāju individuālos pārrobežu kontaktus un sadarbību, izmantojot mobilitātes jēdziena un izpratnes par pārrobežu mobilitāti analīzi. Mobilitātes jēdziens ir piemērots, lai skaidrotu ne tikai sadarbību, bet arī virspusējus kontaktus vai kaimiņvalstu apmeklēšanu bez ciešiem sociāliem kontaktiem (piemēram, pilsētas vai kultūrvēsturisku objektu apskate), ko arī nedrīkst ignorēt, pētot pārrobežu sadarbību pierobežā.

2.1. Pārrobežu sadarbība institucionālā līmenī

Apakšnodaļā autore teorētiski analizē institucionāla līmeņa pārrobežu sadarbību – tās tipus, posmus, veidošanas mērķus, nozīmi, šķēršļus un ieteikumus veiksmīgai sadarbībai.

Promocijas darba fokuss lielā mērā ir uz institucionāla līmeņa pārrobežu sadarbību, tāpēc teorētiskas zināšanas par pārrobežu sadarbību institucionālā līmenī – par tās veidošanas

nosacījumiem, riskiem, mērķiem, iesaistītajām pusēm un citu – ļauj analizēt izvēlētos izpētes gadījumus un izdarīt secinājumus par to raksturu, dinamiku, pārrobežu sadarbības efektivitāti, grūtībām un potenciālu.

Eiropas Padome pārrobežu sadarbību definē kā „saskaņotu kaimiņattiecību veidošanas procesu starp vietējām ieinteresētajām pusēm un autoritātēm katrā robežas pusē ar mērķi pārvarēt problēmas un veicināt kaimiņu kopienu vienlīdzīgu attīstību” (Council of Europe, 2012, p.4). Šī definīcija autorei šķiet vispieņemamākā tālākai analīzei, jo tā skaidri norāda uz pārrobežu sadarbības nozīmi pierobežas teritorijās, tādējādi palīdzot autorei identificēt saikni starp šajā promocijas darbā teorētiski analizēto teritoriju attīstību un pārrobežu sadarbību.

Var tikt izdalīti četri galvenie pārrobežu sadarbības aspekti:

1. tā kā parasti galvenie pārrobežu sadarbības vadītāji ir publiskas iestādes, tad pārrobežu sadarbības analīzē jāņem vērā šo aģentu kā publisku iestāžu ietvars;
2. pārrobežu sadarbība bieži ir attiecināma uz vietējā līmeņa pašvaldībām, kam var nebūt tiesības noslēgt starptautiskus līgumus saskaņā ar starptautisko likumdošanu – šis ir iemesls, kāpēc pārrobežu sadarbība bieži ir balstīta uz neformālām vai daļēji formālām vienošanām;
3. pārrobežu sadarbības mērķis parasti ir saistīts ar tādu praktisku problēmu risināšanu, kas skar visas iesaistītās puses;
4. pārrobežu sadarbība ietver esošo kontaktu stabilizēšanu, piemēram, pārrobežu sadarbību koordinējošas iestādes izveidošanu (Perkmann, 2003, p.156).

Apkopojot iepriekš minēto, pārrobežu sadarbības pamata uzstādījumi iekļauj – sadarbības publisko raksturu, vietējo pašvaldību lomu sadarbības veidošanā, praktisku problēmu risināšanu un pārrobežu kontaktu stabilitāti.

Savukārt saskaņā ar Eiropas Padomi, galvenie mērķi pārrobežu sadarbības izvēršanai pierobežā ir:

1. veicināt pierobežas teritorijas sociāli ekonomisku attīstību (piemēram, piesaistīt finanšu līdzekļus, uzlabot nodarbinātības iespējas, izmantot teritorijas pašas resursus un kapitālu efektīvi u.tml.);
2. attīstīt un nodrošināt kvalitatīvākus pakalpojumus (piemēram, veselības aprūpi, izglītību, transporta infrastruktūru u.tml.);
3. paplašināt kultūras iespējas (piemēram, veicināt bilingvismu, kultūras dažādību, ne ideoloģisku vēstures un vispārēju zināšanu interpretāciju, uzticību u.tml.) (Council of Europe, 2012, p.11).

Savukārt atbilstoši Eiropas Robežreģionu asociācijas secinājumiem, galvenie pārrobežu sadarbības šķēršļi saistīti ar atšķirībām:

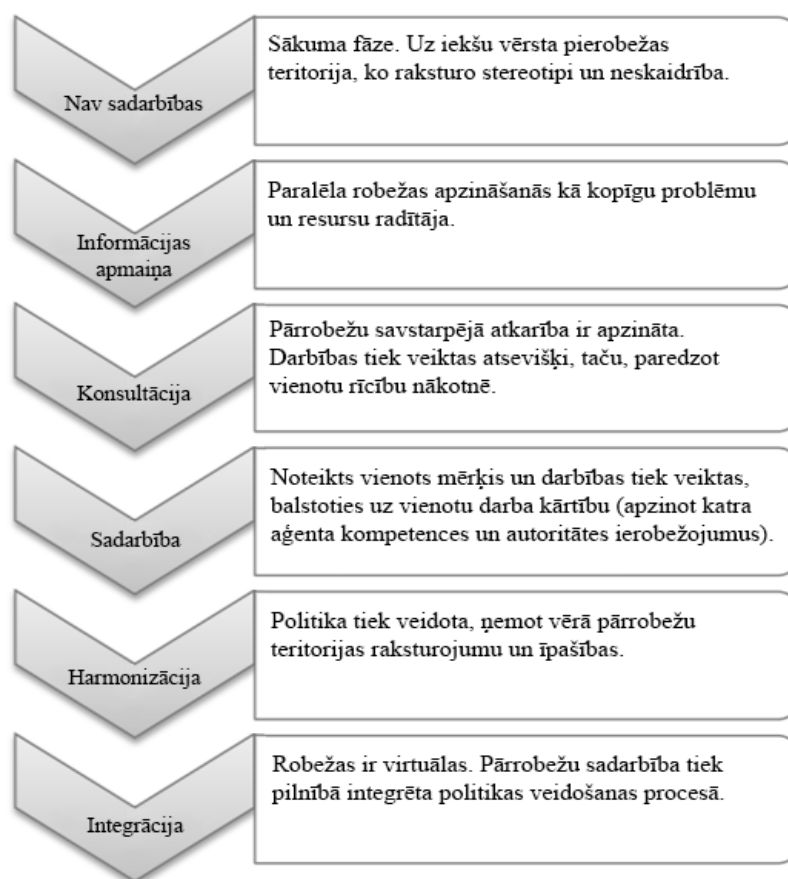
1. administratīvajā struktūrā un kompetencēs;
2. fiskālajā un sociālajā likumdošanā;
3. teritoriālajā plānošanā un ar to saistītā likumdošanā;
4. vides un atkritumu likumdošanā;
5. valūtā (šis gan nav attiecināms uz Latvijas-Igaunijas gadījumu, jo kopš 2014.gada abu valstu nacionālā valūta ir eiro);
6. transporta sistēmās;
7. darba tirgū, darba samaksas struktūrā un sociālajās sistēmas ārējās robežās (AEBR, 2008a).

Lai gan lielākā daļa minēto šķēršļu saistīti ar ekonomiskiem, politiskiem vai institucionāliem pārrobežu sadarbības aspektiem, arī sociāli aspekti, kā sociāli sadarbības tīkli, saistības un savstarpēja sapratne nedrīkst tikt izslēgta no pārrobežu sadarbības jēdziena operacionalizācijas. Pastāv liela vienprātība par to, ka tīkliem un tīklošanai ir liels potenciāls, lai radītu papildu vērtību ES lauku attīstības politikas kontekstā. Gan akadēmiski pētījumi, gan praktiska pieredze norāda, ka galvenā pievienotā vērtība ir tīklošanās spēja rast risinājumus un sasniegt rezultātus, kas citkārt nebūtu iespējami (European Union, 2012).

Atkarībā no sadarbības līmeņa var tikt izdalīti četri pārrobežu sadarbības tipi:

1. izpratni veidojoša sadarbība – pārrobežu sadarbība, kas ir balstīta uz neformāliem sociāliem tīkliem un labām savstarpējām attiecībām, piemēram, kultūras vai uzņēmējdarbības jomā, bet politiskās iesaistes līmenis ir ļoti zems;
2. savstarpēja atbalsta sadarbība – savstarpēja vienošanās palīdzēt ārkārtas gadījumos, piemēram, dabas katastrofas gadījumā;
3. funkcionāla sadarbība – pārrobežu sadarbība ar kopīgu mērķi atrisināt pastāvošās problēmas vai uzlabot pakalpojumu kvalitāti visās iesaistītajās pusēs. Tai ir augstāks vietējo pārvalžu un valdības iesaistes līmenis. INTERREG projekti ir tipisks piemērs funkcionālai sadarbībai;
4. kopēja publisko pakalpojumu un resursu pārvaldība – vienota darbība un stratēģija pārrobežu reģionos ar mērķi pārstrukturēt un pielāgot publiskos pakalpojumus un citus publiski finansētus labumus, lai tie būtu funkcionāli pārrobežas reģionā un atbilstu tā interesēm visās iesaistītajās pusēs (De Sousa, 2012, p.6-7).

Eiropas Padome (2012) raksturo pārrobežu sadarbības attīstību, sākot no tās rašanās līdz integrētai politikai (sk. 2.1. attēlu):

2.1.att. Pārrobežu sadarbības posmi (Council of Europe, 2012, p.14)

Spāņu vides zinātnes pētnieks Ruī Kastanjo (*Rui Alexandre Castanho*) ar kolēģiem, analizējot pārrobežu sadarbību pierobežas teritorijās, kur viens no analizētajiem gadījumiem bija arī Valkas-Valgas sadarbība Latvijas-Igaunijas pierobežā, norāda, ka trīs vissvarīgākie kritēriji pārrobežu sadarbībai ir:

1. skaidru kopīgu mērķu un plānu definēšana;
2. politiskas pārskatāmības un iesaistes veicināšana attiecībā uz lēmumu pieņemšanu saistībā ar pārrobežu sadarbības projektiem;
3. pārvietošanās starp pilsētām un savienojamības veicināšana (Castanho et al., 2016, p.97-98).

Pārrobežu sadarbība ir drīzāk komplicēta sadarbības forma – autore uzskata, ka tās ir vairākas sadarbības formas, kas iekļauj sevī pārrobežas aspektu. Pārrobežu sadarbība var tikt īstenota daudzās ekonomikas, sociālās, politikas, vides un citās jomās, kā arī tās rašanās konteksts var būt ļoti dažāds – gan vēsturiskas īpatnības, gan kultūras, funkcionālas un cita veida iezīmes, kas veicina kādas no pārrobežu sadarbības formām rašanos. Faktori, kas nosaka pārrobežu sadarbības formu un raksturu, var tik iedalīti piecās galvenajās grupās:

1. vēsturiski – robežas vecums, vēstures interpretācija (kopīga vai atšķirīga) u.c.;
2. kultūras – valoda, tautība, reliģija, minoritātes u.c.;

3. ekonomiski – sociāli ekonomiskās attīstības līmenis, uz sadarbību vērsta vai konkurējoša uzņēmējdarbība, valsts subsīdijas, robežas tuvuma radīta pielāgota ekonomika u.c.;
4. iesaistītie aģenti – sociāli kulturāli, ekonomikas, administratīvie, institucionālie darbinieki un viņu tieksme sadarboties u.c.;
5. tiesiskie regulējumi – valsts centralizācijas pakāpe, vietējo pašvaldību un kopienu vara un kompetence, kaimiņvalstu attiecības, dalība ES u.c. (Council of Europe, 2012, p.19-20).

Viens no galvenajiem pārrobežu sadarbības un pārrobežu reģionu rašanās cēloņiem Eiropas valstīs ir ES reģionālā un kohēzijas politika jau kopš 1989.gada, un tās visvairāk finansētais instruments – INTERREG kopienas iniciatīva. Tās galvenais mērķis ir samazināt šķēršļus starp valstīm un sasniegt Eiropas telpiskās attīstības perspektīvas mērķus (ESPON, 2007). Pārrobežu sadarbība INTERREG finanšu instrumenta ietvaros var tikt īstenota gan tikai ES valstu starpā, gan arī iesaistot valstis ārpus ES. Šī finanšu instrumenta pieejamība rada gan ekonomiska, gan sociāla rakstura nosacījumus pārrobežu sadarbības veidošanai – sniedz finansiālu atbalstu pārrobežu sadarbībai, veicina izpratni par pārrobežu sadarbības procesu un komunikāciju, kā arī mudina iesaistītās puses vienoties par kopīgiem mērķiem un sadarbības rezultātu.

Kā portugāļu politikas un sociālo zinātņu pētnieks Luis de Sousa (*Luís de Sousa*) norāda, ES reģionālajai un atvērto robežu politikai un integrācijai ir bijis tūlītējs, kā arī ilgtermiņa rezultāts. ES robežu atvēršana var tikt uzskatīta par tūlītēju rezultātu, savukārt piemērotu nosacījumu pārrobežu sadarbībai un inovācijām radīšana var tikt uzskatīta par ilgtermiņa un ilgtspējīgu ES darbības rezultātu (De Sousa, 2012). Pārrobežu sadarbību var uztvert kā procesu, kur iesaistītās puses un to pārstāvji mijiedarbojas, lai sasniegtu vēlamu un paredzamo rezultātu vai lai optimizētu un efektīvi izmantotu teritorijas pašas resursus. Vairākas akadēmiskas disciplīnas laika gaitā ir mēģinājušas analizēt pārrobežu sadarbību, nepievēršot uzmanību sociālām darbībām vai efektīvu attiecību un sociālo tīklu veidošanas nozīmei. Tomēr sadarbība uztverama kā „investīcija kontaktos un attiecībās, kas prezentē iespējas, kas var veicināt sociālu un ekonomisku integrāciju mūsdienās un nākotnē”, pētot gan formālas, gan neformālas pārrobežu saistības (González-Gómez & Gualda, 2014, p.1410).

2013.gadā Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija (saīsinājums angļiski - OECD) veica plašu izpēti Eiropā par pārrobežu sadarbību un inovācijām. Balstoties sešu gadījumu izpētē, viņi atklāja galvenos iemeslus, kāpēc publiskās iestādes ir ieinteresētas iesaistīties pārrobežu sadarbībā:

1. tas var palīdzēt paplašināt darba tirgu, biznesa un zināšanu tīklus;

2. lai aktualizētu pozitīvus un negatīvus aspektus, kas saistīti ar robežas šķērsošanu;
3. lai veiksmīgi novērstu atrašanās perifērijā radītus apstākļus;
4. lai palielinātu reģiona zīmološanas iespējas (OECD, 2013, p.18-19).

Saskaņā ar Eiropas reģionu komiteju, pierobežas novadi ir ieinteresēti un cenšas veidot pārrobežu sadarbību, ja:

1. viņiem ir līdzīgas intereses;
2. viņiem ir kopīga vēsturiskā atmiņa;
3. viņi ir atkarīgi viens no otra ģeogrāfisku, ekonomisku vai citu faktoru dēļ;
4. nākotnē pastāv politisks mērķis vienotām darbībām (European Committee of the Regions, 2009, p.3-4).

OECD galvenie ieteikumi pārrobežu instrumentiem un pārrobežu sadarbības pārvaldīšanai:

1. izprast datus, tomēr negaidīt līdz datu ieguves/apstrādes pabeigšanai, lai uzsāktu sadarbību.
2. sadarbībā iekļaut pārrobežu tikai tad, ja tam ir jēga.
3. atļaut noteiktu daļu elastības, definējot reģionu, lai izvairītos no jaunu, nevajadzīgu robežu radīšanas.
4. nenovērtēt par zemu citu faktoru nozīmīgumu inovācijas ieviešanā.
5. dot politiskajiem spēkiem iemeslu rūpēties par izveidoto iniciatīvu, apzinoties, ka viņu laiks un motivācija kopumā ir īstermiņa.
6. identificēt iespējas valsts un reģionālajai pārvaldei, kā viņi var palīdzēt.
7. izprast atšķirības - izmaksas un ieguvumus, kā arī sadarbības partneru atrašanās vietu, lai veidotu uzticamu ilgtermiņa sadarbību.
8. iesaistīt ne publiskos aģentus pārrobežu iniciatīvas vadībā, lai atbalstītu publisko amatpersonu darbu un kaut vai neformāli iesaistītos pārvaldībā.
9. vēltīt vairāk pūļu stratēģiskai attīstībai un politikai.
10. integrēt pārrobežu elementu nacionālo un reģionālo inovāciju stratēģijā un politikas instrumentos, vai vismaz saskaņot programmas nosacījumus.
11. vairāk izmantot robežas radītās iespējas.
12. publiskot veiksmīgos pārrobežu sadarbības gadījumus (OECD, 2013, p.12-14).

Pārrobežu sadarbība ir komplekss un daudzpusējs process. Kā liecina OECD ieteikumi, pārrobežu sadarbība saistīta ar plašākiem sociāliem procesiem un tajā iesaistīti vairāk aģenti, nekā tie, kas tiešā veidā veido pārrobežu sadarbību.

Pārrobežu sadarbībai un robežas aspektam ir izšķiroša loma vietējo kopienu attīstībā – tā secināts Polijā veiktā pārrobežu sadarbības Eiroreģionos pētījumā (Frątczak-Müller &

Mielczarek-Żejmo, 2016). Globālo pārmaiņu kontekstā daudzveidīga reģionālā attīstība, ES kohēzijas un robežu politika un teritoriju spēja pielāgoties un pārstrukturēties ir izšķiroši svarīga. Veiksmīga Eiropas lauku novadu attīstība plaši saistīta tieši ar pārrobežu sadarbību – investīcijas un pārrobežu sadarbības projekti visās iespējamajās jomās, infrastruktūras uzlabošana (gan pāri robežai, gan ar valsts centrālo daļu), akadēmiska rakstura pārrobežu sadarbība ir dažas veiksmīgas lauku teritoriju attīstības iezīmes (AEBR, 2008b). Arī sociāliem aspektiem, kā iesaistīto pušu pieredze, neformāli sociālie tīkli, valodas zināšanas, kā arī vietējo iedzīvotāju personiska iesaiste, ir liela nozīme veiksmīgas pārrobežu sadarbības radīšanā. Savukārt pārrobežu sadarbības apjoms, dinamika un nozare ir atkarīga no idejas un iesaistīto pušu piesaistes, no vietējo pašvaldību prasmēm un kapacitātes, kā arī no institucionāla atbalsta un vietējās kopienas atzīšanas (Frątczak-Müller & Mielczarek-Żejmo, 2016).

Lai gan pēdējās desmitgadēs ir bijuši daudzi centieni veicināt pārrobežu sadarbību Eiropā, vēl aizvien pastāv izaicinājumi, lai sasniegtu ilgstošu un pamatotu sadarbības modeli, kas radītu attīstību un ekonomiska, sociāla, politiska, vides un kulturāla rakstura uzlabojumus pierobežas teritorijās caur pārrobežu sadarbību (Castanho et al., 2016).

Robežu politika ir svarīga pārrobežu mobilitātes un sadarbības veicināšanā. Krievu politikas zinātnes profesors Sergejs Golunovs (*Сергей Голунов*), pētot ES un Krievijas attiecības, atklājis, ka strikti nosacījumi robežas šķērsošanai un apgrūtināta robežas šķērsošana kavē abpusēji izdevīgu sadarbību – tirdzniecību, tūrismu, kultūru un cita veida sadarbību (Golunov, 2013). Apgrūtinātas robežas šķērsošanas saistība ar pārrobežu sadarbības veidošanu, kā arī ar atšķirīgu ietekmi uz pierobežas teritorijām nevar tikt noliegta – apgrūtināta robežas šķērsošana apgrūtina pārrobežu sadarbības veidošanu, līdz ar to kavējot teritoriju attīstību.

Autore secina, ka, īstenojot pārrobežu sadarbību institucionālā līmenī, trīs visbūtiskākie apstākļi, kas palīdz to veiksmīgi realizēt, ir vietējās pašvaldības aktīva iesaiste, kopīgu problēmu un sasniedzamo mērķu identificēšana un pārrobežu kontaktu un sadarbības tīklu stabilitāte. Noturīgu sadarbības tīklu pamatā bieži ir neformāli tīkli un iedzīvotāju personīgie kontakti, līdz ar to šeit novērojama mikro jeb indivīda līmeņa un mezo jeb institucionāla līmeņa sasaiste un pārklāšanās. Ņemot vērā, ka ATT konceptuālais ietvars pieļauj vienlaicīgu kā mikro, tā mezo un makro līmeņa aģentu pastāvēšanu, tad autore savā darbā saista dažādu līmeņu aģentus, lai vispusīgi analizētu pētījuma priekšmetu.

Autore secina, ka ES finanšu instrumentiem un reģionālās attīstības politikai ir būtiska nozīme pārrobežu sadarbības radīšanā un veicināšanā – atbalstoša ES politika un finansējuma

pieejamība var tikt uzskatīta par vienu no pamatnosacījumiem institucionāla līmeņa pārrobežu sadarbības radīšanai.

2.2. Pārrobežu sadarbība indivīda līmenī

Apakšnodaļā autore teorētiski analizē indivīda pārrobežu sadarbību, iekļaujot gan mērķtiecīgu sadarbību un komunikāciju, gan arī indivīdu starptautisku mobilitāti bez ciešiem kontaktiem un komunikācijas.

Pārrobežu sadarbība indivīda līmenī jeb mikro līmeņa izpēte promocijas darbā lielā mērā ir institucionāla līmeņa analīzes rezultātus papildinoša – tā palīdz kopumā raksturot un izprast izvēlētos gadījumus un to specifiku, atšķirīgu robežu šķērsošanas iemeslus un apgrūtinājumus, kā arī iedzīvotāju iesaisti institucionāla līmeņa pārrobežu sadarbības radītās aktivitātēs un cita veida kontaktus ar kaimiņvalstīm un to iedzīvotājiem. Indivīdu pārrobežu mobilitātes un sadarbības ciešumam var būt dziļāka saistība ar pārrobežu sadarbības veidošanu institucionālā līmenī, ar uzticēšanos un ar kaimiņvalsts un tās iedzīvotāju uztveri – teorētiska izpratne par indivīda pārrobežu kontaktu veidiem un to starptautiska rakstura specifiku ļauj izdarīt secinājumus par empīriskajos datos identificēto pārrobežu kontaktu un sadarbības ciešumu un iespējamo ietekmi uz pierobežas teritorijām.

Socioloģisku teoriju centrā parasti ir sociāli aspekti, piemēram, sociālie tīkli, mijiedarbība, pieredzes apmaiņa un sociālā mācīšanās, sociālais kapitāls un citi jēdzieni, kas saistīti ar kontaktu uzturēšanu un sadarbības veidošanu indivīda, grupas vai institucionālā līmenī. Tas liek domāt, ka sociālie kontakti un mijiedarbība ir viens no galvenajiem jēdzieniem, kas var palīdzēt skaidrot kompleksus sociālos procesus, tostarp pārrobežu sadarbību un mobilitāti.

Līdz ar atvērto robežu politiku ES un citiem mūsdienās notiekošiem globāliem procesiem, virkne pētnieku analizē iedzīvotāju darba mobilitāti pāri robežai, kas saistīta ar vairākiem ekonomiska rakstura faktoriem – nodarbinātību kopumā, darba samaksu, atbilstošu amatu un tamlīdzīgi (Williams, Baláž, & Wallace, 2004; Andrijasevic & Sacchetto, 2016; Hardy, Calveley, & Kubisa, 2015; Hardy, 2015; Oettl & Agrawal, 2008). Tomēr mobilitāte ir komplekss jēdziens ar daudzām dimensijām un izpausmes formām (Williams, 2009). Dzīvojot pierobežā, robežas šķērsošana var būt saistīta arī ar citiem iemesliem, ne tikai ar darba mobilitāti – atpūtas un izklaides iespējas, vides un kultūras iepazīšana, funkcionāli (piemēram, iepirkšanās, pakalpojumu saņemšana, izglītība u.tml.) un citi iemesli.

Runājot par iedzīvotāju pārrobežu mobilitāti, var tik izdalītas divas sociālo kontaktu formas – kontakti, kas rodas no mobilitātes vai tās rezultātā un kontakti, kuri pastāv neatkarīgi

no mobilitātes un var to veicināt. Iedzīvotāju pārrobežu mobilitātes kontekstā, individuālie sociālie kontakti un sadarbība var tikt definēta atkarībā no tās ciešuma: virspusēji kontakti bez personiskas, ciešas komunikācijas (piemēram, nejauši satikti indivīdi publiskās vietās, apmeklējot kaimiņvalsti u.tml.) un apzināti kontakti ar mērķtiecīgu sadarbību un sociālo saikņu uzturēšanu (piemēram, iesaiste sadarbības un sadraudzības projektos, draudzība, radniecība u.tml.).

Pēdējo desmitgažu laikā mobilitātes studiju prakse ir mainījies sakarā ar starpdisciplināru pieeju, kas iekļauj kā iedzīvotāju, tā citu aģentu, informācijas, kapitāla un citu objektu kustības analīzi. Jaunā starpdisciplinārā pieeja ietver padziļināti socioloģiskus jēdzienus un izpētes jomas un apvieno tās ar ģeogrāfu, antropologu, komunikācijas un citu zinātnieku izpētes jomām (Sheller, 2014).

Mobilitātes jēdziens palīdz skaidrot iedzīvotāju saiknes un kontaktus ar kaimiņvalstu iedzīvotājiem un pašu valsti, tās teritoriju. Analizējot iedzīvotāju pārrobežu mobilitāti, viens aspekts ir iedzīvotāju plūsmas pāri robežai kā fiziska pārvietošanās uz citu valsti, savukārt cits aspekts ir sociālo saikņu radīšana un pastāvēšana, kas var būt gan kā iemesls, gan sekas pārrobežu mobilitātei. Pārrobežu mobilitāte ne tikai palīdz uzlabot indivīda finansiālo situāciju un nopelnīt, bet tai ir arī nozīmīga loma zināšanu un prasmju pārnēsē. Tā var iekļaut komplicētus informācijas pārnēses ceļus, regulāru, cirkulāru vai īstermiņa migrāciju (King, 2002). Kaimiņvalstu apmeklēšana un citas kultūras iepazīšana veido iedzīvotāju zināšanas, dzīves un ikdienas redzējumu, ļauj pārņemt jaunu pieredzi, kas var ietekmēt vietējās teritorijas attīstību. Teorētiskās atziņas apliecina, ka iedzīvotāju starptautiskas mobilitātes procesā notiek zināšanu apmaiņa un jaunu zināšanu radīšana – līdz ar to indivīda sociālā realitāte tiek konstruēta, ietekmējoties no citas valsts un no citas kultūras. Tomēr šādu ietekmi novērot un izmērīt ir krietni grūtāk, nekā finansiālu atbalstu, būvniecību, transporta infrastruktūras uzlabojumus un cita veida mantisku vai taustāmu rezultātu.

Starptautiska indivīdu mobilitāte atšķiras no citu veidu mobilitātes galvenokārt tās sociāli un kulturāli konstruētā rakstura dēļ (Williams, 2009). Viena no sociālā konstruktīvisma centrālajām idejām ir tā, ka sociālajai videi ir nozīmīga loma zināšanu radīšanā, jo indivīds rada savas zināšanas sociālā un kultūras kontekstā (Berger & Luckmann, 1991; Talja, Kimmo, & Reijo, 2005; Sporāne, 2010). Pārrobežu mobilitāte palīdz radīt atšķirīgu sociālo realitāti, ko ietekmē kaimiņvalstu sociālā vide un kultūra.

Sociālās un kultūras pārmaiņas mūsdienu Eiropā apliecina, ka mobilitātei ir būtiska loma Eiropas iedzīvotāju ikdienas dzīvē (Guereño-Omil, Hannam, & Alzua-Sorzabal, 2014). Iedzīvotāju mobilitāte ir tikusi veicināta līdz ar atvērto robežu politiku ES. ES mērķis ir transformēt nacionālu valstu robežas, lai tās kļūtu par vietu komunikācijai, nevis būtu kā

barjera starp iedzīvotājiem (Prokkola, 2007). Tomēr britu politikas un starptautisko attiecību zinātnes profesors Kriss Ramfords (*Chris Rumford*) norāda, ka robežu ietekme uz Eiropas iedzīvotājiem ir drīzāk neskaidra (Rumford, 2006). Autore, attīstot šo tēzi, secina, ka daži no iespējamiem skaidrojumiem šādam secinājumam varētu būt:

- robežas tuvuma, robežas šķērsošanas un kontaktu ar kaimiņvalstīm veidošanas ietekme drīzāk novērojama ilgtermiņā un abstrahējoties no konkrētām, taustāmām vai citādi skaidri nomērāmām lietām – tā var izpausties kā domāšanas, pasaules redzējuma un uztveres izmaiņas, ietekmējoties no citu valstu kultūrām;
- nav izstrādāti universāli kritēriji, pēc kuriem nomērīt robežas ietekmi, lai rezultātus varētu analizēt salīdzinošā veidā;
- iespējams, ka universāls mērījums nemaz nevar tikt izstrādāts, jo valstis, to robežas, pārrobežu saiknes un sadarbība atšķiras pēc to apjoma, intensitātes, kultūrvēsturiskiem, politiskiem un citiem aspektiem, kas jāņem vērā, analizējot robežas ietekmi.

3. AĢENTU TĪKLA TEORIJA

Šī promocijas darba ietvaros autore izvēlējusies aģentu tīkla teoriju (ATT) kā galveno socioloģisko pieeju, kas veido darba konceptuālo ietvaru. ATT ļauj veikt integrētu un padziļinātu pētījuma priekšmeta analīzi, jo tā ļauj strukturēti identificēt visus pārrobežu sadarbībā iesaistītos aģentus un viņu savstarpējās attiecības. Pārrobežu sadarbība ir process, kur iesaistīti vairāku līmeņu aģenti un kura rezultāts ietekmē vietējo teritoriju un tās iedzīvotājus - ATT pieļauj dažādu līmeņu aģentu vienlaicīgu iesaisti tīklā. Rezultātā ir iespējams izdarīt secinājumus par pārrobežu sadarbības efektivitāti un ietekmi uz pierobežas teritorijām, ņemot vērā pastāvošo sadarbības tīklu un tā aģentus. Papildus – gadījuma izpētē ATT ļauj arī kontekstuāli secināt, kādi aģenti nav iesaistīti tīklā, lai gan tiem, iespējams, varētu būt nozīmīga loma pierobežas teritorijās.

Šajā nodaļā autore raksturo galvenos ATT teorētiskos uzstādījumus, pieejas rašanos, svarīgākos jēdzienus, kā arī apzina pieejas ierobežojumus un kritiku. Autore apskata gan tradicionālās ATT tēzes un pieņēmumus, gan arī mazāk zināmu pieejas atvasinājumu – „robežobjektu” jēdzienu. Ņemot vērā, ka robežobjektu teorija radusies ATT kritikas rezultātā, konceptuālais uzstādījums un pamatjēdzieni zināmā mērā pārklājas un izriet no tās, tad autore abas šīs teorijas apskata vienā nodaļā, secīgi raksturojot plašāko ATT teoriju un tās kritiku un turpinot ar robežobjektu teorijas atvasinājumu. Lai gan līdzīgu pētījumu analīzei atvēlēta atsevišķa nodaļa, autorei šķiet saturiski secīgi, raksturojot robežobjektu teorētiskos uzstādījumus, šajā daļā iekļaut arī dažu līdz šim veikto pētījumu teorētiskās atziņas, kas saistītas ar valsts robežas un pierobežas teritorijas izpēti.

Nodaļa sastāv no piecām apakšnodaļām – pirmā apakšnodaļa veltīta ATT vispārējam raksturojumam, rašanās un galveno jēdzienu apskatam, otrā apakšnodaļa veltīta ATT kritikai, trešajā apakšnodaļā autore raksturo „robežobjektu” jēdzienu un tā pienesumu ATT, ceturtnā apakšnodaļa veltīta robežobjektu teorijas izmantošanai starptautiskā vidē un pārrobežu sadarbības kontekstā, visbeidzot piektajā apakšnodaļā apkopota „robežobjektu” jēdziena un teorijas kritika.

3.1. Aģentu tīkla teorijas konceptuālais ietvars

Šajā apakšnodaļā autore raksturo ATT rašanos, galvenos uzstādījumus un izmantotos jēdzienus. Izpratne par tiem ir būtiska divu iemeslu dēļ: pirmkārt, tā ļauj empīriskajos datos identificēt pārrobežu sadarbībā iesaistītos aģentus un viņu mijiedarbi, kā arī strukturēt viņu

mijiedarbi; otrkārt, tā rada teorētisku pamatu šajā darbā izmantotās robežobjektu teorijas lietojumam, jo robežobjektu teorija ir ATT atvasinājums, kuras pamatā tomēr ir ATT galvenie jēdzieni.

Aģentu tīkla teorija radās 80.gadu vidū, un tās aizsākumi meklējami M.Kalona, B.Latūra un Dž.Lova darbos. Tomēr teoriju ir grūti paskaidrot vai definēt, tā var būt mainīga atkarībā no konteksta, pētījuma priekšmeta un zinātnes nozares. Neskatoties uz teorijas sarežģītību, tā tiek izmantota gan socioloģijā, gan arī antropoloģijā, ģeogrāfijā, ekonomikā un citās zinātnes nozarēs.

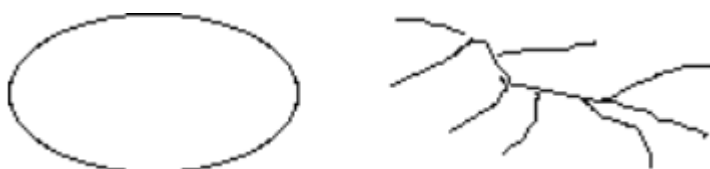
Patiesība un meli. Liels un mazs. Aģentūra un struktūra. Cilvēks un tas, kas nav cilvēks (non-human). Pirms un pēc. Zināšanas un vara. Konteksts un saturs. Materialitāte un socialitāte. Aktivitāte un pasivitāte. Vienā vai otrā veidā aģentu tīkla teorijā visi šie dalījumi ir tikuši apstrīdēti (Law, 1999, p.3).

Viens no pirmajiem aģentu tīkla teorijas formulējumiem atrodams M.Kalona un B.Latūra 1981.gada darbā „Leviatāna kartēšana: kā aktieri makrostrukturē realitāti un kā sociologi viņiem palīdz to darīt” („*Mapping the Leviathan: How Actors Macrostructure Reality and How Sociologists Help Them Do So*”) (Callon & Latour, 1981). Autoru piedāvātā analīze sasauca ar franču filozofa Mišela Fuko (*Paul-Michel Foucault*) varas tehnoloģiju pētījumiem 70.gadu otrajā pusē. Tomēr M.Kalons un B.Latūrs savā darbā neskaidri lietoja aģentu tīkla jēdzienu, līdz ar to darbs netika saistīts ar M.Fuko darbu (Barry, 2013, p.413).

Lai gan nosaukums norāda uz ko citu, ATT nav teorija tās tradicionālā izpratnē. Dž.Lovs skaidro, ka „teorijas parasti cenšas izskaidrot, kāpēc kaut kas notiek, bet ATT ir drīzāk aprakstoša, nekā fundamentāla izskaidrojumu sakarā, kas nozīmē, ka tā ir vilšanās tiem, kuri meklē spēcīgus pamatojumus. Tā vietā tā stāsta stāstus par to, kā attiecības veidojas vai neveidojas” (Law, 2007, p.2). ATT ietvaros lielākais uzsvars ir tieši uz attiecībām un sociālām saiknēm, kas ir mainīgas un nepārtrauktā attīstības procesā. Līdz ar to arī ATT nepiedāvā stingri noteiktus un viennozīmīgus teorētiskus uzstādījumus, kā tas mēdz būt teorijas tradicionālā izpratnē. Tajā pašā laikā nebūtu pareizi teikt, ka ATT ir neskaidra vai ar pārlietu maz konceptuāliem uzstādījumiem pētāmo objektu teorētiskas analīzes veikšanai.

ATT var tikt uzskatīta par metaforas maiņu, izklāstot sociālās realitātes būtību – tā vietā, lai domātu divu vai trīs dimensiju vienībās, ATT rosina domāt par sociālās realitātes pastāvēšanu kā par tīklu, kas sastāv no mezgliem un pavedieniem. Mezgliem ir tik daudz dimensiju, cik ir savstarpēju savienojumu (Latour, 1996, p.3) (sk. 3.1. attēlu). Šādi ATT kļūst daudzdimensionāla un ļauj analizēt sociālus procesus, ietverot ekonomikas, vides, sociālus, politiskus, kultūras un citus elementus kā aģentu tīklu veidojošus un ietekmējošus.

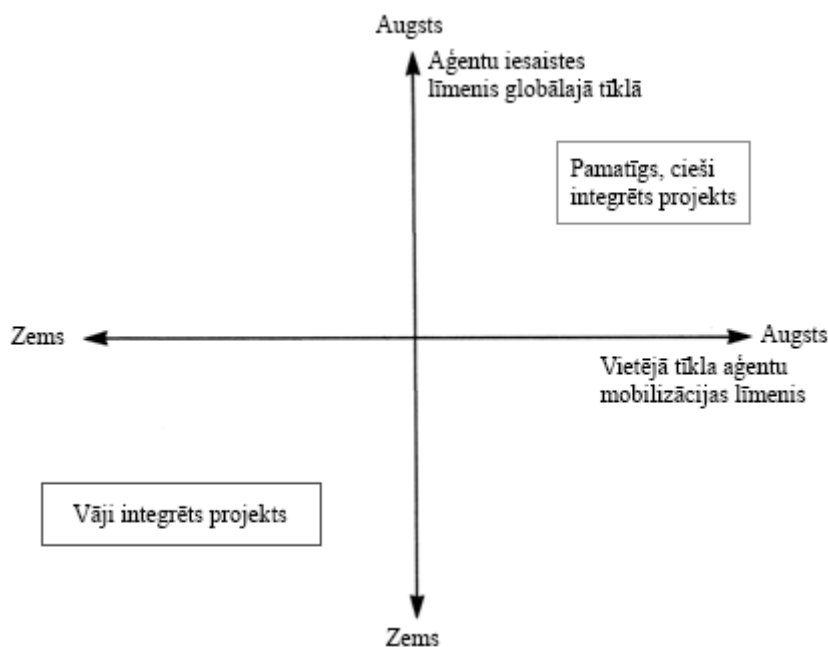

3.1.att. Virsma un pavedieni (Latour, 1996. p.3)

Analizējot tehnoloģiju attīstību no sociālā aspekta ATT ietvaros un izmantojot britu kaujas lidmašīnas izstrādes projektu kā gadījumu, Dž.Lovs un M.Kalons (1992) izdala trīs savstarpēji saistītus nosacījumus, no kuriem atkarīga apjomīga sadarbības projekta izdošanās vai neveiksme:

1. globālais tīkls – sniedz iespēju nodrošināt dažādus resursus;
2. vietējais tīkls – spēja veidot vietēju tīklu, kurš spēj izmantot globālā tīkla nodrošinātus resursus;
3. OPP – spēja izveidot un uzturēt aspektus, kas sadarbību padara iesaistītajiem aģentiem svarīgu (*an obligatory point of passage*).

Minētie nosacījumi var būt mainīgi un atkarībā no to pakāpes, sakarību starp tiem var attēlot plaknē. Proti, augstāks aģentu piesaistes līmenis globālā tīklā un augstāks aģentu mobilitātes līmenis vietējā tīklā liecina par saistītu un nepārtrauktu sadarbības projektu. Savukārt, jo šie rādītāji ir zemāki, jo projekts drīzāk būs neveiksmīgs un sadrumstalots (sk. 3.2. attēlu).

3.2.att. Vietējo un globālo tīklu mobilizācija (Law & Callon, 1992, p.49)

ATT ir savas īpašības un iezīmes, kas to padara par īpašu pieeju – galvenā no šādām iezīmēm šķietami pretrunīgu jēdzienu - „aģenti” un „tīkls” – līdzāspastāvēšana. „Kā kaut kas var būt gan aģents, gan tīkls? Vai tas nav pretrunā ar vispārpieņemtiem priekšstatiem par

aģentūru un struktūru, un saturu un kontekstu, kas ir vadījis sociālo domu kopš Dekarta? Atbilde uz šo jautājumu īsumā ir tas, ka viss var tikt uztverts gan kā aģents, gan tīkls – tas vienkārši ir perspektīvas jautājums” (Cressman, 2009, p.3). Ja citas attīstības teorijas mēģina raksturot struktūru un izskaidrot procesu, tad ATT dara pretēji – detalizēti raksturo procesu, lai skaidrotu aģentu tīkla struktūras veidošanos (Roy, 2015). Citiem vārdiem sakot, ATT pēta darbību, kā kaut kas notiek, un, to darot, likumsakarīgi veidojas struktūra, kurā ietverti gan aģenti, gan starp tiem pastāvošā mijiedarbība. Spēks nerodas no koncentrācijas, skaidrības un vienotības, bet gan no heterogenitātes, izplatīšanās un no uzmanīgas savstarpējo saikņu veidošanas. Līdzīgi kā dzijas pinumos, pat visstiprākie pinumi veidojas no savstarpēji savītiem vājākiem pinumiem (Latour, 1996).

Pēc B.Latūra (1996), ATT apvieno vienkāršas tīkla iezīmes un aģentus, kas kopā veido jaunu izpratni par tīkla veidošanos un pastāvēšanu. ATT ļauj izslēgt trīs galvenās ģeogrāfiskas vai telpiskas vietas iezīmes, kas ierobežo izpratni par tīklu. Nākamajās rindkopās autore raksturo šīs iezīmes.

Tāls / tuvs – runājot par tīklu, nepastāv attāluma dimensija jeb dalījums – tuvs vai tāls. Elementi, kas fiziski atrodas tuvumā, var būt ļoti tālu, ja runa ir par to saiknēm ar citiem elementiem vai aģentiem, kā arī otrādi – elementi, kas atrodas tālu, var būt tuvi, ka ņem vērā un analizē to saiknes tīklā. B.Latūrs šo skaidro ar piemēru par telefona kabīni, proti – indivīds var būt daudz ciešāk saistīts ar savu māti 6000 jūdžu attālumā, nekā ar kādu citu blakus esošā telefona kabīnē (Latour, 1996). Lielākās grūtības identificēt visas šādas saiknes, izmantojot tīkla līdzību, saistītas ar ciešu ģeogrāfijas klātesamību izpratnes par sociālām saiknēm veidošanā. Tomēr ATT ietvaros ģeogrāfiska izpratne var tikt uztverta kā viens no vairākiem savstarpējo saikņu veidiem. Savukārt tīkla jēdziens palīdz realitāti uztvert ne kā īstu vai sociālu vietu, bet gan kā sakarības (Latour, 1996).

Mazs / liels mērogs – priekšstats par tīklu ļauj atrisināt dalījumu starp mikro un makro – jautājumu, kas ir nomocījis sociālo teoriju kopš tās pirmsākumiem. Ierastā sabiedrības izpratne dažādos līmeņos (indivīda, grupu, valsts u.tml.) tiek aizstāta ar izpratni par saiknēm starp elementiem. Tīkls nevar būt lielāks par citu tīklu – tas vienīgi var būt ar plašākām vai arī ar šaurākām saiknēm. ATT, analizējot saiknes starp elementiem, seko tam, kā pastāvošais elements (dzīvs vai nedzīvs) iekļaujas kopējā tīklā un kļūst stratēģisks vai arī, kā tas zaudē savu nozīmi, zaudējot saiknes (Latour, 1996). ATT savā analizē iekļauj mikro līmeņa elementu nozīmi un saistību ar makro elementiem. Teorija pieļauj vienlaicīgu mikro un makro, kā arī lokālā un globālā līmenī darbojošos aģentu savstarpējo mijiedarbības. Pārrobežu sadarbības izpētē ATT ļauj ņemt vērā gan pārnacionālus, gan lokālus un ar vietējo kopienu saistītus pierobežas teritoriju ietekmējošus elementus.

Iekšpuse / ārpusē – virsmai var būt iekšpuse un ārpusē, kas atdalīta ar robežu. Turpretī tīkls viss ir savienots bez iekšpuses un ārpusē. ATT ietvaros runa ir par to, vai starp diviem elementiem pastāv saikne vai nepastāv, runa nav par saiknēm tīkla iekšpusē vai ārpusē tā – tīklam nav ārpusē (Latour, 1996). Kā attiecības starp aģentiem ir heterogēnas, plūstošas, neierobežotas un nepārtraukti mainīgas, tā arī tīkls var tikt raksturots kā multidimensionāls un bez noteiktām robežām.

Galvenie ATT elementi ir aģenti un tīkls. ATT pamatā ir uzskats, ka sociālā realitāte tiek veidota aģentu mijiedarbības rezultātā. ATT ļauj abstrahēties no ģeogrāfiskas telpas, dažādiem izpētes līmeņiem un elementu „norobežošanas” struktūrā. Tā vietā ATT savā analizē iekļauj visus elementus, kam ir saikne ar pētāmo fenomenu. Tie var būt aģenti noteiktā teritorijā un arī ārpus tās. Tie var būt indivīdi un līdzvērtīgi valsts, nacionāla līmeņa likumdošana vai institucionālas pārrobežu saiknes. Visbeidzot, tās var būt lietas acu priekšā un arī bezgalīgi tālu, kamēr tām pastāv saikne ar kādu citu aģentu tīklā. Lai izprastu ATT, jāizprot aģentu un tīkla nozīme, mijiedarbība un veidošanās – nākamajās rindkopās autore detalizēti raksturo aģentus un tīklu ATT ietvaros.

Par aģentiem ATT ietvaros var tikt uzskatītas gan dzīvas būtnes – indivīdi un grupas, gan nedzīvas lietas, objekti (materiālas, tehniskas u.c.) (*non-human*), kas ietekmē cita aģenta sociālo uzvedību (Latour, 1992). Teorija pievēršas ne tikai sociāliem aspektiem realitātes konstruēšanā, bet arī tehnoloģiskiem, dabas, tekstuāliem, konceptuāliem un citiem elementiem, kam ir nozīmīga loma sociālās vides pastāvēšanā (Latour, 1996). B.Latūrs norāda, ka vienīgais veids, kā indivīdos un sabiedrībā radīt izpratni par šādu sociālās vides veidošanos ir, skaidrojot to, izmantojot tīkla ontoloģiju un sociālo teoriju (Latour, 1996). Piemēram, S.Šūmane, pētot bioloģiskās lauksaimniecības Latvijā, kā aģentus bioloģiska lauksaimniecības tīkla ietvaros identificē gan zemniekus un zemnieku grupas, gan preču zīmes un sertifikātus, gan arī zinātniski pētnieciskas iestādes, ministriju, Eiropas Savienību, regulējošus noteikumus un citus aģentus (Šūmane, 2010). Citā piemērā par ūdensapgādi Deli pilsētā indiešu pētniece Deja Roja (*Deya Roy*) kā iesaistītos aģentus identificē urbānus un lauku ciematus, gan vietējos politiķus, gan arī ražošanas un urbšanas uzņēmumus, ūdens sūkņus, upi un kanālu, augstāko tiesu, kaimiņvalstu politiku un citus aģentus, kas nav cilvēki (Roy, 2015).

Aģents ATT ietvaros var būt gan tas, ko var saistīt, gan tas, ko var atšķirt no pārējiem aģentiem (Ritzer Encyklopedia, 2004). Pārrobežu sadarbības izpētes gadījumā ATT ļauj apzināt un analizēt gan pierobežas teritorijas iekšienē esošus resursus (piemēram, vietējā kopiena, cilvēkkapitāls, vietējās iniciatīvas, vietējā pārvaldība u.c.), gan ārējus (piemēram, reģionālā politika, blakus novadu un valsts attīstības tendences, globālie procesi u.c.) resursus,

turklāt, analizējot šos resursus viena tīkla ietvaros un nenodalot iekšējus vai ārējus resursus, kā to skaidro B.Latūrs (Latour, 1996).

Mēģinot skaidrot, kas saprotams ar pārējiem aģentiem, kas nav cilvēki, var tikt izdalītas četras galvenās pārējo aģentu kategorijas:

1. pārējie aģenti kā nosacījums cilvēku sabiedrības pastāvēšanai – pārējie aģenti kā cilvēku sabiedrības stabilizētāji, viņu spējas un darbības kā nosacījums cilvēku sabiedrības pastāvēšanai;
2. pārējie aģenti kā starpnieki – kas nozīmē, ka viņiem ir lielāka loma tīkla veidošanā, nekā tikai cilvēku aģentu konteksts vai sabiedrības stabilizētāji – viņi arī piedalās mijiedarbībā, un sniedz savu pienesumu kā aktīvi tīkla aģenti;
3. pārējie aģenti kā morālu un politisku asociāciju aģenti – pārējie aģenti paši par sevi nav ne morāli, ne politiski piederīgi, tomēr tie pilda uzdevumu radīt un nodot izpratni par cilvēku morāli un politiku;
4. pārējie aģenti kā atšķirīgu laicīgas un telpiskas vides aģentu apkopotāji (Sayes, 2014).

Ir skaidrs arī tas, ko pārējo aģentu jēdziens neietver – tas neapzīmē cilvēkus, vienības, kas ir simboliska rakstura, vienības, kas burtiski sastāv no cilvēkiem vai pārējiem aģentiem (Latour, 1993), kā arī pārdabiskas vienības (Latour, 1992).

ATT ietvaros pētāmie fenomeni nerodas paši no sevis, bet tos rada aģenti nepārtrauktas mijiedarbības rezultātā. Fenomenu un tā īpašības nav iespējams definēt iepriekš, pašu par sevi pastāvošu – tas nepastāv bez aģentiem un viņu mijiedarbības (Latour, 1996). Tātad aģenti ir aktīvas vienības ATT ietvaros, kas var radīt, izmainīt vai izbeigt tīkla pastāvēšanu. Tomēr vēl viens svarīgs aspekts šajā sakarā jāņem vērā – aģenti veido tīklu saikņu un mijiedarbības ar citiem aģentiem rezultātā, aģentiem pašiem par sevi nepiemīt nozīme, bet gan tā ir atkarīga no viņu savstarpējām attiecībām.

Aģentu tīkls ir tas, kurā notiek mijiedarbība un kurā ir iesaistīti visi savstarpēji saistītie aģenti – tas ir dinamisks, mainīgs, daudzveidīgs un nepārtrauktā procesā esošs. Tīkls sastāv no aģentiem, kuri sadarbojas un līdzdarbojas, lai pildītu katrs savu uzdevumu (Graham & Marvin, 2001). Citiem vārdiem sakot, aģenti īsteno savus iecerētos plānus vai pilda tiem paredzētās funkcijas tiešā vai netiešā mijiedarbībā ar pārējiem aģentu tīklā iesaistītajiem. Lietas un citas vienības kļūst par to, kas viņas ir, un viņām piešķirtā nozīme veidojas viņu atrašanās un pārvietošanās tīklā dēļ, bet tām nepiemīt konstanta pozīcija tīklā tikai to īpašību dēļ (Fuchs, 2001). B.Latūrs uzskatīja, ka matemātikā vai inženierzinātnē tīkls ir kāda cita izveidots, piemēram, to radījis matemātiķis vai inženieris. Savukārt aģentu tīkls ir vienība, kas sevi veido pati – tas nav kādam citam piederošs rīks, lieta vai daļa (Latour, 1996). Saikne

starp diviem aģentiem, līdz ar to tīkla struktūra nav iepriekš definēta – tā ir pastāvoša esošajā laikā un var mainīties atkarībā no to vai citu aģentu darbībām vai nozīmes maiņas. Līdz ar to ne pētāmajam fenomenam, ne aģentiem pašiem par sevi nav nozīmes – nozīmi piešķir starp tiem pastāvošās saiknes un mijiedarbība tīkla ietvaros.

ATT kā teorija vai pieeja šķietami var ietvert pārlietu plašu aģentu loku atkarībā no pētāmā lauka un pētnieka interpretācijas. Tomēr, iepazīstoties ar teorijas uzstādījumiem un galvenajiem teorētiskajiem jēdzieniem, kļūst skaidrs, ka tai ir savs konceptuālais ietvars. ATT ļauj vispusīgi analizēt mainīgus sociālus fenomenus, gan ņemot vērā saiknes, kas pastāv starp aģentiem, gan neierobežojot aģentu raksturu vai darbību. ATT nav tikai tradicionāli sociāla teorija, bet gan drīzāk starpdisciplināra – ar to skaidrojama kā sociālu, tā tehnoloģisku, vides un citu jomu aspektu nozīme sociālās vides, tostarp ikdienas dzīves, sabiedrības, uzņēmējdarbības, tehnoloģiju u.c. attīstība mainīgā pasaulē. Tas, kas vieno visus šos elementus, jomas un aģentus, ir savstarpējas saiknes un identificējama loma pētāmā fenomena skaidrošanā.

3.2. Aģentu tīkla teorijas kritika un ierobežojumi

Apakšnodaļā autore apkopo citu autoru ATT kritiku un norādītos ierobežojumus.

Viens no ATT ierobežojumiem saistīts ar ļoti laikietilpīgu datu iegūšanas un analīzes procesu, jo tā neparedz socioloģisku jēdzienu izmantošanu, lai skaidrotu iesaistīto aģentu darbību. Šāda pētījuma procesā pētniekam jābūt uzmanīgam, lai nepieļautu rezultātu pārmērīgu vienkāršošanu (Mico, Masip, & Domingo, 2013).

Ja pirms vairākiem gadu desmitiem sociālās zinātnes pievērsās galvenokārt indivīdu un ar tiem saistītu sociālu aspektu pētīšanai, tad mūsdienās arī pārējie aģenti, kas nav cilvēki, ir iekļauti sociālo zinātņu pētījumu tematikā – un tie nedrīkst tikt ignorēti (Latour, 1992). ATT ir viena no centrālajām teorijām sociālajās zinātnēs, kas plaši izmanto pārējo aģentu jēdzienu savā analīzē. ATT kritika saistīta ar neskaidrību par to, kas īsti ir pārējie aģenti un ko šī jēdziena izmantošana pienes ierastajā socioloģiskajā analīzē? Vēl vairāk neskaidrs ir tas, ko nozīmē pārējiem aģentiem piemītošā aģentūra un vai tā iederas sociālo zinātņu izpētes laukā (Sayes, 2014). Piemēram, britu sociologi Harijs Kolins (*Harry Collins*) un Stīvens Jerlijs (*Steve Yearley*) norāda, ka sociālo zinātņu pētnieki nespēj identificēt pārējo aģentu kompetences un ka viņiem vajadzētu atstāt šī jēdziena analīzi dabas zinātniekiem un inženieriem (Collins & Yearly, 1992).

ATT ietvaros pārējo aģentu jēdziens tiek izmantots neskaidri – lai aptvertu plašu, bet tajā pašā laikā ierobežotu klāstu vienību – lietas, dzīvniekus, dabas parādības, rīkus, transportu un tehniku, tekstu, ekonomisku labumu un tamlīdzīgi (Sayes, 2014).

Ne tikai nespēja definēt pārējo aģentu jēdzienu, bet arī cilvēku un pārējo aģentu kā vienādas nozīmes aģentu definēšana ATT ietvaros izpelnījies kritiku un neviennozīmīgu vērtējumu tam, cik lielā mērā pārējie aģenti būtu jāiekļauj analīzē, cik lielā mērā būtu jāatmet atšķirību radīts dalījums starp cilvēkiem un pārējiem aģentiem (Amsterdamska, 1990; Collins & Yearly, 1992; Bloor, 1999; Winner, 1993) un ka pētniekam pašam būtu jādefinē, kuri aģenti ir svarīgi un kuri ne tīkla ietvaros. Viens no kritiķu apsvērumiem ir tas, ka cilvēku apziņas esamība viņus atšķir no dzīvniekiem vai lietām (Winner, 1993), cits par to, ka šāda vienlīdzīga uztvere var graut cilvēku vērtību (Walshman, 1997). Tomēr konkrētu aģentu nozīme tīkla ietvaros nevar tikt atklāta, neņemot vērā ārējus kritērijus – ATT neņem vērā iepriekš pastāvošas struktūras, bet drīzāk uztver tās kā no tīklā iesaistīto aģentu darbības radušās (Roy, 2015). ATT pētījumi ir par daudz lokāli un tie neņem vērā plašāku sociālo vidi. ATT pat tikusi uzskatīta par amorālu un par cilvēka vērtību mazinošu (Walsham, 1997).

Kopumā galvenā ATT kritika saistīta ar pārējo aģentu – to, kas nav cilvēki, pārlietu neskaidru definēšanu un neviennozīmīgu izpratni par to, kurus aģentus un kāpēc iekļaut vai neiekļaut tīklā. Šī iemesla dēļ autore šī promocijas darba nākamajās apakšnodaļās apskata vēl vienu teoriju – robežobjektu teoriju –, kas radusies ATT kritikas rezultātā. Robežobjektu teorija cieši saistīta ar ATT un balstās uz tās pamata jēdzieniem un teorētiskiem uzstādījumiem, taču tā precīzē pārējo aģentu definīciju un nosacījumus iekļaušanai tīklā, vienlaikus piedāvājot arī savus, jaunradītus jēdzienus.

3.3. Robežobjektu teorija aģentu tīkla teorijas ietvaros

Apakšnodaļā autore raksturo robežobjektu teoriju. Tā kā autore par vienu no sava promocijas darba novitātēm izvirzīja attīstīt robežobjektu teoriju sociāla fenomena izpētē starptautiskā vidē socioloģijas nozarē, tad tālāk autore raksturo ne tikai teorijas rašanos, uzstādījumus un jēdzienu lietojumu, bet arī tās līdzšinējo izmantošanu starptautiska rakstura pētījumos un līdzšinējo kritiku – tas būs vērtīgi, kad autore izdarīs savus secinājumus un izteiks savus ierosinājumus par teorijas izmantošanu šī promocijas darba ietvaros.

Robežobjektu teorija kā teorētiska bāze šī promocijas darba ietvaros, sašaurinot ATT aģentu jēdzienu, ļauj attīstīt empīriskajos datos balstīto institucionāla līmeņa pārrobežu sadarbības tīklu, identificējot valsts robežu kā centrālo objektu tīklā un definējot sociālās

pasaules, kuru kontekstā šis objekts funkcionē. Teorija ļauj izvērst diskusiju par pārrobežu sadarbības un par dažādu veidu valsts robežu atšķirīgu ietekmi uz pierobežas teritoriju.

S.L.Stāra un Dž.Grisemers darbā „Institucionālā ekoloģija, „interpretācija” un robežobjekti: amatieri un profesionāli mugurkaulnieku zooloģijas muzejā Bērklījā” (*„Institutional Ecology, 'Translations' and Boundary Objects: Amateurs and Professionals in Berkeley's Museum of Vertebrate Zoology*) (1989) attīsta M.Kalona, B.Latūra un Dž.Lova ATT modeli, analizējot zooloģijas muzeja zinātnisko darbību un tajā iesaistītos aģentus – profesionāļus, amatierus, administrāciju un citus. Balstoties pārliecībā par to, ka zinātniskajā darbā ir iesaistīti dažādi aģenti ar dažādiem viedokļiem no dažādām sociālām pasaulēm, kuriem nepieciešams sadarboties, lai nonāktu pie kopējiem secinājumiem un risinājumiem, autori raksturo divas galvenās lietas, kas palīdz aģentiem no dažādām kultūrām un ar dažādiem uzskatiem rast vienotu izpratni. Šīs lietas ir: metožu standartizācija un robežobjekti (*boundary objects*) (Star & Griesemer, 1989, p.392).

Metožu standartizācija nozīmēja tādu zinātniskās darbības vadīšanas sistēmu, lai dažādi iesaistītie var vienlaikus piedalīties daudzveidīgajā pētniecības muzeja izveidošanā un lai vislabākajā veidā tiktu “iztulkotas” ļoti dažādo aģentu intereses (Star & Griesemer, 1989, 392).

Šajā darbā autori vairāk interesē robežobjektu jēdziens, tā operacionalizācija un integrēšana pārrobežu sadarbības izpētē pierobežā. Robežobjektu teorija tiek izmantota, lai pētītu pastāvošo mijiedarbību un objektus, ko indivīdi rada un izmanto, lai vienotu dažādas sociālās vides un kopienas. Tā gan izmanto un pielāgo citu autoru jau izstrādātus jēdzienus, gan piedāvā pati savus – populārākais no jaunizveidotiem jēdzieniem ir pats nosaukums – „robežobjekti”. Teorija saista dažādus jēdzienus, piedāvājot izskaidrot attiecības starp šiem jēdzieniem un to, kāda ir robežobjektu loma mijiedarbības un saistības starp dažādām sociālam vidēm veidošanā.

Robežobjektu teorijā var tikt izdalīti galvenie jēdzieni – robežobjekti, sociālās pasaules, starpniecība (*interessement*) un interpretācija (*translation*), koherence un konverģence –, kurus autore raksturo nākamajās rindkopās.

Populārākais jēdziens no S.L.Stāras un Dž.Grisemera teorijas – **robežobjekti** – attīstījies no amerikāņu sociologa Enselma Stroša (*Anselm Leonard Strauss*) sociālo pasaulu jēdziena un B.Latūra, M.Kalona un Dž.Lova starpniecības jēdziena analīzes. Robežobjekti kā teorētisks jēdziens tika izveidots, balstoties uz dažādu sociālo pasaulu mijiedarbī vienai ar otru, un uz saskarsmes punktu, kur tām nepieciešama savstarpēja interpretācija (*translation*) (Worrall, 2010, p.5).

Robežobjekti tiek definēti kā objekti, kas šķērso divu vai vairāku sociālo pasaulu robežas un kas tiek vienlaicīgi izmantoti un pielāgoti vairākās sociālās pasaulēs (Star & Griesemer, 1989, p.408). Tie atrodas pa vidu aģentu grupām ar dažādiem uzskatiem (Star, 1990, p.46).

Ar robežobjektiem tiek apvienota dažādība un sadarbība. Tas ir analītisks jēdziens, kas apzīmē objektus, kuri pārklājas dažādās sociālajās pasaulēs un veido komunikāciju starp tām (zooloģijas muzeja izpētes gadījumā, piemēram, zīdītāju un putnu sugas, savākto dzīvnieku sugu ieradumi un citi) (Star, 1989). Robežobjekti ir vienlaikus elastīgi, lai pielāgotos lokālām vajadzībām un dažādu sociālo grupu interesēm, un robusti, lai saglabātu vienotu identitāti dažādās sociālajās pasaulēs (Star & Griesemer, 1989, p.393). Tas var būt jebkurš noteikts vai abstrakts elements, kuru indivīdi var izmantot kā mijiedarbības atskaites punktu, tam var būt dažāda izpratne atkarībā no sociālās pasaules, tomēr kopīgā struktūra ļauj to atpazīt. Robežobjektu radīšana un pārvaldīšana ir galvenais nosacījums, lai attīstītu un uzturētu saikni starp savstarpēji krustojošām sociālām pasaulēm (Star & Griesemer, 1989, p.393). Ne katrs objekts var kļūt par aģentu ATT ietvaros, bet tikai, kuri var tikt identificēti kā robežobjekti, tas nozīmē – kuri tiek atpazīti vairāk nekā vienā sociālajā pasaulē un kuri ir par pamatu mijiedarbībai starp tām.

Pašu robežobjektu robežas var atšķirties atkarībā no to elastības un caurlaidīguma. Tie var būt gan abstrakti, gan konkrēti, gan vienlaicīgi abstrakti un konkrēti, gan arī būt kaut kur pa vidu starp abiem poliem – starp abstrakto un konkrēto (Star & Griesemer, 1989, p.408). Piemēram, S.L.Stāras un Dž.Grisemera darbā dzīvojamo zonu kartes profesionāliem bioloģiem šķita ļoti konkrētas, jo viņi pārzināja ekoloģiskus jēdzienus, savukārt tās šķita pavisam abstraktas citu jomu pārstāvjiem, kuri nebija pazīstami ar dzīvojamo zonu jēdzienu (Star & Griesemer, 1989, p.411). S.L.Stāras un Dž.Grisemera interese bija attīstīt jēdzienu un teoriju, kas vislabāk skaidro to, ko autori novēroja notiekam zinātnes praksē muzeja gadījumā. Viņu jēdziena skaidrojums bija saprotams, tika sniegti labi uztverami piemēri, kā arī skaidrojumi par robežobjektiem un to dimensijām. Lai gan sākotnēji robežobjektu jēdziens tika norobežots tikai zinātnieku pētījumu laukā, vēlāki paplašinājumi un izmantošana ļauj to vispārināt arī plašākā mērogā (Worrall, 2010).

Analizējot dažādas metodes, pierakstus, kartes un citus dokumentus mugurkaulnieku zooloģijas muzejā Bērklījā, S.L.Stāra un Dž.Grisemers (1989) izdalīja četrus robežobjektu tipus, norādot, ka tā nav pabeigta klasifikācija, bet gan norāda uz analītiskām atšķirībām. Turklāt ne visos gadījumos būs atrodami visi šie robežobjektu veidi vai, iespējams, tie var pārklāties, un viens objekts atbilst vairākiem veidiem.

Krātuves – modulāras vietnes ar indeksētiem objektiem, kas ir standartizēti sagrupēti, piemēram, bibliotēka vai muzejs. Krātuves palīdz ieviest vienotību dažādās analīzes vienībās. Individīdi no dažādām sociālām pasaulēm, nenorādot uz to atšķirībām, var izmantot vai aizņemt šos objektus savām vajadzībām (Star & Griesemer, 1989, p.410). Pārrobežu sadarbības kontekstā par šādām krātuvēm var tikt uzskatītas kopīgas datubāzes, kas glabā informāciju par pārrobežu sadarbību (Häkli, 2012, p.5).

Ideāltips – abstrakts robežobjekts, kas kalpo kā simboliskas komunikācijas un sadarbības līdzeklis. Tas neraksturo vienu konkrētu lietu vai vietu, jo abstrakcijas dēļ tas var būt salīdzinoši neskaidrs un līdz ar to pielāgojams katra gadījuma vajadzībām. S.L.Stāra un Dž.Griseimers izpētes gadījumā par šādiem objektiem uzskatīja diagrammas, atlasu vai citus aprakstošus materiālus, kas skaidri nenorāda uz aprakstāmās lietas vai vietas detaļām (Star & Griesemer, 1989, p.410). J.Hekli secina, ka pārrobežu sadarbības gadījumā ideāltips varētu būt simboliska kartes izmantošana, lai uzsvērtu pārrobežu reģiona vienotību (Häkli, 2012, p.5).

Saskanīgas robežas – objekti, kam ir vienādas kontūras, taču atšķirīgs saturs. Tie rodas, izmantojot atšķirīgus rīkus datu uzkrāšanai un sadalot darāmo darbu plašā ģeogrāfiskā telpā – tādējādi darbs var tikt darīts no dažādām perspektīvām un ar atšķirīgu iznākumu, tomēr kopīgu atskaites punktu. Piemēram, mugurkaulnieku zooloģijas muzeja Bērklījā izpētes gadījumā par šādu robežobjektu autori uzskatīja Kalifornijas štatu – amatieru kolekcionāru veidotas štata kartes iekļāva standarta autoceļu, kempinga vietu un taku norādes, savukārt profesionālu biologu izveidotas tās pašas kontūras kartes iekļāva abstraktas joslas, kas norādīja uz ekoloģiskām zonām (Star & Griesemer, 1989, pp.410-411). Pārrobežu sadarbības gadījumā šādi robežobjekti var tikt izmantoti vairākos veidos, piemēram, ja zemes apsaimniekošana pārrobežu reģionā ir plānota abām vai visām pusēm kopīgi, katrai valstij var būt nepieciešams atsevišķs zonēšanas process atšķirīgu juridisko regulējumu dēļ robežas dažādās pusēs. Tādā gadījumā zonēšana notiktu atsevišķi katrā valstī, tomēr vienojošs atskaites punkts būtu kopīga robeža, kas pārklājas visās plānošanas teritorijās (Häkli, 2009).

Standartizētas formas – robežobjekti, kas darbojas kā vienotas komunikācijas metodes starp dažādām grupām un dažādās vietās un novērš to iespējamās neskaidrības. S.L.Stāra un Dž.Griseimers par šādu robežobjektu pieņēma, piemēram, standartizētas veidlapas, kas tika sagatavotas priekš amatieriem kolekcionāriem un kas viņiem bija jāaizpilda, ja viņi iegādājās jaunu dzīvnieku (Star & Griesemer, 1989, p.411). Paplašinot standartizēto formu ideju un iekļaujot tajā arī reglamentējošus uzstādījumus, pārrobežu sadarbības kontekstā piemērs varētu būt Eiropas sadarbības instruments Eiropas teritoriālās sadarbības grupa (ETSG) – juridisks instruments, kura galvenais mērķis ir veicināt teritoriālo sadarbību Eiropā. Šāds

instrumenti ļauj veidot sadarbības grupas un vienkāršos pārrobežu sadarbības procesu. Izmantojot ETSG, pārrobežu sadarbības pārvaldība tiek standartizēta un nozīmīga dažādiem sadarbības veidiem, kas saskārušies ar sarežģījumiem atšķirīgas valstu likumdošanas dēļ (Häkli, 2012, p.6).

Šveiciešu teorētiķis Etjēns Vengers (*Etienne Wenger*) robežobjektus raksturo kā vienības, kas saista kopienas, jo šīs vienības ļauj, dažādām grupām sadarbojoties, strādāt pie kopīga uzdevuma. Robežobjektam nav obligāti jābūt artefaktam vai informācijai – arī mežs var būt robežobjekts, ar kuru ceļotāji, biologi, īpašnieki un citas grupas var organizēt savu darbību. Tā kā robežobjekti kalpo vairākām pusēm, tad katrai var būt tikai daļēja kontrole pār objekta interpretāciju, piemēram, autors ir atbildīgs par to, ko viņš ir uzrakstījis, bet lasītājs ir atbildīgs par to, kādu nozīmi viņš uztver no uzrakstītā. Tā kā robežobjekta interpretācija un uztvere ir sadalīta starp visām krustojošām sociālajām pasaulēm jeb visām iesaistītajām pusēm, tad ir nepieciešama koordinēšana, lai nonāktu pie pilnīgas objekta izpratnes (Wenger, 1998, pp.107-108).

Divas dekādes vēlāk pēc mugurkaulnieku zooloģijas muzeja Bērklījā pētījuma publicēšanas S.L.Stāra, secinot, ka robežobjektu jēdziens tiek pietiekami elastīgi izmantots, norādījusi uz dažiem ierobežojumiem analītiskā jēdziena lietošanā – pēc autores domām, jebkurš jēdziens, tostarp robežobjektu, vislabāk darbojas, ja tas tiek izmantots atbilstošā līmenī un mērogā. Pirmkārt, attiecībā uz jēdziena izmantošanas līmeni, S.L.Stāra norāda, ka robežobjektu jēdziens vislabāk piemērots organizatoriska līmeņa procesu analīzei. Ja analīzes konteksts var būt dažāds, tad sadarbības organizācija un dažādu sociālo pasaulu mijiedarbība ir process, ko vislabāk skaidro robežobjektu jēdziens (Star, 2010, p.612). Otrkārt, attiecībā uz jēdziena izmantošanas mērogu, S.L.Stāra norāda, ka jāņem vērā jēdziena lietošanas konteksts un apstākļi, kurā robežobjekts darbojas, līdz ar to iespējama dažādu aģentu kā robežobjektu interpretācija. Tomēr autore iesaka, ka visnoderīgākais jēdziena lietojums būs pēc iespējas šaurākā mērogā (Star, 2010, p.613) – pēc iespējas konkrētākas sadarbības analīzei.

Vēl viens no robežobjektu teorijā izmantotajiem centrālajiem jēdzieniem ir **sociālās pasaules**, kas radies simboliskā interakcionisma ietvarā. Jēdziens fokusējas uz sociālo pārmaiņu problemātiku un plaša apjoma mijiedarbību. Pēc E.Strosa, sociālās pasaules var tikt definētas atkarībā no četrām iezīmēm – viena vai vairākas pamata aktivitātes; vieta, kur aktivitātes notiek; tehnoloģijas jeb veidi (pārmantoti vai inovatīvi), kas ļauj veikt aktivitātes un radīt sociālo pasauli; organizācijas, kas turpina un attīsta sociālās pasaules aktivitātes (Strauss, 1978). Šīs iezīmes saista sociālo pasaulu jēdzienu. Dažādas sociālās pasaules var ievērojamo atšķirties pēc to izmēra, robežām, struktūras un tematikas (Strauss, 1978, p.122),

taču katra no tām var tikt identificēta atkarībā no vietas, notiekošajām darbībām, aģentiem, tostarp tehnoloģijām, kas rada darbību un ļauj aktivitātēm notikt.

Japāņu izcelsmes amerikāņu sociologs Tamotsu Šibutani (*Tamotsu Shibutani*) vēl pirms E.Strosa sociālo pasaulu definēšanas rakstījis, ka katra sociālā pasaule ir arī kultūras telpa un ka tās robežas nav noteiktas atkarībā no teritorijas vai dalības kādā formālā grupā. Svarīgāka ir struktūra un efektīva komunikācija vai komunikācijas sistēma, kuras simboli un piešķirtās nozīmes pastiprina sociālās pasaules atšķirības no pārējās vides. Katrā sociālajā pasaulē pastāv normas, vērtību kopums un vienots skatījums uz pasauli (Shibutani, 1955). Atšķirīgi no T.Šibutani piedāvātā sociālo pasaulu definējuma, autore uzskata, ka papildus iepriekš minētajiem galvenajiem sociālo pasauli definējošiem raksturlielumiem, arī kopīga teritorija kā viens no aspektiem līdzās citiem palīdz definēt sociālo pasauli. Ja var tikt identificēti T.Šibutani minētie galvenie sociālās pasaules raksturlielumi, tad kopīgas teritorijas iekļaušana sociālās pasaules definēšanā ļauj, pēc autores domām, diezgan izplūdušo jēdzienu precizēt un padarīt tā izpratni saprotamāku. Atkarībā no katras sociālās pasaules specifiskas teritoriālais aspekts var tikt vai netikt iekļauts tās identificēšanā – piemēram, piederībai vai atrašanās vietai noteiktā, skaidri definējamā teritorijā var nebūt būtiska nozīme, identificējot sociālo pasauli pēc piederības noteiktai profesionālai vai akadēmiskai videi. Līdz ar to autorei šajā promocijas darbā saistošāks un pētījuma priekšmetam atbilstošāks šķiet E.Strosa sociālo pasaulu definējums. Lai gan sociālās pasaules jēdziens, vispārināti skatoties, var šķist salīdzinoši izplūdis, tas kļūst skaidrāks, attiecinot to uz konkrētu gadījumu un izmantojot konkrēta gadījuma kontekstā.

E.Stross norāda, ka katrā sociālajā pasaulē vismaz viena galvenā aktivitāte ir skaidri redzama, piemēram, kāpšana kalnos, izpēte vai kolekcionēšana, kā arī ir vieta, kur šī aktivitāte notiek. Sākotnēji sociālajā pasaulē var pastāvēt tikai īstermiņa darba dalīšana, bet pēcāk darba organizācija pilnveidojas, lai attīstītu kādu no sociālās pasaules darbībām (Strauss, 1978).

Vienlaicīgi var pastāvēt neskaitāmi daudz sociālo pasaulu – dažas no tām ir mazas, citas lielas, dažas ir starptautiskas, citas vietējas, dažas nevar nodalīt no to atrašanās vietas, savukārt citas ir primāri saistītas citā veidā, bet mazāk telpiski identificējamās; dažas ir publiskas, citas gandrīz neredzamas. Dažas sociālās pasaules var būt grūti saskatāmas, citas – skaidri redzamas un labi strukturētas. Arī to robežas ir dažādas – vienā gadījumā robežas var būt skaidri definētas un striktas, citā gadījumā – mainīgas. Dažās sociālajās pasaulēs var būt izteikta hierarhijas struktūra un tās var būt saistītas ar sociālo statusu, citās tam nav nozīmes. Komunikācija un darbība dažādās sociālajās pasaulēs var atšķirīgi būt fokusēta uz dažādām būtiskām jomām, kā nodarbinātība, politika, reliģija, māksla, seksualitāte, zinātne un citas (Strauss, 1978). E.Strosa sociālo pasaulu jēdziens primāri balstījās nevis uz empīrisku izpēti,

bet gan uz citiem jau veiktajiem socioloģiskiem pētījumiem un induktīvu pamatojumu. Lai gan E.Stross pats sociālās pasaules neuztvēra kā vienotu jēdzienu to mainības un dažādo īpašību dēļ, citi autori veiksmīgi operacionalizē un izmanto jēdzienu pētījumos, analizējot grupu mijiedarbību sakarā ar noteiktu darbību, vietu, tehnoloģiju, tādējādi apliecinot, ka jēdziens var tikt lietots konkrēta gadījuma izpētē. Lai attīstītu robežobjektu teoriju, S.L.Stāra un Dž.Grisemers savā darbā par muzeja darbību izmantoja E.Strosa sociālo pasaulu jēdzienu, kāds tas ir, neveicot būtiskas modifikācijas, līdz ar to tas ir vismazāk modificētais jēdziens, ko autori izmanto robežobjektu teorijā (Worrall, 2010).

E.Stross norāda, ka jebkura izmēra sociālās pasaules izpētei nevajadzētu aprobežoties tikai ar to diskursa analīzi, bet pievērst uzmanību arī tajā notiekošajām aktivitātēm, iesaistītajiem aģentiem, saiknēm, tehnoloģijām un organizācijām. Autors arī apgalvo, ka dažādas sociālās pasaules savstarpēji krustojas pie dažādiem nosacījumiem (Strauss, 1978, pp.121-122). Indivīds vienlaicīgi ir vairāku sociālo pasaulu dalībnieks un sociālo pasaulu kombinācijas atšķiras atkarībā no katra indivīda – katram indivīdam var būt atšķirīgs sociālo pasaulu kopums, kurās viņš vienlaicīgi piedalās (Shibutani, 1955).

Pētīt un analizēt var jebkura izmēra sociālās pasaules, sākot no vismazākās, piemēram, vietēja pasaule vietējā telpā, līdz vislielākajai pēc izmēra vai atkarībā no ģeogrāfiskās telpas. Ir vērtīgi pētīt dažāda izmēra sociālās pasaules, pievērsot uzmanību pēc būtības atšķirīgām sociālajām pasaulēm, kuras plaši mijiedarbojas ar citām sociālajām pasaulēm (Strauss, 1978).

Sociālās pasaules pētīšana arī pievērs uzmanību tās vēsturei – izcelsmei, tagadējai pastāvēšanai, piedzīvotajām pārmaiņām, iespējamajam attīstības virzienam turpmāk un tās veidam – vai tā attīstās, sadalās, sadarbojas vai apvienojas (Strauss, 1978). Valsts robežas analīzē minētie aspekti ir loģiski izrietoši – gan ģeogrāfiska robeža starp valstīm, gan tās nozīme un uztvere laika gaitā mainās dažādu faktoru ietekmē. Nereti šīs izmaiņas ietekmē gan vietējo iedzīvotāju, gan institucionāla līmeņa sadarbības iespējas pāri robežai.

Robežobjektu teorija balstīta arī uz **starpniecības un interpretācijas** jēdzieniem. Starpniecības jēdzienu izveidoja B.Latūrs un M.Kalons. Tas var tikt raksturots, kā „procesu virkne, ar kuru palīdzību pētnieki centās piešķirt aģentiem lomas, kuras tiem tika piedāvātas izpētes programmā” (Callon, 1986). Vispārinot starpniecība ir darbību kopums, ar kuru palīdzību konkrētie aģenti (piemēram, pētnieki) cenšas iemiesot un stabilizēt citu aģentu identitāti, kura definēta caur to problemātiku (Callon, 1986). Starpniecības jēdziens kā interpretācijas process oriģināli bija balstīts uz konkrētu uzskatu par uzņēmējdarbības zinātnieku, kurš darbojas kā tulkotājs un vārtsargs (*gatekeeper*) (*points of passage* pēc B.Latūra) – lai radītu zinātnisku autoritāti, uzņēmēji pakāpeniski piesaista dalībniekus no dažādām vietām, izstrādā jaunu interpretāciju viņu bažām un interesēm, lai tas atbilstu viņu

pašu mērķiem un pēc tam izveido sevi kā tulkotājus. B.Latūrs un M.Kalons šo procesu nodēvēja par starpniecību, lai norādītu uz ne zinātnisku apsvērumu interpretāciju zinātniskā izpratnē. Pati interpretācija ir definējama vairāku sociālo pasaulu kontekstā – saskaņot metožu, objektu un jēdzienu nozīmi šajās sociālajās pasaulēs, lai indivīdi no vairākām sociālām pasaulēm varētu strādāt kopā (Star & Griesemer, 1989, pp.388-389). Sākotnēji starpniecības un interpretācijas jēdzieni zināmā mērā aprobežojās ar zinātnieku izpēti. S.L.Stāra un Dž.Grisemers modificēja un paplašināja starpniecības jēdzienu, lai tas pieļauj vairākas iespējamās pastāvošās interpretācijas un to tulkotāju starp dažādām sociālām pasaulēm (Star & Griesemer, 1989, p.390). Autori uzskatīja, ka šāds jēdziena paplašinājums atbilda un tajā pašā laikā sniedzas pāri B.Latūra un M.Kalona starpniecības jēdzienam.

Runājot par robežobjektu teoriju, ja interpretācijas jēdziens ir iekļauts robežobjektu teorijā kā viens no pamata jēdzieniem, tad starpniecības jēdziens ir teoriju ietekmējošs, bet ne izmantots kā tiešs jēdziens. Starpniecības un interpretācijas jēdzieni ir abstraktāki par E.Strosa sociālo pasaulu jēdzienu, un tos ir grūtāk uztvert, tomēr tie nav arī tik abstrakti, lai nebūtu noderīgi citu gadījumu izpētē. It īpaši S.L.Stāras un Dž.Grisemera jēdzienu modifikācija sniedz saprotamus skaidrojumus un ļauj tos pārmantot (Worrall, 2010). S.L.Stāra un Dž.Grisemers uzskatīja, ka robežobjektu atšķirīgas nozīmes uztvere un izmantošana dažādās sociālās pasaulēs kļūst par problēmu komunikācijai starp tām – lai pārrunas būtu veiksmīgas, robežobjektu nozīme un izmantošana ir uzmanīgi jāvada starp sociālajām pasaulēm (Star & Griesemer, 1989, p.412). Līdz ar to robežobjektiem, kurus atpazīst dažādās sociālajās pasaulēs, vajadzētu veicināt interpretāciju un koherenci starp šīm pasaulēm – tieši veiksmīgs robežobjektu interpretācijas process ir tas, kas uztur augsta līmeņa koherenci starp sociālajām pasaulēm (Worrall, 2010). Tātad teorijas pamatā ir ne tikai identificējamas vienības, kā aģenti tīklā, robežobjekti un sociālās pasaules, bet arī darbība – interpretācija –, kas notiek šo vienību starpā vai to ietekmē. Pētot pārrobežu sadarbību, vienādas interpretācijas un starpnieka, kas to nodrošina, nozīme ir liela, jo dažādu valstu, kultūru, valodu un citu faktoru ietekmē viena un to paša notikuma, objekta vai jebkuras citas vienības uztvere un izpratne var būt ievērojami atšķirīga.

Visbeidzot robežobjektu teorija balstīta arī uz **koherences un konverģences** jēdzieniem. Koherences jēdziens radies no E.Strosa krustojošām sociālām pasaulēm un no interpretācijas procesa rezultāta. S.L.Stāra un Dž.Grisemers norādīja, ka interpretācijas kopu koherence ir atkarīga no tā, cik lielā mērā dažādu sociālo pasaulu darbības centieni var pastāvēt vienlaicīgi. Autori norāda, ka koherentu interpretāciju kopumu skaits var būt grūti nosakāms (Star & Griesemer, 1989, p.390). Lai gan autori koherencei nav piešķīruši viennozīmīgi skaidru definīciju, tomēr tā var tikt skaidrota kā konsekvences pakāpe starp

dažādām interpretācijām un dažādām sociālām pasaulēm. Lai izveidotu un uzturētu koherenci starp savstarpēji krustojošām sociālajām pasaulēm, robežobjektiem ir izšķiroša nozīme (Star & Griesemer, 1989, p.393).

Konverģence ir nesenāk attīstīts jēdziens, kas paplašina koherences izpratni. Ar to tiek analizēts, cik labi informācijas artefakti – rīki, sistēmas, interfeisi un informācijas glabāšanas, atsekošanas, izgūšanas un attēlošanas ierīces – ir piemēroti lietotāju kopienām, kas ar tām strādā (Star, Bowker & Neumann, 2003). Būtībā konverģence ir koherences pārskatīšana no cita skatupunkta. Sākumpunkts ir paši robežobjekti, tos skatot drīzāk informācijas artefaktu, ne sociālo pasaulu kontekstā. Konverģences jēdziena uzsvars ir galvenokārt uz konsekvenci starp iesaistītajām sociālajām pasaulēm, mazāk uz pašu interpretācijas procesu. Galvenās atšķirības starp koherences un konverģences jēdzieniem ir to perspektīvā, bet jēdzieni paši pamatā neatšķiras (Worrall, 2010).

Salīdzinot ar citiem robežobjektu teoriju veidojošiem pamata jēdzieniem, koherence un konverģence ir salīdzinoši konkrēti un novērojami tiešā veidā – tie saista tulkojumus un robežobjektus ar sociālajām pasaulēm iespējami kvantificējamā veidā. Jēdzieni ir cieši saistīti ar citiem robežobjektu teorijas jēdzieniem un grūti izmantojami citā kontekstā (Worrall, 2010). Šī promocijas darba un sociālu fenomenu izpētē autorei saistošāks šķiet koherences jēdziens, savukārt konverģences jēdziens vairāk saistīts ar digitālās vides vai informācijas tehnoloģiju sasaisti mijiedarbību ar ār pasauli. Līdzīgi kā interpretācijas jēdziens, pārrobežu sadarbības gadījumā koherences jēdziens palīdz skaidrot saskaņotību starp sadarbībā iesaistītajām pusēm.

3.4. Robežobjekti starptautiskā vidē

Apakšnodaļā autore apraksta un analizē robežobjektu jēdziena un teorijas līdzšinējo izmantošanu un interpretāciju pētījumos, kas saistīti ar starptautisku vidi vai kas ietver pārrobežu sadarbību.

Lielākā daļa pētījumu, izmantojot robežobjektu teoriju, saistīti ar starpdisciplināru dialogu un robežobjektu identificēšanu starp dažādām zinātnes nozarēm. Tomēr kā robežobjekti var tikt pētīti starpkultūru dialoga un pārrobežu sadarbības kontekstā? Jēdziena definīcija norāda, ka robežobjekts ir rīks, kas vienlaikus kalpo vismaz diviem saimniekiem, tas ir mijiedarbības rīks, kas ļauj koordinēt dažādu sociālu grupu (jeb pēc E.Strosa, sociālo pasaulu) dalībniekus. Visi starpkultūru dialogi ietver robežas, kā arī parasti iekļauj papildu pūles, lai izveidotu visām iesaistītajām pusēm un to dalībniekiem saprotamus jēdzienus – robežobjekti starpkultūru saskarsmi var padarīt nedaudz vieglāku (Leeds-Hurwitz, 2014).

Viens no nedaudzajiem pētniekiem, kurš izmantojis robežobjektu teoriju savos pētījumos, somu ģeogrāfs J.Hekli, izmantojot antropoloģisku pieeju, dokumentu un vēstures faktu analīzi, aprakstījis vairākus gadījumus, kas ietver starptautisku un pārrobežu aspektu (Häkli, 2015; Häkli, 2012; Häkli, 2009). Autors, analizējot Tornio upi kā robežobjektu starp Zviedriju un Somiju (Häkli, 2009), norāda, ka dabas objekti var kļūt par aģentiem plašākā un kompleksā tīklā, kas vieno dzīvus un nedzīvus aģentus, nozīmes, vietas, objektus un materiālus (Häkli, 2009). Robežobjektu jēdziens var palīdzēt izprast pārrobežu sadarbības veiksmi vai neveiksmi, apzinot mehānismu, kas veicina uzticēšanos starptautiskos pārrobežu sadarbības tīklos. Pārrobežu sadarbības tīklos pieaug heterogenitāte, jo tie saista aģentus, kas telpiski un teritoriāli atrodas blakus, līdz ar to ir saistīti, taču tie saista arī divas vai vairākas kultūras, kuras šķir valstu robeža. Autors robežobjektus saista ar savstarpējas uzticēšanās veidošanu, kas palīdz vienoties un risināt iespējamus konfliktus, kuri var rasties vairāku savstarpēji mijiedarbojošos prakses kopienu atšķirīgu apsvērumu dēļ (Häkli, 2009). Sadarbība un robežobjekti pārrobežu tīklu gadījumā analizējami kā īpašs un no citiem tīkliem atšķirīgs gadījums, jo tas ietver starpvalstu robežu radītu dažādību aģentu mijiedarbībā (piemēram, atšķirīgas kultūras un valodas). Pārrobežu sadarbība caur robežobjektiem ir komplicēta, tā ietver kā makro, tā mikro līmeņa aģentus, kā arī aģentu atrašanās vietu kā nozīmīgu elementu aģentu mijiedarbībā.

Citā publikācijā J.Hekli pievēršies Spānijas-Francijas robežas Pireneju kalnos kā robežobjekta teorētiskais analīzei abu valstu pārrobežu sadarbības kontekstā (Häkli, 2012). Autors ierosina, ka robežobjektu jēdziena izmantošana var radīt jaunas perspektīvas un pieejas komplicētā pārrobežu sadarbības procesa izpētē, vēršot uzmanību uz darbību un ierasto praksi, nevis uz strukturāliem vai institucionāliem nosacījumiem. Robežobjektu pieeja vērš uzmanību uz materiāliem objektiem un artefaktiem, tostarp valstu robežu, kas var būt nozīmīgi pārrobežu sadarbībā (Häkli, 2012, p.8). J.Hekli arī norāda, ka lai gan robežobjektu teorijā ir daži galvenie uzstādījumi, kas izmantojami jebkurā gadījumā, tomēr katrs pierobežas konteksts ir zināmā mērā unikāls, līdz ar to teorija ir pielāgojama katram atsevišķam gadījumam un drīzāk kalpo kā vadlīnijas, ne kā gatavs rīks jaunu pētniecisko pieeju radīšanai pārrobežu sadarbības izpētē (Häkli, 2012, p.19).

Vēl vienā publikācijā, izmantojot pases kā dokumenta vēstures aprakstu, tās nozīmes un funkcionalitātes attīstību, J.Hekli secina, ka mūsdienās pase kalpo kā robežobjekts, kas veicina komunikāciju un mobilitāti starp valstīm. Tai ir liels identificējošs spēks, līdz ar to tā var arī zaudēt savu robežobjekta funkciju un kļūt par indivīdam problēmas radošu objektu, ja tās pilnvaras ir atceltas vai ierobežotas, līdz ar to ierobežojot indivīda starptautiskās

mobilitātes iespējas (Häkli, 2015). Atkarībā no konteksta un izmantošanas nolūka, robežobjekts var vienlaicīgi kalpot gan kā vienojošs, gan kā ierobežojošs vai nodalošs objekts.

Citas autores pētījums, kas saistīts ar starpkultūru dialogu un kur izmantots robežobjektu jēdziens, ir vācu kultūrantropoloģes K.Polas darbā par ar migrācijas tēmu saistītām izstādēm muzejos, kur viņa apskata migrāciju kā robežobjektu (Leeds-Hurwitz, 2014). Autore norāda, ka migrācija var tikt uztverta kā klasisks robežobjekts, kas aptver vairākas iesaistītās puses un veicina starp tām diskusiju, var veicināt muzeju vajadzību pēc skaidras pozīcijas, ko muzejs ieņem kopējā migrācijas diskursā (Poehls, 2011, p.349). Izstādes par migrācijas tēmu, kas radītas gan muzeju iekšējo, gan ārējo diskursu ietekmē, apšaubā Eiropas universālisma idejas objektivitāti. Tādā veidā izstādes parāda, kā dažādas publiskās sfēras un diskursi mijiedarbojas (Poehls, 2011, p.350). Kopumā šajā pētījumā galvenā analīze saistībā ar robežobjektiem veikta, pētot dažādu nozaru, ne kultūru vai valstu mijiedarbību un krustošanos. Starpkulturāls ir tikai izpētei izvēlētais pētījuma temats – migrācijas izstādes muzejos – un pētījuma metodoloģija, aptverot dažādu valstu muzejus.

Robežobjektu jēdziens ir labi izmantojams pārrobežu sadarbības analīzē – tas palīdz analizēt, kā dažādas sociālās pasaules jeb kopienas ar atšķirīgu ierasto praksi un nozīmju sistēmu spēj sadarboties. Jēdziens veicina pārrobežu sadarbības uztveri kā „telpiski vienojošu” un „sociāli-materiālu” sasniegumu. Vienlaicīgi pārrobežu sadarbības īstenošana ietver daudzveidīgu darbu, daudzus dažādus aģentus un uzskatus – tās galvenie izaicinājumi ir saistīti gan ar vajadzību radīt iesaistīto pušu kopīgu izpratni, gan arī ar vajadzību tikt galā ar saspīlējumiem, kas radušies iesaistīto pušu dažādo sociālo pasaulu rezultātā (Häkli, 2009, p.4). Pārrobežu sadarbības izpētē robežobjektu jēdziens var tikt izmantots, piemēram, lai skaidrotu divu valstu aģentu sadarbību un mobilitāti un robežobjekta nozīmi to īstenošanā.

Kopumā, neskatoties uz ATT aģentu idejas sašaurināšanu, arī robežobjektu jēdziens kopumā ir diezgan elastīgs, mainīgs atkarībā no konteksta un pielāgojams konkrēta gadījuma analītiskai skaidrošanai. Bet šāda elastība starptautiskā un pārrobežu sadarbības kontekstā nav uzskatāma par jēdziena trūkumu vai kritiku, bet gan tā sniedz iespēju jēdziena izmantošanu pielāgot katra individuāla robežas un pārrobežu sadarbības gadījumā. Jēdziena radītāji S.L.Stāra un Dž.Grisemers norāda uz četriem robežobjektu veidiem pēc to analītiskajām atšķirībām – krātuves, ideāltipi, saskanīgas robežas un standartizētas formas – šie veidi ir cieši saistīti ar autoru konkrētā gadījuma izpēti, dokumentu analīzi un to specifiku, tāpēc autore pieļauj, ka citā izpētes gadījumā identificējami arī cita veida robežobjekti atkarībā no to nozīmes un īpašībām.

3.5. Robežobjektu teorijas kritika

Apakšnodaļā autore apkopo citu autoru robežobjektu teorijas kritiku.

Amerikāņu socioloģe Džona Fudžimura (*Joan H. Fujimura*) norāda, ka lai gan robežobjektu teorijai ir vērtība, to ierobežo informācijas pieejamība un ar to saistītā stāstu stāstīšanas (*story-telling*) perspektīva. Autore uzskata, ka tas skatījums vai tā sociālā pasaule, par kuru pētniekam būs visvairāk informācijas un datu, tomēr būs robežobjektu teorijas izpētes centrā, lai gan S.L.Stāra un Dž.Grisemers cenšas visas sociālās pasaules un perspektīvas uztvert vienlīdzīgi (Fujimura, 1992). Tāpat autore uzskata, ka robežobjektu jēdziens drīzāk ticis konceptualizēts kā pārāk elastīgs un pielāgojams, bet tas nepiedāvā noteiktu faktu un metožu kopumu (Fujimura, 1992).

Francijas augstākās izglītības iestādes *Euromed Management* pētnieki asociētie profesori Kriss Kimbls (*Chris Kimble*), Korine Grenē (*Corinne Grenier*) un profesore Karine Goļio-Primāra (*Karine Goglio-Primard*) kritizē robežobjektu teoriju par tās pārlieko mehāniskumu un krustojošos sociālo pasaulu politikas un vietējo apstākļu ignorēšanu. Autori norāda, ka robežobjekti jāskata kontekstā ar to komunikatīvo lomu, kā arī ar cilvēka, kurš izvēlējās robežobjektu, motivāciju (Kimble, Grenier & Goglio-Primard, 2010).

Amerikāņu socioloģe Šarlote Lī (*Charlotte P. Lee*) norāda, ka robežobjektu teorija neņem vērā aktīvas, nestandardizētas un nestabilas organizācijas procesu. Autore uzskata, ka, lai gan robežobjektu jēdziens nav nepareizs, tas tomēr ir nepabeigts. Viņaspriekš, objektu mainīgums un aktīvas diskusijas, ko viņa atklājusi savā pētījumā, ir galvenie elementi, kas iztrūkst robežobjektu teorijā (Lee, 2007, p.313).

Zviedru informācijas studiju nozares profesors Isto Huvila (*Isto Huvila*), izmantojot arheoloģisku atskaišu piemēru, norāda, ka robežobjektu radīšana vienmēr ir zināmā mērā hegemonijas izpausme. Līdz ar to robežobjekti nevar tikt uztverti kā politiski neitrāli vai vienprātīgi (Huvila, 2011).

Arī Kalifornijas universitātes Informācijas skolas profesore Nensija Van Hausa (*Nancy A. Van House*), lai gan netieši, bet norāda uz iespējamajām robežobjektu teorijas nepilnībām. Pētot digitālo bibliotēku Bērklījā, autore atklāja, ka tās lietotāju sociālā un informācijas pasaule bija labi integrējušās un tulkojumi bija abām pasaulēm labi saprotami, kas nozīmē, ka digitālajai bibliotēkai kā robežobjektam būtu jābūt veiksmīgai. Tomēr tās lietotāji norādīja uz bažām un barjeru dalīties ar informāciju šajās sociālajās pasaulēs (kā, piemēram, iespējams, indivīdi no citām sociālajām pasaulēm var nepareizi izmantot datus; nepieciešams liels papildu darba apjoms, lai kopīgotos datus padarītu prezentējamus un uztveramus; konflikti ar indivīdiem no citām jomām un pasaulēm, jo īpaši datorzinātniekiem).

N.Van Hausa uzskata, ka nepietiekama un ne pietiekami tieša uzticēšanās iekļaušana robežobjektu teorijā un jēdzienu definēšanā ir galvenā teorijas problēma (Van House, 2003).

Kopumā robežobjektu teorijas kritika saistīta ar robežobjektu jēdziena pārlietu elastību, tā atkarību no pētnieka zināšanām un motivācijas, pārlietu liela mehāniskuma un tāda sociāla aspekta kā uzticēšanās nepietiekama iekļaušana analīzē. Viens no šī promocijas darba uzdevumiem ir adaptēt robežobjektu teoriju pārrobežu sadarbības izpētes gadījumā socioloģijā, tāpēc darba noslēgumā autore izdarīs savus secinājumus par robežobjektu teorijas izmantošanu, nepieciešamajiem papildinājumiem un ierobežojumiem, kas varētu sakrist ar teorijas līdzšinējo kritiku vai arī piedāvāt jaunu skatījumu uz tās izmantošanu.

4. PIEROBEŽAS UN PĀRROBEŽU SADARBĪBAS PĒTĪJUMI

Līdz šim veikto pētījumu apskats ir vērtīgs vairāku apsvērumu dēļ: pirmkārt, tas ļauj izprast pētāmās tēmas izpētes pakāpi un apzināt potenciālo nišu papildinājumiem, ko var sniegt pētījums par līdzīgu tematiku; otrkārt, tas ļauj iepazīties ar biežāk izmantotajām metodoloģiskajām pieejām pētāmās tēmas empīriskā izpētē mūsdienās, apzināt to ieguvumus un iespējamās ierobežojumus; treškārt, līdzīgu veikto pētījumu atziņas un secinājumi var palīdzēt jauna pētījuma rezultātus aplūkot kopsakarībā ar jau izpētīto. Apakšnodaļā autore apskata līdz šim veiktos pētījumus par pārrobežu sadarbību pierobežas teritorijās.

Socioloģijas nozarē Latvijā mūsdienās pētījumus saistībā ar pārrobežu sadarbības nozīmi pierobežas teritorijās atrast grūti. Ir veikts pētījums par Krievijas un Baltijas valstu pierobežas iedzīvotāju etnisko, nacionālo un vietējo identitāti, kas veikts somu sociālantropoloģes Lauras Asmutes vadībā un kur pētījuma īstenošanā piedalījās arī socioloģe Aija Lulle (Lulle, 2005; Assmuth, 2006). Citās sociālajās zinātnēs (piemēram, cilvēkģeogrāfijā, ekonomikā) Latvijā un Eiropā atrodami pētījumi, kas tieši vai pastarpināti pievēršas šī darba pētījuma problemātikai. Lielākā daļa pētījumu veikti, izmantojot gadījuma pieeju un raksturojot katra gadījuma specifiku – vēsturisko kontekstu, etnisko sastāvu, pārrobežu saikņu pastāvēšanu un attīstību, ekonomiskos un politiskos aspektus, kas ietekmē – veicina vai kavē – pārrobežu sadarbību un pierobežas teritoriju attīstību. Lielā daļā pētījumu analizēta pārrobežu sadarbība – to veicinoši un kavējoši apstākļi un sadarbības jomas (piemēram, Baranyi et al., 2005; Ikšelis, 2007; Assmuth, 2006; Lulle, 2005; Jukse, 2012; Häkli, 2009; Bański & Janicki, 2011; Kiiskinen, 2013; Celata & Coletti, 2014; Shaw et al., 2014). Daļā pētījumu uzmanība pievērsta robežas šķērsošanas problemātikai un iemesliem (piemēram, Lulle, 2005; Baranyi et al., 2005; Kiiskinen, 2013), kā arī izdarīti secinājumi par robežas tuvuma ietekmi uz pierobežas teritoriju attīstību (piemēram, Ikšelis, 2007; Assmuth, 2006; Bański & Janicki, 2011). Daļā, bet ne visos no apskatītajiem pētījumiem empīriskais pētījums ir starptautisks – iekļauj abu vai visu izvēlētajā gadījumā robežojošos valstu pierobežas izpēti (piemēram, Assmuth, 2006; Lulle, 2005; Baranyi et al., 2005; Kiiskinen, 2013; Shaw et al., 2014) vai dokumentu analīzi (piemēram, Häkli, 2009; Ikšelis, 2007). Neskatoties uz to, ka vairums pētījumu veikti, izmantojot gadījuma izpēti, un to rezultāti var atšķirties atkarībā no katra gadījuma specifikas un konteksta, autore uzskata par vērtīgu veikt arī citu valstu pētījumu analīzi – tas dod iespēju labāk izprast tēmas izpētes pakāpi, uzzināt

par dažādām pieejām līdzīgas problemātikas izpētē un atklāt līdzīgus secinājumus, neskatoties uz katra gadījuma un valsts specifiku.

Tā kā promocijas darbs balstās uz konkrēta gadījuma izpēti Latvijā, kur iespējams identificēt no citām valstīm atšķirīgus sociālos, ekonomiskos, kultūras, politiskos, vēsturiskos, ikdienas dzīves un citus aspektus, kas jāņem vērā gadījuma izpētē, tad šīs nodaļas struktūra veidota divās apakšnodaļās – Latvijas pierobežas pētījumi un citu valstu pierobežas pētījumi. Katrā apakšnodaļā vispirms īsi raksturots katrs pētījums un tā metodoloģiskā pieeja, lai lasītājs izprastu analizēto pētījumu uzstādījumus, kā arī lai izdarītu secinājumus par līdzīgu tematu izpētē izmantotajām datu ieguves metodēm, savukārt pēc tam analizēti ar robežas tuvumu, pārrobežu sadarbību un pierobežas teritoriju attīstību saistīti līdzšinējo pētījumu secinājumi. Trešajā apakšnodaļā autore izdara secinājumus par līdz šim veikto pētījumu Latvijā un citās valstīs kopumā biežākajām metodoloģiskajām pieejām un metodēm, kā arī par pētījumu rezultātiem un biežāk sastopamajām atziņām.

4.1. Latvijas pierobežas pētījumi

Apakšnodaļā autore vispirms raksturo Latvijā veikto pētījumu par līdzīgu tematiku metodoloģiju un nozares, kurās pētījumi veikti. Pēc tam autore apraksta galvenos pētījumu rezultātus un secinājumus, tos tematiski grupējot: ar pārrobežu sadarbību saistītie, ar robežas šķērsošanu saistītie un ar pierobežas teritoriju attīstību saistītie rezultāti un secinājumi.

4.1.1. Metodoloģiskās pieejas

Vadības nozares zinātņu doktors Aivars Ikšelis 2007.gadā aizstāvējis promocijas darbu LU Ekonomikas un vadības fakultātē Vadības nozarē “Latvijas pierobeža un tās attīstības iespējas” (Ikšelis, 2007). Autors pētījis visu Latvijas pierobežas teritoriju, kas sastāv no 119 teritoriālajām vienībām – pagastiem un pilsētām, īpašu uzmanību pievēršot Valkas – Valgas gadījuma izpētei. Pētījuma mērķis bija izpētīt Latvijas pierobežas teritoriju un izstrādāt tās attīstības iespējas un priekšlikumus. Autors izmantojis galvenokārt iedzīvotāju un dažādu citu mērķa grupu aptauju – iedzīvotāju aptaujā kopā savākti 882 respondenti, ekspertu aptaujā – 57 respondenti, katrai no mērķa grupām – pašvaldību politiķiem, pašvaldību izpildaparāta vadošajiem darbiniekiem un viedokļu līderiem ārpus pašvaldībām – izstrādājot atsevišķu aptaujas anketu. Pētījuma rezultātu sagatavošanai izmantota arī sekundāro datu analīze un publiski pieejamās informācijas analīze (Ikšelis, 2007).

Pētījumā par Krievijas un Baltijas valstu (Latvijas un Igaunijas) pierobežu L.Asmute ar kolēģiem analizējusi etniskās nacionālās un vietējās identitātes esamību un izmaiņas līdz ar

nacionālu valstu robežu nozīmes izmaiņām, Latvijai un Igaunijai iestājoties Eiropas Savienībā un NATO 2004.gadā. Pētījumā veikta četru gadījumu analīze, kas iekļauj arī šajā promocijas darbā pētīto gadījumu – Alūksnes novada teritoriju vai tā daļu (pētījums veikts pirms administratīvi teritoriālās reformas Latvijā, līdz ar to gadījuma izpētē iekļautas teritorijas atbilstoši toreiz aktuālajam administratīvajam dalījumam – Alūksnes rajons vai tā pagasti). Pētītie gadījumi: robeža starp Igauniju un Krieviju Peipusa ezera krastos; Setomā un Pečori jeb Igaunijas-Krievijas pierobežas rajoni; Alūksnes rajons un Veru rajons Latvijas-Igaunijas pierobežā; Alūksnes rajons un Pečoru rajons Latvijas-Krievijas pierobežā. Galvenās datu ieguves metodes bija intervijas ar visu trīs valstu pierobežas teritorijas iedzīvotājiem dažādā vecumā, kā arī 17 līdz 18 gadus vecu jauniešu esejas par etnisko un vietējo identitāti un valstu robežu. Empīriskais materiāls ievākts laika posmā no 2000. līdz 2005.gadam (Assmuth, 2006).

A.Lulle, izmantojot iepriekš aprakstītā pētījuma par Latvijas-Igaunijas-Krievijas pierobežu empīrisko materiālu un balstoties uz teorētiskām robežu studijām, rakstā par Latvijas un Krievijas pierobežu Pededzes pagastā un Lauru pagastā analizējusi valsts, pārnacionālo un globālo aģentu ietekmi uz pierobežas iedzīvotāju ikdienas dzīvi. Empīrisko datu ieguvei izmantotas 24 dziļās intervijas, novērojumi, kā arī darbs vietējos arhīvos un bibliotēkās (Lulle, 2005).

Uģis Jukse 2012.gadā LU Ģeogrāfijas un zemes zinātnes fakultātē Cilvēka ģeogrāfijas katedrā aizstāvējis maģistra darbu “Pierobežas teritorijas un to attīstības iespējas: Alūksnes novada piemērs” (Jukse, 2012). Darba mērķis bija, izvērtējot Alūksnes novada attīstības iespējas - telpas, saimniecības un cilvēku resursus - izstrādāt priekšlikumus teritoriju attīstības pārvaldībai. Atbilstoši ģeogrāfijas zinātnes nozares praksei, autors izmantojis dažādas datu ieguves metodes - statistikas datus, kartogrāfiskos materiālus, normatīvos dokumentus, lauka apsekojumu un interviju Alūksnes novadā (Jukse, 2012).

Elīna Harja 2007.gadā izstrādājusi maģistra darbu kultūrģeogrāfijas apakšnozarē “Ziemeļaustrumu Vidzemes reģionālā identitāte Latvijas-Igaunijas pierobežā” (Harja, 2007). Pētījuma mērķis bija raksturot ZA Vidzemes reģionālo identitāti, izvērtējot Latvijas-Igaunijas pierobežas lomu tajā. Autore norādījusi, ka tēma ir aktuāla gan ģeogrāfijā un tās apakšnozarēs, gan socioloģijā, psiholoģijā, folkloristikā, antropoloģijā un citās zinātnes nozarēs. Empīrisko datu ieguvei autore izmantojusi 72 intervijas – 22 ar ekspertiem un 50 intervijas ar iedzīvotājiem Latvijā, tostarp 25 intervijas ar igauņu tautības iedzīvotājiem vai viņu pēctečiem (Harja, 2007).

4.1.2. Pārrobežu sadarbība

Analizējot pārrobežu sadarbību un balstoties empīriskā izpētē, A.Ikšelis norāda, ka galvenie faktori, kas veicina pārrobežu sadarbību, ir: līdzīgas problēmas, ģeogrāfiskais stāvoklis, vēsturiski un personiski kontakti, institūciju un iedzīvotāju ieinteresētība un vēlme sadarboties, kopīgi dabas un infrastruktūras objekti, kopīgs plānošanas darbs, kopīgi dabas resursi un unikālas dabas bagātības, tranzīta attīstības iespējas un loģistikas centru izveide. Savukārt, faktori, kas kavē pārrobežu sadarbību, ir: robeža un tās šķērsošanas nosacījumi, atšķirīga likumdošana, muitas punktu pieejamības trūkums un slikts tehniskais stāvoklis, robežapsardzības sistēmas radītas problēmas, neratificēti līgumi, pierobežas attīstības stratēģijas trūkums, tas, ka pārrobežu sadarbība nav valsts prioritāte, savstarpēja konkurence, pārrobežas valstu politiskas un ekonomiskas problēmas, nepietiekamas zināšanas un pieredze pārrobežu sadarbībā, kā arī pārrobežu sadarbību realizējošo institūciju statusa nenoteiktība (Ikšelis, 2007). Arī L.Asmute un A.Lulle, pētot Latvijas-Igaunijas-Krievijas pierobežu, secinājušas, ka ES ārējās jeb Krievijas robežas šķērsošanas nosacījumi un vīzu režīms apgrūtina pārrobežu sadarbību (Lulle, 2005; Assmuth, 2006). A.Lulle identificējusi šo kā apgrūtinājumu, runājot par iespējamo pārrobežu sadarbību tūrisma jomā (velotūrisms un sakrālais tūrisms) Latvijas-Krievijas pierobežā. Vēl vairāk – autore norāda, ka jau 1999.gadā teritorijas attīstības stratēģijā runāts par to, ka nepieciešams veicināt sadarbību starp Pededzes un Lauru pagastiem, kas atrodas pie pašas robežas, taču vīzu režīma dēļ šī sadarbība vēl vairāk apsīkusi. Sadarbību ierobežo arī sliktā infrastruktūra un dažādu iesaistīto aģentu interešu dažādība (Lulle, 2005).

L.Asmute norāda uz vēl citu Baltijas valstu un Krievijas pārrobežu sadarbību kavējošu apstākli – līdzvērtīgas sadarbības iespējas trūkumu. Autore norāda, ka daļai iesaistīto grupu (uzņēmējiem, intelektuāļiem u.c.) ir cerības, ka šī trīs valstu pierobežas teritorijas nākotnē kļūs par starptautiskām krustcelēm – tūrisma, infrastruktūras attīstības un tirgus sadarbības punktu. Tomēr grūti runāt par līdzvērtīgu sadarbību dzīves apstākļu un standartu atšķirību starp Krieviju un Latviju, Igauniju dēļ. Abās Baltijas valstīs dzīves apstākļi un standarti raksturoti kā līdzīgi, kā arī abu valstu pierobeža – kā vairāk saplūdusi, salīdzinot ar Krievijas robežu. (Assmuth, 2006).

E.Harja 2007.gadā savā maģistra darbā “Ziemeļaustrumu Vidzemes reģionālā identitāte Latvijas-Igaunijas pierobežā” (Harja, 2007), pētot ziemeļaustrumu Vidzemes, tostarp Alūksnes novada iedzīvotāju reģionālo identitāti, izvirzījusi hipotēzi par to, ka „ZA Vidzemei vienreizību piešķir igauņu ietekmju klātbūtne reģiona kultūrā, sabiedriskajā un institucionālajā uzbūvē” (Harja, 2007), taču secinājusi, ka to var apstiprināt tikai daļēji. Harja atzīst, ka, lai gan arī mūsdienās ir vērojami igauņu ietekmes piemēri uz ziemeļaustrumu

Vidzemes kultūru, tie nav ļoti izteikti un plaši izplatīti. Arī pārrobežu sadarbība nav ļoti nozīmīga Latvijas valsts mērogā. Autore norāda, ka visciešākā sadarbība ar pārrobežas igauņiem ziemeļaustrumu Vidzemē dzīvojošajiem notiek tūrisma jomā (Harja, 2007).

No šo pētījumu secinājumiem izriet, ka ļoti nozīmīgs faktors pārrobežu sadarbības veidošanā ir ES robežpolitika, kā arī tas, šī promocijas darba galvenā gadījuma izpētes teritorijā Alūksnes novadā vai tā pagastos pārrobežu sadarbība ne ar Igaunijas, ne ar Krievijas pierobežas teritorijām nav tikusi identificēta kā ļoti intensīva vai būtiski pierobežas teritoriju ietekmējoša.

4.1.3. Robežas šķērsošanas iemesli un problemātika

Robežas šķērsošana un ar to saistītās priekšrocības vai ierobežojumi tiešā veidā ietekmē pārrobežu sadarbību, kā tas raksturots iepriekš tekstā. Taču autore atsevišķi izdala tematu par robežas šķērsošanu un ar to saistīto problemātiku, jo no apskatīto pētījumu secinājumiem kļūst skaidrs, ka robežas šķērsošanai ir arī cita, plašāka nozīme indivīda līmenī. Pēc autores domām, robežas šķērsošanas problemātikai šī promocijas darba ietvaros īpaši svarīgi pievērst uzmanību tieši Latvijas, mazāk citu valstu izpētes gadījumā, jo tas pārklājas ar autores izvēlēto gadījumu, līdz ar to konkrēto robežu šķērsošanas problemātikas izzināšana padziļina izpratni par izvēlēta gadījuma specifiku.

Galvenie Latvijas-Krievijas robežas šķērsošanas iemesli ir saistīti ar radnieku un kapavietu apmeklēšanu, kā arī ar ekonomiska rakstura vajadzībām – degvielas, cukura, degvīna un cigarešu iegādi un to iespējamo realizāciju Latvijā. Ne vienmēr robežas šķērsošana notiek legāli, tāpēc A.Lulle secina, ka „nozīme, kādu robežai piešķir valsts aģenti, nereti ļoti būtiski atšķiras no pierobežas teritorijā dzīvojušo piešķirtās” (Lulle, 2005, 107.lpp). Arī galvenās problēmas, dzīvojot pierobežā, Latvijas un Igaunijas iedzīvotājiem saistītas ar ES ārējās jeb Krievijas robežas šķērsošanu vīzu režīma un uzturēšanās atļauju saņemšanas dēļ, kamēr Latvijas-Igaunijas pierobeža raksturojama kā vairāk saplūdusi (Assmuth, 2006). Likumsakarīgi, ka ES iekšējo jeb Latvijas-Igaunijas robežu iedzīvotāji var šķērsot brīvi bez atļauju nokārtošanas un robežkontroles, tad šīs robežas šķērsošana var notikt biežāk un ar ikdienišķākām vajadzībām, kas veicina pierobežas teritoriju saplūšanu.

No cita skatupunkta, domājot par individuālām attīstības iespējām nākotnē, pierobežā esošās Pečoru pilsētas Krievijā iedzīvotāji savas attīstības iespējas nākotnē saista ar blakus esošo kaimiņvalsti Igauniju. Savukārt Igaunijas un Latvijas pierobežas jaunieši savas nākotnes cerības saista ar savas valsts galvaspilsētu, arī Eiropu, bet ir gandrīz norobežojušies no kaimiņvalsts Krievijas. Tajā pašā laikā L.Asmute norāda, ka Latvijas pierobežā dzīvojošie

izrāda lielāku interesi par ziemeļu kaimiņvalsti Igauniju, nevis otrādi (Assmuth, 2006). Nenoliedzami apgrūtināta robežas šķērsošana ietekmē personīgās ekspektācijas un nākotnes plānus, taču tam varētu būt rodami arī citi skaidrojumi – zināšanas par kaimiņvalsti, savas un kaimiņvalsts ekonomiskās attīstības līmenis, pieredze saskarsmē ar kaimiņvalsts iedzīvotājiem, valodas zināšanas saziņai un citi.

4.1.4. Pierobežas teritoriju attīstība

Latvijā pierobežas teritorijas lielākoties vienlaikus ir arī perifērās un lauku teritorijas, līdz ar to, analizējot robežas tuvuma un pārrobežu sadarbības iespējamo ietekmi uz pierobežas teritorijām, būtiski nošķirt robežas tuvuma radītus apstākļus un perifērijas vai citu faktoru radītus apstākļus. Piemēram, ja iedzīvotāju ikdienu ietekmē noteiktu pakalpojumu trūkums, jo vairums pakalpojumu sniedzēju koncentrējas valsts centrālajā daļā, kur ir ievērojami lielāks iedzīvotāju skaits – tas drīzāk saistīts ar atrašanos tālu no valsts centrālās daļas, bet ne ar robežas tuvumu. Savukārt, ja pierobežā dzīvojošiem iedzīvotājiem ir iespēja saņemt pakalpojumus vai atrast darbavietas pāri robežai, tā nodrošinot pakalpojumu saņemšanu un darbavietu tuvu dzīvesvietai, tas saistāms ar robežas tuvumu kā būtisku faktoru teritoriju attīstības un iedzīvotāju piesaistes kontekstā.

A.Ikšelis savā promocijas darbā secina, ka Latvijas gadījumā nevis pierobežas faktors, bet gan attālums no Rīgas un atrašanās perifērijā ir nozīmīgāks faktors, kas ietekmē sociālo un ekonomisko attīstību. Jāņem vērā, ka abi faktori ir saistīti un savstarpēji pārklājas (Ikšelis, 2007). Savukārt L.Asmute, pētot Latvijas-Igaunijas-Krievijas pierobežu, izdara atšķirīgu secinājumu, norādot, ka tieši robežas tuvums rada papildu apgrūtinājumus pierobežas teritorijai un tās iedzīvotājiem, salīdzinot ar citām perifērām teritorijām. Autore norāda, ka zināmā mērā visu trīs valstu pierobežas iedzīvotāji jūtas tā, it kā viņi būtu atstāti novārtā no valsts puses, jo neviena no valstīm nepiedāvā no citām perifērijām atšķirīgu atbalstu šīm pierobežas teritorijām, tajā pašā laikā tieši valsts robeža ir tā, kas apgrūtina iedzīvotāju ikdienas dzīves (Assmuth, 2006). A.Lulle pierobežas analīzes kontekstā norāda, ka nepieciešamas aktīvas diskusijas par globālo aģentu atbildību vietējo kopienu priekšā, jo „globalizācijas apstākļos veidojas vietas, kurās iedzīvotāji vairāk ir globalizācijas pacientu lomā, nevis tās procesu ieguvēji” (Lulle, 2005, 114.lpp).

E.Harja, analizējot tūrisma attīstību un balstoties empīriskos datos, skaidro, ka Alūksnes novads Latvijā pierobežā un Veru apriņķis Igaunijas pierobežā atrodas dažādās tūrisma attīstības pakāpēs, proti – Igaunijas robežas pusē Veru apriņķī tūrisms un tūrisma objekti ir ievērojami vairāk attīstīti (Harja, 2007). Savukārt U.Jukse norāda uz iespējamību, kā

varētu veicināt pierobežas teritoriju attīstību. Līdz ar citu sociālās dzīves aspektu analīzi (piem., izglītību, lauksaimniecību u.tml.), autors pievērš uzmanību arī pierobežas aspektam novada atrašanās vietā. U.Jukse izdara pieņēmumu, ka robežas tuvumu var labvēlīgi izmantot tūristu piesaistei no kaimiņvalstīm Igaunijas un Krievijas (it īpaši Igaunijas, jo robežas šķērsošana ir vienkāršāka) (Jukse, 2012). Tomēr šāds secinājums pētījumā neliecina par identificētām darbībām tūristu piesaistei un robežas tuvuma lomu tajā.

Kopumā līdz šim Latvijā veiktajos pētījumos secinājumi par pierobežas teritoriju attīstību un robežas lomu tajā ir drīzāk neskaidri un nav vērtējami viennozīmīgi. Lielā daļā apskatīto pētījumu autori šim tematam pievēršas pastarpināti, tomēr tas nav centrālais pētījumu objekts.

4.2. Citu valstu pierobežu pētījumi

Apakšnodaļā autore vispirms raksturo citās valstīs veikto pētījumu par līdzīgu tematiku pētnieciskos uzstādījumus, metodoloģiskās pieejas un nozares, kurās pētījumi izstrādāti, savukārt pēc tam apraksta galvenos pētījumu rezultātus un secinājumus, tos tematiski grupējot: ar pārrobežu sadarbību saistītie, ar robežas šķērsošanu saistītie un ar pierobežas teritoriju attīstību saistītie rezultāti un secinājumi.

4.2.1. Metodoloģiskās pieejas

Poļu pētnieki Jeržijs Baņskis (*Jerzy Bański*) un Wojciehs Jaņickis (*Wojciech Janicki*) savā publikācijā „ES austrumu robežas ietekme uz pierobežas teritoriju socioekonomisko situāciju” (*„The influence of the EU’s eastern frontier on the socioeconomic situation of border areas”*) (Bański & Janicki, 2011) analizē 2007. un 2008.gadā veikta apjomīga pētījuma par Polijas austrumu pierobežu rezultātus. Pētnieki analizē Eiropas Savienības ārējās robežas ar Baltkrieviju un Ukrainu ietekmi uz Polijas pierobežu. Kā galvenā datu ieguves metode izmantota iedzīvotāju aptauja četros Ļubļinas vojevodistes apriņķos, kam ir tieša robeža ar Ukrainu vai Baltkrieviju. Kopā sasniegta 1140 respondentu liela izlase, ģenerālā kopa 54 000 iedzīvotāju. Izlase nav reprezentatīva, būtiskākais respondentu atlasē princips, lai iegūtu kvalitatīvas atbildes, bija respondenta pastāvīgā dzīvesvieta atrodas pētāmajā teritorijā. 45 % no respondentiem bija vecumā no 36 līdz 45 gadiem (Bański & Janicki, 2011). Papildus tika izmantotas dziļās intervijas ar Polijas vietējo pašpārvalžu pārstāvjiem. Pavisam tika veiktas 11 intervijas, un to mērķis bija noskaidrot, kā apriņķa atrašanās vieta un ES ārējā pierobeža ietekmē attīstību, kā arī novērtēt pārrobežu sadarbību ar Ukrainas un Baltkrievijas kaimiņiem (Bański & Janicki, 2011).

Publikācijā par Ungārijas – Rumānijas un Ungārijas – Ukrainas pārrobežu attiecībām „Ungārijas-Rumānijas un Ungārijas-Ukrainas divpusējās pārrobežas attiecības pārejas periodā” („*Hungarian-Romanian and Hungarian-Ukrainian Bilateral Cross-border Relations in the Period of Transition*”) (Baranyi et al., 2005) autori analizē pārrobežu sadarbības attīstību gan vēsturiski kopš 1989.gada, gan arī mūsdienās. Abas pētītās pierobežas teritorijas pētījuma izstrādes laikā bija ES ārējā robeža (Rumānija pievienojās ES 2007.gadā) – autori ES ārējo robežu redz gan kā izaicinājumu, gan iespēju vietējiem iedzīvotājiem (Baranyi et al., 2005). Kā galvenā datu ieguves metode tika izmantota iedzīvotāju aptauja 18 līdzīga izmēra ciemos robežas abās pusēs (9 pāri) pierobežas teritorijā (Baranyi et al., 2005).

J.Hekli veicis pētījumu sociālās un ekonomikas ģeogrāfijas nozarē par Tornio upes nozīmi Somijas un Zviedrijas pārrobežu sadarbībā „Uzticēšanās robežas: transnacionālas telpas veidošana Haparandā-Tornio” (“*Boundaries of trust: building a transnational space in Haparanda-Tornio*”) (Häkli, 2009). Sekojot S.L.Stāras un Dž.Grisemera metodoloģiskajai pieejai, izmantojot robežobjektu teoriju, autors empīrisko datu ieguvei izmanto pārrobežu sadarbības projekta “*På Gränsen – Rajalla*” dokumentu analīzi. Šī projekta mērķis bija vienot divas Somijas (Tornio) un Zviedrijas (Haparanda) pierobežas pilsētas, to starpā uz robežas izbūvējot abas pilsētas vienojošu centru (Häkli, 2009). Analizētie materiāli galvenokārt saistīti ar transnacionālas telpas un tās būvēšanas plānošanas dokumentu izstrādi un saskaņošanu.

Plašu pētījumu „Robežošanās ar kultūru(-ām): eiropeizācija un kultūras aģentūra pie Eiropas Savienības ārējās robežas” (“*Bordering with Culture(s): Europeanization and Cultural Agency at the External Border of the European Union*”) (Kiiskinen, 2013) par eiropeizācijas kultūras dimensiju ES ārējās pierobežas teritorijās, kas laika gaitā tikušas pievienotas citai valstij, sava doktora darba ietvaros izstrādājis somu pētnieks Karri Kiiskinen (*Karri Kiiskinen*) Turku universitātes Eiropas etnoloģijas departamentā. Autors par gadījuma izpēti izvēlējies Polijas-Ukrainas un Somijas-Krievijas pierobežu. Kā galvenā datu ieguves metode tika izmantotas 34 intervijas ar Polijas un Somijas pierobežas teritoriju pārstāvjiem – pētniekiem, NVO, pārrobežu programmu, pašvaldību un kultūras iestāžu darbiniekiem. Papildus izmantota novērojuma metode (Kiiskinen, 2013).

Itāļu ekonomiskās ģeogrāfijas nozares pētnieku Filipo Kelatas (*Filippo Celata*) un Rafaelas Koletti (*Raffaella Coletti*) empīriskā izpētē balstītais pētījums par reģionālās attīstības iespējām un pārrobežu sadarbību Itālijā „Vietā balstītās stratēģijas vai teritoriālā sadarbība? Reģionālā attīstība transnacionālā perspektīvā Itālijā” („*Place-based strategies or territorial cooperation? Regional development in transnational perspective in Italy*”) (Celata & Coletti, 2014) atklāj teritoriālās sadarbības iniciatīvu potenciālo vērtību un ieguldījumu reģiona attīstībā, vietā balstītās pieejas kritiku un atšķirības no tradicionālās reģionālās

attīstības pieejas. Kā galvenā datu ieguves metode izmantotas dziļās intervijas ar ekspertiem, kuri bijuši aktīvi iesaistīti politikas veidošanā. Itālija 2000.gados bija viena no aktīvākajām valstīm vietā balstītās pieejas ieviešanā (Celata & Coletti, 2014).

Anglijas un Skotijas robežojošos apgabalus pētījuma „Pierobeža: Ziemeļanglijas ekonomiskās attīstības mainīšana lielākas Skotijas autonomijas kontekstā” („*Borderlands: Rescaling economic development in Northern England in the context of greater Scottish autonomy*”) (Shaw et al., 2014) galvenais mērķis bija atklāt, kā un pie kādiem apstākļiem vietējās pārvaldes pašas var izmantot vietā balstītu pieeju teritorijas ekonomiskās attīstības veicināšanai - jaunu, elastīgu pieeju, kura var aptvert teritoriju (jaunizveidotu reģionu), kuras kopīga attīstība ir jēgpilna (Shaw et al., 2014). Pētījumā analizēta pierobežas pieeja, kas apvieno pieejas pierobežas teritorijas, lai virzītu vienotu ekonomisko attīstību tādās jomās, kā transports, tūrisms, uzņēmējdarbības attīstība un platjoslas internets. Galvenā datu ieguves metode bija daļēji strukturētas intervijas ar politiķiem un privātā un publiskā sektora pārstāvjiem. Papildus tika sniegtas prezentācijas un rīkotas apaļā galda diskusijas ar iesaistīto pušu pārstāvjiem (Shaw et al., 2014).

4.2.2. Pārrobežu sadarbība

Poļu pētnieki J.Bańskis un V.Jańickis analizē Eiropas Savienības ārējās robežas ar Baltkrieviju un Ukrainu ietekmi uz Polijas pierobežas teritoriju Ļubļinas vojevodistē. Lai gan formāli teritorijā ir nodibināts Eiroreģions „Bug”, intervētās personas norāda, ka sadarbība tā ietvaros drīzāk saistīta ar konkrēta projekta finanšu līdzekļu apguvi, bet ne regulāru un ciešu ikdienas sadarbību. Kā galvenie iemesli tiek minēti ierobežots ekonomiskais potenciāls un lēmējtiesīgu lokālu partneru trūkums Ukrainā un Baltkrievijā lielas centralizācijas dēļ. Sadarbība, kura pastāv, galvenokārt ir sociālkulturāla rakstura un nenes tiešu ekonomisku labumu (Bański & Janicki, 2011).

Pētījuma par Ungārijas – Rumānijas un Ungārijas – Ukrainas pārrobežu attiecībām rezultāti atklāj, ka biežāki pārrobežas kontakti pastāv Rumānijas (64,0 %) un Ukrainas (71,2 %) iedzīvotājiem pāri robežai Ungārijā, nevis otrādi, kā galveno iemeslu minot iedzīvotāju etnisko sastāvu. Piemēram, Rumānijas ciemos, kuros ir zems ungāru etniskais sastāvs, pārrobežu kontaktu ar Ungāriju bija ievērojami mazāk, nekā pārējos ciemos. Kā biežāk minētais iemesls doties pāri robežai tika nosaukts radnieku, draugu un paziņu apciemojums, bieži minēti arī atpūta, brīvā laika pavadīšana un iepirkšanās. Ekonomiska rakstura un ar nodarbinātību saistīti iemesli tika minēti maz – visvairāk tos atzīmēja Ungārijas iedzīvotāji Ungārijas – Ukrainas pierobežā. Autori gan norāda, ka valstī kopumā pastāv plaša

ekonomiska rakstura pārrobežu sadarbība ar Rumāniju un Ukrainu – gan NVO, gan uzņēmēju, gan baznīcas, gan citu institūciju ietvaros (Baranyi et al., 2005).

K.Kiiskinen, pētot Polijas-Ukrainas un Somijas-Krievijas pierobežu, secina, ka ES robežas un dažādu kultūras projektu finansējuma ietekme ir sarežģītāka par vienkārši pozitīvu vai negatīvu efektu, par kultūras vai etnisku atdzimšanu, par spriedzi vai arī par vietēju Eiropas identitātes trūkumu. Ir jāpievērš uzmanība un jārisina procesi, kas rada kulturālas izmaiņas. Runājot par robežas šķērsošanas atšķirībām nacionālā līmenī, autors secina, ka Somijas gadījumā pastāv skaidrs fokuss uz kultūras un ekonomikas sasaisti, savukārt Polijas gadījumā uzsvars ir uz savstarpēju saskaņošanu un pārrobežu attiecībām (Kiiskinen, 2013).

F.Kelata un R.Koletti apskatītais gadījums par Sicīlijas pārrobežu sadarbības programmu funkcionēšanu, sākot no 2000.gada, atklāj vietā balstītās pieejas trūkumus un riskus, kas kavē veiksmīgu pārrobežu reģiona attīstību. Galvenie iemesli:

- daudz mazu iniciatīvu ar nelielu sadarbību, līdz ar to neliela ietekme uz attīstību.
- Adekvātu finansiālo instrumentu trūkums (pārsvārā aprobežojās ar subsīdijām MVU).
- Starppozaru un starpperiodu sadarbības koordinēšanas trūkums.
- Nespēja gūt labumu no iepriekšējas pieredzes.
- Vājas vietējās politiskās autoritātes (Celata & Coletti, 2014).

Ar ko šāda eksperimentāla programma ar vietā balstītu pieeju atšķiras no ierastās reģionu attīstības politikas?

- Uzsvars uz funkcionāliem reģioniem, ne administratīvi teritoriālu dalījumu (tostarp pārrobežu teritorija kā vienots reģions).
- Šādas iniciatīvas apgūst dažādu finansējumu un dažādus sektorus – veicina gan ekonomisku, gan ne ekonomisku reģionālo attīstību.
- Aktīva publiskā un privātā sektora pārstāvju / organizāciju iesaiste (Celata & Coletti, 2014).

Anglijas un Skotijas robežojošos apgabalus pētījuma analīzes centrā bija 2004.gadā izveidota iniciatīva „*Border Visions Partnership*”, kas saveda kopā piecus apgabalus (2 Anglijas, 3 Skotijas apgabalus), lai kopīgi īstenotu vietā balstītā pieejā balstītu teritoriālo attīstību. Iniciatīva aizsāka 5 apgabalu sadarbību, tomēr galvenokārt tās formāta dēļ, iniciatīva nespēja uzturēt aktīvu dialogu un regulāru sadarbību starp iesaistītajiem. Iniciatīvas formāts – ikgadēja konference par noteiktu tēmu –, kā arī ierobežoti resursi organizācijas infrastruktūrai, kopīgu mērķu un materiālu rezultātu trūkums radīja intereses trūkumu un ierobežoja aktīvu darbību (Shaw et al., 2014). Empīriskās izpētes rezultātā secināts, ka gan Ziemeļrietumanglijas, gan Skotijas apgabali Skotija neatkarības debašu (2014) un citu

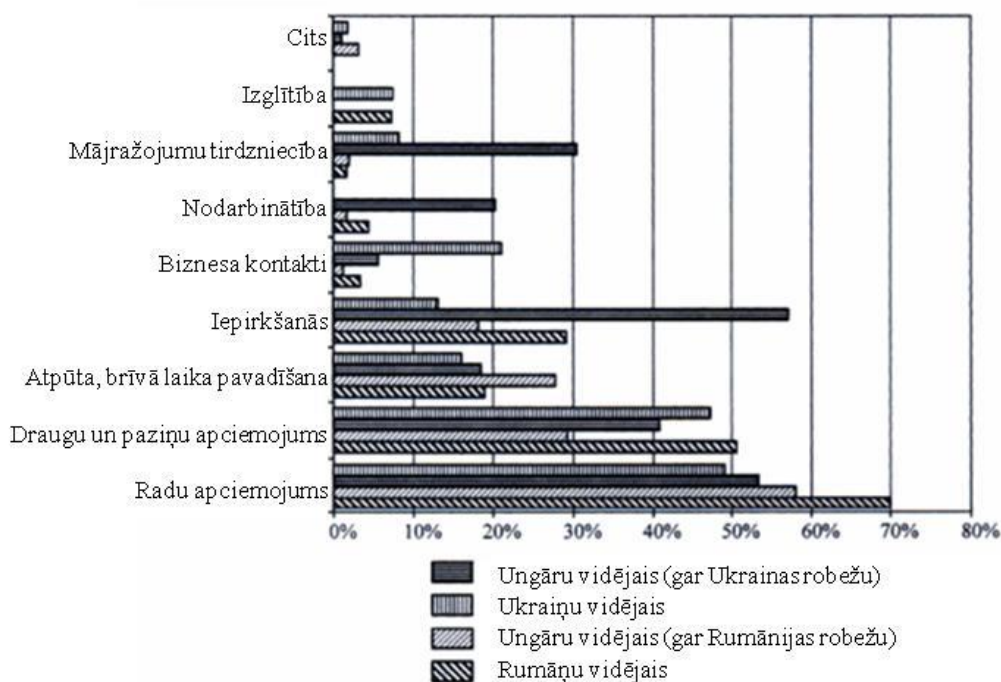
apstākļu rezultātā pie pastāvošā lokālā ekonomiskās attīstības modeļa saskata vietējās ekonomikas attīstības iespējas, atsākot sadarbību. Mūsdienās šīs pašas vietējās pašvaldības varētu nodrošināt platformu pārrobežu sadarbībai – tās ir līdzīgas pēc teritorijas apdzīvotības un ekonomiskās attīstības rādītājiem. Arī fakts, ka pierobežā esošajām pilsētām ir vairāk kopīga savā starpā, nekā ar centrālajām pilsētām, mudina izmantot jau iestrādāto sadarbību un turpināt kopīgi veicināt teritoriju attīstību, identificējot kopējās attīstības jomas. Anglijas – Skotijas gadījumā tās tikušas identificētas – tūrisms, transports un platjoslas internets (Shaw et al., 2014).

Cits veids, kā skatīties uz pārrobežu sadarbību, ir caur pārrobežu sadarbības tīkla un tajā pastāvošās uzticēšanās prizmu. J.Hekli pētījumā par Somijas-Zviedrijas pārrobežu sadarbību secina, ka veiksmīgā tās realizēšanā būtiska loma ir savstarpējai uzticēšanās gan starp pārrobežu sadarbības projektā iesaistītajiem projekta īstenotājiem un lēmumu pieņēmējiem, gan arī starp vietējiem iedzīvotājiem, kuri ikdienā saskarsies ar projekta rezultātiem. Tāpat autors vērš uzmanību uz sociālu un materiālu aspektu vienotības nozīmi, lai radītu uzticēšanos starp iesaistītajām pusēm pārrobežu sadarbības kontekstā (Häkli, 2009). Vēl viena ideja, ko J.Hekli apraksta savā pētījumā, saistīta ar komerciālas būves (IKEA) ienākšanu plānotajā transnacionālajā telpā un tās nozīmi pārrobežu sadarbības projekta veiksmīgā īstenošanā. Šādai komerciāla objekta ienākšanai jaunā transnacionālā teritorijā ir kā finansiāla, tā sociāla loma un tā varētu veicināt pārrobežu projekta realizāciju gan institucionālā, gan indivīda līmenī – autors norāda, ka tas veicinātu gan investīcijas teritorijā, gan ticību pārrobežu sadarbības projektam, gan arī iedzīvotāju identificēšanos ar jaunu transnacionālo telpu, radot saikni starp iedzīvotāju mājokli un transnacionālo telpu (Häkli, 2009). Šāds pieņēmums autorei raisa pārdomas par komercsektora iesaisti un svarīgumu pārrobežu sadarbības veicināšanā. Vai līdzīgs aģents pārrobežu sadarbības tīklā varētu veicināt sadarbību līdzīgās teritorijās? Ja pieņemam, ka kā institucionālai, tā individuālai uzticēšanās ir viena no izšķirošajām lomām pārrobežu sadarbības īstenošanā un ka veiksmīgai sadarbībai nepietiek tikai ar projektā tieši iesaistīto īstenotāju (piemēram, pašvaldības pārstāvju) uzticēšanos, tad pēc J.Hekli izteiktā pieņēmuma, tieši komercsektora iesaiste ir tā, kas var vienot iesaistīto pušu dažāda līmeņa aģentus un veicināt sadarbības izdošanos.

4.2.3. Robežas šķērsošana un tās problemātika

Ungāru pētnieki pievērš uzmanību arī valsts robežas nozīmei un ar tās šķērsošanu saistītajiem nosacījumiem pārrobežu sadarbības īstenošanā – proti, tiem jābūt drīzāk pārrobežu sadarbību veicinošiem, nevis norobežojošiem, kā tas vēsturiski pastāvējis līdz šim

Ungārijas – Rumānijas un Ungārijas – Ukrainas pierobežas gadījumā. Autori secina, ka abās pierobežās vēl aizvien dominē individuāli kontakti, iztikas preču iegādes iespējas, ko rada pierobeža, kā arī nelegāli kontakti (kontrabanda, cilvēku tirdzniecība) (Baranyi et al., 2005). Iedzīvotāju pašu biežāk minētie iemesli doties pāri robežai ir: radnieku, draugu un paziņu apciemojums; atpūta, brīvā laika pavadīšana un iepirkšanās (sk. 4.1. attēlu).

4.1.att. Iedzīvotāju pārrobežu saiknes ar kaimiņvalsti (%) (Baranyi et al., 2005, p.535)

Atkarībā gan no abu robežjošos valstu pierobežas teritorijās dzīvojošo etniskā sastāva, gan no ekonomiskās un vispārējās attīstības stāvokļa atšķiras Ungārijas-Rumānijas un Ungārijas-Ukrainas iedzīvotāju iemesli doties pāri robežai abos virzienos (Baranyi et al., 2005). Pētījuma veikšanas periodā tikai Ungārija bija Eiropas Savienības dalībvalsts, turklāt jaunuzņemta dalībvalsts – iestājusies ES 2004.gadā –, līdz ar to gan Ungārijas-Rumānijas, gan arī Ungārijas-Ukrainas robeža bija ES ārējā robeža, kam pastāvēja papildu nosacījumi robežas šķērsošanai. Ungārijas un Rumānijas iedzīvotājiem tika nodrošināta iespēja saņemt speciālas atļaujas robežas šķērsošanai, kā arī viņiem bija jāpierāda pietiekams līdzekļu daudzums, lai uzturētos kaimiņvalstī. Savukārt Ukrainas iedzīvotājiem papildus bija nepieciešams nokārtot vīzu, taču, ņemot vērā, ka to varēja nokārtot bezmaksas un bez garām rindām, arī Ukrainas iedzīvotājiem galvenais robežas šķērsošanas nosacījums bija pierādīt finansiālo līdzekļu pietiekamību (Baranyi et al., 2005). Tātad, lai gan kopumā robežas šķērsošanas nosacījumi abos izpētes gadījumos bija līdzīgi, tomēr pastāv citi, ne tikai ar robežas šķērsošanas apgrūtinājumu saistīti faktori, kas ietekmē robežas šķērsošanas iemeslus konkrētā gadījumā. Autori arī prognozē, ka līdz ar Ungārijas pievienošanos ES 2004.gadā, Ungārijas austrumu

pierobeža nākotnē saskarsies ar jauniem izaicinājumiem – no vienas puses ES ārējā robeža var graut ekonomiska rakstura un kaimiņu attiecības, no otras puses – tā var palīdzēt radīt iespējas piesaistīt resursus pārrobežu sadarbības veicināšanai attiecībām (Baranyi et al., 2005).

Saistībā ar robežas šķērsošanas problemātiku, K.Kiškinens secina, ka līdz ar Polijas iestāšanos ES, ES ārējā robeža vietējā pierobežā tiek saistīta ar apgrūtinātāku Ukrainas robežas šķērsošanu un Eiropas identitātes trūkumu. Savukārt Somijas-Krievijas gadījumā robežas šķērsošana ir pieaugusi. Tajā pašā laikā ES ārējā robeža ir radījusi iespējas pārrobežu sadarbībai, kas ir svarīga vietējas identitātes saglabāšanai un vietējai attīstībai (Kiiskinen, 2013).

Šie secinājumi vēlreiz norāda uz katra izvēlēta izpētes gadījuma specifikas un konteksta nozīmi un zināmā mērā robežu unikalitāti un uz robežu kā komplicētāku objektu, kura funkcionēšana atkarīga no dažādiem faktoriem, ne tikai atkarībā no robežas veida – ES iekšējā vai ES ārējā robeža.

4.2.4. Pierobežas teritoriju attīstība

Polijā veiktā pētījuma rezultāti, kas saistīti ar šī doktora darba tematu, atklāj, ka, pēc intervēto ekspertu domām, teritorijas atrašanās ES ārējās robežas pierobežā drīzāk kavē attīstību, galvenokārt pārrobežu sadarbības, apgrūtinātas robežas šķērsošanas (vīzu režīma) un infrastruktūras trūkuma dēļ (Bański & Janicki, 2011). Savukārt, pēc pierobežā intervēto iedzīvotāju domām, būtiskākās barjeras, kas kavē pierobežas teritoriju attīstību Polijā, ir, investoru trūkums, vāja infrastruktūra, kā arī teritorijas lauksaimnieciskais raksturs (sk. 5.1.tabulu).

Lai gan respondenti kopumā nevērtē robežas tuvumu kā nozīmīgu faktoru teritorijas attīstībā, tomēr 40 % līdz vairāk nekā 60 % respondentu vērtē atrašanos ES pierobežā kā pozitīvu. Pozitīva attīstība novērojama tiešā tuvumā robežšķērsošanas punktiem, ko galvenokārt veicinājis ES atbalsts infrastruktūras uzlabošanai, kā arī vietēja mēroga uzņēmēji, kuri veiksmīgi izmanto atrašanās vietas sniegtos resursus, tālāk no robežšķērsošanas punktiem teritorija saskaras ar nopietnu ekonomisku periferalizāciju. Tomēr kopumā autori secina, ka ES pierobežas izpētes gadījumā Polijā robežas tuvums neveicina pierobežas teritorijas sociālu un ekonomisku attīstību (Bański & Janicki, 2011). Promocijas darba kvantitatīvajā aptaujā iedzīvotājiem autore iekļāva līdzīgus jautājumus par pierobežas teritorijas attīstību kavējošiem apstākļiem un ES iekšējās un ES ārējās robežas ietekmes novērtējumu, kas ļaus veikt salīdzinājumu starp abu valstu gadījumiem.

Kopienų attīstības barjeras respondentu skatījumā (%) (Bański & Janicki, 2011, p.308)

	<i>Lauksaimnieciskais raksturs</i>	<i>Vāja infrastruktūra</i>	<i>Investoru trūkums</i>	<i>Pārvaldes nekompetence</i>	<i>Atrašanās perifērijā</i>	<i>Attālumš līdz robežas šķērsrošanai</i>	<i>Robežas radīti pārvietošanās ierobežojumi</i>	<i>Sadarbības ar kaimiņiem pāri robežai trūkums</i>	<i>Cits</i>
<i>Polijas-Baltkrievijas robeža, 1.gadījums</i>	29,70	29,80	69,70	20,60	24,60	3,80	23,90	10,90	0,40
<i>Polijas-Baltkrievijas robeža, 2.gadījums</i>	33,30	42,80	70,40	28,40	27,10	5,20	25,10	21,40	1,40
<i>Polijas-Ukrainas robeža, 1.gadījums</i>	28,90	48,00	66,70	34,20	22,90	9,50	20,90	18,90	0,50
<i>Polijas-Ukrainas robeža, 2.gadījums</i>	35,30	44,70	63,70	31,00	31,40	7,20	18,40	15,80	0,5

4.3. Secinājumi par Latvijas un citu valstu pētījumu atziņām

Apzinot Latvijā un citviet pasaulē veiktus pētījumus par līdzīgu tēmu, autore secina, ka kopumā lielākā daļa pētījumu gan Latvijā, gan citās valstīs mūsdienās izstrādāti ģeogrāfijas, cilvēkģeogrāfijas, politikas vai ekonomikas zinātnes nozarē, attiecīgi galveno uzmanību vēršot uz katrāi zinātnes nozares interesējošiem problēmjaudājumiem. Līdz ar to darbs socioloģijas nozarē par pārrobežu sadarbību un kontaktiem pierobežās teritorijās, sniedz pienesumu arī socioloģijai kā zinātnes nozarei, aktualizē pētāmās tēmas svarīgumu mūsdienās un ļauj padziļināti izprast un atklāt pētāmās tēmas sociālo dimensiju, kas, iespējams, mazāk akcentēta citu nozaru pētījumos.

Neatkarīgi no zinātnes nozares, visos autores apskatītajos pētījumos analizēta konkrēta pierobežas teritorija kā gadījums (piemēram, Latvijas-Igaunijas, Polijas-Ukrainas, Ungārijas-Rumānijas u.c. pierobeža), pamatojot, kāpēc gadījums ir unikāls un raksturojot tā teritorijas attīstību vēsturiski un mūsdienās, raksturojot saiknes ar kaimiņvalstīm un to raksturu. Pierobežas pētījumos lielākoties tiek definēta konkrēta pētāmā administratīvā teritorija (novadi, pagasti, ciemi), kuros izvēlēts veikt gadījuma izpēti – līdz ar to universālus uz citām teritorijām attiecināmus ieteikumus, kā veicināt pierobežas teritoriju attīstību, izdarīt grūti. Tomēr ir lietas, kas pētījumu secinājumos pārklājas atkarībā no katra izvēlēta gadījuma raksturlielumiem un konteksta (piemēram, etniskā sastāva, robežas veida, kaimiņvalsts

ekonomikas u.tml.). Autore secina, ka pārrobežu sadarbības un pierobežas teritorijas pētījumu secinājumos dažādās valstīs un dažādos gadījumos vislielākā līdzība vērojama atkarībā no tā, kāda tipa robežas tuvumā teritorija atrodas – ES iekšējās vai ES ārējās robežas tuvumā. Tā kā šajā promocijas darbā pētīta teritoriju, kas robežojas gan ar ES iekšējo, gan ES ārējo robežu, tad šī ir vērtīga atziņa, ko ņemt vērā empīrisku datu ieguvē, salīdzināšanā un analizē.

Biežākās empīrisku datu ieguves metodes ir iedzīvotāju aptauja un ekspertu (pašvaldību, NVO, vietējo uzņēmēju u.tml.) intervijas, kombinējot tās ar katrai zinātnes nozarei atbilstošām citām metodēm. Iedzīvotāju aptauja parasti izmantota, lai noskaidrotu iedzīvotāju pārrobežu kontaktu raksturu un uzskatus par dzīvesvietu pierobežā, savukārt intervijas parasti izmantotas, lai uzzinātu vairāk par sadarbību institucionālā, pašvaldības vai valsts līmenī un tās efektivitāti. Gan Latvijas, gan citu valstu pētījumos pozitīvi vērtējama ir metodoloģiskā pieeja, kas iekļauj empīriskā materiāla iegūvi no abām vai visām robežas pusēm, ne tikai no galvenās gadījuma izpētei izvēlētās pierobežas teritorijas puses vienā valstī. Pēc autores domām, arī no kaimiņvalsts iedzīvotājiem un iesaistītajām pusēm iegūts skatījums uz pārrobežu sadarbību sniedz vispusīgākas zināšanas par pētāmo gadījumu un socioloģijas nozares pētījumā ļauj izdarīt pilnīgākus secinājumus.

Viens no biežākajiem secinājumiem attiecībā uz pierobežas teritoriju un tās attīstību ir tas, ka robežas tuvums neveicina attīstību vai pat to kavē. Liela daļa pētīto gadījumu vienlaicīgi ir arī valsts perifērija, ko nedrīkst ignorēt, analizējot robežas tuvuma radītus apstākļus – jo šādos gadījumos abu aspektu ietekme uz teritoriju attīstību pārklājas. Lai gan secinājumi dažādos pētījumos ir atšķirīgi, autore pozitīvi vērtē to, ka Latvijā veiktajos pētījumos tiek pievērsta uzmanība tam, ka pierobežas un perifērijas radīti apstākļi nav viens un tas pats un ka to ietekme uz pierobežas teritoriju attīstību var atšķirties (Ikšelis, 2007; Assmuth, 2006). Promocijas darbā, kura centrā ir pārrobežu sadarbības pierobežas teritorijās izpēte, būtiski nodalīt robežas un perifērijas radītus apstākļus un atpazīt gadījumus, kad tie pārklājas.

Kā biežākie attīstību kavējoši ar pierobežu saistīti iemesli minēti – apgrūtināta robežas šķērsošana uz valstīm, kas nav ES dalībvalstis, nepietiekami cieša pārrobežu sadarbība vai tās mērķu formāla, bet mazāk funkcionāla izpilde, kā arī drīzāk pastāvoši kontakti indivīda līmenī, nevis ekonomiska vai politiska rakstura sadarbība. Galvenais pārrobežu sadarbību veicinošais faktors ir ES finanšu instrumenti un to finanšu līdzekļu piesaiste – tā sniedz iespēju sadarboties pāri robežai. Tomēr no pētījumiem, kas analizē ES reģionālās politikas efektivitāti, kļūst skaidrs, ka šo finanšu instrumentu izmantošana savu uzdevumu – veicināt uz attīstību vērstas, stabilas pārrobežu attiecības – pilda daļēji – lielā daļā gadījumu pārrobežu

sadarbība ir fragmentēta, uz konkrētiem projektiem balstīta, ar neskaidru pārvaldes struktūru ilgtermiņa attiecībām.

Analizētajos pētījumos autore neatrada secinājumus saistībā ar pārrobežu sadarbības komunikācijas valodu – vai un kā valodu atšķirības un zināšanas ietekmē sadarbības intensitāti un izdošanos valstīs, kurās ir atšķirīga valsts valoda. Pēc autores domām, Latvijas-Igaunijas-Krievijas pārrobežu sadarbības izpētes gadījumā mūsdienās arī šis ir aspekts, kam vērts pievērst uzmanību atšķirīgas valsts valodas, kā arī iespējami atšķirīgu citu valodu zināšanu dažādās paaudzēs dēļ.

5. GADĪJUMA IZPĒTES METODOLOĢIJA

Par empīriskā pētījuma metodoloģisko pieeju autore izvēlējusies gadījuma izpēti, kas iekļauj gan kvalitatīvu pieeju – daļēji strukturētas intervijas ar ekspertiem un ar iedzīvotājiem, gan arī kvantitatīvu pieeju – iedzīvotāju aptauju. Gadījuma izpētes pieeja nodrošina datu triangulāciju, jo iekļauj vairāk nekā vienu empīrisku datu ieguves metodi. Pieeja ļauj analizēt pārrobežu sadarbību pierobežas teritorijās vairākos griezumos – atkarībā no iedzīvotāju vērtējuma pierobežas sniegtajām iespējām vai ierobežojumiem, no pašvaldības un tās iestāžu skatupunkta, no valsts politikas attiecībā uz kaimiņvalsti un to pakalpojumu pieejamību un citiem aspektiem.

Šīs nodaļas pirmajā apakšnodaļā autore raksturo gadījuma izpētes pieeju lauku socioloģijā un abus empīrisku datu ieguvei izvēlētos gadījumus – Alūksnes novadu Latvijā kā galveno gadījumu un Veru apriņķi Igaunijā kā satelītgadījumu. Satelītgadījums palīdz labāk skaidrot – papildināt, apstiprināt un kritiski izvērtēt – pētījuma rezultātus.

Otrajā apakšnodaļā autore raksturo izmantotās empīrisku datu ieguves metodes – daļēji strukturētas intervijas un kvantitatīvu aptauju, tostarp sniedz metožu vispārēju raksturojumu un metožu izvēles pamatojumu promocijas darbam, raksturo laukdarbu, instrumentārija izstrādi, intervētās personas un aptaujā sasniegtās izlases struktūru.

Trešajā apakšnodaļā autore sniedz izmantoto datu analīzes metožu aprakstu un piedāvā savu izstrādāto datu konceptuālo modeli, kas ļauj strukturēti un integrēti veikt empīrisku datu analīzi promocijas darba nākamajās nodaļās.

5.1. Gadījuma izpēte (*Case Study*) kā pētījuma stratēģija lauku socioloģijā

Lauku socioloģiju no citām socioloģijas apakšnozarēm galvenokārt atšķir tas, ka šīs apakšnozares problemātika ir piesaistīta specifiskai un īpaši definējamai teritorijai, ko raksturo noteikti sociālekonomiskie rādītāji, – laukiem. Šis teritoriālais nošķirums jau zināmā mērā norāda uz nepieciešamību pētīt laukus kā kopumu. Iespējams, tieši tas ir viens no iemesliem, kāpēc lauku socioloģijas pētījumos, iepriekš definējot konkrētu lauku teritoriju vai laukos dzīvojošu sociālu grupu, bieži tiek izmantota gadījuma izpētes pieeja (*case study approach*). Cits iemesls, kas gadījuma izpētes pieeju padara atbilstošu lauku socioloģijas problemātikai, ir pārtikas ķēžu izpētes specifika, kas konkrēto pārtikas produktu un tā pārstrādes ciklu gandrīz viennozīmīgi padara par atsevišķu gadījumu – tas gan nav šī darba gadījuma izpētes metodes izvēles iemesls. Gadījuma izpēte ir labi piemērota gadījumos, kad

pētnieks vēlas atklāt attiecības starp pētāmo fenomenu un tā kontekstu, taču viens no galvenajiem metodes izaicinājumiem ir analīzes vienības noteikšana tā, lai tā atbilst pētījuma mērķiem (Gray, 2009, p.252).

Latvijā gadījuma izpētes pieeja lauku socioloģijā izmantota, piemēram, sociologu Anitas Kalniņas, Sandras Šūmanes un Tāļa Tisenkopfa pētījumā par Preiļu bioloģisko lauksaimnieku tīklu (*„National Synthesis Report on Case Studies in Latvia: Latraps. Preili Organic Farmers Network”*, 2007), sociologu T.Tisenkopfa un Ilzes Lāces pētījumā par Smiltenes novada attīstību (*„Regional Rural Development in Smiltene Municipality”*, 2008), šo pašu autoru pētījumā par Abavas upes ielejas attīstību (*„Regional Rural Development in Abava River Valley”*, 2008), sociologu Miķeļa Grīviņa un T.Tisenkopfa pētījumā par globālo un lokālo savvaļas melleņu sagādes ķēžu efektivitāti (*„Global and Local Wild Blueberry Supply Chains in Latvia”*, 2015), socioloģes Līgas Paulas promocijas darbā „Kopienu rīcībspēja lauku attīstībā Latvijā” (2016) un citos pētījumos. Arī savā promocijas darbā autore izvēlējusies gadījuma izpēti, apskatot Alūksnes novadu un Veru apriņķi kā pētījuma objektu. Gadījuma izpēte ir vispiemērotākā pieeja autores pētījuma mērķa sasniegšanai, jo tā ļauj visaptveroši analizēt pārrobežu sadarbības kā kompleksa fenomena ietekmi uz pierobežas teritorijām, gan kombinējot dažādas datu ieguves metodes, gan ļaujot iegūt datus par pētījuma priekšmetu no dažādām mērķa grupām (kā, pārrobežu sadarbībā iesaistītās puses, novada attīstības speciālisti, iedzīvotāji un citi). Pētījuma uzstādījums analizēt pārrobežu sadarbību pierobežā norāda uz izpēti konkrētā teritorijā, un gadījuma izpētes pieeja palīdz definēt konkrētu teritoriju, kurā šo sadarbību pēti. Autores izvēlētais gadījums – Alūksnes novads un Veru apriņķis – ir īpašs ar to, ka abām teritorijām ir gan tieša ES iekšējā, gan tieša ES ārējā robeža – gadījuma izpēte ļauj salīdzināt abas robežas un to ietekmi uz pierobežas teritorijām. Gadījuma izpētes pieeja ir saskanīga arī ar darbā izmantoto robežobjektu teoriju, un iegūtie empīriskie dati ļauj veikt tās adaptāciju socioloģijā – teorija skaidro konkrētu objektu nozīmi un mijiedarbību starp konkrētām sociālām pasaulēm, un gadījuma izpētes pieeja ļauj identificēt šos objektus un sociālās pasaules.

Gadījuma izpētes pieeja ietver vairāku datu ieguves metožu izmantošanu ar mērķi veikt padziļinātu un daudzšķautņainu sociālas parādības vai fenomena izpēti. Tā pētāmo parādību apskata gan caur sociālu, gan ekonomisku, gan kultūras, politikas un vēstures prizmu. Par atsevišķu gadījumu var tikt izvēlētas ļoti dažādas vienības – iestāde, pilsēta, iedzīvotāju grupa, indivīds vai kāda cita vienība, kam ir kopīgas, to raksturojošas iezīmes. Pamatā, izmantojot gadījuma izpētes pieeju, tiek izmantotas kvalitatīvās datu ieguves metodes, tomēr arī kvantitatīvās datu ieguves metodes var tikt veiksmīgi integrētas (Feagin, Orum, & Sjoberg, 1991). Gadījuma izpētes galvenais ierobežojums ir tas, ka ar šo pieeju

iegūtos datus nav iespējams attiecināt uz plašāku sabiedrības daļu – tā sniedz padziļinātu un plašu informāciju par konkrēto sabiedrības daļu, lietu, fenomenu vai citu vienību, taču nepretendē uz datu vispārināšanu vai reprezentativitāti.

Veicot gadījuma izpēti, ieteicams sākotnēji veikt teorētiskās literatūras apskatu un izvēlēties teorētisko ietvaru, lai palīdzētu fokusēt datu vākšanas un analīzes procesu. Gadījuma izpēte ir drīzāk deduktīva, nevis induktīva pieeja (Gray, 2009, p.247). Pētniekam jābūt iepriekš skaidri definētiem pētnieciskajiem jautājumiem, tajā pašā laikā viņam jābūt elastīgam, veicot laukdarbu, un jāspēj ātri pielāgoties laukdarba gaitā saņemtajām atbildēm un ģenerēt jaunus jautājumus (Gray, 2009, p.249).

Šajā promocijas darbā gadījuma izpētes pieeja ietver daļēji strukturētās intervijas ar ekspertiem, iedzīvotājiem un iedzīvotāju aptauju.

5.1.1. Alūksnes novads kā pierobežas teritorijas izpētes gadījums

Viens no pierobežas novadiem Latvijā, kurā var tikt veikta gadījuma izpēte, lai izpētītu pārrobežu sadarbības procesu, ir Alūksnes novads – to veido 15 pagasti un viena pilsēta – Alūksne. Trīs pagastu teritorijas (Veclaicenes, Ziemera un Mārkalnes pagastu) tiešā veidā robežojas ar Igaunijas Republikas Veru apriņķi un divu pagastu teritorijas (Liepnas un Pededzes) – ar Krievijas Federācijas Pleskavas apgabala Pečoru rajonu.

Alūksnes novada platība ir 1 698 km², un pastāvīgo iedzīvotāju skaits pēc 2017.gada datiem – 14 896 (LR Centrālā Statistikas pārvalde, 2018b). Tā iedzīvotāju skaits kopš 1990.gada samazinājies par vairāk nekā 7 tūkstošiem, savukārt kopš 2000.gada iedzīvotāju skaits vidēji gadā samazinājies par aptuveni 400 (LR Centrālā statistikas pārvalde, 2018b). Pēc 2016.gada datiem Alūksnes novada teritorijas attīstības indekss bija negatīvs -0.569, ierindojot novadu 85. vietā no 110 novadiem (VARAM, 2017). Teritoriju cilvēkkapitāla indekss, kā arī kopienas rīcībspējas indekss pēc 2015.gada datiem bija robežās no -0.5 līdz -1, ir negatīvi, tomēr kopumā līdzīgi lielai daļai kā pierobežas, tā citu novadu indeksiem. Indeksa autori norāda, ka īpaša uzmanība no sociāla un ekonomiska viedokļa jāpievērš teritorijām, kurām šie indeksi ir zemāki par -1 (Šķiņķis, Vilka, Cimdiņš, & Ušča, 2015). Šāda statistika Alūksnes novadu, kas atrodas Ziemeļaustrumvidzemē aptuveni 200 km no galvaspilsētas, padara par vienu no tipiskiem gadījumiem, kas raksturo Latvijas lauku novadu stāvokli mūsdienās, un mudina meklēt piemērotus risinājumus, kā veicināt teritorijas attīstību.

5.1.att. Gadījuma izpēte

Alūksnes novads ir unikāls ar to, ka tā pagasti robežojas gan ar Igaunijas, gan Krievijas tuvējiem apgabaliem (sk. 5.1. attēlu). Novada teritoriju tā ziemeļu daļā šķērso starptautiskas nozīmes transporta koridors – Eiropas ceļa E77 posms uz Sanktpēterburgu, kas ir arī valsts galvenais autoceļš A2. Taču šis starptautiskas nozīmes autoceļš neiet cauri novada centram vai Alūksnes pilsētai, kā arī tas vispirms ved uz Igaunijas dienvidu pierobežas Veru apriņķi un tālāk no Igaunijas puses šķērso Krievijas robežu (sk. 5.2. attēlu).

5.2.att. Alūksnes novada satiksmes infrastruktūra (Alūksnes novada pašvaldība, 2014, 54.lpp)

Latvijas-Igaunijas un Latvijas-Krievijas robežu šķērsošanas noteikumi ir atšķirīgi un mainīgi gan Eiropas Savienības, gan Latvijas valsts politikas darbības rezultātā. Latvija un

Igaunija pievienojās ES 2004.gadā, kā arī Igaunija 2011.gadā un Latvija 2014.gadā pievienojās Eirozonai, līdz ar to ieviešot eiro kā nacionālo valūtu. Kopš 2007.gada, kad abas valstis pievienojās Šengenas zonai, uz Latvijas-Igaunijas robežas ir atcelta robežkontrole. Attiecībā uz Krievijas robežas šķērsošanu – lai gan pierobežas teritorijas iedzīvotājiem ir atviegloti robežas šķērsošanas nosacījumi un viņiem ne vienmēr nepieciešams saņemt vīzu, viņi tomēr saskaras ar apgrūtinājumiem, šķērsojot robežu. Atbilstoši savstarpējai vienošanās starp Latvijas un Krievijas valdību, lai šķērsotu Krievijas robežu ar mērķi uzturēties pierobežas teritorijā Krievijā, Latvijas-Krievijas pierobežas iedzīvotājiem (kuri dzīvo līdz 50 km attālumā no robežas) jāsaņem īpaša atļauja. Kā attaisnojuma iemesli atļaujas saņemšanas uzskatāmi nekustamais īpašums pierobežas teritorijā, radnieku apciemojums, radnieku kapavieta apmeklējums, veselības aprūpes pakalpojumu saņemšana, piedalīšanās kultūras, izglītības un sporta pasākumos vai to organizēšana, ja tos organizē iesaistīto pušu valsts iestādes, dalība reliģiskos rituālos, regulāru kontaktu uzturēšana ekonomikas jomā (bez tiesībām tikt nodarbinātam algotā darbā (LR Ministru kabinets, 2010).

2014.gadā veiktajā pētījumā par Alūksnes novada jauniešu interesi un zināšanām par savu novadu autore noskaidroja, ka Pededzes pagasta, kam ir 30 km gara robeža ar Krievijas Pečoru rajonu, iedzīvotāju kultūra un tradīcijas ievērojami atšķiras no pārējo Alūksnes novada pagastu iedzīvotāju kultūras un tradīcijām (Daume, 2014). Arī iedzīvotāju etniskā izcelšanās un tautība šajā pagastā ir krietni atšķirīga no pārējā novada – lielākā daļa pēc etniskās piederības ir krievi –, tāpēc, veicot izpēti, svarīgi noskaidrot un ņemt vērā iedzīvotāju izcelšanos un ar to saistīto kultūrvēsturisko mantojumu un vēsturisko atmiņu, kas, iespējams, ietekmē pārrobežu sadarbības un kontaktu intensitāti indivīda līmenī.

Sākotnēji autore bija iecerējusi veikt izpēti par gadījumu izvēloties tikai tos pagastus, kuriem ir tieša robeža ar kaimiņvalstīm, tomēr sākotnējas izpētes gaitā secināja, ka pagasts nevar tikt skatīts atdalīti no novada, jo Latvijā pēc 2009.gada administratīvi teritoriālās reformas pagastu pārvaldēm ir tikai izpildfunkcija, bet lēmējvara pieder novada pārvaldei. Šīs administratīvās varas dēļ pārrobežu sadarbība galvenokārt pastāv Alūksnes novadam ar dažādām kaimiņvalstu teritorijām.

Balstoties uz 2017.gada informāciju, Alūksnes novada pašvaldība ir parakstījusi vienošanos par sadarbību kā ar Igaunijas, tā Krievijas sadarbības partneriem:

- Ar Veru pilsētu, Misso, Reuges un Vastselīnas pagastiem Igaunijas pierobežā, kā arī ar organizāciju „Igaunijas koncerti” Igaunijā;
- Biznesa Garantijas un Attīstības fondu, Pleskavas apgabala Autonomo nekomerciālo organizāciju “Uzņēmējdarbības garantiju un attīstības fonds”, Sanktpēterburgas valsts kultūras iestādi “”Valsts muzeju-rezervātu

“Pavlovsk””, Strugi-Krasnije, Ostravas un Pečoru rajonu, Pleskavas pilsētu Krievijā (Alūksnes novada pašvaldība, 2017).

Galvenais pārrobežu sadarbības mērķis ir piesaistīt ES vai citu starptautisko finanšu instrumentu līdzekļus, lai veicinātu visu iesaistīto pušu attīstību (Alūksnes novada pašvaldība). Taču arī citas pārrobežu sadarbības formas ir identificējamas Alūksnes novadā, piemēram, sadarbība starp vietējām nevalstiskām organizācijām, kultūras organizācijām un amatierkolektīviem, sporta organizācijām un citām grupām un indivīdiem.

5.1.2. Veru apriņķis kā satelītgadījums pierobežas teritorijas izpētē

Lai iegūtu salīdzināmu empīrisku informāciju par pārrobežu sadarbību un par ES iekšējās un ārējās robežas atšķirībām, kā otru mazāku jeb satelītgadījumu autore izvēlējās Veru apriņķi Igaunijā. Šīs teritorijas izpēte ir noderīga arī tādēļ, ka Veru apriņķis robežojas ar galvenā izpētes gadījuma teritoriju Alūksnes novadā (sk. 5.1.attēlu), līdz ar to Veru apriņķa izpētē iegūtie dati ļauj veikt pilnīgāku galvenā gadījuma analīzi, jo empīriskais materiāls iegūts kā no teritorijas vietējiem informantiem, tā arī no pārrobežu sadarbības partneriem. Tāpat abu gadījumu datu izmantošana un salīdzināšana veicina datu validāciju.

Veru apriņķi¹ veido 12 pagasti un viena pilsēta – Veru. Veru apriņķī ir arī otra pilsēta – Antsla, kura administratīvi atrodas Antslas pagasta sastāvā. Pavisam pieciem pagastiem ir tieša robeža ar Latviju – četriem ar Alūksnes novadu (Misso, Varstu, Hānjas un Reuges pagastiem) un diviem ar Apes novadu (Varstu un Monistes pagastiem). Trīs pagastiem (Misso, Vastselīnas un Meremē pagastiem) ir tieša robeža ar Krieviju.

Veru apriņķa platība ir 2 305 km². Līdzīgi kā Alūksnes novadā, arī Veru apriņķī iedzīvotāju skaits pakāpeniski samazinās. Pēc 2017.gada datiem, 2017.gada sākumā Veru apriņķī bija 33 505 iedzīvotāji, kas ir par vairāk nekā sešiem tūkstošiem mazāk, salīdzinot ar 2001.gadu (Statistics Estonia, 2017). Pēdējie pieejamie dati rāda, ka 2016.gadā bezdarba līmenis Veru apriņķī bija 5,5 % (Statistics Estonia, 2019).

Veru pilsēta ir no valsts centrālās daļas vistālāk atrodošais apriņķa centrs Igaunijā (252 km no galvaspilsētas Tallinas). Veru apriņķi šķērso viens no Igaunijā nozīmīgākajiem

---

¹ Empīrisku datu iegūvi Veru apriņķī Igaunijā autore veica 2017.gada martā pirms administratīvi teritoriālās reformas. 2017.gada 20.oktobrī līdz 11.novembrī pēc pašvaldību vēlēšanu rezultātu paziņošanas Igaunijā stājās spēkā administratīvi teritoriālā reforma, no 2018.gada 1.janvāra reformas rezultātā sāka darboties vietējās varas iestādes atbilstoši jaunizveidotajām administratīvajām vienībām. Atbilstoši reformai Veru apriņķim tika pievienots Verskas un Mikitamē pagasti. Reformas rezultātā Veru apriņķa pagasti tika apvienoti 3 lielākos pagastos – Reuges, Antslas, Veru un Setomā – un Veru pilsētā. Pēc reformas Reuges pagasts ir vienīgā teritorija Veru apriņķī, kuram ir tieša robeža ar Latviju, savukārt tieša robeža ar Krieviju – Setomā un Reuges pagastiem (Ministry of Finance of Estonia, 2018).

tranzīta koridoriem – Tallina-Tartu-Pleskava. Tā dienvidaustrumu daļu šķērso lielceļš (E77) Rīga-Pleskava-Sanktpēterburga.

Atšķirībā no Alūksnes novada, kur pēc 2009.gada administratīvi teritoriālās reformas lēmējvara pieder novada pašvaldībai un izpildvara – pagasta pašpārvaldēm, Igaunijā, tostarp Veru apriņķī mazākā administratīvi teritoriālā vienība, kam pieder lēmējvara, ir pagasts, līdz ar to pārrobežu sadarbība var tikt īstenota kā pagasta, tā apriņķa mērogā. Igaunijā līdzīgas izmaiņas Latvijā 2009.gadā veiktajai administratīvi teritoriālajai reformai stājās spēkā 2017.gada noslēgumā.

5.2. Empīriskā pētījuma datu ieguves metožu un laukdarba raksturojums

Šajā apakšnodaļā autore raksturo izmantotās empīrisko datu ieguves metodes, instrumentāriju un laukdarba norisi. Ekspertu interviju, iedzīvotāju interviju un aptaujas kombinācija ļauj iegūt empīriski analizējamu informāciju par pētījuma priekšmetu gan vietējās pārvaldes un institucionālā līmenī, gan vietējo iedzīvotāju skatījumā. Metožu dažādība ļauj veikt metožu triangulāciju, tā palīdzot nodrošināt datu kvalitāti.

5.2.1. Daļēji strukturētas intervijas

Par galveno datu ieguves metodi gadījuma izpētes pieejas ietvaros tika izvēlētas daļēji strukturētas intervijas. Daļēji strukturētās intervijas ir viena no kvalitatīvajām pētījumu veikšanas metodēm, kuru galvenais mērķis ir iegūt informāciju par intervētās personas pētījuma priekšmeta interpretāciju, skaidrojumiem un pamatojumu, ne tik daudz noskaidrot faktus (Warren, 2001). Jautājumi galvenokārt ir tēmā ievirzoša rakstura un palīdz fokusēties uz pētījuma priekšmetu, intervijas laikā to secība var tikt mainīta, kā arī var tikt uzdoti papildinoši jautājumi (Burns, 2000).

Veicot intervijas, bija iespējams iegūt padziļinātu informāciju no dažādās nozarēs darbojošies informantiem, kas saistīti ar teritoriju attīstību un pārrobežu sadarbību. Promocijas darbā ar šo metodi tika iegūti skaidrojumi par pārrobežu sadarbības procesu un intensitāti, iesaistītajiem aģentiem, sniegtajām iespējām un iemesliem, kā arī par novada attīstību un izaicinājumiem. Papildinot ekspertu intervijas ar īsām iedzīvotāju intervijām, bija iespējams iegūt vispusīgu skatījumu uz pētījuma priekšmetu – pārrobežu sadarbību pierobežas teritorijās. Iedzīvotāju intervijas galvenokārt sastāvēja no iedzīvotāja pieredzes saistībā ar pārrobežu sadarbību, kaimiņvalstu apmeklēšanu un dzīves pierobežā specifikas izzināšanas.

Ekspertu interviju vadlīnijas pašvaldību pārstāvjiem, kas ir pētījumā visplašāk iekļautā grupa, sastāvēja no četriem galvenajiem blokiem (sk. 2.pielikumu):

1. teritorijas (novada, pagasta) vispārējs raksturojums (ekonomiskā attīstība, pakalpojumu pieejamība, esošās problēmas, problēmu risinājumi, attīstības veicināšanas iespējas, iedzīvotāju un citas veiksmīgas iniciatīvas problēmu risināšanā u.tml.);
2. robežas nozīme pierobežas teritorijā (ES iekšējā robeža, ES ārējā robeža un to atšķirības, robežas tuvuma vai citu faktoru ietekme u.tml.);
3. iedzīvotāju pārrobežu kontakti (ES iekšējā robeža, ES ārējā robeža un to atšķirības, apmeklēšanas iemesli u.tml.);
4. institucionāla līmeņa pārrobežu sadarbība (ES iekšējā robeža, ES ārējā robeža un to atšķirības, sadarbības jomas, intensitāte, izmaiņas, iesaistītie partneri u.tml.

Ekspertu interviju ar kultūras, NVO un tūrisma jomas pārstāvjiem veikšanai pamatā tika izmantotas tās pašas vadlīnijas, taču tās tika pielāgotas katram intervējamajam atkarībā no viņa pārstāvētās jomas – attiecīgi tika jautāts par viņu pārstāvētās nozares attīstību pierobežā, par robežas nozīmi nozares attīstībā, par pārrobežu sadarbības pieredzi un tās intensitāti nozarē, par pārrobežu sadarbības izmaiņām, ierobežojumiem un iespējam nākotnē. Savukārt INTERREG pārrobežu sadarbības programmas pārstāvei tika jautāts par INTERREG Baltijas jūras reģiona (Igaunija-Latvija-Krievija) 2007-2013 sadarbības programmas un INTERREG Igaunijas-Latvijas 2014-2020 sadarbības programmas efektivitāti un devumu pierobežas teritorijai, programmu noteiktajām prioritātēm, projektu pieteicēju profilu un aktivitātēm, finansējuma saņemšanas izvērtējumu un ierobežojumiem, kā arī par atšķirībām Latvijas-Igaunijas un Latvijas-Igaunijas-Krievijas sadarbības gadījumā (sk. 3.pielikumu).

Intervijas tika veiktas vairākās daļās laika posmā no 2016.gada maija līdz 2018.gada augustam. Kopā veikta 21 intervija Alūksnes novadā Latvijā, Veru apriņķī Igaunijā un Pleskavas apgabalā Krievijā (sk. 6.1. un 6.2.tabulu):

- 16 intervijas tika veiktas ar ekspertiem – pašvaldības, NVO, attīstības organizāciju, kultūras un tūrisma jomas un INTERREG pārrobežu sadarbības programmas pārstāvjiem Latvijas, Igaunijas un Krievijas robežas pusē;
- 5 intervijas tika veiktas ar pierobežas iedzīvotājiem Latvijas un Igaunijas robežas pusē.

Latvijā visas intervijas, izņemot vienu (ar Veclaicenes tautas nama vadītāju Maiju Rozīti tika veikta telefonintervija), tika veiktas, tiekoties klātienē. Igaunijā visas intervijas tika veiktas klātienē, savukārt Krievijā – telefoniski. Piecas intervijas Igaunijā tika veiktas angļu valodā, divas – krievu valodā. Krievijā visas trīs intervijas tika veiktas krievu valodā, izmantojot moderatora starpniecību. Pēc visām – gan Latvijā, gan Igaunijā un Krievijā –

veiktajām intervijām tika sagatavoti transkripti latviešu valodā, kas izmantoti tālākā datu analīzē. Ar visiem intervējamajiem tika veikta mutiska vienošanās par datu izmantošanu un anonimitātes ievērošanu – nevienam no intervējamajiem nebija vēlmes palikt anonīmam, līdz ar to promocijas darbā norādīts intervēto personu saraksts (vārds un amats / apraksts). Ņemot vērā, ka intervēti pārstāvji no dažādām novada attīstībā un pārrobežu sadarbībā iesaistītām darbības sfērām un ar dažādu iesaistes līmeni, tad intervējamo identificēšana analīzē palīdz to labāk uztvert un izprast rakstītā kontekstu un nozīmi.

Kā autore iepriekš minēja, sākotnējā iecere bija analīzē iekļaut tikai tos Alūksnes novada pagastus, kuriem ir tieša robeža ar kādu no kaimiņvalstīm, tāpēc pirmajā posmā tika veiktas intervijas tikai to pagastu pārvalžu pārstāvjiem, kuri tiešā veidā piekļaujas Igaunijas vai Krievijas robežai. Ņemot vērā teorētiskā izpētē iegūtās zināšanas par pārrobežu sadarbības intensitāti, autore izvēlējās galvenokārt fokusēties uz sadarbību ar Igauniju, ar kuru kā indivīda, tā pašvaldību līmenī sadarbība ir intensīvāka. Lai pētījumu padarītu vispusīgu un piešķirtu tam starptautisku raksturu, autore veica izpēti arī Veru apriņķī Igaunijā. Savukārt tālākos posmos intervējamie tika atlasīti, tostarp robežas Igaunijas un Krievijas pusē, balstoties jau iegūtajā informācijā par pārrobežu sadarbības intensitāti, iesaistītajām iestādēm vai organizācijām.

Laika posmu no 2017.gada janvāra līdz martam autore pavadīja Erasmus+ apmaiņas studiju programmā Tartu universitātē Igaunijā, līdz ar to empīrisku datu ieguves otrajā posmā 2017.gada martā autore veica papildu intervijas ar Veru novada pārstāvjiem un iedzīvotājiem, kā arī ar EST-LAT pārrobežu sadarbības programmas pārstāvi.

Trešajā posmā 2017.gada jūlijā, lai aptvertu plašāku Alūksnes novada teritoriju, ne tikai tiešās pierobežas pagastus, autore veica papildu intervijas ar Alūksnes novada pašvaldības pārstāvjiem, NVO pārstāvi un kultūras jomas pārstāvi, kā arī ar iedzīvotājiem.

Visbeidzot 2018.gada augustā ar profesionāla moderatora – interviju veicēja starpniecību, autore veica intervijas ar Pleskavas apgabala pārstāvjiem, lai nodrošinātu informācijas iegūšanu no visām trim robežas pusēm, kas ļaus izdarīt pilnīgāku datu analīzi un secinājumus.

6.1.tabula

Intervēto iedzīvotāju saraksts

<i>Intervētie iedzīvotāji</i>	<i>Valsts</i>	<i>Raksturojums</i>
1. <i>Solveiga</i>	<i>Latvija</i>	<i>Alūksnes pilsētas iedzīvotāja</i>
2. <i>Mārīte</i>	<i>Latvija</i>	<i>Jaunannas pagasta iedzīvotāja</i>
3. <i>Jānis</i>	<i>Latvija</i>	<i>Jaunalūksnes pagasta iedzīvotājs</i>
4. <i>Ede</i>	<i>Igaunija</i>	<i>Misso pagasta iedzīvotāja</i>
5. <i>Sarmīte</i>	<i>Igaunija</i>	<i>Veru apriņķī Igaunijā dzīvojoša latviete</i>

Intervēto ekspertu saraksts

<i>Intervētie eksperti</i>	<i>Valsts</i>	<i>Amats / Raksturojums</i>
1. <i>Daiga Vītola</i>	<i>Latvija</i>	<i>Mārkalnes un Pededzes pagastu pārvalžu vadītāja</i>
2. <i>Iveta Vārtukapteine</i>	<i>Latvija</i>	<i>Veclaicenes, Ziemeru un Jaunlaicenes pagastu pārvalžu vadītāja</i>
3. <i>Arturs Dukulis</i>	<i>Latvija</i>	<i>Alūksnes novada domes priekšsēdētājs</i>
4. <i>Arita Prižavoite</i>	<i>Latvija</i>	<i>Alūksnes novada pašvaldības plānošanas un attīstības nodaļas vadītāja</i>
5. <i>Dzintra Zvejniece</i>	<i>Latvija</i>	<i>Alūksnes NVO centra un Alūksnes un Apes novada fonda dibinātāja un vadītāja</i>
6. <i>Maija Rozīte</i>	<i>Latvija</i>	<i>Veclaicenes tautas nama vadītāja</i>
7. <i>Juri Gotmans (Juri Gotmans)</i>	<i>Igaunija</i>	<i>Hānjas pašvaldības vadītājs</i>
8. <i>Jānus Marks (Jaanus Mark)</i>	<i>Igaunija</i>	<i>Reuges pašvaldības attīstības speciālists</i>
9. <i>Brita Vahtere (Britt Vahter)</i>	<i>Igaunija</i>	<i>Veru apriņķa Attīstības un plānošanas departamenta vadītāja</i>
10. <i>Kaisa Ērmā (Kaisa Äärmaa)</i>	<i>Igaunija</i>	<i>Veru apriņķa Tūrisma informācijas centra un attīstības konsultante</i>
11. <i>Taivo Tali (Taivo Tali)</i>	<i>Igaunija</i>	<i>Veru apriņķa Attīstības aģentūras vadītājs</i>
12. <i>Marilīs Raidma (Mariliis Raidma)</i>	<i>Igaunija</i>	<i>Misso pašvaldības vadītājs</i>
13. <i>Inese Nikopensius</i>	<i>Igaunija</i>	<i>INTERREG Baltijas jūras reģiona (Igaunija-Latvija-Krievija) 2007-2013 sadarbības programmas projektu vadītāja, INTERREG Igaunijas-Latvijas 2014-2020 programmas konsultante</i>
14. <i>Svjatoslavs Koļinko (Святослав Любомирович Колинко)</i>	<i>Krievija</i>	<i>Bijušais Pleskavas apgabala priekšnieka vietnieks</i>
15. <i>Svetlana Žuravļova (Светлана Журавлева)</i>	<i>Krievija</i>	<i>Pleskavas uzņēmējdarbības atbalsta centra direktore (iepriekš Pleskavas apgabala Uzņēmējdarbības garantiju un attīstības fonda direktore), biznesa konsultante – daudzus gadus realizējusi pārrobežu sadarbības projektus</i>
16. <i>Larisa Vladimirovna Konstantinova (Лариса Владимировна Константинова)</i>	<i>Krievija</i>	<i>Lauru pagasta kultūras nama direktore</i>

Jāņem vērā, ka Latvijā pēc 2009.gada administratīvi teritoriālās reformas, kad valsts teritorija tika pārdalīta 110 novados un 9 republikas pilsētās, pagasta pārvaldes vadītājiem ir tikai izpildfunkcija, turklāt viens vadītājs var būt vairāku pagastu pārvalžu vadītājs. Lēmējinstītūcija ir viena visam novadam – šajā gadījumā Alūksnes novada pašvaldība.

Igaunijas administratīvais dalījums sastāv no 15 apgabaliem, kuri tālāk sadalās pašvaldībās – pilsētās vai pagastos. Katrai pašvaldībai ir gan izpildvara, gan lēmējvara.

5.2.2. Iedzīvotāju aptauja

Lai pētījuma ietvaros gūtu izpratni par iedzīvotāju individuālo sadarbību un kontaktiem ar kaimiņvalstīm, kā arī pieļaujot, ka iedzīvotāju pieredze šajā sakarā varētu būt dažāda atkarībā no dažādiem personīgiem iemesliem, autore kā visefektīvāko metodi izvēlējās Alūksnes novada iedzīvotāju aptauju.

Iedzīvotāju aptaujas mērķis bija noskaidrot pierobežas radītās iespējas un ierobežojumus indivīda līmenī, kā arī iedzīvotāju pārrobežu kontaktu un sadarbības intensitāti. Ar iedzīvotāju aptaujas palīdzību iespējams iegūt statistiski analizējamu un kvantificējamu informāciju (Bryman, 2012), kas ļāva izdarīt secinājumus par pārrobežu sadarbības intensitāti un mērķiem, kā arī par novada attīstības vērtējumu iedzīvotāju redzējumā.

Aptaujas anketa tika izstrādāta, balstoties uz iepriekš gūtām teorētiskām atziņām gan no līdzīgiem veiktajiem pētījumiem, gan no izmantotajām socioloģiskajām teorijām. Tā sastāvēja no pamatdaļas, ko veidoja 30 jautājumi, un demogrāfijas daļas, ko veidoja 9 jautājumi (sk. 4.pielikumu). Anketā tika iekļauti jautājumi par abām kaimiņvalstīm un to iedzīvotājiem, kā arī par novada vispārējo attīstību. Anketas pamata daļa sastāvēja no 22 slēgta vai daļēji slēgta tipa jautājumiem ar dotiem atbilžu variantiem un no 8 atvērta tipa jautājumiem. Tā tika sadalīta 4 tematiskās apakšsadaļās:

1. spontānās asociācijas ar abām kaimiņvalstīm un to iedzīvotājiem;
2. kontaktu un sadarbības raksturs ar kaimiņvalstīm un to iedzīvotājiem (apmeklēšanas regularitāte un mērķi, sadarbības un kontaktu ar iedzīvotājiem regularitāte u.tml.);
3. kopīgas lietas, notikumi, objekti;
4. pierobežas ietekme uz novada attīstību.

Demogrāfijas daļā tika iekļauti 9 jautājumi par respondenta dzimumu, vecumu, tautību, dzīvesvietu, izglītības līmeni, nodarbošanos, ģimenes stāvokli, ģimenes locekļu skaitu un ienākumu līmeni. Paredzamais aptaujas anketas aizpildīšanas ilgums bija 12 līdz 15 minūtes.

2016.gada decembrī Alūksnes novadā tika veikta kvantitatīva iedzīvotāju aptauja. Rezultātā tika sasniegta 200 respondentu vecumā no 15 gadiem liela izlase. Datu ieguvei pamatā tika izmantota interneta aptaujas metode, izplatot aicinājumu piedalīties aptaujā

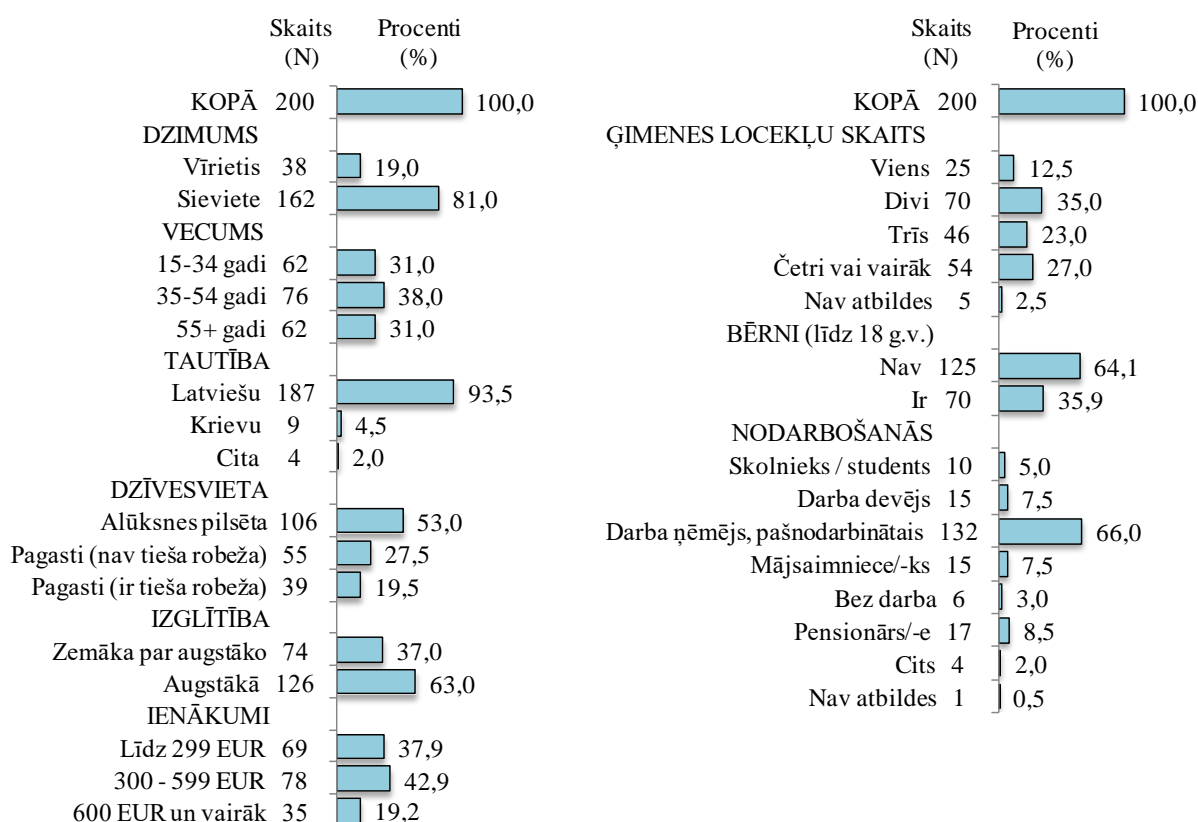
lielākajos sociālajos tīklos Latvijā (*Facebook.com* un *Draugiem.lv*), Alūksnes novada interneta ziņu portālā *Alūksniešiem.lv*, kā arī publicējot aicinājumu piedalīties aptaujā Alūksnes novada laikrakstos „*Malienas Ziņas*” un „*Alūksnes Ziņas*”. Papildus tika izmantotas klātienē pašaizpildāmas aptaujas anketas ar mērķi nodrošināt plašas mērķa grupas pārstāvēšanu izlasē – tostarp sasniegt vecākos iedzīvotājus un tos, kuri nelieto internetu vai nepamanīja ziņu internetā. Aptaujas anketa papīra formā bija pieejama Alūksnes Kultūras centrā, kā arī tika izplatīta pagastos, kontaktējoties ar vietējiem iedzīvotājiem (piemēram, ar tautas namu un amatierkolektīvu pārstāvjiem). Izlase nav reprezentatīva, tomēr tajā ir pārstāvētas visas vecumgrupas, sākot no 15 gadu vecuma, kā arī kopumā pārstāvētas visas demogrāfiskās grupas (sk.5.3. attēlu). Izlasē ir iekļauti respondenti no visiem 15 novada pagastiem un Alūksnes pilsētas. Salīdzinot ar statistikas datiem par iedzīvotāju sastāvu Alūksnes novadā, autore secina, ka visbūtiskākās atšķirības, kas varētu ietekmēt aptaujas rezultātus, vērojamas sasniegtajā izlasē pēc dzimuma un pēc izglītības līmeņa. Pēc Centrālās statistikas pārvaldes datiem 2017.gada sākumā Alūksnes novadā bija 45,2 % vīriešu un 55,8 % sieviešu, kas vecākas par 15 gadiem (LR Centrālā statistikas pārvalde, 2020), savukārt izlasē sasniegti tikai 19,0 % vīriešu un attiecīgi 81,0 % sieviešu. Tomēr autorei neizdevās identificēt būtiskas atšķirības vidējos vērtējumos atkarībā no respondentu dzimuma attiecībā uz kaimiņvalstu apmeklēšanas biežumu un iemesliem un sadarbību ar kaimiņvalstu iedzīvotājiem. Autore apzinās, ka šādu pēc respondentu skaita nesamērīgu demogrāfisko grupu savstarpējs salīdzinājums nevar būt ļoti precīzs rādītājs, taču uzskata, ka tas tomēr var indikatīvi norādīt uz vispārējām tendencēm atšķirīgu demogrāfisko grupu respondentu starpā.

Otra demogrāfiskā grupa, kur vērojamas būtiskas nobīdes no valstī reģistrētās statistikas, ir izglītības līmenis. Pēc 2011.gada tautas skaitīšanas datiem 2011.gada 1.martā Alūksnes novadā 15,8 % iedzīvotāju bija ar augstāko izglītību un 84,2 % ar zemāku par augstāko izglītību (LR Centrālās statistikas pārvalde, 2013). Savukārt aptaujas izlasē sasniegti 63,0 % iedzīvotāju ar augstāko izglītību un tikai 37,0 % iedzīvotāju ar zemāku par augstāko izglītību. Lielāks iedzīvotāju ar zemāku par augstāko izglītību skaits izlasē, iespējams, nedaudz samazinātu Igaunijas apmeklēšanas biežumu – esošie aptaujas dati rāda, ka iedzīvotāji ar augstāko izglītību kaimiņvalsti apmeklē nedaudz biežāk, nekā iedzīvotāji ar zemāku izglītības līmeni (vidējais attiecīgi 3,75 un 3,24). Attiecībā uz Krievijas apmeklēšanu, autore nevarēja nonākt pie secinājuma, ka izglītības līmenis ietekmētu tās apmeklēšanas biežumu.

Mazāk izteikta nobīde, kura arī var ietekmēt aptaujas rezultātus, ir sasniegtā izlase pēc tautības – 2017.gada sākumā no visiem iedzīvotājiem 83,4 % bija latviešu tautības, 12,7 % krievu tautības un 2,9 % citu tautību iedzīvotāji (LR Centrālā statistikas pārvalde, 2018f).

Savukārt izlasē sasniegti 93,5 % latviešu tautības, 4,5 % krievu tautības un 2,0 % citu tautību respondenti. Šāds atbilžu sadalījums neļauj kvantitatīvi analizēt datus atkarībā no tautības, taču autore pieņem, ka lielāks krievu tautības respondentu skaits izlasē palielinātu arī došanās uz Krieviju un sadarbības ar tās iedzīvotājiem biežumu. Esošie aptaujas dati, kā arī kvalitatīvajās intervijās iegūtā informācija liecina, ka radu un draugu apmeklējums Krievijā ir salīdzinoši biežs robežas šķērsošanas iemesls.

Pēc autore domām, izlase ir pietiekoši liela, lai ar iegūtajiem datiem veiktu statistiskus aprēķinus, kā arī, lai gadījuma izpēti pieejas ietvarā kopā ar citām izmantotajām metodēm, iegūtie kvantitatīvie dati būtu vērtīgi un izmantojami tālākā analizē.

5.3.att. Alūksnes novada iedzīvotāju aptaujas respondentu demogrāfiskais profils (Alūksnes novada iedzīvotāju aptauja (n=200), 2017)

5.3. Datu analīzes metodes

Šajā apakšnodaļā autore raksturo izmantotās kvalitatīvo un kvantitatīvo datu analīzes metodes, kā arī iepazīstina ar datu konceptuālo modeli, kas izstrādāts, integrējot kā kvalitatīvos, tā kvantitatīvos datus.

Kvalitatīvo datu analīzes gaitā autore izmantoja strukturālo kodēšanu analīzes pirmajā posmā un paterna kodēšanu analīzes otrajā posmā. Visbeidzot autore izstrādāja vienotu datu konceptuālo modeli, saturiski saistot iegūtos kodus un attiecinot tos uz pētījuma priekšmetu.

Datu kodēšanas pirmā posma metodes var tikt iedalītās atkarībā no to veida – gramatiskās metodes, elementālās metodes, emocionālās metodes, literārās un valodas metodes, izskaidrojošās metodes, procesuālās metodes un citas (Saldaņa, 2009). Autore kā vispiemērotāko sava pētnieciskā mērķa sasniegšanai izvēlējās strukturālo kodēšanu, kas pieder elementālās kodēšanas metožu grupai (Saldaņa, 2009, pp.66-67). Strukturālā kodēšana nozīmē saturisku teksta kodēšanu, piešķirot kodus, kas saturiski vai konceptuāli atspoguļo pētāmo tematu un kas saistās ar intervijas un pētnieciskajiem jautājumiem (MacQueen, McLellan-Lemal, Bartholow, & Milstein, 2008, p.124). Kodēšana var tikt veikta, raugoties caur noteiktu pētnieka prizmu atkarībā no pētnieciskajiem mērķiem (Saldaņa, 2009, p.6). Tā kā autorei jau pirms laukdarba veikšanas bija izstrādāts pētījuma konceptuālais ietvars un fokuss uz pārrobežu sadarbību, tad šāda kodēšanas pieeja ļāva noturēt šo fokusu arī empīrisku datu analīzes procesā. Izmantojot strukturālo kodēšanu, autore veica visu interviju transkriptu kodēšanu brīvā veidā atbilstoši intervijas saturam, piešķirot kodus katras veiktās intervijas transkripta tekstam un fokusējoties uz promocijas darba pētījuma priekšmetu – pārrobežu sadarbība pierobežas teritorijās.

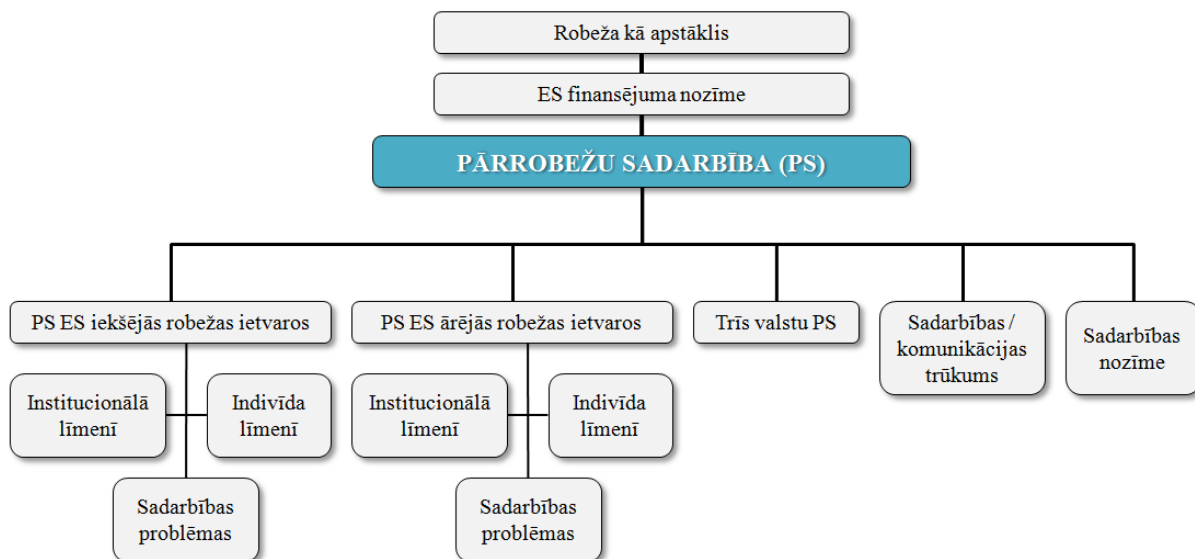
Arī otrā posma kodēšana var tikt iedalīta atkarībā no tās veida – paterna kodēšana, fokusētā kodēšana, aksiālā kodēšana, teorētiskā kodēšana, izstrādājošā kodēšana un ilgtermiņa kodēšana (Saldaņa, 2009). Autore izvēlējās izmantot paterna kodēšanu kā vispiemērotāko, jo tā ļauj izstrādāt jaunus kategoriju nosaukumus, kas izskaidro pirmajā posmā izstrādāto kodu apvienotās kategorijas. Jaunizveidotās kategorijas ne tikai palīdz veidot datu struktūru, bet arī piešķir tai nozīmi (Saldaņa, 2009, p.150). Tā arī autore, nevis izvēlējās vienu vai dažus galvenos kodus par kategorijām no jau izveidotajiem kodiem, bet gan, grupējot kodus, piešķīra izveidotajām grupām saturisku nozīmi (piemēram, robeža kā apstākļi, pārrobežu sadarbība ES iekšējās robežas ietvarā, pārrobežu sadarbība ES ārējās robežas ietvarā u.c.), pavisam izveidojot četras jaunas kategorijas un četras jaunas apakškategorijas. Ne visi kodi bija sagrupējami lielākās kategorijās, tāpēc pieci sākotnēji kodi, kas iederas kopējā datu modelī, vienlaicīgi var tikt uzskatīti arī par kategorijām (piemēram, ES finansējuma nozīme, sadarbības problēmas u.c.).

Visbeidzot autore izveidoja visu datu vienotu struktūru, attiecinot iepriekš izveidotos kodus un kategorijas uz šī promocijas darba pētījuma priekšmetu. Ņemot vērā, ka ne visi kodi tiešā veidā bija savā starpā tiešā veidā saistāmi, tad daļu kodu autore neiekļāva izveidotajā datu modelī, bet atstāja tos kā kontekstu raksturojošus (sk. 5.4.attēlu).

Datu kodēšana un kategorizēšana var tikt veikta vairākas reizes, pārskatot, pārkodējot un piešķirot citu, precīzāku nozīmi sākotnējiem kodiem un to struktūrai (Saldaņa, 2009, p.10). Tā arī promocijas darba autore sākotnēji veica katras intervijas teksta kodēšanu, pēc tam

salīdzināja visu kodēto tekstu un apvienoja kodus ar līdzīgu nozīmi, kas pārrobežu sadarbības kontekstā interpretējami vienoti. Arī vienota konceptuāla datu modeļa izveide prasīja vairākkārtēju kodu struktūras pārkārtošanu, līdz tie, pēc autores domām, ieguva pētījuma priekšmetu vislabāk izskaidrojošu struktūru (piemēram, apakškategoriju izveidošana, atsevišķi izdalot pārrobežu sadarbību ES iekšējās robežās ietvaros un ES ārējās robežas ietvaros, institucionālā un indivīda līmenī).

5.4. att. **Datu konceptuālais modelis**

Kvantitatīvo datu analīze tika veikta, izmantojot SPSS kvantitatīvo datu apstrādes un analīzes programmu. Lai vispārīgi raksturotu iegūtos datus un spriestu par Alūksnes novada iedzīvotāju kontaktiem un sadarbību ar Igauniju un Krieviju, un to iedzīvotājiem, tika izmantota deskriptīva analīze – biežuma sadalījuma tabulas.

Secinot, ka kvantitatīvo datu analīzes rezultāti labi iekļaujas un papildina kvalitatīvo datu apstrādes procesā izstrādāto modeli, tie tika integrēti kvalitatīvo datu konceptuālajā datu modelī. Izveidotais modelis ļauj identificēt pārrobežu sadarbībā iesaistītos aģentus dažādos līmeņos un strukturēti analizēt to mijiedarbību, tādējādi veidojot sasaisti starp pētījuma empīriskajiem datiem un promocijas darba teorētisko ietvaru.

6. PIEROBEŽAS UN LAUKU TERITORIJU ATTĪSTĪBAS RAKSTUROJUMS

Šajā nodaļā autore raksturo Latvijas lauku un pierobežas teritorijas un norāda uz galvenajiem izaicinājumiem to attīstībai. Autore izmanto gan statistikas datus, gan promocijas darba ietvaros iegūtos empīriskos datus. Tā kā ar lauku teritorijas atrašanos pierobežā un ar atrašanos perifērijā saistīti apstākļi mēdz pārklāties un tos nodalīt ir grūti, tad pilnīgai un padziļinātai analīzei nepieciešama izpratne ne tikai par pierobežas, bet arī par lauku un perifēro teritoriju attīstības problemātiku. Šajā nodaļā sniegta galvenokārt fona informācija nākamajās nodaļās izvērstajai pārrobežu sadarbības analīzei.

Pirmajā apakšnodaļā autore raksturo temata plašāko kontekstu jeb sniedz vispārēju Latvijas lauku un to attīstības problemātikas raksturojumu. Otrajā apakšnodaļā autore veic promocijas darbam izvēlēta gadījuma teritoriju attīstības problemātikas analīzi, balstoties empīriskajos datus.

6.1. Latvijas lauku vispārējs raksturojums teritoriju attīstības kontekstā

Lai visaptveroši izprastu ekonomiskās attīstības izaicinājumus perifērijā, ir svarīgi noskaidrot, kādi ir galvenie faktori, kas šīs atšķirības rada. Iepriekšējās nodaļās autore jau skaidroja, ka Latvijas gadījumā pierobežas teritorijas vienlaicīgi ir lauku un perifērās teritorijas – to problemātika un uz tām vērstā valsts attīstības politika zināmā mērā pārklājas, līdz ar to pirms pievērsties konkrēta gadījuma analīzei, ir būtiski izprast šo teritoriju plašāko kontekstu jeb lauku apdzīvotības īpatnības, kas padara šo teritoriju par no valsts centrālās, urbanizētās daļas atsevišķi pētāmu nišu.

Lauku apdzīvotību kopumā raksturo, pirmkārt, iedzīvotāju izvietojums ciematos, viensētās un attīstības centros, otrkārt, Rīgas / Pierīgas un pārējās valsts teritorijas attīstības nevienlīdzība un apdzīvotības blīvuma atšķirības, treškārt, sociālās struktūras īpatnības (kā stabilāka etniskā struktūra, ikdienas mobilitātes īpatnības u.tml.) un, ceturtkārt, saskarsmes īpatnības, ko raksturo ilgāka tradicionālās kopienas iezīmju saglabāšanās un profesionālās un sadzīves aktivitātes saplūšana.

Iedzīvotāju skaita ievērojama samazināšanās būtiski ietekmē lauku teritoriju attīstības iespējas. Reģionālā dalījumā kopš 2000.gada iedzīvotāju skaits pieaudzis vienīgi Pierīgas reģionā (+3 %), savukārt Vidzemes, Kurzemes, Zemgales un Latgales reģionos tas samazinājies par 21 % līdz 31 %. Pēc 2018.gada datiem arī iedzīvotāju blīvums ir krietni

atšķirīgs Pierīgas reģionā (36 iedzīvotāji uz km²) un pārējos reģionos – no 12 iedzīvotājiem uz km² Vidzemē līdz 22 iedzīvotājiem uz km² Zemgalē. Vairāk nekā 40 novados iedzīvotāju blīvums ir ne lielāks kā 10 iedzīvotāji uz km², tostarp Alūksnes novadā – 9 iedzīvotāji uz km² (LR Centrālā statistikas pārvalde, 2018g). Līdz ar iedzīvotāju skaita samazināšanos, mazinās arī pakalpojumu pieejamība un paaugstinās to izmaksas, samazinās valsts budžeta resursi teritorijas infrastruktūras uzturēšanai, tostarp sabiedriskā transporta pakalpojumu nodrošināšanai (Vēveris, 2015, 64.lpp.).

Laukos dzīvo aptuveni trešā daļa Latvijas iedzīvotāju, taču kopumā to demogrāfiskais raksturojums ir drīzāk nelabvēlīgs – augstāks nekā pilsētās ekonomiski neaktīvo iedzīvotāju skaits, lielāka demogrāfiskā slodze (LR Centrālā statistikas pārvalde, 2018c; LR Centrālā statistikas pārvalde, 2018e). Šis faktors ietekmē zemāku ekonomisko attīstību, jo, salīdzinot ar pilsētām, mazākam ekonomiski aktīvo iedzīvotāju skaitam ar sociālajiem nodokļiem ir jāuztur lielāks ekonomiski neaktīvo iedzīvotāju skaits.

Augstākais atalgojuma līmenis Latvijā pēdējos 10 gados ir bijis Rīgā, kurai seko Kurzeme, bet viszemākais – Latgalē, tāpat augstākais bezdarba līmenis vērojams Latgalē (LR Centrālā statistikas pārvalde, 2018d; LR Centrālā statistikas pārvalde, 2018e). Bet pilsētās ar mazāku iedzīvotāju skaitu un laukos bezdarba problēmas ir vairāk saasinātas, nekā lielajās pilsētās. Materiālās labklājības ziņā lielākās priekšrocības bauda Rīgas iedzīvotāji. Var secināt, ka pastāv būtiskas atšķirības starp ekonomisko situāciju dažādos Latvijas novados, tātad ir vērts pievērst īpašu uzmanību perifēro novadu atšķirīgai attīstībai un domāt par vienmērīgāku ekonomisko izaugsmi.

Viens no nozīmīgākajiem faktoriem teritoriju attīstībā ir cilvēkresursu trūkums laukos, līdz ar ko pilsētas iegūst vērā ņemamas priekšrocības attiecībā pret lauku novadiem. Iedzīvotāju došanos prom no perifērijas iespējams iedalīt divās grupās: izglītotie iedzīvotāji, kuriem pilsētās ir izaugsmes iespējas, un tie iedzīvotāji, kuri masveidā dodas projām peļņas nolūkos. Katra šī grupa atstāj atšķirīgu iespaidu uz perifērijas novadiem: pirmā grupa, kas ir salīdzinoši mazāka, aizbraucot paņem līdzīgu savu intelektuālo īpašumu, aktīvo darbību un radošas iniciatīvas, lai šīs savas spējas efektīvi liktu lietā ar iespējām bagātākajās pilsētās (vai citās valstīs), tā atstājot laukos pārsvarā mazāk izglītotus iedzīvotājus; otrā grupa, masveidā dodoties projām no perifērijas, lauku teritorijas atstāj tukšākas, līdz ar ko trūkst dažādu cilvēkresursu, ne tikai to, kuri apveltīti ar augstām intelektuālām spējām. Arī socioloģe Sandra Šūmane, atsaucoties uz dažādiem autoriem, savā promocijas darbā par lauku inovācijām kā galvenās problēmas lauku attīstībā min ierobežotos cilvēkresursus un sociālo kapitālu, kā arī finansiālus ierobežojumus, ne pietiekami labu infrastruktūru, kā arī nepietiekošu valsts atbalstu (Šūmane, 2010). Tātad vēl viens faktors, kas kavē lauku attīstību, ir finansiāli

ierobežojumi un finanšu trūkums. Varētu teikt, ka tas ir sava veida apburtais loks – iedzīvotājiem trūkst darbavietu, līdz ar to nav ienākumu, dzīves līmenis ir zems, un iedzīvotāji ir spiesti doties uz pilsētām, taču jaunas darbavietas netiek radītas, jo uzņēmumu dibināšanai trūkst līdzekļu un zināšanu, bet izglītotie indivīdi ir devušies projām, jo trūkst atbilstošu darbavietu. Šajā sakarā veids, kā virzīt lauku attīstību un veicināt mazo un vidējo uzņēmumu rašanos, ir 2000. gadā izveidotais Lauku atbalsta dienests (LAD), kas rūpējas gan par valsts, gan Eiropas Savienības līdzekļu vienotu izlietojumu, fokusējoties uz svarīgākajām lauku attīstību veicinošām nozarēm – gan lauksaimniecību, gan ar neluksaimniecisku darbību saistītām aktivitātēm (Lauku atbalsts dienests, b.g.). Šīs lauku teritorijas iezīmes un ierobežojumi jāņem vērā, pētot pārrobežu sadarbību un izdarot pieņēmumus par tās iespējām un ietekmi uz pierobežas teritorijām.

Lai gan Latvijas lauku ekonomikas veidošanā nozīmīgākā vieta ir lauksaimniecībai – tā nodrošina darbavietas, ienākumus un iztiku ievērojamai daļai lauku iedzīvotāju (Šūmane, 2010) – tomēr svarīgi ir atcerēties, ka lauku novadi un to ekonomiskā attīstība nebalstās uz lauksaimniecību vien. Arī tūrisms, ražotnes vai kādas liela uzņēmuma struktūrvienības ierīkošana vai pārceļšana uz lauku teritoriju var būtiski uzlabot lauku ekonomikas attīstību. Veiksmīgai tūristu piesaistei varētu noderēt dažādi mārketinga modeļi – atbilstošākais tūristu plūsmai uz noteiktu novadu ir vietas zīmološana (*place branding*), kas paredz, ka vietai tiek piesaistīts unikāls pārdodams produkts vai pakalpojums, kas raksturīgs tikai šim konkrētajam apgabalam, līdz ar ko šī vieta kļūst par mārketinga objekta turētāju, tātad tūristi ir gatavi šeit atstāt savus līdzekļus (Rainisto, 2003/2004).

Vēl viens veids, kā veicināt lauku ekonomikas izaugsmi, ir pārceļot vai ierīkojot no jauna lauku novadā lielu, produktīvu uzņēmumu, ražotni vai citu struktūrvienību. Tādā veidā tiktu nodrošinātas darbavietas vietējiem iedzīvotājiem, kā arī veicināts naudas apgrozījums, iedzīvotāju cirkulācija un arī saikne ar pilsētām. Taču, atsaucoties uz Zviedrijas Soderhamnas (*Söderhamn*) pašvaldības piemēru, ar liela uzņēmuma izveidošanu lauku pašvaldībā jābūt piesardzīgiem, lai viss novads nekļūst ekonomiski atkarīgs no viena uzņēmuma ekonomiskajām aktivitātēm. Soderhamnas pašvaldības gadījumā perifērā reģionā, lai glābtu tā ekonomiku, tika izveidots zinātnes parks, kurš aktīvi darbojās, tika veidoti sociālie tīkli, piesaistīti intelektuāļi, rīkoti dažādi apmaiņas semināri, kā arī nodarbināts liels skaits vietējo iedzīvotāju, taču rezultātā pašvaldība neprata integrēt savā ekonomikas sistēmā izveidotā centra sniegtos ieguvumus un izmantot tos pilnvērtīgas attīstības veicināšanai, bet gan kļuva atkarīga no liela darba devēja, kuram tagad bija iespēja diktēt savus noteikumus, kā arī tā slēgšanas gadījumā visas pašvaldības ekonomika tiktu sagrauta (Nuur & Laestadius, 2010). Būtu vairāk jātiecas uz attīstību veicinošu sadarbību gan teritoriālā, gan institucionālā līmenī.

6.2. Pierobežas perifēro teritoriju attīstība un problemātika informantu skatījumā

Pēc vispārējās lauku teritoriju attīstības analīzes tālāk tekstā autore veic empīriski iegūtās informācijas analīzi par pierobežas perifēro teritoriju attīstības iespējām un ierobežojumiem, skaidrojot gan pierobežas, gan perifērijas radītus apstākļus. Šajā apakšnodaļā veiktā analīze veido kopējo fonu pārrobežu sadarbības analīzei nākamajās nodaļās, bez kura tālākā analīze nebūtu pilnīga.

A.Ikšelis promocijas darbā par kopumā Latvijas pierobežas attīstības iespējām secina, ka Latvijas gadījumā nevis pierobežas faktors, bet gan attālums no Rīgas un atrašanās perifērijā ir nozīmīgāks faktors, kas ietekmē sociālo un ekonomisko attīstību (Ikšelis, 2007). Turpretī L.Asmute, pētot Latvijas-Igaunijas-Krievijas pierobežu Alūksnes novada, Veru apriņķa un Pečoru rajona teritorijā, secina, ka tieši robežas tuvums rada papildu apgrūtinājumus pierobežas teritorijai un tās iedzīvotājiem, salīdzinot ar citām perifērijām (Assmuth, 2006). Promocijas darba empīrisko datu analīzes gaitā autore atklāja, ka atrašanās pierobežā rada kā tieši ar valsts robežas tuvumu saistītus apstākļus, tā arī ar lauku teritorijas un ar atrašanos perifērijā saistītus apstākļus. Tas galvenokārt saistīts ar atšķirīgu pierobežas teritorijas uztveri – daži pētījuma dalībnieki pierobežas teritoriju Latvijā primāri saista ar atrašanos tālu no valsts centrālās daļas, savukārt citi to primāri redz kā valsts robežai tuvumā atrodošos teritoriju, kas robežojas ar citu valsti. Pētot pierobežas teritorijas, perifērijas radītus apstākļus nedrīkst ignorēt – vismaz Latvijas ziemeļaustrumu pierobežas gadījumā abi – robežas tuvuma un perifērijas radīti apstākļi ietekmē teritorijas attīstību un zināmā mērā pārklājas. Tajā pašā laikā darbā jāprot nodalīt robežas tuvuma radītus apstākļus no perifērijas radītiem apstākļiem, lai izdarītu pamatotus secinājumus par pārrobežu sadarbības un robežas tuvuma ietekmi uz pierobežas teritorijām. Ir arī gadījumi, kad robežas tuvums tiek vērtēts neitrāli – tas nerada iespējas vai ierobežojumus, kas varētu tikt raksturoti, kā no citām lauku teritorijām atšķirīgi apstākļi pierobežā. Balstoties uz šiem aspektiem, var tikt izvēsta turpmāka pierobežas teritoriju attīstības analīze.

Tā kā par galveno izpētes gadījumu izvēlēta Alūksnes novada teritorija, kas robežojas ar Igauniju un Krieviju, tad novada vispārējais galveno attīstības problēmu raksturojums ļauj labāk uztvert tālākās datu analīzes kontekstu. Arī līdzīgā satelītgadījuma – Veru apriņķa Igaunijā vispārējais raksturojums ļauj labāk uztvert un saskatīt abu teritoriju attīstības iespējas, līdzības un atšķirības. Kopumā abu teritoriju attīstības problēmas un vēlamie attīstības virzieni ir līdzīgi.

Raksturojot galveno izvēlēto izpētes gadījumu, autore jau skaidroja tā specifiku ģeogrāfiskās atrašanās vietas dēļ - Alūksnes novads atrodas gan pierobežā, gan valsts perifērijā, un vispārējs attīstības līmenis ir zemāks nekā valsts centrālajā daļā. Līdzīgi kā lielā daļā perifērās lauku teritorijās gan Alūksnes novadā, gan arī Veru apriņķī divas galvenās problēmas saistītas ar iedzīvotāju skaita samazināšanos un darbavietu trūkumu. Līdz ar to iedzīvotāju skaita samazināšanās būtiski negatīvi ietekmē teritoriju attīstību.

Iedzīvotāju paliek mazāk, līdz ar to naudas mazāk, līdz ar to attīstība nenotiek tik strauji, kā lielās pilsētās. Pakāpeniski pie mums attīstība notiek, pārsvarā ar ES atbalstu novadam, arī pagastiem. Paši realizējam mazākus kultūras, tūrisma, lauksaimniecības veicināšanu (Jaunlaicenes, Veclaicenes un Ziemera pagasta pašpārvaldes vadītāja Iveta Vārtukapteine).

S.Šūmane, pētot Latvijas lauku inovācijas, norāda, ka tieši ierobežotie cilvēkresursi un sociālais kapitāls ir viena no galvenajām Latvijas lauku attīstības problēmām mūsdienās (Šūmane, 2010). Cilvēkresursu pieejamība, kā arī ekonomikas un infrastruktūras attīstība ir ierobežota iedzīvotāju mobilitātes un vēlmes pārcelties uz dzīvi lielākā pilsētā vai citā valstī dēļ. Šo darbību rezultātā rodas kauzālas attiecības starp attīstību un pieejamajiem resursiem – iedzīvotāji meklē labākas dzīves un darba iespējas un dodas projām no novada, taču šāda rīcība vēl vairāk ierobežo teritorijas attīstības iespējas, jo samazinās iedzīvotāju skaitu. Cilvēkkapitālam ir izšķiroša loma attīstībā. Ekonomiska attīstība ir cieši saistīta ar cilvēkkapitāla un zināšanu mijiedarbību (Becker, 2012).

Jebkādas darbavietas, jo visi nebūs pastāvīgie uzņēmumi. [...] Ļoti daudzi jauni cilvēki, kas nāk atpakaļ, ja var atrast darbu, viņi šo dzīves vidi uzskata par pieņemamu, ja vien var atrast darbavietu. Darbavietas trūkst (Alūksnes novada Plānošanas un attīstības nodaļas vadītāja Arita Prižavoite).

Savukārt kā pozitīvie aspekti, kas palīdz noturēt iedzīvotājus un kas saistītu jaunus iedzīvotājus, ja tie varētu atrast darbavietas novadā, tiek uzskatīta skaista un neskarta daba, tīra vide, miers, klusums un patīkama atpūta bez steigas.

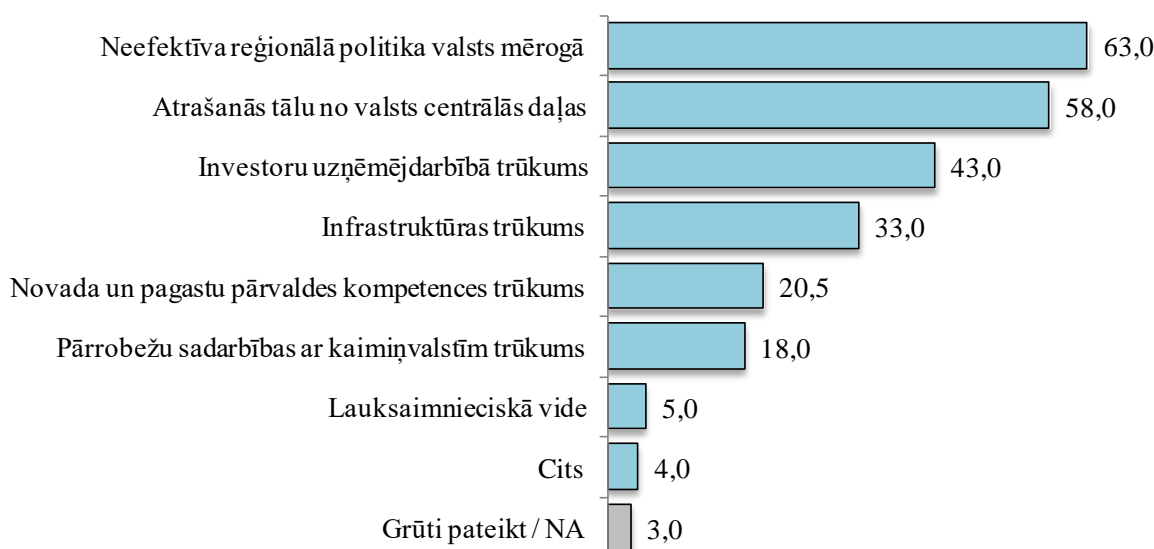
Mums latviešiem jābūt drosmīgiem un uzņēmīgiem. Tagad visur sludina, ka pilsētā ir darbs un viss, bet laukos sūrā ikdienu. Bet, man liekas, ja veiktu pētījumu, tad laukos pat dzīvotu laimīgāki cilvēki (Mārkalnes un Pededzes pagasta pašpārvaldes vadītāja Daiga Vītola).

Abu valstu pētījuma dalībnieki uzskata, ka arī Latvijas-Igaunijas pierobežas teritorijās jābūt papildu atbalstam no valsts, lai veicinātu darbavietu radīšanu un iedzīvotāju palikšanu pierobežā. Arī šis apgalvojums sasaucas ar S.Šūmanes pētījumā pausto, ka bez cilvēkresursu, ierobežota finansējuma un infrastruktūras trūkuma, par vienu no galvenajām Latvijas lauku attīstības problēmām uzskatāms nepietiekošs valsts atbalsts laukiem (Šūmane, 2010). Iedzīvotāju noturēšana perifērijā zināmā mērā var būt pat svarīgāka par iedzīvotāju

atgriešanos uz dzīvi perifērijā, jo esošu iedzīvotāju noturēt dzīvesvietā, kur viņam jau ir iekārtots mājoklis un ierasta dzīvesvide, ir vieglāk, nekā pārliecināt citu atgriezties.

Lai dzīvotu labāk - pārvaldībai jābūt ilgtermiņa programmai, lai nodrošinātu iedzīvotājiem darbavietas. Ja ir darbavietas, tad pārējais pats sakārtojas. Bet ja cilvēks jau ir aizgājis, tad lai atgrieztos, vajag ceļu jaunu māju, elektrību, kanalizāciju, ūdeni, tas vairs nav iespējams (Misso pagasta pašvaldības vadītājs Marilīns Raidma).

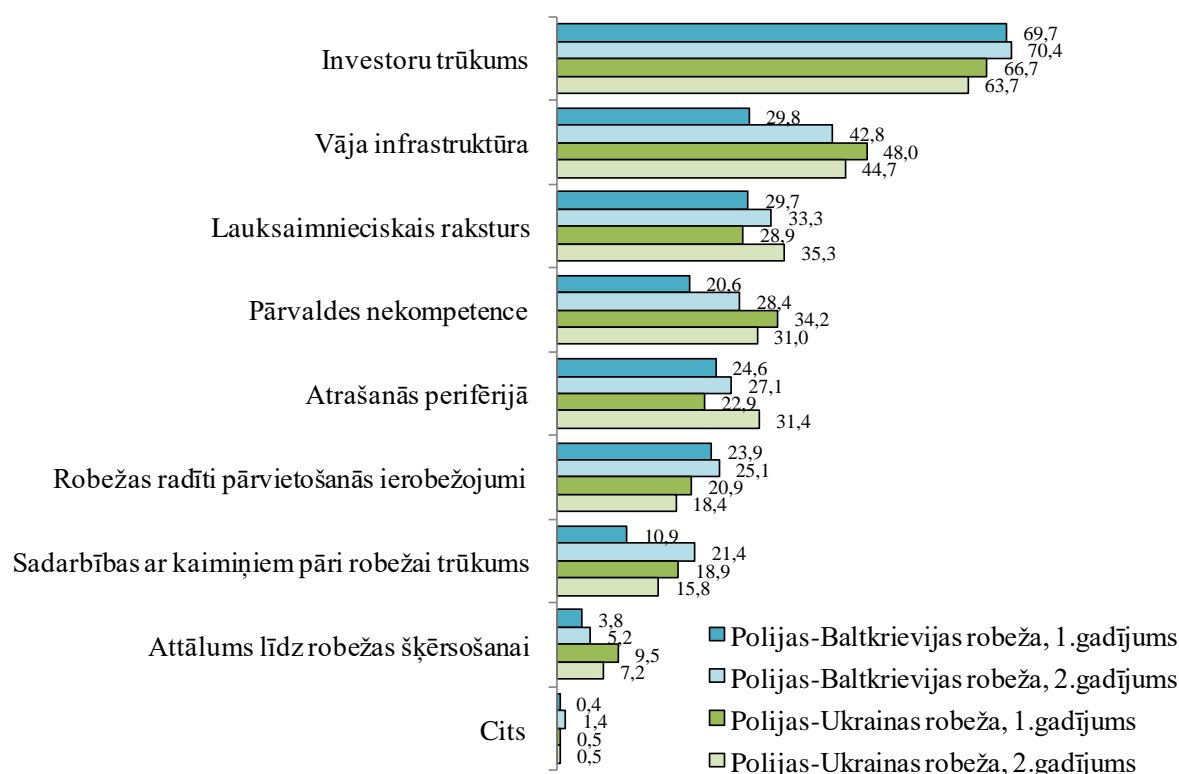
Iedzīvotāju aptaujas rezultāti vēl vairāk uzsver valsts reģionālās politikas nozīmi Alūksnes novada ekonomiskajā attīstībā – pēc respondentu domām tieši neefektīva reģionālā politika valsts mērogā ir tā, kas visvairāk kavē novada attīstību (63,0 %). Otrs visbiežāk minētais iemesls – atrašanās tālu no valsts centrālās daļas (58,0 %), trešais – investoru uzņēmējdarbībā trūkums (43,0 %) (sk. 6.1.attēlu).

6.1.att. Alūksnes novada ekonomisko attīstību kavējoši faktori respondentu skatījumā (%) (Alūksnes novada iedzīvotāju aptauja (n=200, vairākatbilžu jautājums), 2017)

Salīdzinot ar līdzīga veida jautājumu Polijas-Baltkrievijas un Polijas-Ukrainas, kas abas ir ES ārējās robežas, pierobežas gadījumu, autore secina, ka Latvijas un Polijas iedzīvotāju uzskati par attīstības barjerām kopumā atšķiras. Gan Polijas-Ukrainas, gan Polijas-Baltkrievijas pierobežas gadījumā Polijas iedzīvotāji par vislielāko barjeru pierobežas kopienas attīstībai, turklāt ar ievērojamu procentuālu pārsvaru, uzskata investoru trūkumu (sk. 6.2.attēlu), Latvijas gadījumā tas ierindots kā trešā būtiskākā barjera. Polijas gadījumā kā otrā lielākā barjera nosaukta vājā infrastruktūra, Latvijas gadījumā infrastruktūras trūkums ierindojas kā ceturtā biežāk nosauktā barjera. Iespējams, ka Latvijas gadījumā biežāk nosauktais Alūksnes novada ekonomisko attīstību kavējošs iemesls – neefektīva reģionālā politika valsts mērogā – saistīts ar iedzīvotāju kopumā zemo uzticēšanos valsts pārvaldei un valdībai. Pēc 2016.gada novembrī veiktā Eirobarometra pētījuma datiem, kas veikts mēnesi

pirms šajā promocijas darbā veiktās aptaujas, 62 % respondentu drīzāk neuzticas Latvijas valdībai, 60 % drīzāk neuzticas valsts pārvaldei Latvijā (Eiropas Komisija, 2016, 5.lpp). Savukārt iespējamais skaidrojums Latvijas gadījumā otrai biežākajai barjerai – atrašanās tālu no valsts centrālās daļas – varētu būt rodams valsts teritoriālajā attīstībā ar vienu izteiktu centru galvaspilsētā. Lai gan pārrobežu sadarbības trūkums kā Latvijas, tā Polijas gadījumā ir viena no retāk nosauktajām attīstības barjerām, tomēr nav mazsvarīgi, ka abu valstu gadījumos kopumā gandrīz piektā daļa iedzīvotāju norāda uz to, kā uz attīstību kavējošu.

6.2.att. **Kopienu attīstības barjeras respondentu skatījumā (%)**
(Bański & Janicki, 2011, p.308)

Alūksnes novada iedzīvotāji atrašanos tālu no valsts centrālās daļas uzskata par vienu no galvenajiem novada ekonomisko attīstību kavējošiem faktoriem, un arī pierobežā intervētie eksperti norāda uz to, kā ierobežojošu faktoru. Likumsakarīgi, ka teritorijas atrašanās perifērijā jeb tālu no valsts centrālās daļas saistīta ar zemāku vispārēju ekonomiskās attīstības līmeni, ceļu infrastruktūras un pakalpojumu trūkumu vai apgrūtinātu piekļuvi tiem, kā arī mazāk piemērotu vidi uzņēmējdarbības uzsākšanai.

Kopumā atrašanās vieta perifērijā rada ierobežojumus gan uzņēmējdarbības, gan vispārējai ekonomiskai attīstībai. Savukārt par perifērijas radītām iespējām attīstības veicināšanā tiek runāts tikai iespējamības izteiksmē, bet autorei nav izdevies identificēt konkrētus piemērus, kas par to liecinātu. Potenciālās iespējas pierobežā varētu rast uzņēmēji,

kuri ieinteresēti Krievijas vai Igaunijas noieta tirgū – atrašanās abu valstu pierobežā atvieglotu produkcijas transportēšanu. A.Prižavoite norāda, ka, pat ja uzņēmējs ir ieinteresēts kaimiņvalstu tirgu apgūšanā, būtisks faktors ir pašvaldības iespēja piedāvāt viņam rūpnieciskās teritorijas un ēkas ražošanas uzsākšanai, kas līdz šim Alūksnes novada bijusi neatrisināta problēma. Taču, runājot par iespējamo pārrobežu sadarbību uzņēmējdarbības jomā, A.Prižavoite norāda, ka uzņēmumi drīzāk ir konkurenti savā starpā un nesaskata tik daudz sadarbības iespējas savstarpēja labuma gūšanai:

Tagad mums ir teritorijas, varēsīm reklamēties, redzēs, cik labi veiksies. Bet līdz šim tas ir bijis trūkums, mēs nevarām piedāvāt vecas fermas ēkas (A.Prižavoite).

Jā, bet šie uzņēmumi droši vien ir konkurenti savā starpā. Vēl līdz tam, ka var sadarboties un iziet kopā, līdz tam ir jāizaug (A.Prižavoite).

Runājot par tūrisma attīstību un tūristu uzņemšanu, kas arī varētu veicināt vietējo ekonomiku, būtisks trūkums ir tūristiem nepiemērota, neinteresanta vide perifērijā. Pierobežas teritorijas ir arī tranzīta koridori, kas varētu veicināt tūristu uzskatīšanos pierobežas teritorijās. Svarīgi, lai tūristiem būtu gan naktsmītnes, gan ēdināšanas iespējas, gan apskates un izklaides vietas perifērijā un ērti pieejamas – tas veicinātu tūristu ilgāku laika pavadīšanu arī lauku teritorijās.

Visi it kā tranzītā izskrien cauri, bet jādara viss iespējama, lai neizskrietu cauri. Vajag kur nāk vieglais transports un tūristu autobusi. Te ir jautājums – kur uz Veclaicenes šosejas ir pirmais punkts no robežas, kur var paēst? Bērzkrogs – 100 km. Mēs radām tādu vidi, ka viņš izskrien kā mirušai zonai cauri, nav interesanti (Alūksnes novada domes priekšsēdētājs Arturs Dukulis).

Arī vietējo iedzīvotāju ikdienas dzīvei individuāla līmenī perifērijā identificējami ierobežojumi – preču un pakalpojumu, kā arī atpūtas un izklaides iespēju ierobežota izvēle. Kopumā intervētie novada pašvaldības un pagastu pārvaldes pārstāvji kā iespējamo risinājumu iedzīvotāju dzīves līmeņa uzlabošanai un iespējamai iedzīvotāju piesaistes veicināšanai saskata papildu ekonomisku atbalstu no valsts, kas liktu iedzīvotājiem apzināties, ka lai gan dzīvei perifērijā ir trūkumi, tomēr tai ir arī valsts radīti ieguvumi.

Protams, vajag cilvēkam pateikt, ka būs ziemā par sniegu jāuztraucas, bet tas nav neizdarāms. Cilvēks ir dabas bērns. Laukos – kāds stress? No tā, ka ārā viss ir tik skaisti? Bet kaut kādam ekonomiskam atbalstam ir jābūt. Latgalei tagad tas ir, mums vēl nav. Viņam būtu jābūt. Labi, mēs esam Vidzeme, bet tāpat esam pie robežas. Bet, ja skatās novadu, tad Valmiera, Cēsis, Limbaži pavelk uz augšu rādītājus (D.Vītola).

Ja cilvēkam ir valstiski radīti apstākļi, ka ir iespēja dzīvot laukos. Cilvēki ir visur vienādi – gan Mārkalnē, gan Rīgā. Tāpēc pakalpojumu pieejamībai arī jābūt vienādai. Ja Tu dzīvo Liepnā, tad no valsts jādod to, to un to (A.Dukulis).

Rādītājs, kas liecina par pierobežas novada līdzību ar citiem lauku novadiem, ir iedzīvotāju skaita samazināšanās un migrācijas tendences – kas ir līdzīgas kā Alūksnes un Veru, tā citos lauku novados, kas neatrodas pierobežā. Jebkurā teritorijā, bet lauku teritorijās, kur ir neliels iedzīvotāju skaits, jo īpaši, cilvēkresursi, iedzīvotāju iniciatīva un iesaiste, tostarp aktīvs NVO sektors, ir vērtējams kā nozīmīgs faktors teritoriju attīstības veicināšanā. Ar cilvēkresursiem saprotama gan iedzīvotāju esamība lauku teritorijās kopumā, gan arī iedzīvotāju prasmes, zināšanas, kompetence, pieredze un spēja darboties, radīt idejas, organizēt un uzturēt sadarbību, izstrādāt projektus un sagatavot projektu pieteikumus, lai gan iegūtu finansējumu, gan uzturētu attīstībai piemērotu vidi un nodrošinātu nepieciešamos resursus.

Lai iedzīvotāji paliktu – tieši lokālās, NVO aktivitātes varētu veicināt. Ja kāds grib ko mainīt, tad vispirms jāsāk no paša. Tas ir pirmais solis. Ja kāds domā, ka pašvaldība palīdzēs, jā, bet ne tik ātri un ne tik daudz (Hānjas pagasta pašvaldības vadītājs Juri Gotmans).

Intervētie eksperti Alūksnes novadā norāda arī uz konkrētu pakalpojumu trūkumu un to nepieciešamību pagastos, piemēram, veselības aprūpes jomā – vietējā ģimenes ārsta trūkums vai lielā noslodze, pasta nodaļas un friziera trūkums. Arī vietējie iedzīvotāji kā galveno ierobežojumu dzīvesvietai perifērijā min preču un pakalpojumu ierobežotu izvēli. Savukārt attālums līdz galvaspilsētai vai citai lielākai pilsētai mūsdienās netiek minēts kā būtisks trūkums. Alūksniete Solveiga skaidro:

Trūkst izvēles iespēju - precēm, produktiem, lielajiem veikaliem, pakalpojumiem. Var izvēlēties vienu no viena, bet nevis vienu no desmit.

Līdzīgu viedokli pauž satelītgadījuma – Veru apriņķa Plānošanas un attīstības departamenta vadītāja Brita Vahtere, akcentējot iedzīvotāju skaita samazināšanās saistību ar pakalpojumu pieejamības samazināšanos, teritorijas iztukšošanos un nedrošības sajūtas palielināšanos attālās teritorijās:

Mūsu reģions ir vistālākais no Tallinas. Dzīvot pierobežā ir labi, bet ne būt tik tālu no centrālās daļas. Kaut kam sliktam ir jānotiek, lai cilvēki beidzot saprastu, kas notiks, ja teritorija būs tukša bez iedzīvotājiem.... Tas ir kā liels aplis – jo mazāk cilvēku būs šeit, jo mazāk pieejamo pakalpojumu. Pakalpojumi paliks tālāk un tālāk, jo nav efektīvi uzturēt. Ciemos paliks tikai dažai iedzīvotāji, viņi būs noslēgti no sabiedrības. Tāpat kriminālā darbība var palielināties, jo neviens neskatīsies, ko cilvēki ciemos dara. Tā ir arī valsts drošība, drošības sajūta.

Transporta infrastruktūra ir uzskatāma par vēl vienu no nozīmīgākajām problēmām Latvijas-Igaunijas-Krievijas pierobežas teritorijās. To rada gan ceļu nesakārtotība un nepieciešamība pēc remonta, it īpaši Latvijas pusē, gan lielais attālums no galvaspilsētas, gan arī sabiedriskā transporta maršrutu trūkums, kas apgrūtina iedzīvotāju ikdienas pārvietošanos.

Noderīgi sabiedriskā transporta maršruti būtu gan vietējās pašvaldības līmenī, savienojot novada vai apriņķa pagastus un pilsētas savā starpā, gan arī pāri robežai, ļaujot iedzīvotājiem ērti izbraukāt uz tuvāko pilsētu arī tad, ja tā atrodas pāri robežai Latvijā vai Igaunijā. A.Dukulis norāda arī uz svarīgu un nākotnē iespējamu attīstību, kas ļautu vairāk izmantot pierobežas radītās iespējas – ceļa remonts un asfaltēšana līdz novadā vienīgajam Latvijas-Krievijas robežpārejas punktam Pededzes pagastā. Asfaltēts ceļš sniegtu iespēju iedzīvotājiem no Krievijas ērti šķērsot Latvijas-Krievijas robežu, nebraucot caur Igauniju, bet šķērsot robežu un braukt cauri Alūksnes pilsētai. Šādā gadījumā daļai tūristu Alūksnes pilsētas un novads varētu kļūt arī par brauciena galamērķi vai vismaz pieturvietu un naktsmītnēm. R.Kastanjo ar kolēģiem, analizējot pārrobežu sadarbību dažādās pierobežas teritorijās Eiropā, tostarp Valkas-Valgas gadījumu, secinājis, ka ne tikai kopīgu mērķu definēšana, bet arī pārvietošanās iespējas starp sadarbības pilsētās ir viens no svarīgākajiem kritērijiem pārrobežu sadarbības veidošanā (Castanho et al., 2016). Latvijas-Igaunijas-Krievijas pierobežas gadījumā, iespējams, transporta infrastruktūras un ceļu seguma uzlabošana veicinātu pārrobežu sadarbības ciešumu un regularitāti kā indivīda, tā institucionālā līmenī.

...cešņamies izmantot pierobežas zonas ceļu tīkla sakārtošanai, piemēram, līdz Pededzei ceļš ir, 5 km līdz robežai palikuši. Vajag, lai vieglās automašīnas no Lauriem var pa tiešo ērti iebraukt (nerunāju par tranzītu), var iebraukt, nestāvot garās rindās, līdz ar to lai nav jābrauc cauri Igaunijai, bet pagrieziet, lai tieši caur Alūksni. Ja izbrauc cauri, kādai daļai Alūksne varētu būt arī galapunkts. Alūksne no Pečoriei tomēr tuvāk nekā Rīga (A.Dukulis).

Kā Latvijas, tā Igaunijas pierobežā intervētie attīstības speciālisti norāda uz vēl citu apstākli valstiskā mērogā, kas kavē efektīvāk veicināt teritoriju attīstību – vietējo pašvaldību izstrādāto attīstības plānu nesakritība ar reģionālās attīstības plāniem un prioritātēm valsts mērogā. Lai gan liela daļa ar attīstību saistītu izaicinājumu ir līdzīgi valsts teritorijā kopumā vai lauku teritorijās kopumā, tomēr novada mērogā atkarībā gan no atrašanās vietas, gan citiem specifiskiem apstākļiem, daļa ar attīstību saistītu izaicinājumu vai to iespējamais risinājums var atšķirties no pārējās valsts teritorijas. A.Prižavoite uzskata, ka būtu labāk, ja daļu attīstībai paredzēto valsts budžeta un ES struktūrfondu līdzekļu novirzītu pašvaldībām – tad katra pašvaldība pēc saviem ieskatiem varētu to novirzīt prioritāru projektu īstenošanai un nozaru attīstībai. Pēc ekspertes domām, šobrīd, kad jāpieskaņojas piecu ministriju izvirzītām prioritātēm valsts mērogā, vietējā līmenī netiek īstenota maksimāli iespējamā attīstība. Līdzīgu uzskatu pauž B.Vahtere, norādot, ka līdz šim, izvirzot attīstības prioritātes valsts mērogā, vietējie attīstības plāni un to prioritātes netika ņemtas vērā, kā arī vietējo pašvaldību izstrādātie attīstības plāni nav atzīti kā oficiāli valsts attīstības dokumenti. Eksperte stāsta arī par labo piemēru mūsdienās, kad aktuālajā ES finansēto projektu programmas periodā vietējas

attīstības plāns tika pieņemts par projektu izvērtēšanas bāzi un ieguva plašāku praktisku nozīmi, nevis būt tikai kā vienošanās aprīnķa mērogā.

Valstij to naudu, kas ir attīstībai (Eiropas fondi un valsts budžets) nevajadzētu sadalīt pa ministrijām, bet kopumā kādu daļu novirzīt pa tiešo pašvaldībām (nezinu, 30 % vai 50 %) prioritāro projektu īstenošanai. Mēs esam ļoti dažādas pašvaldības, un mums ar saviem attīstības plāniem ir jāpieskaņojas piecu ministriju noteiktām prioritātēm, bet prioritātes mēs saredzam paši un neesam muļķi, un mākam tērēt prātīgi naudu un nevis mānīties. Ja tagad saka, ka sporta infrastruktūra vispār nav atbalstāma, tad mēs ar savu sporta zāli, cik ilgi gaidīsim, kamēr Bērnu un jauniešu sporta skolas angārs sabruks? (A.Prižavoite)

Analizējot tieši robežas tuvuma radītus apstākļus un to ietekmi uz pierobežas teritoriju, autore identificēja kā pozitīvus, tā negatīvus apstākļus. Kopumā galvenais robežas tuvuma radītais apstākļis ir pārrobežu sadarbība un kontakti kā institucionālā (sadarbības projekti), tā indivīda (došanās pāri robežai iepirkties, kultūras objektu apskate u.c.) līmenī, kas cieši saistīti ar valsts robežpolitiku un ar robežas šķērsošanas nosacījumiem – tam arī identificējama visbūtiskākā ietekme uz pierobežas teritoriju. Runājot par iespējām un ieguvumiem indivīda līmenī, Veru aprīnķī Igaunijā dzīvojošā latviete Sarmīte norāda, ka dzīvesvieta kā ES iekšējās, tā ES ārējās robežas tuvumā ir ieguvums:

Būt pierobežā – pluss, jo lielāka interese pārbraukt. Ja tāls ceļš, tad sāc domāt, vai tik tālu gribas braukt. Un Rīga no Veru ir tuvāk nekā Tallina. Uz Rīgu un Siguldu arī brauc [..] Uz Krieviju – arī tas pats, labi, ka tuvāk. Ekonomisku iemeslu dēļ brauc.

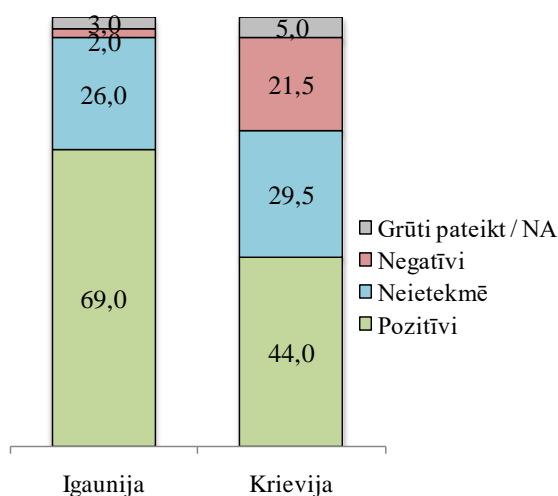
Arī Alūksnes novada iedzīvotāja Mārīte apstiprina, ka dzīvesvieta pierobežā ir ieguvums:

Jebkurā gadījumā mums jāskatās, kas notiek Krievijā, Igaunijā. Mēs nevaram dzīvot izolācijā, rutīnā un šaurā domāšanā, ja grib, lai notiek labāk. Mēs tomēr esam tādā izcili pateicīgā vietā, lai to darītu.

Ņemot vērā, ka pārrobežu sadarbība līdz ar robežas šķērsošanas specifiku ir nozīmīgākais faktors, kas atšķir pierobežas teritoriju no citām perifērām lauku teritorijām, tad autore to detalizēti analizē nākamajās nodaļās.

Pēc aptaujāto Alūksnes novada iedzīvotāju domām, katras – Igaunijas un Krievijas – robežas tuvums rada drīzāk atšķirīgus apstākļus novada attīstībai – tā uzskata 67,5 % aptaujāto. Respondenti ir pārliecināti, ka Alūksnes novada teritorijas atrašanās Igaunijas pierobežā pozitīvi ietekmē novada iedzīvotāju ekonomisko situāciju (69,0 %). Tikai 2,0 % aptaujāto norāda, ka atrašanās Igaunijas pierobežā drīzāk negatīvi ietekmē iedzīvotāju ekonomisko situāciju, bet 26,0 % - ka neietekmē (sk. 7.3.attēlu). Kā galvenos iemeslus pozitīvai ietekmei respondenti nosauc ar individuālo labklājību saistītus iemeslus (iegādājamas lētākas un kvalitatīvākas preces, iespējas atrast darbavietu u.tml.) (22,0 %),

sadarbības un draudzības veicināšanu (13,0 %), kā arī vietējās ekonomikas veicināšanu, igauņu tūristiem apmeklējot Alūksnes novada teritoriju (13,0 %).

6.3.att. Alūksnes novada atrašanās Igaunijas / Krievijas pierobežā ietekme uz iedzīvotāju ekonomisko situāciju (%)

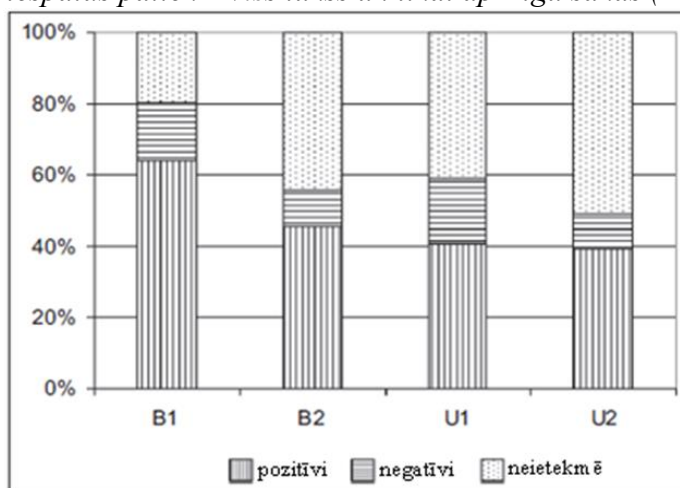
(Alūksnes novada iedzīvotāju aptauja (n=200, apvienoti atbilžu varianti „Drīzāk pozitīvi” un „Ļoti pozitīvi”, kā arī „Drīzāk negatīvi” un „Ļoti negatīvi”), 2017)

Iedzīvotāju domas biežāk daļās attiecībā uz Krievijas robežas tuvuma ietekmi uz ekonomisko situāciju – mazāk nekā puse aptaujāto (44,0 %) uzskata, ka Alūksnes novada atrašanās Krievijas pierobežā pozitīvi ietekmē tā iedzīvotāju ekonomisko situāciju. Savukārt 21,5 % uzskata, ka tā ietekmē negatīvi, bet 29,5 % uzskata, ka tā nekā neietekmē iedzīvotāju ekonomisko situāciju (sk.6.3.attēlu). Arī kā Krievijas robežas pozitīvās ietekmes galvenais faktors tiek minēta individuālās labklājības veicināšana – tā uzskata 27,5 % respondentu. Savukārt pie negatīvās ietekmes tiek minēta ekonomiskās attīstības kavēšana (2,5 %), kontrabandas veicināšana (2,5 %), kā arī nedrošības sajūta un nelegālo imigrantu ieplūšana (2,0 %).

Salīdzinot ES ārējās jeb Krievijas robežas ietekmi uz iedzīvotāju ekonomisko situāciju ar Polijas pētījumā analizēto Baltkrievijas un Ukrainas robežu (Bański & Janicki, 2011, pp.308-309), kas abas arī ir ES ārējās robežas, autore secina, ka respondenti līdzīgi vērtē ES ārējās robežas pozitīvo ietekmi – uz tādu norāda aptuveni 40 % respondentu kā Latvijas-Krievijas, tā arī Polijas-Baltkrievijas un Polijas-Ukrainas robežas trīs teritoriju gadījumos. Ceturtajā poļu pētnieku gadījumā respondenti atrašanās Polijas-Baltkrievijas pierobežā ietekmi vērtē ievērojami pozitīvāk (pozitīvi – vairāk nekā 60 %), nekā pārējos gadījumos (sk.6.4.attēlu). Šī teritorija atrodas tieši blakus nozīmīgajam Terespoles autoceļam, kā arī vilciena robežšķērsošanas punktam, līdz ar to robežas tuvumam vairāk jūtama pozitīva ietekme gan pakalpojumu attīstības, gan vietējās uzņēmējdarbības un iespējas apgūt pārrobežu tirgus dēļ (Bański & Janicki, 2011). Ja šo gadījumu salīdzina ar ES iekšējās robežas jeb

Latvijas-Igaunijas robežas ietekmes vērtējumu, tad autores veiktajā aptaujā respondenti tai piešķir vēl pozitīvāku ietekmi (69,0 %), nekā jebkurā no iepriekš minētajiem ES ārējo robežu gadījumiem. Latvijas-Igaunijas-Krievijas pierobežā Alūksnes novadā autore nevar identificēt īpašus teritorijas attīstību veicinošus apstākļus dēļ novada atrašanās starptautiskā tranzīta koridora Eiropas ceļa E77 tuvumā, drīzāk pretēji – ir identificējams pakalpojumu trūkums, bet attīstība vērojama tikai tuvāk Latvijas valsts centrālajai daļai. Būtiski norādīt, ka šis autoceļš neved cauri novada centram, kā arī, tikai šķērsojot Igaunijas Veru novada teritorijas dienvidu stūri, šķērso Krievijas robežu. Arī Veru apriņķa gadījuma izpētē autore nevar identificēt teritorijas attīstību veicinošus apstākļus, ko radījis šī autoceļa tuvums.

Jebkura valsts sākas ar robežkontroli. Te ir jautājums, vai cilvēks saņem to pakalpojumu ātri vai ir stundām ilgi jāstāv. Un tad kad pārbrauc pāri robežai, tad kāds tas iespaids paliek – viss tukšs un tikai ap Rīgu sākas (A.Dukulis).

6.4.att. Ļubaukas provinces atrašanās ES pierobežā ietekme uz kopienas ekonomisko situāciju (%)

(Bański & Janicki, n=1140, 2011, p.309)

Negatīvi vērtējams robežas radīts apstākļis saistīts ar iedzīvotāju un valsts drošību pierobežā, it īpaši Eiropas imigrantu krīzes kontekstā. Kā A.Dukulis, tā A.Prižavoite norāda uz iespējamiem paaugstinātiem draudiem un iedzīvotāju nedrošību, dzīvojot pierobežā. Eksperti uzsver gan valsts drošības jautājumu, kas saistīts ar iedzīvotāju apmierinātību, lojalitāti valstij un palikšanu uz dzīvi pierobežā, gan nedrošību iedzīvotājiem individuāla līmenī. Viņi vērš uzmanību uz to, ka pierobežā būtu nepieciešami stingrāki valsts drošības kritēriji, lai nodrošinātu drošību iedzīvotājiem, jo „iedzīvotājiem jābūt apmierinātiem, tad arī būs lojāli valstij un piezvanīs, pateikt, ka citu tautu pilsoņi te vazājas” (A.Dukulis), gan arī uz to, ka nelegāli robežu šķērsojošie citu valstu pilsoņi rada draudus un bailes vietējiem iedzīvotājiem.

Pētījuma gaitā autore saskārās arī ar teritorijas raksturojumu, kas norāda, ka ne robežas tuvums, ne atrašanās pierobežā nerada no pārējās valsts teritorijas atšķirīgus apstākļus un ka robežas tuvums nav identificējams, kā attīstību ietekmējošs – veicinošs vai kavējošs –

apstākļi. Bija gadījumi, kad autore uz jautājumu „Ar ko atšķiras pierobežas novads no cita lauku novada?”, saņēma atbildi – „galvenais ir attālums un infrastruktūra”, „robežu neizjūt” un tamlīdzīgi. Kopumā gan šīs nav dominējošās atbildes, jo lielākā daļa pētījuma dalībnieku, runājot vispārīgi vai arī par kādu konkrētu jomu, skaidri norādīja uz robežu kā īpašu apstākli, kas atšķir pierobežas novadu no citiem lauku novadiem. Abas visu trīs tiešā veidā ar Igauniju robežojošos pagastu pārvalžu vadītājas (viens pagasta pašpārvaldes vadītājs vada vienlaicīgi vairākus pagastus) norādīja, ka Igaunijas robežu nekā būtiski neizjūt, dzīvojot pierobežā, jo to var gan brīvi šķērsot, gan atrast darbavietas kaimiņvalstī, līdzīgi kā tas ir Latvijā blakus esošajos novados. Tomēr abu interviju konteksts liecina, ka intervētās pagastu pašpārvalžu vadītājas, runājot par to, ka robežu pagastos neizjūt, norādīja uz atšķirīgu robežas jēdziena lietojumu ES iekšējās un ES ārējās robežas kontekstā. Par to liecina pagastu pašpārvalžu vadītāju pozitīvā nostāja un zināšanas par pārrobežu sadarbību – abas intervētās pārstāves apstiprināja, ka pārrobežu sadarbība notiek un tā ir vēlama, kā arī ka pārrobežu kontakti indivīda līmenī tiek uzturēti un iedzīvotāju plūsma pastāv gan vienā, gan otrā virzienā – tātad valsts robežas tuvums tomēr ietekmē gan teritoriju attīstību un iedzīvotāju ikdienu. Autore secina, ka robežas jēdziena uztvere ES iekšējās un ES ārējās robežas sakarā atšķiras – ES iekšējā jeb Latvijas-Igaunijas robeža netiek uztverta kā pastāvoša robeža vai novilkta līnija, bet tā ir drīzāk izplūdusi – tās kontekstā tiek runāts par dzīvošanu pierobežā, kontaktiem un sadarbību starp kaimiņvalstīm, dzīvošanu blakus esošās valstīs. Savukārt ES ārējā robeža tiek skaidri definēta, kā slēgta, kas norāda uz robežas stingro uztveri un attiecīgo valodas lietojumu – robeža kā norobežojosa, kā pastāvoša līnija, kas atdala divas valstis. Arī par šīm atšķirībām autore vairāk raksta darba nākamajās nodaļās.

7. PĀRROBEŽU SADARBĪBAS IETEKME UZ PIEROBEŽAS TERITORIJU ATTĪSTĪBU

Šajā nodaļā autore analizē pārrobežu sadarbību izvēlētajā gadījumā Latvijas-Igaunijas-Krievijas pierobežā. A.Ikšelis savā promocijas darbā, pētot Latvijas pierobežas attīstības iespējas kopumā, identificējis virkni pārrobežu sadarbību veicinošu un kavējošu faktoru: veicinoši – līdzīgas problēmas, ģeogrāfiskais stāvoklis, vēsturiski un personiski kontakti, institūciju un iedzīvotāju ieinteresētība un vēlme sadarboties, kopīgi dabas un infrastruktūras objekti, kopīgs plānošanas darbs, kopīgi dabas resursi un unikālas dabas bagātības, tranzīta attīstības iespējas un loģistikas centru izveide; kavējoši - robeža un tās šķērsošanas nosacījumi, atšķirīga likumdošana, muitas punktu pieejamības trūkums un slikts tehniskais stāvoklis, robežapsardzības sistēmas radītas problēmas, neratificēti līgumi, pierobežas attīstības stratēģijas trūkums, tas, ka pārrobežu sadarbība nav valsts prioritāte, savstarpēja konkurence, pārrobežas valstu politiskas un ekonomiskas problēmas, nepietiekamas zināšanas un pieredze pārrobežu sadarbībā, kā arī pārrobežu sadarbību realizējošo institūciju statusa nenoteiktība (Ikšelis, 2007). Autore identificē gan daļu no A.Ikšēļa norādītajiem faktoriem, gan citus, piemēram, ES finansējums kā pārrobežu sadarbību veicinošs faktors. Ņemot vērā, ka sadarbības raksturs, praktiska realizācija un intensitāte kopumā atšķiras ES iekšējās un ES ārējās robežas gadījumā, tad autore tos raksturo katru atsevišķi.

Nodaļas pirmajā apakšnodaļā autore raksturo pārrobežu sadarbību institucionālā un indivīda līmenī Latvijas un Igaunijas pārrobežu sadarbības gadījumā jeb sadarbību ES iekšējās robežas ietvarā, otrajā apakšnodaļā autore raksturo pārrobežu Latvijas un Igaunijas pārrobežu sadarbību ar Krieviju jeb sadarbību, kas ietver ES ārējo robežu, trešajā apakšnodaļā autore raksturo ES finansējuma nozīmi pārrobežu sadarbības radīšanā un attīstīšanā, un ceturtajā apakšnodaļā autore raksturo kopumā pārrobežu sadarbības intensitāti un tās ietekmi uz pierobežas teritoriju izvēlētajā gadījuma izpētē.

7.1. Pārrobežu sadarbība un kontakti ES iekšējās robežas ietvaros

Lai gan kā Alūksnes novadam Latvijā, tā Veru apriņķim Igaunijā pastāv pārrobežu sadarbība arī ar kaimiņiem Krievijā, tomēr kā indivīda, tā institucionālā līmenī biežāk vērojama sadarbība starp Alūksnes novadu un Veru apriņķi vai to pagastiem. Galvenie iemesli tam ir ES iekšējo robežu politika, kas atvieglo robežas šķērsošanu, kā arī kopumā līdzīga valstiskā situācija un risināmās problēmas. Apakšnodaļā autore analizē Alūksnes novada-

Veru apriņķa pārrobežu sadarbības raksturu, galvenās sadarbības jomas, iemeslus, ieguvumus un ierobežojumus.

Vairāk ar Latviju, jo robežas šķērsošana vieglāka. Ne tikai organizācijas, kolektīvi piedalās Latvijā pasākumos, bet arī iedzīvotāji bez uzaicinājuma dodas paši (J. Gotmans).

Līdzīgi kā veiktajā pārrobežu sadarbības jēdziena operacionalizācijā promocijas darba teorētiskajā daļā, arī no empīriskajiem rezultātiem izdalāma institucionāla un indivīda līmeņa sadarbība. Kopumā institucionāla līmeņa sadarbība galvenokārt saistīta ar konkrētu projektu realizāciju un to ietvaros izvirzīto mērķu un rezultātu sasniegšanu, kā arī ar mērķtiecīgu un tiešu kontaktu veidošanu un uzturēšanu ar sadarbības partneriem pēc projekta beigām. Savukārt indivīda līmenī sadarbība drīzāk izpaužas pastarpināti (piemēram, apmeklējot kaimiņvalsti), un tā nav vērsta uz apzinātu ciešu kontaktu un komunikācijas ar kaimiņvalsts iedzīvotājiem uzturēšanu. Izņēmums ir iedzīvotāji, kuri dodas apciemot radniekus vai draugus pāri robežai, līdz ar to viņiem pastāv ciešāka saikne ar kaimiņvalsts iedzīvotājiem.

Runājot par institucionāla līmeņa sadarbību, divas galvenās sadarbības jomas var tikt izdalītas: tūrisms un kultūra. Arī sporta, izglītības un veselības aprūpes jomā autore identificējusi notiekošu pārrobežu sadarbību.

Latvijas-Igaunijas pierobežas teritoriju pārrobežas sadarbības gadījumā institucionālā līmenī skaidri identificējama par ES finansētajiem projektiem plašāka sadarbība, kas turpinās pēc projekta beigām vai neatkarīgi no tā. Tomēr jānorāda, ka kopumā pārrobežu sadarbība nav raksturojama kā plūstoša un institucionāli regulāri organizēta. B.Vahtere stāsta Veru apriņķa sadarbību ar Latviju:

Nē, nē, ja viņi gribēs apciemot, mēs izveidosim tūri, uzņemsim, runāsim. Varbūt apmaksāt var daļēji, bet uzņemam. Tas pats Latvijas pusē. Mūsdienās ir grūti nodalīt oficiālu komunikāciju no neoficiālas – projektos iepazīti cilvēki, mēs apmaināmies ar informāciju Facebook, runājam Skype, nevar nodalīt.

Viena no jomām, kur pārrobežu sadarbība notiek visaktīvāk, ir tūrisms. Sadarbība tūrisma jomā notiek gan ES projektu ietvaros, gan ārpus tiem. Tā kā Alūksnes pusē lauksaimnieciskā ražošana nevar tikt plaši attīstīta nepiemērotas augsmes dēļ, vēsturiski arī cita veida ražošana nav plaši attīstījusies, kā arī daļa no novada teritorijas Jaunlaicenes, Veclaicenes un Ziemera pagastā ietilpst aizsargājamo ainavu apvidū NATURA 2000, kur pastāv ierobežojumi ražošanai un zemes izmantošanai, tad tūrisms novadā ir viena nozīmīgākajām nozarēm ekonomikas veicināšanai. A.Dukulis to raksturo kā ekonomisko tūrismu:

Tāpēc mēs arī esam ieinteresēti pārrobežu sadarbībā veidot tādas kopīgas maršrutus, un tad tūristam ir iespēja izvēlēties, kur palikt pa nakti. Es vienmēr

esmu atbalstījis, manā izpratnē tas ir tāds ekonomiskais tūrisms – man vajag, lai viņš šeit atstāj naudu, nevis emocijas, ka te ir forši. Jo plātīties ar to, ka Alūksni ir apmeklējuši 20-30 tūkstoši ir viena lieta, bet būtiskais ir tas, cik šeit ir pavadījuši dienas – tās ir viesnīcas, pakalpojumi.

Īpaši aktīva sadarbība tūrisma jomā notiek Veclaicenes pagastā, kam ir tieša robeža ar Igaunijas Veru apriņķi un kurš 20.gs. 20. līdz 40.gados bija iekļauts Igaunijas teritorijā. Iedzīvotāji šajā pagastā ir asimilējušies – arī mūsdienās daļa igauņu dzīvo robežas Latvijas pusē Veclaicē, savukārt daļa latviešu – pāri robežai Igaunijā.

Pierobeža ar Igauniju pierāda, ka labi tūrisms attīstās, ejam kopā ar Igauniju (I. Vārtukapteine).

Gan Alūksnes novada, gan Veru apriņķa pārstāvji – A.Prižavoite, A.Dukulis, K.Ērmā, kā arī Veru apriņķa Attīstības aģentūras vadītājs Taivo Tali – apliecina, ka sadarbība tūrisma jomā notiek, kā arī to, ka ir nākotnē plānots to vēl vairāk attīstīt.

Ir brošūras latviešu valodā un par Latviju. Tā ir ierasta lieta apmeklēt Alūksni, Gulbeni. Palīdzam ar tulkojumiem brošūrām viens otram (K. Ērmā).

...velo un visādi ar Igauniju, tie ir. Kaut vai tā pati Veclaicene – Alūksne – Veru. Setu stūris nāk klāt. Eiropas Savienības projekti tiek īstenoti. Tagad tie zaļie ceļi aktuāli. Veidojam visādas apmaiņas (A.Dukulis).

Balstoties pētījuma dalībnieku sniegtajās atbildēs, autore secina, ka sadarbība ir draudzīga un mijiedarbība notiek regulāri. Notiek gan sadarbība, reklamējot vienai valstij otru, gan arī izveidoti kopīgi tūrisma maršruti, gan organizētas abu valstu Tūrisma informācijas centru un pašvaldību tikšanās, lai runātu par sadarbības plāniem nākotnē.

Jā, mēs ļoti izjūtam kaimiņvalstu tūrisma, īpaši labi mākam reklamēties Igaunijā. Pēc Tūrisma informācijas centra datiem igauņu tūristu skaits Alūksnes novadā būtiski pieaug (A.Prižavoite).

Otra joma, kurā ļoti aktīvi notiek pārrobežu sadarbība ar Igauniju, ir kultūra. Saskaņā ar Eiropas Padomes 2012.gadā izveidoto pārrobežu sadarbības rīku apkopojumu viens no galvenajiem mērķiem pārrobežu sadarbības īstenošanai ir paplašināt kultūras iespējas (piemēram, veicināt bilingvismu, kultūras dažādību, ne ideoloģisku vēstures un vispārēju zināšanu interpretāciju, uzticību u.tml.) (Council of Europe, 2012). Pārrobežu sadarbība kultūras jomā izpaužas dažādos veidos un tajā var būt iesaistīti dažādi aģenti. Arī šajā jomā liela nozīme ir ES finansētajiem projektiem, kas veicina gan sadarbības rašanos projekta ietvaros, gan tās attīstību, kontaktu iegūšanu un komunikāciju pēc projekta beigām. ES projektos kā partneri bijusi iesaistīta gan pašvaldība un tās iestādes, gan arī NVO vai citas organizācijas. Sadarboties ir ērti tieši robežas tuvuma dēļ – kultūras pasākums iegūst starptautisku raksturu, taču attālums un nokļūšana ir vienāda ar blakus esošajiem Latvijas

novadiem un nerada papildu grūtības. Kultūras jomā kā veiksmīgu piemēru var minēt pārrobežu sadarbību Veclaicenes pagastā, kur ik gadu norisinās kā Alūksnes novada, tā Veru apriņķa atbalstītās Igaņu dienas. Pasākums notiek abās valodās, to apmeklē abu valstu iedzīvotāji, un tas iekļauj kā vienas, tā otras valsts tradīcijas. Tāpat 2008.gadā Veclaicē izveidota latviešu-igauņu kultūras biedrība „Stīga-Keel”, kuras galvenais mērķis ir veicināt latviešu un igauņu kultūras dialogu un uzturēt savstarpējas saiknes (Lursoft, b.g.). Veclaicenes tautas nama vadītāja Maija Rozīte skaidro, ka Veclaicē sadarbība ar Igaunijas pierobežas pagastiem, to iedzīvotājiem un organizācijām mūsdienās notiek regulāri un biežuma vai sadarbības rakstura ziņā tā būtiski neatšķiras no sadarbības ar partneriem Latvijā – komunikācija un sadarbība kā institucionālā, tā indivīda līmenī ir pierasta. Viņa arī norāda, ka kontaktu ciešumu sākotnēji radīja ES projektu ietvaros īstenotā sadarbība, kuras gaitā iegūtie kontakti tiek uzturēti arī pēc tam. M.Rozīte sniedz uzskatāmus piemērus ciešajai Latvijas-Igaunijas pierobežas iedzīvotāju sadarbībai Veclaicenes pagastā – piemēram, M.Rozīte sadarbībā ar Veru apriņķa Misso pagasta tautas nama vadītāju sagatavojusi projekta pieteikumu Igaunijas Kultūrkapitāla fondam un saņēmusi finansējumu projektu realizēšanai Latvijā – Veclaicē. I.Vārtukapteine sadarbību Veclaicē vērtē pozitīvi:

Stīga-Keel par Igaņu dienām. Cilvēkiem patīk, to var redzēt, ka apmeklētība pieaug. Divās valodās notiek. Tā arī cita mentalitāte, savādāki gan mājražojumi, gan kultūra, dejas, dziesmas. Cilvēkiem patīk.

Cita veida sadarbība kultūras jomā notiek, apmainoties ar informāciju par kultūras pasākumiem un publicējot to otras valsts presē – šāda informācijas aprite, sadarbojoties pierobežas pašvaldību sabiedrisko attiecību speciālistiem, notiek abos virzienos.

2016.gada sākumā panākta Alūksnes novada pašvaldības un Igaunijas lielākās simfoniskās, kamerģimnāzijas, džeza un kora mūzikas izpildītājus pārstāvošās aģentūras „Eesti Kontsert” vienošanās par sadarbību, kas sniedz iespēju Igaunijas māksliniekiem uzstāties Alūksnes kultūras centrā. Lai gan šī nav abu valstu pierobežas teritoriju sadarbība, tomēr A.Dukulis norāda, ka arī šajā gadījumā robežas tuvumam ir būtiska ietekme:

Kad atvērām Alūksnes kultūras centru, noslēdzām līgumu arī ar igauņiem, tad igauņi brauc šeit, bet šaubos, vai brauks uz Jelgavu. Informācijas aprite notiek, sadarbojas sabiedrisko attiecību speciālisti – publicē viens otra afišas. Arī uz pilsētas svētkiem nopublicē Igaunijas presē.

Arī sporta jomā pārrobežu sadarbība pierobežas teritorijās notiek – galvenais mērķis ir pieredzes apmaiņa, kopīga trenēšanās un sacensību organizēšana. Jaunalūksnes pagasta iedzīvotājs Jānis atceras, ka, mācoties Alūksnes Valsts ģimnāzijā, kopā ar basketbola komandu regulāri brauca uz Veru, lai piedalītos kopīgos turnīros:

Jā, mēs agrāk, kad Alūksnē bija vecais sporta skolas direktors, viņam bija ļoti labas attiecības ar tuvākiem igauņiem no Veriem, mēs katru gadu braucām. Tur arī tādi ļoti forši turnīri. Pēdējā gadā, kad braucām, tad uzvarējām.

Arī Veru apriņķī dzīvojošā latviete, orientēšanās trenere Sarmīte apstiprina, ka sadarbība sporta jomā notiek arī sporta klubu līmenī un pat regulāri. Sarmīte stāsta:

Pati esmu orientēšanās trenere, līdz ar to daudz rīkoju nometnes latviešiem un igauņiem kopā – vieni brauc pie otriem, tas ir orientēšanās klubu līmenī. Nav nekādu problēmu aizbraukt uz sacensībām pāri robežai. Sadarbība vismaz reizi vai divas mēnesī.

Pārrobežu sadarbība izglītības jomā līdz šim galvenokārt bijusi izzinoša un neregulāra rakstura. Veicot empīrisko izpēti, autore noskaidroja, ka ir gadījumi, kad skolēni apmeklē kaimiņvalsts Igaunijas tuvējo teritoriju skolas, lai iegūtu jaunu pieredzi un uzzinātu, kā mācības noris Igaunijā, un otrādi.

Vēl viens Eiropas Padomes identificēts mērķis pārrobežu sadarbības īstenošanai saistīts ar iespēju attīstīt un nodrošināt iedzīvotājiem kvalitatīvākus pakalpojumus (piemēram, veselības aprūpi, izglītību, transporta infrastruktūru u.tml.), efektīvi sadarbojoties un izmantojot vietējos resursus (Council of Europe, 2012). Izvēlētajā gadījuma izpētē autore šo mērķi identificēja tikai retos gadījumos, proti, veselības aprūpes jomā notiek funkcionāla sadarbība – Igaunijas ātrā palīdzība var atvest pacientus uz Alūksnes slimnīcu, un arī Igaunijas iedzīvotāji var tikt uzņemti palīdzības sniegšanai. Alūksnes slimnīcas Uzņemšanas nodaļas nosaukums norādīts kā latviešu, tā angļu un igauņu valodā.

Visbeidzot, runājot par pierobežas teritoriju pārrobežu sadarbību nākotnē, kā Latvijas, tā Igaunijas intervētie eksperti atzīst, ka tā ir vēlama, vajadzīga un var palīdzēt veicināt teritoriju attīstību.

Bet pagasta pārvaldei, jāsaka, ka ar Igauniju nav tāds kontakts nodibināts. Bet uz to noteikti būs jāiet. Jo tā pieredzes apmaiņa – tas ir tā vērts, un, kā mēs zinām, tad tie igauņi ir tādi saimnieciskāki, nekā latvieši (I.Vārtukapteine).

Citās nozarēs pārrobežu sadarbības ieceres nākotnei ir, tomēr līdz šim sadarbība nav raksturojama kā ļoti aktīva vai teritoriju attīstību veicinoša. Piemēram, INTERREG finansētajā pārrobežu sadarbības programmā Reuges pašvaldība Igaunijā kopā ar Alūksnes, Apes un Gulbenes pašvaldību Latvijā iesniegusi projektu vides sakopšanas jomā ar mērķi attīrīt ezerus un pludmales, lai pie tiem rīkotu koncertus. Cits piemērs – Alūksnes novada pašvaldība nākotnē plāno sadarbību ar Veru Uzņēmējdarbības atbalsta centru. Pētījuma dalībnieki novērojuši, ka sadarbība uzņēmējdarbības jomā nav plaši attīstīta, taču tā būtu vēlama.

Mēs tomēr varam labāk veidot sadarbību starp uzņēmējiem. Zinu, ka Vidzemes plānošanas reģionā kokapstrāde un mēbeļu ražošana ir viens no galvenajiem sektoriem, Veru tas pats. Ja mūsu uzņēmumi labāk zinātu, kas ir Latvijas pusē un Latvijā zinātu, kas notiek šeit, tad varētu būt sadarbības punkti. Piemēram, pirkt materiālus tuvāk, varbūt var pirkt paveikto darbu. Mēs nezinām, kā šo ķēdi varētu izveidot (B.Vahtere).

Balstoties iegūtajā empīriskajā materiālā, Latvijas-Igaunijas pierobežas gadījumā autore ir identificējusi jomas, kur institucionāla līmeņa pārrobežu sadarbība ir pozitīvi ietekmējusi vai varētu ietekmēt pierobežas teritorijas:

1. Pakalpojumu nodrošināšana (piemēram, tā pati ugunsdzēsēju brigāde vai ātrā palīdzība varētu apkalpot abu valstu pierobežas teritoriju) – līdz šim šāda prakse pastāv ātrās palīdzības darbībā, taču būtu vēlama arī citu pakalpojumu saņemšanā.
2. Darbavietas – gan kopīgi radīt jaunas darbavietas, gan arī vietējiem iedzīvotājiem rast iespēju atrast darbavietu robežas otrā pusē. Līdz šim gan autore nav identificējusi veiksmīgas sadarbības gadījumus starp uzņēmējiem abās robežas pusēs, bet informanti par to runā vēlamības izteiksmē. Līdz ar to izvēlētajā gadījuma izpētē autore nevar identificēt ne Eiropas Padomes identificēto mērķi pārrobežu sadarbībai – nodarbinātības iespēju uzlabošanu, izmantojot blakus esošu pārrobežu teritoriju pašu resursus (Council of Europe, 2012). Savukārt autore ir identificējusi gadījumus, kad Alūksnes novada iedzīvotāji atrod darbu pāri robežai Igaunijā. Alūksnes novadam blakus esošajā Apes novadā igauņu kokapstrādes uzņēmums nodrošina autobusu, lai darbinieki varētu ierasties darbā pāri robežai. Autore līdz šim nav identificējusi gadījumus, kad Igaunijas pierobežas iedzīvotāji atraduši darbu pāri robežai Alūksnes novadā.
3. Efektīvs ceļu remonts – ir ticis veikts ar ES finansējumu pierobežas teritorijām un būtu veicams arī turpmāk.
4. Vides sakopšana un ainavu labiekārtošana – jau līdz šim ir notikusi sadarbība šajā jomā, kopīgi veicot ezera attīrīšanu.
5. Kultūras un sporta pasākumi – šī ir viena no visbiežākajām jomām, kurās notiek pārrobežu sadarbība – gan ES projektu ietvaros, gan ārpus tiem, sadarbojoties vietējiem amatierkolektīviem, NVO, sporta klubiem un citiem vietējiem aģentiem. Arī šajā jomā pārrobežu sadarbība vēl varētu tikt attīstīta – piemēram, organizējot kopīgus izbraucienus un ceļojumus, atjaunojot muzejus un organizējot kopīgi citas izklaides un atpūtas iespējas.
6. Vietējo noieta tirgu apvienošana – mūsdienās arvien aktīvāk vietējie uzņēmēji un mājražotāji piedalās tirdziņos robežas otrā pusē, tādējādi realizējot savu produkciju,

piemēram, pilsētas svētku tirdziņā. Arī vienota valūta šajā kontekstā tiek pozitīvi vērtēta. Attīstot šādu sadarbību un radot to par ikdienas praksi sadarbībā ar vietējo veikalu tīkliem, vietēji ražotai produkcijai varētu būt vienādas iespējas tikt realizētai robežas abās pusēs.

7. Tūrisma un mārketinga kā vienotā reģionā veicināšana – atrašanās trīs valstu krustpunktā Latvijas-Igaunijas-Krievijas pierobežā rada šo teritoriju tūristiem pievilcīgu un rada iespēju viena brauciena laikā apmeklēt vairākas valstis. Lai gan, kā jau autore iepriekš skaidroja, tūrisma attīstība sadarbībā ar Krieviju nav tik plaši iespējama robežas un vīzu režīma dēļ, tomēr ir iespējams nokārtot vīzu un apmeklēt trīs valstis vai arī apmeklēt divas valstis bez papildu apgrūtinājumiem robežas šķērsošanai. Alūksnes un Veru tūrisma informācijas centru un pašvaldības starpā notiek aktīva sadarbība, piemēram, katrā robežas pusē pieejama tūrisma informācija otras valsts valodā. Tomēr vēl vairāk nepieciešams domāt par kopīgiem, tūristiem saistošiem piedāvājumiem, kas mudinātu viņus uzturēties pierobežā ilgāk par vienu dienu. Arī OECD apjomīgā sešu gadījumu izpētē atklāja, ka viens no iemesliem, kāpēc publiskas iestādes ir ieinteresētas iesaistīties pārrobežu sadarbībā, saistīts ar iespēju veicināt reģiona zīmološanu (OECD, 2013).

Empīriskās izpētes gaitā, autore identificēja arī vairākus ierobežojumus, kas kavē vēl efektīvāku un regulārāku Latvijas-Igaunijas pārrobežu sadarbību pierobežas teritorijās. Tie lielā mērā sakrīt ar Eiropas Robežreģionu asociācijas secinājumu, ka daži no pārrobežu sadarbības apgrūtinājumiem saistīti ar fiskālo un sociālo likumdošanu, kā arī ar atšķirībām darba tirgū un darba samaksas struktūrā (AEBR, 2008a). Daļa ierobežojumu saistīti ar divu dažādu valstu sadarbību kopumā, bet daļa – tieši ar sadarbības iespējas ierobežojošiem faktoriem Alūksnes-Veru gadījumā. Valstiskā mēroga galvenie ierobežojumi ir atšķirīga likumdošana un normatīvie dokumenti, atšķirības administratīvajā dalījumā, kā arī valodas barjera.

Arī otrs empīriskajā pētījumā atklātais pārrobežu sadarbību apgrūtināošs apstāklis – atšķirīgs administratīvi teritoriālais dalījums – sakrīt ar Eiropas Robežreģionu asociācijas secinājumu par atšķirībām administratīvajās struktūrās kā vienu no pārrobežu sadarbības šķēršļiem (AEBR, 2008a). Latvijā kopš 2009.gada administratīvi teritoriālās reformas novads ir administratīvā vienība, kura vadībai piemīt lēmējvara, savukārt pagasta pašpārvaldes ir tikai kā izpildinstitūcija. Igaunijā līdzīga reforma stājās spēkā 2017.gada nogalē, bet empīriskā pētījuma veikšanas laikā administratīvi teritoriālais dalījums un pārvaldības forma bija līdzīga, kā tas bija Latvijā pirms administratīvi teritoriālās reformas. Līdz ar to pētījuma veikšanas laikā pārrobežu sadarbībā no Latvijas puses iesaistītais partneris var būt Alūksnes

novads, bet no Igaunijas puses tas var būt gan Veru apriņķis, gan tikai Veru pilsēta, gan arī tikai kāds no Veru apriņķa pagastiem. Igaunijas pusē tas rada neskaidrību par pārrobežu sadarbības atbildīgajām institūcijām nākotnē, un kopumā atšķirīga mēroga teritoriālais dalījums rada nesamērīgumu sadarbojoties.

Mazliet traucē tas, ka igauņiem pašvaldību reforma ir aizkavējusies, mēs esam tādi nesamērīgi viens pret otru (A.Prižavoite).

Mūsdienās aktuāla ir arī valodas barjera, lai biežāk un brīvāk komunicētu un veicinātu sadarbību kā institucionālā, tā indivīda līmenī. Ja abu valstu kultūra kopumā ir diezgan līdzīga, tad valodas gan ne – vecāko paaudžu iedzīvotāji transnacionālai komunikācijai vairāk izmanto krievu valodu, jaunāko paaudžu – angļu valodu. Tomēr paredzams, ka nākotnē arvien vairāk tiks izmantota angļu valoda. Cita alternatīva – domāt par kaimiņvalsts valodas apguvi.

Protams, valoda ir problēma. Varbūt vajag domāt par valodas apguves iespējām, mēs nezinām, vai cilvēki vēlas to apgūt. Svarīgi nezaudēt cilvēkus, jo tad cilvēks varētu palikt dzīvot tepat (B.Vahtere).

Galvenais vietēja mēroga ierobežojums ciešākai sadarbībai indivīda līmenī ir transporta infrastruktūras trūkums – vietējas nozīmes ceļi, kas savienotu abu valstu pierobežas teritorijas un tuvākās pilsētas ļautu biežāk apmeklēt kaimiņvalsti un ērtāk saņemt ikdienas pakalpojumus tuvāk dzīvesvietai. Visvairāk nepieciešamās sabiedriskā transporta līnijas būtu Veru (Igaunijā)-Alūksne (Latvijā), Veru (Igaunijā)-Ape (Latvijā), Ape (Latvijā)-Moniste (Igaunijā).

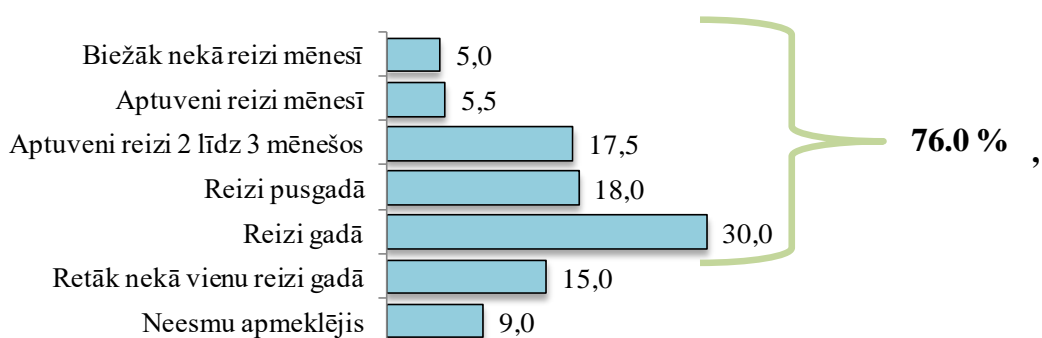
Būtu labi, ja būtu sabiedriskā transporta līnija Ape-Moniste. Tagad nav. Nezinu, vai Latvija būtu ieinteresēta. Esmu izteikusi priekšlikumu Igaunijas valdībai. Būtu daļēji valsts apmaksāta. Palīdzētu saņemt pakalpojumus tuvu dzīvesvietai (B.Vahtere).

Veicot pārrobežu sadarbības jēdziena operacionalizāciju vienā no iepriekšējām nodaļām, autore skaidroja, ka individuālie sociālie kontakti un sadarbība var tikt definēta atkarībā no tās ciešuma: virspusēji kontakti bez personiskas, ciešas komunikācijas (piemēram, nejauši satikti indivīdi publiskās vietās, apmeklējot kaimiņvalsti u.tml.) un apzināti kontakti ar mērķtiecīgu sadarbību un sociālo saikņu uzturēšanu (piemēram, iesaiste sadarbības un sadraudzības projektos, draudzība, radniecība u.tml.). Indivīda līmenī sadarbība ir vairāk izplūdis jēdziens – tas skatāms kopā ar iedzīvotāju pārrobežu mobilitātes jēdzienu un cieši saistīts ar komunikāciju, kontaktu uzturēšanu, kas var nebūt apzināta un mērķtiecīga sadarbība, kā tas ir identificējams institucionālā līmenī. Indivīda līmenī robežu starp kontaktu uzturēšanu ar kaimiņvalsti un sadarbību novilkt grūti, tāpēc autore pieņem, ka arī kaimiņvalsts apmeklēšana, kultūras un izklaides iespēju izmantošana un citas indivīda darbības var tikt uzskatītas par daļu no pārrobežu sadarbības. Jēdziena teorētiskas analīzes rezultātā autore

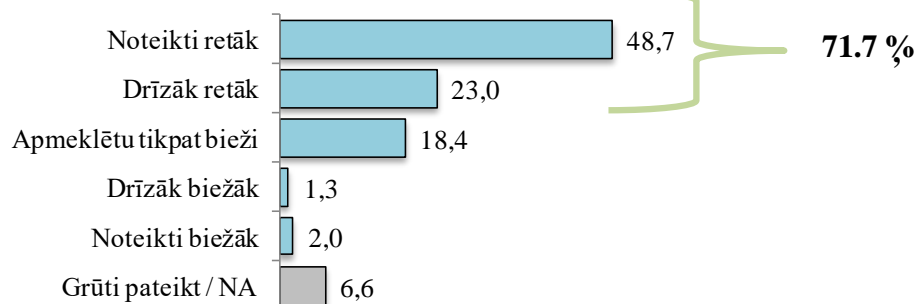
secināja, ka dažādu kultūru līdzaspastāvēšana un iepazīšana ietekmē indivīda pasaules redzējumu, līdz ar to arī virspusēji kontakti bez ciešas un mērķtiecīgas komunikācijas ar kaimiņvalsts iedzīvotājiem jāņem vērā, izdarot secinājumus par pārrobežu sadarbības ietekmi pierobežas teritorijā.

Analizējot pārrobežu sadarbību ar Igauniju indivīda līmenī, divi galvenie iedzīvotāju mērķi var tikt izdalīti – pirmkārt, kultūras un atpūtas iespējas un, otrkārt, individuāli ekonomiska rakstura mērķi, kas mudina uzturēt saikni ar Igauniju un tās iedzīvotājiem.

Kā intervētie eksperti, tā iedzīvotāji apstiprina, ka uz Igauniju iedzīvotāji brauc bieži. Tāpat informanti pamanījuši, ka Igaunijas iedzīvotāji bieži sastopami Alūksnē. 2016.gada decembrī veiktās Alūksnes novada iedzīvotāju aptaujas dati atklāj, ka trīs ceturtdaļas (76,0 %) respondentu pēdējo trīs gadu laikā Igauniju apmeklējuši vismaz reizi gadā, savukārt 10,5 % to apmeklējuši vidēji reizi mēnesī vai biežāk. Tikai 9,0 % respondentu norādīja, ka pēdējo trīs gadu laikā ne reizi nav apmeklējuši Igauniju (sk. 7.1.attēlu). Turklāt vairāk nekā divas trešdaļas (71,7 %) respondentu, kuri apmeklējuši Igauniju vismaz reizi gadā, norādīja, ka visdrīzāk viņi Igauniju apmeklētu retāk, ja viņu dzīvesvieta neatrastos pierobežas novadā (48,7 % - noteikti retāk un 23,0 % - drīzāk retāk) (sk.7.2.attēlu). Kā galvenos iemeslus retākai apmeklēšanai respondenti nosauc lielo attālumu (41,4 %), kā arī to, ka tad būtu nepieciešams patērēt vairāk līdzekļus (17,8 %). Savukārt galvenais iemesls apmeklēt Igauniju tikpat bieži ir tas, ka tur dzīvo radnieki (2,6 %).

7.1.att. Igaunijas Republikas apmeklēšanas biežums pēdējo trīs gadu laikā (%) (Alūksnes novada iedzīvotāju aptauja (n=200), 2017)

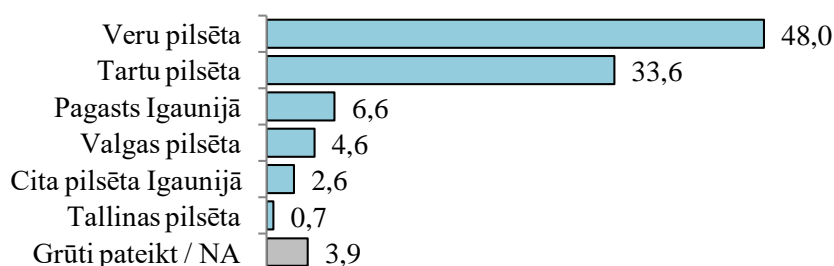

7.2.att. Izmaiņas Igaunijas Republikas apmeklēšanas biežumā, ja respondentu dzīvesvieta nebūtu pierobežā

(Alūksnes novada iedzīvotāju aptauja (respondenti, kuri apmeklējuši Igauniju vismaz reizi gadā pēdējo trīs gadu laikā, n=152), 2017)

Visbiežāk respondenti apmeklē tieši robežai tuvāko Igaunijas pilsētu – Veru. No respondentiem, kuri pēdējo trīs gadu laikā Igauniju apmeklējuši vismaz reizi gadā, Veru pilsētu kā biežāk apmeklēto vietu norādījusi gandrīz puse (48,0 %) respondentu (sk. 7.3.attēlu). Veru pilsēta atrodas 66 km attālumā no Alūksnes novada centra – Alūksnes pilsētas un 34 km attālumā no Latvijas-Igaunijas robežpārejas punkta Veclaicenes pagastā. Otra biežāk apmeklētā pilsēta ir Igaunijas otrā lielākā pilsēta Tartu (33,6 %), kas atrodas 140 km attālumā no Alūksnes pilsētas un 103 km attālumā no Latvijas-Igaunijas robežpārejas punkta. Protams, viens no veicinošiem apstākļiem ir ērtā robežas šķērsošana pēc Latvijas un Igaunijas pievienošanās Šengenas zonai 2007.gadā. Var secināt, ka ES iekšējo robežu šķērsošanas politika veicina pārrobežu mobilitāti starp abām valstīm.

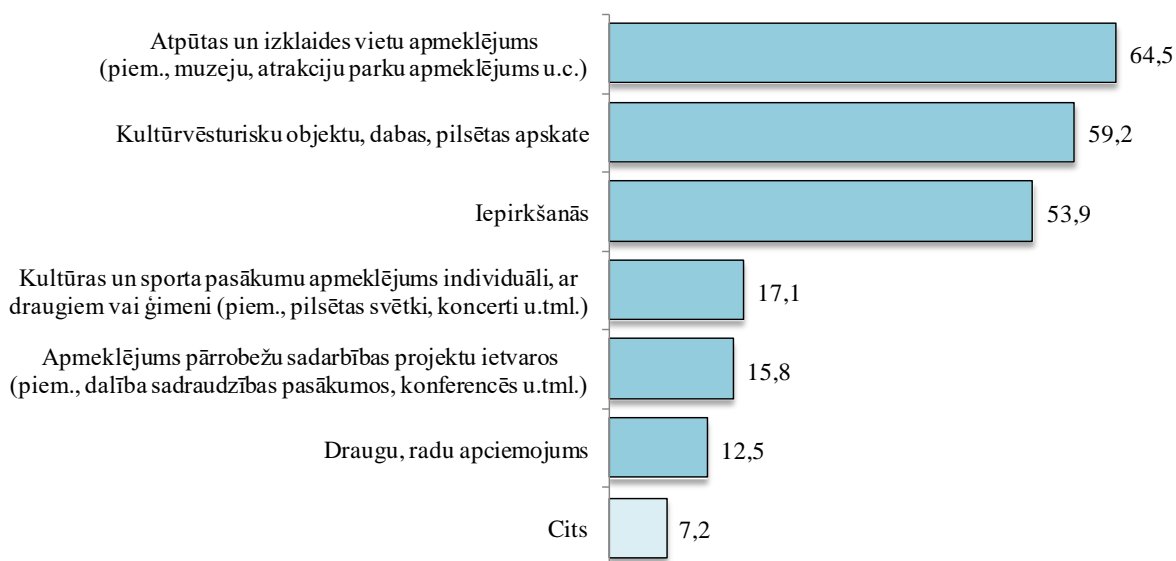

7.3.att. Biežākās Igaunijas Republikā apmeklētās pilsētas (%)

(Alūksnes novada iedzīvotāju aptauja (respondenti, kuri apmeklējuši Igauniju vismaz reizi gadā pēdējo trīs gadu laikā, n=152), 2017)

Alūksnes novada iedzīvotāju aptaujas dati parāda, ka galvenie iemesli, kāpēc iedzīvotāji apmeklē Igauniju, ir atpūtas un izklaides vietu apmeklēšana (64,5 %), kultūrvēsturisku objektu, dabas un pilsētu apskate (59,2 %), kā arī iepirkšanās (53,9 %) (sk. 7.4.attēlu). Salīdzinājumam, Ungārijas-Rumānijas-Ukrainas pierobežā veiktajā pētījumā laikā, kad tikai Ungārija bija ES dalībvalsts (2005.gadā), pētījuma autori, veicot pierobežas iedzīvotāju aptauju, noskaidroja, ka galvenie iemesli, kāpēc Ungārijas-Rumānijas un Ungārijas-Ukrainas pierobežas iedzīvotāji šķērso gan Rumānijas, gan Ukrainas robežu, ir radu apciemojums, kā arī draugu un paziņu apciemojums. Rumānijas robežas šķērsošanas gadījumā trešais biežākais iemesls ir atpūta un brīvā laika pavadīšana, savukārt Ukrainas robežas šķērsošanas gadījumā – iepirkšanās (Baranyi et al., 2005). Salīdzinot ar Latvijas-Igaunijas robežas šķērsošanas galvenajiem iemesliem, autore secina, ka iedzīvotāju etniskajam sastāvam, kā arī robežas šķērsošanas nosacījumiem ir būtiska nozīme iedzīvotāju pārrobežu kustības radīšanā – lielākā daļa (83,4 %) Alūksnes novada pastāvīgo iedzīvotāju ir latvieši, 12,7 % krievu un mazāk par 1,0 % igauņu tautības iedzīvotāju (LR Centrālā statistikas pārvalde, 2018f), līdz ar to radniecīgas vai draudzības saiknes ir maz. Savukārt

brīvi robežas šķērsošanas nosacījumi rada iedzīvotājiem ērtu kaimiņvalsts apmeklēšanu ar mērķi atpūsties, kā arī apskatīt kultūrvēstures objektus un iepazīt citu vidi tuvu dzīvesvietai.

7.4.att. Igaunijas apmeklēšanas iemesli (%)

(Alūksnes novada iedzīvotāju aptauja (respondenti, kuri apmeklējuši Igauniju vismaz reizi gadā pēdējo trīs gadu laikā, n=152, vairākatbilžu jautājums), 2017)

Iepirkšanās nolūkā iedzīvotāju plūsma notiek abos virzienos – latvieši brauc uz Igaunijas tuvējām pilsētām Veru un Tartu, savukārt igauņi – uz Latviju – uz Alūksni, Valmieru un citām tuvākajām pilsētām. Ja pāri robežai esošā pilsēta atrodas tuvāk, nekā savā valstī esošā tuvākā pilsēta, tad lauku pagastu iedzīvotāji regulāri apmeklē tuvāko pilsētu neatkarīgi no valsts. Misso pagasta Igaunijā iedzīvotāja Ede stāsta:

Daudz cilvēku brauc uz Alūksni, tuvāk nekā Veru. Tur ir tādas lietas, ļoti skaistas puķes, siers, maize, kleitas.

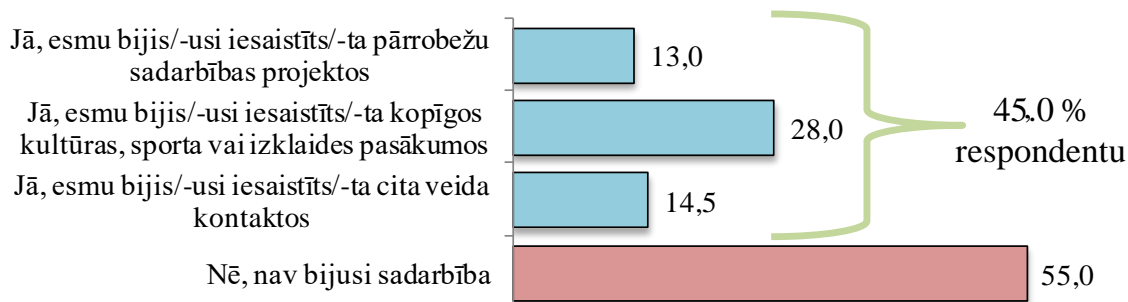
Abu valstu iedzīvotāji norāda, ka preces pāri robežai ir citādas, tāpēc ir lielāka interese braukt un iepirkties pāri robežai.

Pie mums brauc igauņi, jo prece veikalos mazliet lētāka, bet ja mēs gribam citādāku preci, braucam uz Igauniju – uz Veriem, Tartu (I.Vārtukapteine).

Zinu, ka no Alūksnes brauc uz šejieni, jo saka, ka te ir cita prece – elektronika, apģērbi, it sevišķi, ja igauņu vietējo firmu ražojumi. Igaunijā vairāk nāk no Zviedrijas, Somijas prece (Sarmīte).

Analizējot pārrobežu sadarbību, 28,0 % aptaujāto iedzīvotāju bijuši iesaistīti kopīgos kultūras, sporta un izklaides pasākumos ar Igaunijas iedzīvotājiem pēdējo trīs gadu laikā (sk. 7.5.attēlu). Savukārt mazliet vairāk par desmito daļu aptaujāto jeb 13,0 % paši bijuši iesaistīti pārrobežu sadarbības projektos. Vēl 14,5 % aptaujāto norādīja, ka pēdējo trīs gadu laikā bijuši iesaistīti cita veida kontaktos ar Igaunijas iedzīvotājiem, kā biežāko iemeslu minot radniecības

saites vai radu un draugu apmeklēšanu. Tomēr kopumā vairāk nekā puse (55,0 %) respondentu pēdējo trīs gadu laikā nav bijuši iesaistīti pārrobežu sadarbības aktivitātēs vai uzturējuši cita veida kontaktus ar Igaunijas iedzīvotājiem.

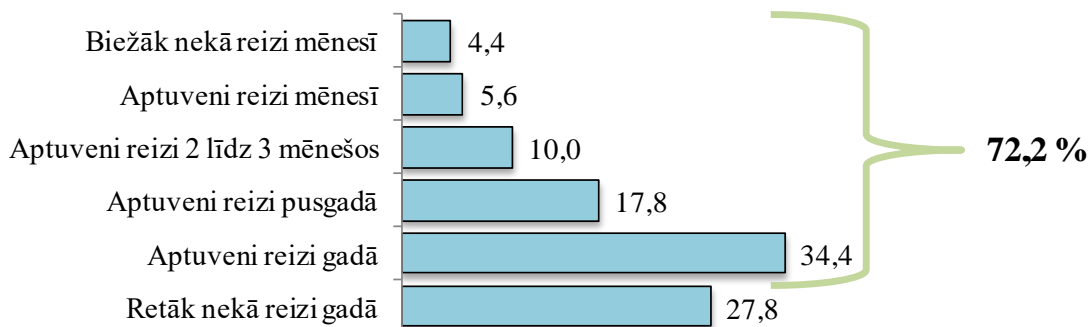
7.5.att. Respondentu kontakti un sadarbība ar Igaunijas iedzīvotājiem pēdējo trīs gadu laikā (%)

(Alūksnes novada iedzīvotāju aptauja (n=200, vairākatbilžu jautājums), 2017)

Pavisam neliela daļa aptaujāto pie kontaktu ar Igaunijas iedzīvotājiem iemesla norādīja darbavietu Igaunijā – intervētie eksperti uzskata, ka šī sadarbības forma varētu turpināt attīstīties nākotnē, ja par to tiks kopīgi domāts – tādējādi arī tiktu veicināta vietējo iedzīvotāju piesaiste, ja viņi varētu atrast darbu tuvāk mājām, nepārceļoties dzīvot uz valsts centrālo daļu.

Varētu būt sadarbība darba tirgus jomā – jo ir daudz būvstrādnieku, kas jau tagad te strādā no Latvijas, ir, kas ir ieprecējušies no Latvijas šeit. Viņi var strādāt tūrisma jomā, jo runā latviski. Ir darbinieki, kas katru dienu brauc no Latvijas šeit, uzņēmums nodrošina autobusu. Teritorijas ir tik tuvu, kāpēc gan nemainīt to sistēmu, ka var sadarboties, lai nodrošinātu darbaspēku. [...] Bet domāju, ka tas būtu efektīvi – nezaudētu cilvēkus uz citu valsti vai galvaspilsētu, bet varētu strādāt, piemēram, 40 km attālumā un dzīvot tepat (B.Vahtere).

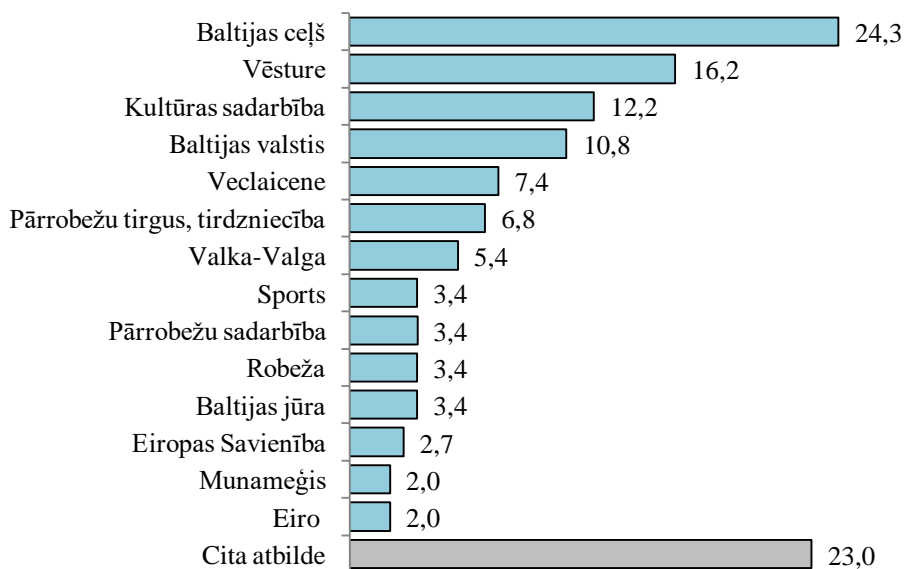
Vairāk nekā divas trešdaļas (72,2 %) no tiem 45,0 % respondentu, kuri pēdējo trīs gadu laikā bijuši iesaistīti kopīgos pasākumos vai sadarbības projektos vai uzturējuši cita veida kontaktus ar Igaunijas iedzīvotājiem, to darījuši ar regularitāti ne retāku kā reizi gadā, savukārt 10,0 % ar regularitāti – aptuveni reizi mēnesī vai biežāk (sk. 7.6.attēlu).

7.6.att. Respondentu sadarbības ar Igaunijas iedzīvotājiem biežums (%)

(Alūksnes novada iedzīvotāju aptauja (respondenti, kuri pēdējo trīs gadu laikā sadarbojušies vai bijuši iesaistīti cita veida kontaktos ar Igaunijas iedzīvotājiem, n=90), 2017)

Gandrīz trīs ceturtdaļas (74,0 %) aptaujāto Alūksnes novada iedzīvotāju neatkarīgi no Igaunijas apmeklēšanas biežuma vai kontaktu ciešuma uzskata, ka pastāv kāda lieta, vieta, notikums vai simbols, kas vieno abu valstu iedzīvotājus. Visbiežāk minētās vienojošās lietas ir – Baltijas ceļš (24,3 %), vēsture (16,2 %) un kultūras sadarbība (12,2 %) (sk. 7.7.attēlu).

7.7.att. **Latvijas un Igaunijas iedzīvotājus vienojošs elements (%)**
(Alūksnes novada iedzīvotāju aptauja (respondenti, kuri norādīja, ka pastāv Latvijas un Igaunijas iedzīvotājus vienojošs elements, n=148, atvērtais jautājums), 2017)

7.2. Pārrobežu sadarbība un kontakti ES ārējās robežas ietvaros

Šajā apakšnodaļā autore analizē Alūksnes novada un Veru apriņķa pārrobežu sadarbību ar kaimiņvalsti Krieviju un ar tās tuvējo teritoriju – Pleskavas apgabalu, kuram ir tieša robeža gan ar Alūksnes novadu, gan ar Veru apriņķi.

Pārrobežu sadarbību ar Krieviju apgrūtina galvenokārt ES ārējās robežas radītie ierobežojumi tās šķērsošanai un vīzu nepieciešamība. Arī līdz šim veiktie pētījumi gan šajās teritorijās Latvijas-Igaunijas-Krievijas pierobežā, gan citos ES ārējās pierobežas gadījumos apstiprina, ka šie ir galvenie pārrobežu sadarbību ierobežojoši iemesli kā institucionālā, tā indivīda līmenī (Lulle, 2005; Assmuth, 2006; Bański & Janicki, 2011). Atšķirībā no Latvijas-Igaunijas gadījuma, sadarbību zināmā mērā apgrūtina arī kultūras atšķirības. Līdz ar to pārrobežu sadarbība kā institucionālā, tā indivīda līmenī ir retāka un tās mērķi mēdz būt atšķirīgi.

Empīriskās izpētes gaitā autore identificēja pārrobežu sadarbību kultūras jomā, piemēram, atjaunojot kultūrvēsturisko mantojumu vai orķestriem viesojoties pāri robežai vienam pie otra; izglītības jomā – līdzīgi kā ar Igauniju, skolēniem dodoties pieredzes apmaiņas braucienos; vides labiekārtošanas un apsaimniekošanas jomā, atjaunojot un uzturot

ainavas un parkus; tirdzniecības jomā, vietējiem uzņēmējiem realizējot savu produkciju gadatirgos pāri robežai.

Vietējo pašvaldību līmenī sadarbība notiek, taču kā Alūksnes novada, tā Veru apriņķa izpētes gadījumā var secināt, ka sadarbība ir retāka un apgrūtinātāka, kā arī to, ka agrāk – pirms vīzu režīma ieviešanas – sadarbība bija regulārāka, piemēram, tūrisma jomā. Runājot par sadarbību tūrisma jomā, A.Dukulis norāda:

Notiek sadarbība mārketinga jautājumos, bet Alūksne – Pečori – to nevaram piedāvāt. To var tikai lielās kompānijas, kas nodarbojas ar vīzu jautājumiem un tā. Tā jau uz Izborsku pusstundā var aizbraukt, bet atkarīgs, cik ilgi uz robežas jāgaida. Ja mainīsies politiskā situācija, tad jau varēsīm kopīgi startēt projektos un vis.

B.Vahtere, salīdzinot sadarbību starp Igauniju, Krieviju un Latviju, norāda uz robežas šķērsošanas radītiem apstākļiem, kas apgrūtina sadarbību ar Krieviju, kā arī uz mūsdienās pastāvošo valodas barjeru. Valodas barjeru apliecina arī INTERREG Igaunijas-Latvijas pārrobežu programmas konsultante Inese Nikopensius, kas daudzus gadus bijusi iesaistīta sadarbības projektos kā ar Krievijas, tā ar Igaunijas partneriem, kā arī bijušais Pleskavas apgabala priekšnieka vietnieks Svjatoslavs Koļinko.

Ja pašvaldība grib kaut ko darīt un ir pieejams projekta finansējums, tad mēs to darīsim. Bet, protams, ir vieglāk ar Latviju – ja kāds saka, ka darām, uzreiz var satikties, atbraukt. Ar Krieviju sarežģītāk un aizņem ilgāku laiku – vīza, gaidīšana uz robežas. Protams, ir sarežģītāk. Ir fiziski apstākļi, bet tas nenozīmē, ka sadarbība ir slikta. Izmantotam Skype (B.Vahtere).

Arī pārrobežu sadarbības mērķi ar Krieviju tiek raksturoti kā atšķirīgi no sadarbības ar Igauniju – Krievijas gadījumā pārrobežu sadarbība biežāk ir formāla un balstīta uz konkrētā projekta mērķu izpildi, bet tā retāk attīstās plašāk arī pēc sadarbības projekta beigām un ārpus tā robežām. A.Prižavoite, salīdzinot pārrobežu sadarbību ar Igauniju un Krieviju raksturo tās atšķirības:

Savādāk. Ja man prasītu šobrīd, tad viena lieta ir tas, ka Krievija ir mūsu kaimiņš un partnerība vairāk balstīta uz to, lai ar kaimiņiem vairāk uzturētu kontaktu un sadarbību, lai labāk saprastos ar kaimiņu [..]Ir tā, ka ir kaut kādas tradīcijas, ko cenšamies uzturēt. Līdz ar politiskās vadības maiņu kaut kas mainās, bet mēs tādu kā kontaktu un sadarbību, kas vairāk īstenojas projektos, drusku uzņēmējdarbībā, cenšamies uzturēt. Bet viņas tā ļoti intensīvi nestrādā. Ja ir projekts, tad strādā labi, jo visi vajag uzbūvēt, sakārtot papīrus, pieredzē apmainīties, bet līdz ko projekts beidzas...

Līdzīgi kā sadarbības ar Igauniju gadījumā, arī Krievijas vietējie uzņēmēji apmeklē Alūksnē notiekošos tirdziņus un realizē savu produkciju – pārsvarā suvenīrus, tos, ko ir atļauts vest pāri robežai. Vietējo gadatirgu rīkošanai un citu kopīgu aktivitāšu organizēšanai identificējams papildu ieguvums – teritorijas un notiekošo aktivitāšu reklamēšana pāri

robežai, kas kopumā veicina tūrismu – pārrobežas iedzīvotājiem tiek sniegta informācija par kaimiņvalsts pierobežas aktivitātēm, tādējādi radot zināšanas un interesi apmeklēt kaimiņvalsti.

Publicitāte. Mūsu Tūrisma informācijas centrs tūrisma gadatirgos gan Krievijā, gan Igaunijā piedalās. Īpaši arī šeit pierobežā Pečoros, Pleskavā, gan arī Sanktpēterburgā mākam reklamēties, un rezultāti ir. Ceram uz vēl lielāku apriti, tas būs, tiks sasniegts (A.Prižavoite).

Neskatoties uz visu trīs valstu interesi, noslēgtiem partnerattiecību līgumiem par kopīgu uzņēmējdarbības veicināšanu, sadarbība uzņēmējdarbības jomā nav plaši attīstīta un nākotnes plāni – neskaidri. Viens no iemesliem – jau minētie robežas šķērsošanas ierobežojumi, otrs – neuzticība Krievijas uzņēmējdarbības videi un kultūras atšķirības kopumā.

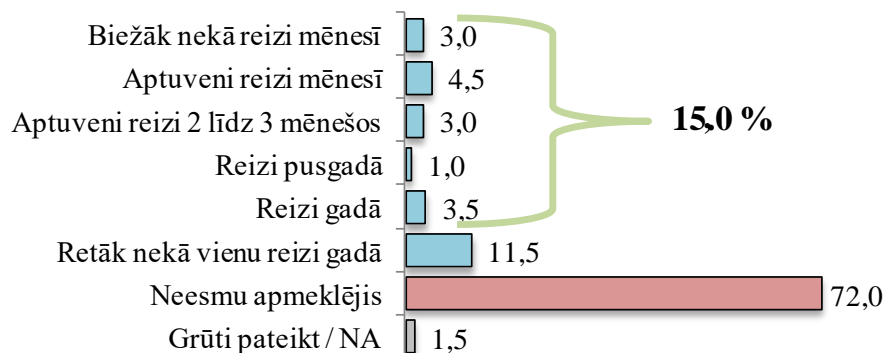
Tikai par Krieviju domājot, tā sadarbība neaiziet tālāk par projektiem, viņa nekļūst ekonomiski spēcīga, jo tur ir neprognozējama uzņēmējdarbība un neprognozējams partneris. Es saku, ja tā būtu Vācija vai kāds cits, tas būtu pilnīgi savādāk (A.Prižavoite).

Arī kopumā, vērtējot tautu kultūras atšķirības, autore secina, ka igauņu un latviešu kultūra ir līdzīga, bet krievu – atšķirīga. Tas var ietekmēt komunikāciju, partneru uztveri un izpratni par sadarbību un kopīgu mērķu sasniegšanu, kas netiešā veidā var ietekmēt tālākas sadarbības attīstību.

Domāšana Krievijā savādāka, piemēram, jāorganizē seminārs pa to naudu, bet viņi nopērk datoru. Kādreiz tā bija baltiem diegiem tīts. Ja dokumenti kārtībā, tad viss kārtībā. Bet to mainīja. Kā cilvēki krievi ir atvērtāki (I.Nikopensius).

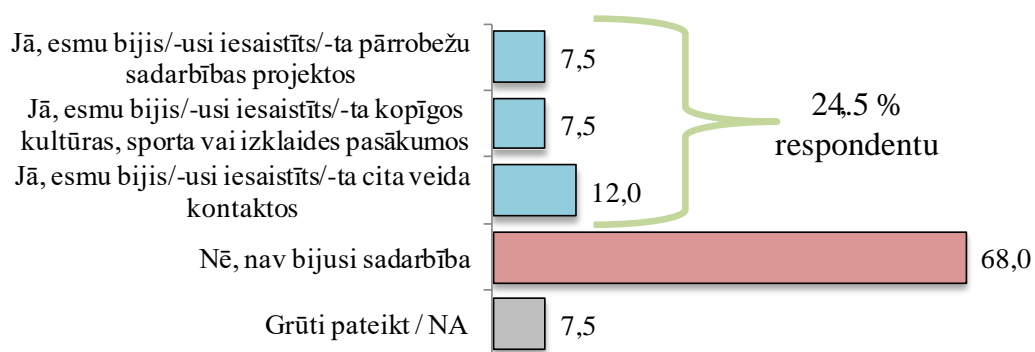
Savukārt robežas Krievijas pusē Pleskavas apgabalā intervētie eksperti pārrobežu sadarbību ar Latviju un ar Igauniju kopumā raksturo kā līdzīgu un notiekošu kā ar Latvijas, tā ar Igaunijas pierobežas pašvaldības pārvaldi, organizācijām un citiem partneriem, gan ar iedzīvotājiem. Papildus, Pleskavas apgabala priekšnieka vietnieks S.Koļinko norāda, ka katrai tautai ir savas atšķirīgas tradīcijas, kas atšķir. Pleskavas uzņēmējdarbības atbalsta centra direktore un biznesa konsultante, kura daudzus gadus realizējusi pārrobežu projektus, Svetlana Žuraļova latviešu raksturo kā atvērtākus uz komunikāciju un ātrākus lēmumu pieņēmējus, salīdzinot ar igauņiem.

Alūksnes novada iedzīvotāju aptaujas dati atklāj, ka 72,0 % respondentu nav apmeklējuši Krievijas Federāciju pēdējo trīs gadu laikā. 15,0 % respondentu to apmeklējuši vismaz reizi gadā (sk.7.8.attēlu).

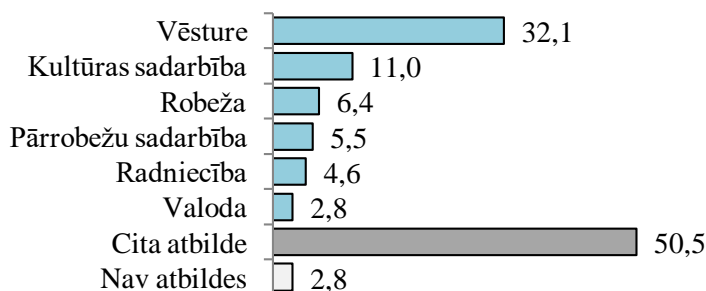
7.8.att. Krievijas Federācijas apmeklēšanas biežums pēdējo trīs gadu laikā (%)
(Alūksnes novada iedzīvotāju aptauja (n=200), 2017)

No turpmākiem jautājumiem par Krievijas apmeklēšanas iemesliem tika izslēgti respondenti, kuri to apmeklējuši retāk nekā reizi gadā pēdējo trīs gadu laikā, līdz ar to izlases kopa (33 respondenti) ir pārāk maza, lai izdarītu pamatotus kvantitatīvus secinājumus par Krievijas apmeklēšanas iemesliem un apmeklētākajām vietām. Taču secinājumus var izdarīt par kontaktu uzturēšanu un sadarbību ar Krievijas iedzīvotājiem – 68,0 % no visiem respondentiem pēdējo trīs gadu laikā nav bijuši iesaistīti pārrobežu sadarbības projektos vai aktivitātēs vai arī jebkāda cita veida kontaktos ar Krievijas iedzīvotājiem (sk.7.9.attēlu). Savukārt 12,0 % ir bijuši iesaistīti kontaktos, kas nav saistīti ar pārrobežu sadarbību vai kultūras, sporta un izklaides pasākumiem – šajā gadījumā galvenais kontaktu uzturēšanas iemesls ir radniecība vai draudzība. Ja pierobežas iedzīvotājs dodas uz Krieviju apciemot radniekus vai viņu kapavietas, tad kā Latvijas, tā Igaunijas gadījumā vīzas saņemšanas kārtībā ir atvieglota. Viens no skaidrojumiem var tikt meklēts sīkākā Alūksnes novada dalījumā pa pagastiem – lielākā daļa respondentu, kuri apmeklē Krieviju, lai apciemotu radniekus vai draugus, dzīvo Pededzes pagastā, kam ir tieša robeža ar Krieviju un kurā 76,0 % iedzīvotāju ir krievu tautības (Alūksnes novads, b.g.). Tieši Pededzes pagasta iedzīvotājiem ir visbiežākās sociālās saites ar Krievijas iedzīvotājiem, runājot gan par pārrobežu sadarbības projektu un kopīgu pasākumu, gan arī par iedzīvotāju individuālo kontaktu biežumu (Daume, 2014). Arī Pleskavas apgabala Lauru pagasta kultūras nama direktore Larisa Vladimirovna Konstantinova norāda, ka gan kultūras jomas, sadarbība, gan iedzīvotāju individuālie kontakti visvairāk tiek uzturēti Lauru un Pededzes pagasta starpā – iedzīvotājiem izveidojusies ilggadēja draudzība un pazīšanās, kas ikdienā palīdz informācijas apmaiņā un arī organizējot institucionāla līmeņa sadarbību – kultūras pasākumus ar kaimiņvalsts amatierkolektīvu dalību. L.Konstantinova norāda, ka sadarbība kultūras jomā ar Pededzes pagastu notiek biežāk, nekā ar Igaunijas pierobežas teritoriju, un regulāri, aptuveni 3-4 reizes gadā. Viens no galvenajiem iemesliem ir tas, ka Pededzes pagasta teritorija atrodas tuvāk Lauru pagastam, nekā citi pierobežas pagasti Latvijas vai Igaunijas robežas pusē.

7.9.att. Respondentu kontakti un sadarbība ar Krievijas iedzīvotājiem pēdējo trīs gadu laikā (%) (Alūksnes novada iedzīvotāju aptauja (n=200), 2017)

Vairāk nekā puse (54,5 %) respondentu uzskata, ka ir kāda lieta, vieta, notikums vai simbols, kas vieno Latvijas un Krievijas iedzīvotājus – visbiežāk respondenti nosauc kopīgu vēsturi (32,1 %), kas raksturota kā negatīvā kontekstā, piemēram, norādot uz Otro pasaules karu, tā neitrālā kontekstā, piemēram, norādot, ka Latvija kādreiz bija daļa no PSRS un ka latviešiem un krieviem bija kopīga valsts. Kā otro biežāko vienojošo elementu respondenti nosauc sadarbību kultūras jomā (11,0 %) – galvenokārt pasākumus, kur piedalās abu valstu iedzīvotāji un pārrobežu sadarbības projektus kultūras jomā (sk.7.10.attēlu).

7.10.att. Latvijas un Krievijas iedzīvotājus vienojošs elements (%) (respondenti, kuri norādīja, ka pastāv Latvijas un Krievijas iedzīvotājus vienojošs elements, N=109, atvērtais jautājums), 2017)

7.3. ES finansējuma nozīme

Apakšnodaļā autore analizē ES finansējuma nozīmi pārrobežu sadarbības veidošanā un ilgtermiņa uzturēšanā, kā arī pierobežas teritoriju attīstības veicināšanā.

Neo-endogēnās attīstības jēdziena ieviesējs K.Rejs norāda, ka neo-endogēnās attīstības modeļa ietvaros teritoriālā sadarbība stiprina saiknes starp teritoriālām institūcijām un ka šis modelis pieļauj arī Eiropas līmeņa dimensijas klātbūtni teritorijas attīstībā (Ray, 2001; Ray, 2003). Abi šie apgalvojumi labi skaidro pārrobežu sadarbības procesu, un ES finansējums pierobežas perifēro teritoriju pārrobežu sadarbības veicināšanai var tikt uzskatīts par piemēru Eiropas līmeņa ārēju resursu piesaistei lauku teritorijām. Tieši ES finansējums kā ārējs resurss

un vietējo aģentu kapacitāte un aktivitāte kā iekšējs resurss kopā ar pārrobežu sadarbības partneriem rada un ietekmē pārrobežu sadarbības raksturu un pierobežas teritoriju attīstību.

Izvēlētajā izpētes gadījumā ES kohēzijas politika un viens no tās galvenajiem mērķiem – Eiropas teritoriālā sadarbība – var tikt uzskatīts par vienu no visbūtiskākajiem priekšnosacījumiem pārrobežu sadarbības veidošanai kā ES robežās, tā ārpus tām. Lai gan pārrobežu sadarbības programmās kā partneri var piedalīties gan pašvaldības, gan NVO un citas organizācijas, gan arī uzņēmumi, tomēr autores izvēlētajā pierobežas izpētes gadījumā, visaktīvākie iesaistītie partneri bijušas tieši pašvaldības, īstenojot gan divpusēju, gan trīspusēju sadarbību Latvijas-Igaunijas-Krievijas pierobežā. I.Nikopensius skaidro, ka iepriekšējā 2007. – 2013.gada Igaunijas-Latvijas-Krievijas pārrobežu sadarbības programmas periodā uzņēmēji, kā arī NVO ne ļoti aktīvi iesaistījās sadarbības projektos kā partneri, jo bija jāiziet noteikta procedūra, kas iekļauj gan finanšu kontroli un auditu, gan patērē laiku projekta pieteikuma sagatavošanai bez pārliecības par projekta apstiprināšanu. Pašreizējā pārrobežu sadarbības programma ilgst līdz 2020.gadam, līdz ar to vēl pāragri spriest par tās rezultātiem.

ES finansējums veicina gan pārrobežu sadarbību, gan arī iedzīvotāju iespējas un rada kopumā pievilcīgāku vietējo dzīvesvidi. Iepriekšējā pārrobežu sadarbības programmas periodā (2007-2013) atbalstāmo projektu loks bija plašs, bez īpašiem ierobežojumiem tam, kurā nozarē projekts tiks realizēts, savukārt pašreizējās programmās noteiktas nozaru prioritātes. 2014.-2020.gada periodā atsevišķi izdalīta Igaunijas-Latvijas un Latvijas-Krievijas pārrobežu sadarbības programma sakarā ar atšķirīgiem mērķiem un savstarpēji risināmām problēmām. Tomēr misija abām ir līdzīga – veicināt abu valstu attīstību, izmantojot pārrobežu sadarbības sniegtās iespējas (INTERREG Estonia-Latvia, n.d.; Latvia-Russia Cross-border Cooperation Programme, n.d.). Igaunijas-Latvijas pārrobežu sadarbības programmas prioritātes:

1. aktīva un piesaistoša uzņēmējdarbības vide;
2. tīra un kvalitatīva dzīvesvide;
3. ostu tīkla attīstīšana;
4. integrēts darba tirgus (INTERREG Estonia-Latvia, n.d.).

Latvijas-Krievijas pārrobežu sadarbības programmas prioritātes:

1. uzņēmējdarbība un mazo un vidējo uzņēmumu attīstība;
2. vides aizsardzība un klimata pārmaiņas;
3. robežas pārvaldība un drošība, mobilitāte un migrācija (Latvia-Russia Cross-border Cooperation Programme, n.d.).

Finansējuma iegūšanai kā viens no kritērijiem tiek vērtēts tieši pārrobežu sadarbības ciešums un ilgtermiņa mijiedarbība, tādējādi tiešā veidā saistot finansējuma saņemšanu ar pārrobežu

sadarbības ietekmi pierobežas teritorijās. I.Nikopensius skaidro, ka šajā programmas periodā aktuāls ir tūrisms un ar to saistītu projektu iesniegšana, tomēr ne visi projekti atbilst programmas misijai un mērķiem:

Šajā periodā ir populārs tūrisms. Katrai pašvaldībai ir savas vajadzības, tad vienkārši domā, kur piemeklēt naudiņu – varbūt Igaunijā kādam kaut ko līdzīgu vajag. Bet, piemēram, tie būvju projekti neveicina to mijiedarbību ilgtermiņā – viens vai divi pasākumi būs, tas arī viss.

Kā Alūksnes, tā Veru izpētes gadījumā intervētie eksperti atzīst, ka lielā mērā attīstība teritorijās notiek tieši pateicoties ES finansiālam atbalstam pārrobežu sadarbības programmu ietvaros – gan publisko un pašvaldībai piederošo ēku renovācija, gan jaunu objektu būvniecība, gan tehnikas, transportlīdzekļu un citu teritorijas uzturēšanai nepieciešamu tehnoloģiju iegāde, gan tūrisma objektu attīstīšana, gan arī kultūras un sporta aktivitāšu dažādošana.

Pārrobežu sadarbības programmu ieguvumi izpaužas ne tikai kā konkrēta projekta mērķa sasniegšana, objekta renovēšana vai uzbūvēšana un tamlīdzīgi, bet tie arī iesaista plašāku vietējās kopienas daļu savās aktivitātēs, tādējādi ļaujot gūt ekonomisku labumu. Tāpat tie rada interesantāku dzīvesvidi vietējiem iedzīvotājiem, organizējot pasākumus, seminārus un citādi nodrošinot vietējiem iedzīvotājiem brīvā laika lietderīgu pavadīšanu.

I.Vārtukapteine stāsta:

Mēģinām arī mazos uzņēmējus, mājražotājus iesaistīt. Attīstām tūrisma, mājražotāji sāk savus pakalpojumus, preces piedāvāt, jūtas te vajadzīgi. Kokgriezumus, izšuvumus, sierus, tējas, pirts, masāžas pakalpojumus – iesaistām viņus, piedāvājam projektos.

A.Dukulis ir pārliecināts, ka tieši Igaunijas-Latvijas pārrobežu sadarbības programma ir tā, kas var palīdzēt izlīdzināt nevienlīdzīgu attīstību starp centru, galvaspilsētu un pierobežu abās valstīs.

Tomēr arī ES pārrobežu sadarbības finansējumam mūsdienās vērojami iespējami trūkumi. I.Nikopensius iepriekšējā un šī perioda programmu mērķus un rezultātus vērtē atšķirīgi:

Fokuss varbūt ir vienkāršāk, bet tā kā vietējiem cilvēkiem jābūt labumam, tad varbūt labāk bija iepriekš – cilvēkiem ko vajadzēja, to varēja. Tagad nav kultūras, sporta projekti, nav kas veicina tautu draudzību. Ministriju līmenī droši vien globālāki jautājumi svarīgāki, bet no vietējā cilvēka skatījuma droši vien labāk bija iepriekš.

Citu trūkumu saskata M.Raidma, kurš norāda, ka līdz ar citu Eiropas valstu attīstību un prioritāšu maiņu, arī atbalstāmie pārrobežu projekti mainās par labu attīstītākajām valstīm. Liela daļa projekti ir bijuši saistīti ar renovāciju, ar būvniecību vai ar infrastruktūras

uzlabošanu, kas vēl aizvien ir nepieciešams. Taču mūsdienās, līdz ar ES finansējuma iespēju un prioritāšu izmaiņām, finansējums var tikt vairāk saņemts sociāla rakstura projektiem (piemēram, zināšanu un pieredzes apmaiņai, sociālai mācīšanās u.tml.) – šis arī viens no galvenajiem iemesliem, kāpēc pārrobežu sadarbība vietējo pašvaldību līmenī pēdējos gados ir samazinājusies.

Protams, var vēl sadarboties, bet jāskatās, cik naudas, kādas iespējas, kur var uzrakstīt projektu. Ir tādi „maigie” projekti, semināri, tāpēc ka Vecā Eiropa ir jau uzbūvējusi, attīstījusi savus objektus pagastos, viņi grib seminārus, mācīties. Bet jaunā Eiropa grib investēt, būvēt, rekonstruēt (M.Raidma).

Skatoties teritoriju attīstību kopumā, jāpiemin arī cits ES finansējuma avots – LEADER programma, kas vērsta tieši uz lauku teritoriju attīstību. Šajā promocijas darbā autori vairāk interesē robežas un teritorijas atrašanās pierobežā radīti apstākļi, tāpēc LEADER vai citu finansējumu avoti detalizēti analizēti netiks. Tomēr kā Alūksnes, tā Veru gadījumos, kas abi ir lauku teritorijas, LEADER programmai arī ir vērā ņemama ietekme uz teritorijas attīstību lokāli, turklāt šādas iniciatīvas ir īpaši vērtīgas neo-endogēnas attīstības veicināšanai (Ray, 2000).

Kopumā ES pārrobežu sadarbību atbalstošs finanšu instruments labi iederas teritoriju neo-endogēnās attīstības kontekstā mūsdienās – tas sniedz iespēju vietējām institūcijām un organizācijām definēt mērķus teritorijas attīstībai, piesaistot nepieciešamo atbalstu no ārpuses, kas ir arī viens no neo-endogēnās attīstības modeļa pamata pieņēmumiem (Ray, 2006). Pārrobežu sadarbības gadījumā papildus teritorijas pašas iekšējo un ārējo resursu apvienošanai un izmantošanai, klāt nāk pārrobežu sadarbības partneru loma, kas nav raksturojams ne kā teritorijas iekšējs, ne ārējs resurss, bet gan kā palīgelements vietējās teritorijas attīstības veicināšanai, izmantojot ES pārrobežu sadarbības finanšu instrumentus.

Neo-endogēnās attīstības modelis iederas arī ATT konceptuālā ietvarā un saistās ar tās pamata uzstādījumiem, kas ļauj viena tīkla ietvaros analizēt dažādu līmeņu aģentus un nenodalīt tīkla ietvaros iekšējus un ārējus attīstību ietekmējošus faktorus (Latour, 1996). Pārrobežu sadarbības tīklā vienlaicīgi var būt iesaistīti kā iekšēji teritorijas attīstību ietekmējoši resursi (piemēram, vietējās pašvaldības aktivitāte un kapacitāte, vietējo iedzīvotāju iniciatīvas, vietējās vajadzības un citi), tā arī ārēji resursi un apstākļi (piemēram, valsts likumdošana, ES finansējuma atbilstība vietējām vajadzībām un citi) – daži no tiem var būt mikro jeb indivīda, citi mezo vai makro līmeņa aģenti. Pārrobežu sadarbības aģentu tīklu un tajā iesaistītos aģentus autore analizē nākamajā nodaļā.

7.4. Pārrobežu sadarbības intensitāte un nozīme

Šajā apakšnodaļā autore analizē pārrobežu sadarbības intensitāti un nozīmi pierobežas teritorijās gan ES iekšējās, gan ES ārējās robežas ietvaros.

Balstoties uz interviju ar Alūksnes novada, Veru apriņķa un Pleskavas apgabala ekspertiem un iedzīvotājiem iegūtajiem datiem par pārrobežu projektiem un sadarbības programmām, var secināt, ka pārrobežu sadarbība mūsdienās nav tik izteikta, kā tas bija pirms vairākiem gadiem. Galvenais iemesls tam ir Eiropas Reģionālās attīstības fonda (ERAF) Baltijas jūras reģiona INTERREG III B Kaimiņattiecību programmas INTERREG IIIA finansējuma beigšanās 2008.gadā. Visi intervētie pašvaldību pārstāvji gan Latvijas, gan Igaunijas pierobežā pārrobežu sadarbību vērtē kā vēlamu un pozitīvu. Galvenais iemesls tam – aktīvi īstenojot pārrobežu sadarbības projektus, daudzas vietējās nozīmes problēmas vai finansiālu apstākļu dēļ neatrisinātas lietas ir tikušas atrisinātas – tas arī viens no Eiropas Padomes norādītajiem mērķiem pārrobežu sadarbības īstenošanai – veicināt pierobežas teritorijas sociāli ekonomisku attīstību, piemēram, piesaistot finanšu līdzekļus (Council of Europe, 2012).

Robeža – tā ir sadarbība. Ekonomiska, kultūras, visāda. Tā ir arī savu zināšanu paplašināšana, jaunu draugu iegūšana (D.Vītola).

Kopumā izvēlētajā izpētes gadījumā Latvijas-Igaunijas-Krievijas pierobežā biežāk novērojamā pārrobežu sadarbība iekļauj pašvaldību vai tās pārvaldībā esošu institūciju kā vienu no iesaistītajiem partneriem. ES finansiāls atbalsts ir būtisks priekšnosacījums pārrobežu sadarbības īstenošanai, tomēr ir gadījumi, kad iegūtie kontakti tiek uzturēti arī pēc sadarbības projektu beigām, lai kopīgi risinātu citas problēmas, veiktu pieredzes apmaiņu un iegūtu zināšanas par citas valsts pieredzi līdzīgā jautājumā. Līdzīgas intereses veicina pārrobežu sadarbības veidošanu un uzturēšanu pierobežā (European Committee of the Regions, 2009). Īpaši tas novērojams Latvijas-Igaunijas gadījumā, jo abas valstis ir daudzējādā ziņā līdzīgas.

Uzņēmēju un NVO pasivitāte INTERREG pārrobežu sadarbības projektos galvenokārt saistīta ar pārrobežu sadarbības projektu pieteikumu sagatavošanas un projektu izvērtēšanas procedūru, tostarp finanšu kontroli un ietilpīgo laika patēriņu pieteikuma sagatavošanai.

Uzņēmēji baidījās – vai ir vērts rakstīt projektu, ieguldīt laiku, ja nezina, vai apstiprinās, finanšu kontrole, audits. Arī NVO tas atturēja – jo bija tā, ka vispirms ieguldi pats un tad dabū atpakaļ, ātrākais pēc 9 mēnešiem. Daudziem tā finanšu plūsma nebija tik elastīga (I. Nikopensius).

Alūksnes NVO atbalsta centra un Alūksnes un Apes novada fonda vadītāja Dzintra Zvejniece skaidro, NVO sektorā pārrobežu sadarbība nav plaši izplatīta ne ar Krieviju, ne ar

Igauniju. NVO pārstāve pārrobežu sadarbības esamību vērtē pozitīvi un apstiprina, ka tās attīstīšana būtu vērtīga.

Intervētie pārrobežu sadarbībā iesaistītie eksperti pārrobežu sadarbību raksturo kā atšķirīgu no sadarbības valsts ietvaros ar blakus novadiem – tā iegūst starptautisku raksturu un rada nepieciešamību pēc atšķirīgas, augstāka līmeņa pārvaldības un plānošanas.

Balstoties empīriskajā izpētē, identificējama kā tieša, tā netieša pārrobežu sadarbības nozīme pierobežas teritorijās un vietējās kopienas ikdienas dzīvē. To novērojuši informanti gan Latvijas, gan Igaunijas un Krievijas robežas pusē. Tāpat ieguvumi var būt fiziski pastāvoši un radīti sadarbības rezultātā, piemēram, sakārtots velo maršruts (norādes, atkritumu urnas u.tml.), gan arī sociāla rakstura, piemēram, labās prakses pārņemšana administratīvi teritoriālās reformas īstenošanai vai pieredzes apmaiņa, skolēniem iepazīstot citas valsts izglītības sistēmu vai piedaloties sporta sacensībās. Lai gan šādi sociāla rakstura ieguvumi ir grūtāk izmērāmi, tomēr arī tie, veidojot plašāku pasaules uztveri, radot jaunas zināšanas un mācoties no dažādiem līdzīgiem gadījumiem, ietekmē pierobežas teritoriju un tās iedzīvotājus. Pieredzes apmaiņa un sociālā mācīšanās tiek uzsvērtā tieši Latvijas-Igaunijas pārrobežu sadarbības gadījumā – Latvijas puses pētījuma dalībnieki pārsvarā norāda, ka var daudz mācīties no kaimiņiem Igaunijā.

Mēs no igauņiem īstenībā daudz ko varam mācīties un katru gadu arī braucam daudz ko skatīt un priecājamies par rezultātu (A.Prižavoite).

Netiešs, bet pierobežas lauku teritorijām nozīmīgs ieguvums, ir vietējo iedzīvotāju ikdienas dzīves un aktivitāšu daudzveidības radīšana, tā palīdzot noturēt iedzīvotājus šajās teritorijās.

Cilvēki atjauno kultūras namus, pateicoties programmu naudai, bet viņi arī komunicē, dodas uz Latviju, jo programmas to pieprasa. No tiem kontaktiem kaut kas labs var rasties. Tas dod cilvēkiem varu, viņi jūt, ka dara kaut ko, ka ir spējīgi (B.Vahtere).

Kopumā galvenie apsvērumi, kāpēc pārrobežu sadarbība pierobežas teritorijās var būt vērtīga, ir:

1. Pārrobežu sadarbības projekta sasniegtais rezultāts, piemēram, attīstīta infrastruktūra, renovēti publiski izmantojamie objekti (piemiņas objekti, kultūras nami, pašvaldības ēkas u.tml.) vai organizēts kultūras pasākums. Izaicinājumi un attīstības jomas ir vienas un tās pašas (galvenokārt darbavietu un transporta infrastruktūras trūkums). Tās var tikt attīstītas efektīvi, darbojoties kopā, daloties zināšanās un pieredzē.

2. Vienkāršāk un lielākas iespējas piesaistīt ES vai citu starptautisko finanšu avotu finansējumu, kad projektā iesaistīta vairāk nekā viena valsts.
3. Pieredzes apmaiņa.
4. Savstarpēja informācijas aprīte, piemēram, speciālistu pieredzes apmaiņa un komunikācija, reklāma par īstenoto projektu, novadu, kā arī citām teritorijā aktuālām lietām;
5. Jaunu kontaktu iegūšana un uzturēšana ilgtermiņā arī pēc projekta beigām.
6. Iedzīvotāju noturēšana pierobežas teritorijās perifērijā.

8. VALSTS ROBEŽA KĀ ROBEŽOBJEKTS

Autore šajā nodaļā izmanto robežobjektu teoriju, lai analizētu institucionāla līmeņa pārrobežu sadarbību un valsts robežu kā robežobjektu šīs sadarbības tīkla ietvaros. Viena no robežobjektu teorijas attīstītājām S.L.Stāra norādīja, ka robežobjektu jēdziens vislabāk piemērots organizatoriska līmeņa procesu analīzei (Star, 2010, p.612) Autore ņem vērā S.L.Stāras refleksiju par jēdziena izmantošanu, tā ierobežojumiem un uzstādījumiem, pie kuriem tas vislabāk darbojas. Pārrobežu sadarbība institucionālā līmenī, kas šī darba kontekstā galvenokārt iekļauj ar ES vai citu ārējas vides finansiālu atbalstu īstenotu pārrobežu sadarbības projektu realizāciju, vistiešākajā veidā saistāma ar regulāru organizatorisku procesu, kas iekļauj kā vietējus, tā pārnacionālus aģentus un to mijiedarbību. Papildus autore izmanto indivīda līmeņa jeb ar iedzīvotāju kvantitatīvo aptauju iegūtos datus gadījumos, kur tas palīdz pamatot vai paspīlgtina izvēlētās teorijas sasaisti ar empīriju, piemēram, definējot valsti kā sociālo pasauli.

Socioloģiskā izpratnē robeža apzīmē barjeru, kas atdala sociālās grupas, viņu vērtības un dzīvesveida atšķirības starp sociālām grupām. Robežas var būt dažādas – muita, robežšķērsošanas punkti, likumdošana valstu kontekstā, kā arī sociālie un dzīves apstākļi, iespējas, uzskati un tamlīdzīgi (Nikolov, 2015). Vienkāršoti un vispārināti definējot valsts robežu, tā ir fiziska, ģeogrāfiska vai iedomāta līnija, kas atdala divas valstis – šāds definējums ir diezgan skaidrs un bez pārlieku lielas interpretācijas iespējas. Taču, analizējot valsts robežu kā sociālu fenomenu, tā interpretācija un izpratne ir kompleksāka rakstura. Autore, izvēršot socioloģisku diskusiju, savā pētījumā izdala divu veidu atšķirības starp valstīm, kas ir būtiskas promocijas darba kontekstā un kas ietekmē pārrobežu sadarbību: pirmkārt, starp valstīm pastāvošas atšķirības – tādas, kuras var tikt novērotas un pierādītas, izejot no katras valsts pastāvēšanas, un, otrkārt, piešķirtā nozīme – robežai, valstij vai katrai sociālajai pasaulei piešķirtā nozīme un atšķirības starp tām, balstoties uz kaimiņvalsts uztveri, sadarbības pieredzi, savas un kaimiņvalsts attīstības līmeni. Pirmās atšķirības autore izmanto, lai raksturotu atšķirīgas valstis kā atšķirīgas sociālās pasaules, un otrās atšķirības autore izmanto, lai analizētu robežu kā robežobjektu starp divām vai trim valstīm jeb sociālajām pasaulēm pārrobežu sadarbības kontekstā.

Balstoties empīriskos datus un teorētiskās atziņās, nodaļas pirmajā apakšnodaļā, autore raksturo dažādas valstis kā dažādas sociālās pasaules, otrajā apakšnodaļā autore analizē valsts robežu kā robežobjektu pārrobežu sadarbības tīklā, un trešajā apakšnodaļā autore sniedz

savu refleksiju par ES iekšējās un ES ārējās robežas atšķirībām, analizējot tās kā divus dažādus robežobjektus.

8.1. Dažādas valstis kā dažādas sociālas pasaules

Izvirzot par pētījuma priekšmetu pārrobežu sadarbību pierobežas teritorijās un par analīzes teorētisko bāzi izmantojot robežobjektu teoriju, jēgpilni ir raksturot sociālās pasaules, kurās robežobjekts darbojas – analizēt to pazīmes un atšķirības izpētes gadījumā. Šī promocijas darba izpētes gadījumā valsts robeža ir primārais un acīmredzamākais sociālo pasaulu nošķirējs, tāpēc, lai gan robežas jēdziens kā tāds nav centrālais jēdziens promocijas darbā, tomēr ir vērtīgi īsi raksturot tā interpretāciju un izmantošanu socioloģijā.

Neskatoties uz robežas jēdziena filozofisko saturu un padziļināto iesaisti dažādu sociālo grupu, kas ir atkarīgas no to atrašanās vietas attiecībā pret robežu, veidošanā, robežu temats ir ļoti maz pētīts socioloģijā. Robežas parasti iztrūkst socioloģiskas analīzes pamata izpētes objektos, kā identitāte, etniskums, transnacionālisms un citos. Iespējams, tāpēc, ka robežas ir šķietami ārējs veidojums ar noteiktiem tehniskiem parametriem, kas ir šķietami nesaistīts ar socioloģiju. Tomēr starpvalstu robežas pilnīgi noteikti var izrādīties nozīmīgs faktors šo un citu fenomenu pētīšanā, kas saistīta ar vienas grupas nodalīšanu no citām (Nikolov, 2015). Pat ar ES rašanos, robežas nevar pilnībā pazust – tās rada ierobežojumus robežas šķērsošanai valstu, kas nav Šengenas zonā, iedzīvotājiem (Nikolov, 2015). Tomēr socioloģijā robežas nevajadzētu uztvert tikai kā tās, kuras noteiktu valstu iedzīvotājiem rada pārvietošanās ierobežojumus – arī ES iekšējās robežas, lai gan brīvi šķērsojamas, norāda uz dalījumu, kas radies un veidojies laika gaitā, kā atšķirīga iedzīvotāju kultūra, valoda, tradīcijas, identitāte, valsts pārvalde, ekonomiskā un teritoriālā attīstība un citi faktori, kur robeža bijusi klātesoša un turpina uzturēt šīs atšķirības.

Pastāvošais diskurss lielā mērā ir fokusēts uz transnacionālismu un starptautisku migrāciju, taču tajā būtu jāiekļauj arī valsts robežu, kas atdala robežai piekļaujošās kopienas, analīze (Nikolov, 2015). Atkarībā no robežas starp divām vai vairākām sociālām grupām rakstura, iespējams runāt par dažādas pakāpes savstarpēju ietekmi un saplūšanu, kā zināšanu apmaiņu, tirdzniecību, muitu, kulināriju un iedzīvotājiem. Tomēr viena no visierobežojošākajām robežām – valsts robeža vislielākajā mērā ierobežo kontaktus un komunikāciju starp dažādām sociālajām grupām (Nikolov, 2015). Tajā pašā laikā arī valstu robežās mēdz būt dažādas atkarības no to stingrības, iedzīvotāju nodalīšanas vai saplūšanas, pārrobežu migrācijas biežuma un iemesliem, pārrobežu komunikācijas un sadarbības regularitātes vai neregularitātes un no citiem sociāliem aspektiem.

Mūsdienās robežas tiek uztvertas kā sarežģīts un dinamisks telpisks un sociāls fenomens (Nikolov, 2015). Tātad mainīgas laikā un telpā. Šāda izpratne veidojusies lielu transformāciju 20.gs un modifikāciju pēdējos 15-20 gados rezultātā. 20.gs 80.gados radās jauna, multidisciplināru pētnieku paaudze (antropologi, ekonomisti, vēsturnieki, etnogrāfi, politikas zinātnieki, sociologi un citi), līdz ar to robežu pētījumi ieguva starpdisciplināru raksturu (Nikolov, 2015). Arī robežobjektu teorija ir drīzāk starpdisciplināra, savukārt socioloģiskā pētījumā analīzes centrā var būt tieši sociālu aspektu pētīšana un to sasaiste ar ģeogrāfiska, ekonomiska un politiska rakstura aspektiem pētījuma problēmas analīzē.

Pievēršoties šī promocijas darba gadījuma izpētei, autore definē valsti kā sociālo pasauli, kas ir atšķirīga no citām sociālajām pasaulēm jeb no citām valstīm. Sekojot E.Strosa sociālo pasaulu definējumam, valsts kā sociāla pasaule var tikt raksturota atbilstoši četrām pamata iezīmēm – viena vai vairākas pamata aktivitātes; vieta, kur aktivitātes notiek; tehnoloģijas jeb veidi (pārmantoti vai inovatīvi), kas ļauj veikt aktivitātes un radīt sociālo pasauli; organizācijas, kas turpina sociālās pasaules aktivitātes (Strauss, 1978, p.122).

Viena vai vairākas pamata aktivitātes – definējot sociālo pasauli, jāpievērš uzmanība, lai visi tās dalībnieki ir iesaistīti sociālās pasaules veidošanā, kā E.Strosa piemērā par kalnos kāpšanu, visi sociālās pasaules dalībnieki saistīti ar šo aktivitāti (Strauss, 1978). Tātad arī valsts kā sociālās pasaules definēšanā visiem tās dalībniekiem jeb iedzīvotājiem jābūt iesaistītiem tās pamata aktivitātēs. Valsts kontekstā autore paplašina E.Strosa izpratni par aktivitātēm, kā par vienu noteiktu darbību (piemēram, kāpšanu kalnos vai kolekcionēšanu), un par pamata aktivitāti uzskata arī iedzīvotāju piederību konkrētai valstij, tās kultūras, tradīciju ievērošanu un valodas lietojumu. T.Šibutani norādījis, ka katra sociālā pasaule ir arī kultūras telpa un, to definējot, komunikācijas sistēma, simboli, nozīme, normas un vērtības pastiprina sociālās pasaules atšķirības no pārējās vides (Shibutani, 1955), līdz ar to šādu kultūras un sociālu aspektu iekļaušana sociālās pasaules definēšanā ir atbilstoša teorētiskiem uzstādījumiem.

No empīriskās izpētes datiem šīs aktivitātes galvenokārt varam novērot četrās dažādās jomās: kultūra, valodas lietojums, piederība un normu jeb uzvedības atšķirības.

Kultūras jomā tie galvenokārt ir kultūras objekti un pieminekļi, pasākumi, arhitektūra un līdzīgi objekti, kas atšķiras katrā valstī, un līdz ar to veicina iedzīvotājus apmeklēt kaimiņvalsti. Šāda rīcība liecina par atšķirīgām aktivitātēm (kultūras objektu izveidošanu, pasākumiem utt.), līdz ar to ir viena no iezīmēm, kas norāda uz atšķirīgām sociālām pasaulēm. Alūksnes novadā aptaujātie iedzīvotāji kā vienu no visbiežākajiem gan Igaunijas, gan Krievijas apmeklēšanas iemesliem nosauc tieši kultūras objektu, dabas un pilsētu apskati.

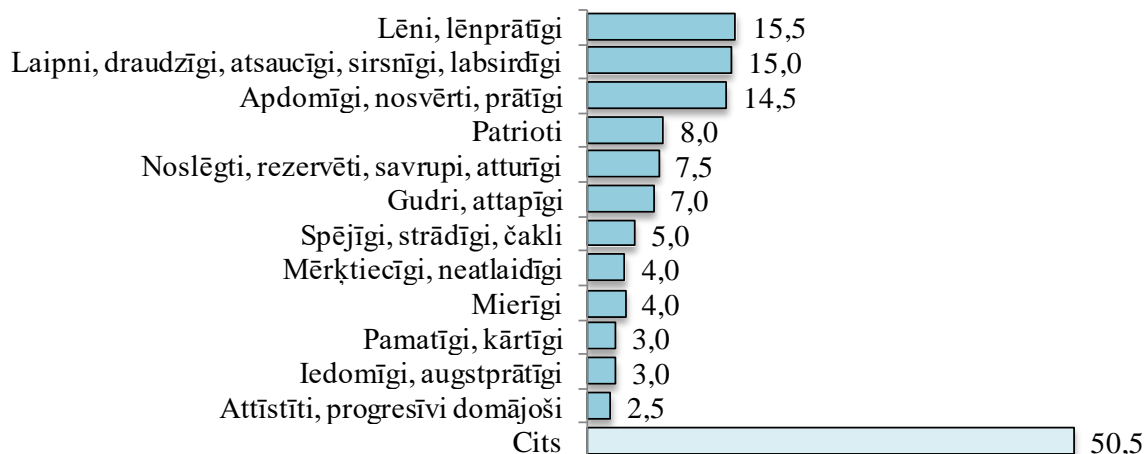
Ja apvieno kultūru ar iepirkšanos, tad uz Tartu, ja tāpat vien, tad uz Veru. Daudzi brauc uz to atpūtas centru pie pašas robežas. Diezgan liela atšķirība, smukas vietas tepat pāri robežai (Dz.Zvejniece).

Savā starpā kopīgs, bet atšķirīgs no pārējās vides valodas lietojums arī norāda uz no pārējiem atšķirīgu sociālo pasauli. Turklāt, balstoties empīriskos datos, atšķirīgs valodas lietojums var būt šķērslis veiksmīgai komunikācijai starp divu valstu iedzīvotājiem jeb divu sociālo pasaulu dalībniekiem. Latvijas-Igaunijas-Krievijas izpētes gadījumā, kur katrā valstī ir sava nacionālā valoda, dažādos gadījumos novērojama arī barjera saziņai angļu vai krievu valodā, kuras visbiežāk tiek izmantotas starptautiskai saziņai šajās teritorijās – Igaunijas un Latvijas vecākās paaudzes pārrobežu sadarbībā iesaistītajiem mēdz būt ierobežotas angļu valodas zināšanas, savukārt jaunākai paaudzei – krievu valodas zināšanas. Tāpat mēdz būt gadījumi trīspusējas sadarbības gadījumā, kad Igaunijas vai Latvijas sadarbības partneri prot angļu valodu un neprot krievu valodu, savukārt Krievijas sadarbības partneri – otrādi. Līdz ar to starptautiskas komunikācijas efektivitāte mēdz būt atkarīga no pārrobežu sadarbībā iesaistītajiem indivīdiem un viņu valodu zināšanām.

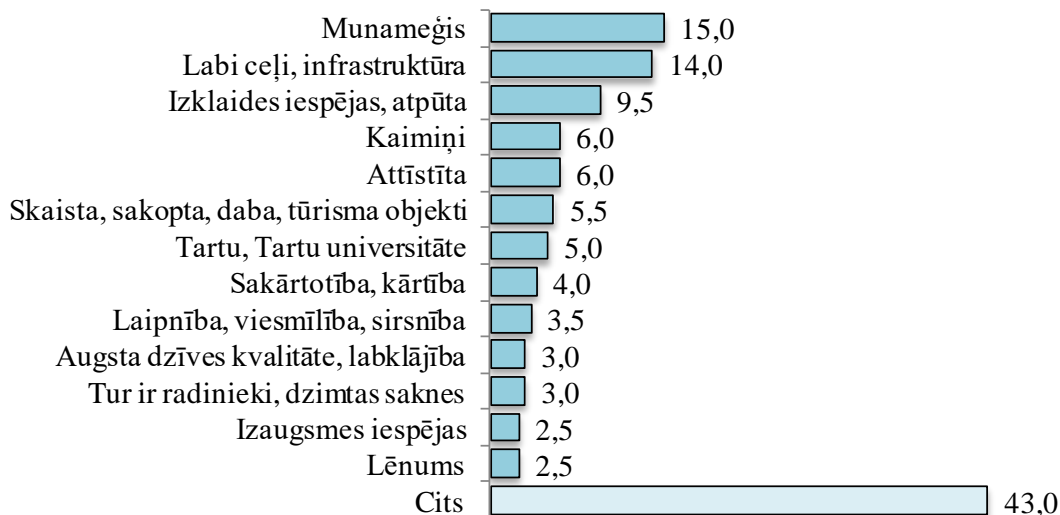
Ar Igauniju mums tāda valodas barjera. Vecākā paaudze komunicē krieviski, jaunākā angļiski, tā ka tā barjera jau izzudīs (A.Prižavoite).

Ir grūtāk, jo vai nu krieviem jārunā angļiski vai igauņiem jāprot ļoti labi krievu valoda (B.Vahtere).

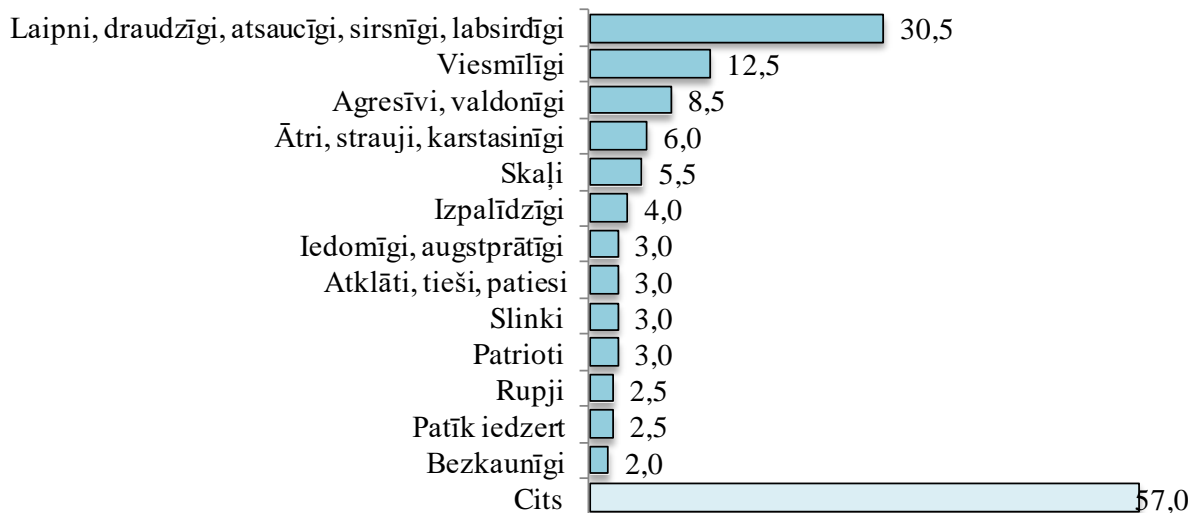
Piederība kā sociālās pasaules aktivitāte empīriskajos datos galvenokārt izpaužas tajā, kā Alūksnes novada respondenti uztver un kādas asociācijas viņiem rodas ar kaimiņvalsti un ar tās iedzīvotājiem. Kvantitatīvie dati parāda, ka respondenti atšķirīgi uztver Igauniju un Krieviju un to iedzīvotājus. Atšķirīgs vērtējums un uztvere norāda uz piederību dažādām sociālām pasaulēm. Piemēram, Igaunijas iedzīvotājus respondenti galvenokārt raksturo kā lēnus vai lēnprātīgus (15,5 %), laipnus, draudzīgus, sirsnīgus, atsaucīgus un labsirdīgus (15,0 %), kā arī apdomīgus, nosvērtus un prātīgus (14,5 %) (sk. 8.1.attēlu), un Igaunijas valsts primāri saistās ar Munameģi (15,0 %), labiem ceļiem un infrastruktūru (14,0 %), kā arī ar izklaides iespējām un atpūtu (9,5 %) (sk. 8.2.attēlu). Savukārt Krievijas iedzīvotājus respondenti primāri raksturo kā laipnus, draudzīgus, atsaucīgus, sirsnīgus un labsirdīgus (30,5 %), viesmīlīgus (12,5 %), kā arī agresīvus un valdonīgus (8,5 %) (sk. 8.3.attēlu), un biežākās asociācijas ar Krievijas valsti ir plašums un liela valsts (12,5 %), Putins (9,5 %), haoss un neprognozējamība (6,0 %), kā arī vara un varenība (6,0 %) (sk. 8.4.attēlu).

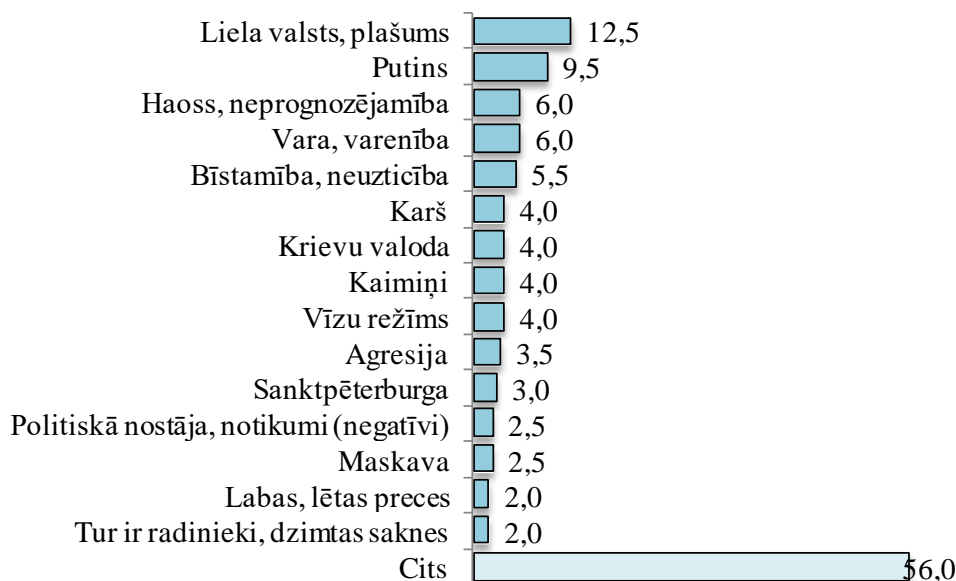
8.1.att. Igaunijas iedzīvotājus raksturojošas īpašības respondentu skatījumā (%)
(Alūksnes novada iedzīvotāju aptauja (n=200, atvērtais jautājums), 2017)

8.2.att. Respondentu asociācijas ar Igaunijas Republiku (%)
(Alūksnes novada iedzīvotāju aptauja (n=200, atvērtais jautājums), 2017)

8.3.att. Krievijas iedzīvotājus raksturojošas īpašības respondentu skatījumā (%)
(Alūksnes novada iedzīvotāju aptauja (n=200, atvērtais jautājums), 2017)

8.4.att. Respondentu asociācijas ar Krievijas Federāciju (%)
(Alūksnes novada iedzīvotāju aptauja (n=200, atvērtais jautājums), 2017)

Normas jeb uzvedības atšķirības kā daļa no sociālas pasaules kultūras empīriskajos datos, runājot par institucionāla līmeņa pārrobežu sadarbību, visvairāk tiek akcentētas saistībā ar Krieviju, savukārt Latvijas un Igaunijas pārrobežu sadarbības normas un partneru uzvedība raksturojama kā līdzīga. Empīriskajos datos atklājas gan Krievijas pārrobežu sadarbībā iesaistīto partneru un indivīdu atšķirīga uzvedība klātienē un komunikācijā, kā dalījums starp partnerības vadītāju un citiem iesaistītajiem, solīdāku apģērbu un atšķirīgu komunikāciju. Krievijas sadarbības partneru komunikācija tiek raksturota kā atvērta, Igaunijas partneru – visvairāk noslēgta un Latvijas partneru – pa vidu.

Krievi pie galda nosēdina, nodalīts, kurš ir boss, kurš vienkāršais cilvēks. [...] Kā cilvēki krievi ir atvērtāki. Krievi ir visatvērtākie, latvieši pa vidu, igauņi visnoslēgtākie – trešie sapulcē atveras. Latvieši un igauņi tikšanos un apģērba ziņā ir brīvāki, bet krievi visi uzvalkos, augstpapēžu korpēs. Tas, man liekas, viņiem ieaudzināts, ka vajag būt solīdam (I.Nikopensius).

Vieta, kur aktivitātes notiek – neskatoties uz T.Šibutani apgalvojumu, ka sociālās pasaules nav noteiktas atkarībā no to teritoriālās robežas (Shibutani, 1955), autore savā pētījumā identificē valsti, līdz ar to noteiktu teritoriju, kā vienu no sociālo pasauli definējošām iezīmēm. Teritorijas iekļaušana definīcijā ļauj skaidrāk noteikt sociālās pasaules pastāvēšanas vietu, kā arī valsts kontekstā norāda uz iepriekš minēto aktivitāšu pastāvēšanu un to atšķirību no pārējās vides. Ņemot vērā, ka mūsdienās valsti raksturo gan noteikta teritorija, gan valsts pārvalde, tradīcijas, kultūra, valoda un citi sociāli aspekti, kas norāda uz atšķirīgu sociālo pasauli, tad teritorijas iekļaušana sociālās pasaules definīcijā padara to precīzāku un skaidrāk uztveramu. Autore par valsts kā par sociālās pasaules dalībniekiem uzskata arī no valsts

izbraukušos indivīdus, ja viņiem raksturīgas pārējās sociālās pasaules iezīmes – t.i., ja viņi iesaistās kādā no sociālās pasaules pamata aktivitātēm, ja uz viņiem attiecas un viņus ietekmē veidi, kā sociālā pasaule īsteno aktivitātes, un sociālās pasaules organizāciju darbība. Arī šie dalībnieki ir un ir bijuši saistīti ar sociālās pasaules vietu. Autore teritoriju kā vienu no pamata iezīmēm iekļauj sociālās pasaules definēšanā valsts kontekstā, bet nepiedāvā to iekļaut jebkuras sociālās pasaules definēšanā – ļoti iespējams, ka akadēmiskā, digitālā vai citā kopienā, ko pēc E.Strosa piedāvātajām vai citām iezīmēm iespējams definēt kā sociālo pasauli, vienotai teritorijai nav būtiska loma tās pastāvēšanā.

Tehnoloģijas jeb veidi (pārmantoti vai inovatīvi), kas ļauj veikt aktivitātes un radīt sociālo pasauli – valsts kā sociālās pasaules analīzē likumdošana var tikt uzskatīta par šādu tehnoloģiju jeb veidu, kas nodrošina sociālās pasaules rašanos un pastāvēšanu un kas ļauj īstenot aktivitātes tā ietvaros. Likumdošana atļauj un nosaka, kā darboties konkrētās sociālās pasaules ietvaros kā tās dalībniekam (gan nodarbinātības, gan kultūras un sociālajā, gan ceļu satiksmes, gan uzņēmējdarbības un daudz citās dzīves sfērās, kas reglamentētas no valsts). Empīriskie dati liecina par valstu atšķirīgu likumdošanu, kas ietekmē gan pārrobežu sadarbības organizācijas procesu un dokumentāciju, gan arī atsevišķos gadījumos iespējas nodrošināt sadarbības partneru pašu līdzfinansējumu veiksmīgai un vienlīdzīgai pārrobežu sadarbības projekta īstenošanai.

Mums tomēr katram ir savi normatīvie dokumenti. Tad par tiem jādomā (darba algas, nodokļi), būtu jāizvērtē vienoti. Mēs esam tomēr katrs atšķirīgs. Ir vieglāk piesaistīt sadarbojoties. Bet tā uzreiz pateikt, ka tas būtu kaut kas ekstra un liels... Mums jau ir šie kopīgie projekti, bet katrs strādājam mazliet atšķirīgi (I.Vārtukapteine).

Organizācijas, kas turpina sociālās pasaules aktivitātes – mūsdienās par galveno šādu organizāciju valsts kā sociālās pasaules definēšanā, kas saista un ar kuru saistīti visi valsts jeb sociālās pasaules dalībnieki jeb iedzīvotāji, var tikt uzskatīta valsts pārvalde. Tālāk var runāt par sociālās pasaules segmentiem jeb identificējamām apakš-pasaulēm (*specifiable subworlds* (Strauss, 1978, p.123)), piemēram, administratīvi teritoriālo dalījumu jeb pašvaldībām kā vienu no valstī pastāvošām apakš-pasaulēm – par tās dalībniekiem kļūst tikai noteiktā teritorijā dzīvojoši vai deklarēti indivīdi, uz kuriem attiecas tās nosacījumi, bet kopumā šie segmenti ir saistoši visiem valsts jeb sociālās pasaules dalībniekiem. Un arī administratīvi teritoriālais dalījums, piemēram, atšķirīga lieluma administratīvās vienības, kā sociālais pasaules segmentācija var liecināt par atšķirīgas sociālās pasaules pastāvēšanu. Empīriskajos datos tas parādās kā apgrūtinātāka pārrobežu sadarbība, darbības un mērķu saskaņošana nesamērīgu sadarbības teritoriju dēļ.

Papildus četrām pamata iezīmēm E.Stross norāda arī uz sociālās pasaules vēsturiskas attīstības un pārmaiņu nozīmi tās pētīšanā (Strauss, 1978). Arī pārrobežu sadarbības kontekstā Latvijas-Igaunijas-Krievijas izpētes gadījumā no empīriskajiem datiem izriet secinājumi par valstu jeb sociālo pasaulu un to robežu attīstības ietekmi uz pārrobežu sadarbību. Robežas šķērsošanas noteikumu maiņa – gan ierobežojumi, gan atvieglojumi – dažādos laika posmos mainījuši pārrobežu sadarbības intensitāti – līdz ar ES atvērto robežu politiku Latvijas un Igaunijas pārrobežu sadarbība institucionālā līmenī, kā arī iedzīvotāju individuāla robežas šķērsošana pieaugusi, savukārt līdz ar vīzu režīma ieviešanu Latvijas-Krievijas, kā arī Igaunijas-Krievijas robežas šķērsošanas un pārrobežu sadarbības intensitāte samazinājusies.

Protams, bija labāk, kad nebija robežas, brīva šķērsošana, tāpēc, ka daudz radnieku. Citi var sakārtot dokumentus robežas šķērsošanai, lai apciemotu radniekus, citi nevar. Ir kaut kādas nianšes (L.Konstantinova).

8.2. Robeža kā robežobjekts pārrobežu sadarbības tīklā

Balstoties empīriskos datos Latvijas-Igaunijas-Krievijas pierobežas izpētes gadījumā, autore šajā apakšnodaļā analizē valsts robežu kā robežobjektu. Autores pieeja atšķiras no S.L.Stāras un Dž.Grisemera (1989) oriģinālās robežobjektu pieejas vairāku aspektu dēļ:

pirmkārt, S.L.Stāra un Dž.Grisemers izmantoja antropoloģisku pieeju un analizēja uzkrātos dokumentus (pierakstus, kartes, diagrammas u.c.) kā robežobjektus, nevis ieguva empīriskus datus, izmantojot socioloģiskas datu ieguves metodes;

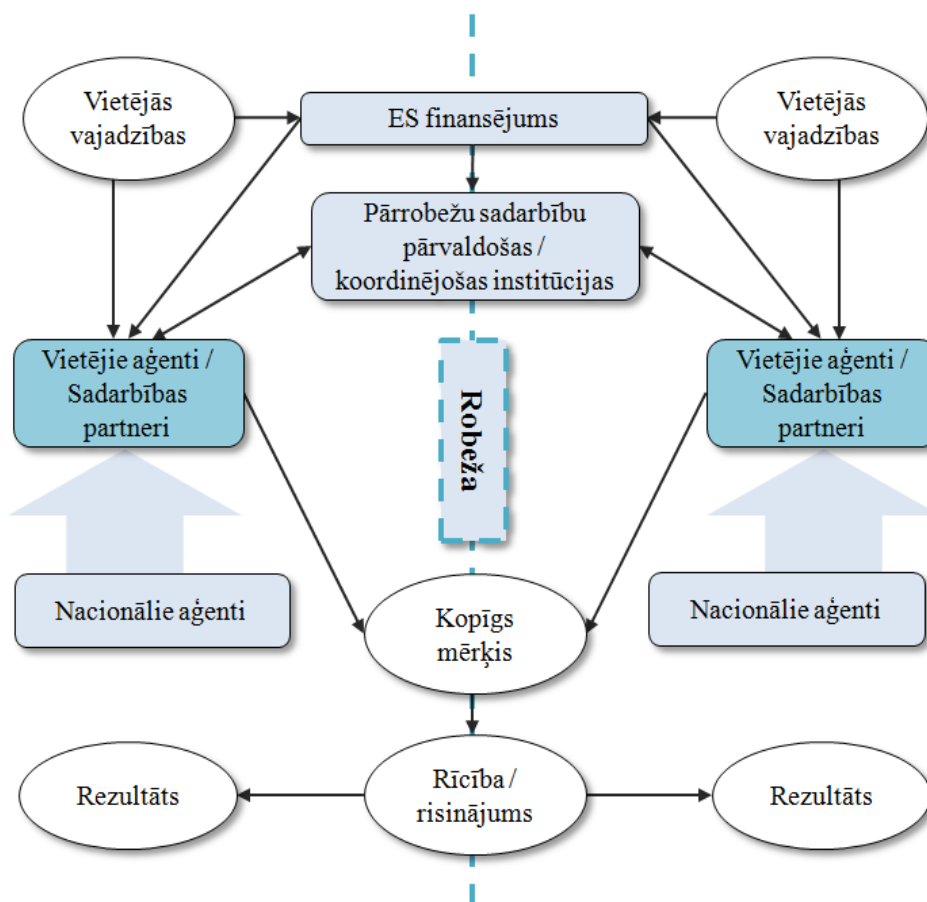
otrkārt, autori izpētes gadījumā par robežobjektiem uzskatīja vairākus dokumentus, kuri veidoja saikni starp dažādām sociālām pasaulēm, nevis izvēlējās vienu centrālo objektu, ap kuru izvērsta analīzi;

treškārt, autori izdarīja secinājumus, balstoties uz noteiktā laika posmā izstrādāto gatavo dokumentu – tāpat nemainīgu vienību – analīzi, savukārt šajā promocijas darbā autore analizē robežu, kas ir mainīga atkarībā no dažādiem faktoriem – pētījuma veikšanas laika, robežas, politiskiem un ekonomiskiem procesiem valstī, robežas šķērsošanas noteikumiem un citiem.

Neskatoties uz šīm atšķirībām, institucionāla līmeņa pārrobežu sadarbība un robeža kā robežobjekts atbilst teorijas pamata uzstādījumiem, savukārt socioloģiska pieeja ļauj teoriju adaptēt un papildināt, izmantojot ierastās socioloģiskās datu ieguves metodes un analīzes centrā izvirzot sociālus aspektus (kā sadarbība, komunikācija, zināšanu un pieredzes apmaiņa u.c.) un to sasaisti ar sociāli ekonomiska rakstura aspektiem (kā nodarbinātība, teritoriju attīstība, iedzīvotāju piesaiste u.c.).

Atbilstoši S.L.Stāras (2010) norādījumiem par robežobjektu jēdziena izmantošanu un ierobežojumiem, robežobjektu analīzes centrā būtu jābūt saskaņotiem sadarbības centieniem, kur galvenie iesaistītie aģenti var tikt skaidri identificēti. Otrs norādījums – analīzei vajadzētu fokusēties uz kopīgiem centieniem kaut ko sasniegt, ne tikai analizēt jebkuru mijiedarbību starp dažādām sociālām pasaulēm (Häkli, 2012). J.Hekli norāda, ka pārrobežu sadarbības gadījumā neviens no šiem uzstādījumiem nav ierobežojošs, gluži pretēji – šie uzstādījumi norāda uz robežobjektu teorijas piemērotību pārrobežu sadarbības izpētei (Häkli, 2012). Pārrobežu sadarbību un tajā iesaistītos aģentus ir iespējams identificēt, kā arī pārrobežu sadarbības mērķi ir vērsti uz kopīgu rezultātu sasniegšanu.

Apkopojot pārrobežu sadarbības procesu un tajā iekļautos aģentus, kā arī iekļaujot robežu kā robežobjektu pārrobežu sadarbības veidošanā, autore izstrādājusi institucionāla līmeņa pārrobežu sadarbības tīkla modeli divu vai vairāku valstu pārrobežu sadarbības gadījumā (sk. 8.5.attēlu), kurā robeža tiek padarīta par centrālo aģentu, kas nevis atdala, bet vieno valstis un ļauj īstenot pārrobežu sadarbību. Izstrādātais modelis atbilstoši teorijai piedāvā par robežobjektu izvirzīt objektu – valsts robežu –, kas kalpo par mijiedarbības atskaites punktu starp dažādām sociālām pasaulēm un kuram ir identificējama noteikta nozīme aģentu tīklā (Star & Griesemer, 1989).

8.5.att. Institucionāla līmeņa pārrobežu sadarbības tīkls

Galvenie pārrobežu sadarbībā iesaistītie aģenti katrā robežas pusē ir vietējie aģenti (galvenokārt pašvaldības), kuri darbojas nacionālo aģentu ietekmē (kā likumdošana, regulas, lēmējvara un lēmumu pieņemšanas tiesības, valsts politika u.c.). INTERREG pārrobežu sadarbības programmās kā partneri var piedalīties gan pašvaldības, gan NVO, uzņēmumi un citas organizācijas, tomēr autores izvēlētajā pierobežas izpētes gadījumā visaktīvākie iesaistītie partneri – tāpat galvenie vietējie aģenti un sadarbības partneri pārrobežu sadarbības tīklā – bijušas tieši pašvaldības, savukārt NVO un uzņēmējus galvenokārt atturējis nepieciešamais audits un finanšu plūsma un kontrole, kā arī bažas par ieguldāmo laiku pieteikuma sagatavošanai, bet bez garantijas turpmāka labuma gūšanai.

Runājot par nacionālo aģentu lomu pārrobežu sadarbības tīklā, tie galvenokārt saistīti ar katrā valstī ievērojamo normu un pārvaldes struktūras ievērošanu, arī sadarbojoties pāri robežām. Tie ir aģenti, kuri ietekmē vietējo aģentu sadarbības iespējas – kā nodokļu un algu aprēķins, atšķirīgs administratīvi teritoriālais dalījums un līdz ar to atšķirīgs lēmējvaras un izpildvaras dalījums, valstiskā līmenī atšķirīgi regulētas līdzfinansējuma saņemšanas iespējas.

Katrai organizācijai jāievēro sava likumdošana. Varbūt sadarbības iekšienē tas ietekmē. Igaunijai bija striktāka likumdošana – visam vajadzēja iepirkumu. Bet to pēc tam mainīja (I.Nikopensius).

Vietējo aģentu vajadzības virza viņu interesi sadarboties un gadījumā, ja tiem izdodas identificēt kopīgu mērķi ar pārrobežu sadarbības partneriem, tad ES finansējums kalpo kā rīks, kas ļauj šo sadarbību īstenot. Kopīgu mērķu un vajadzību identificēšanas pamatā ir ne tikai racionālas vajadzības pēc attīstības savā teritorijā, bet ļoti nozīmīga ir vietējo aģentu veiksmīga iepriekšēja pieredze, komunikācija un pazīšanās ar potenciālajiem sadarbības partneriem pirms iesaistes pārrobežu sadarbības projektā. N.Van Hausa, kritizējot robežobjektu teoriju, norāda uz nepietiekamu uzticēšanās faktora ņemšanu vērā robežobjektu teorijas analīzē kā uz teorijas nepilnību. Autore, veicot pētījumu informācijas tehnoloģiju jomā un analizējot digitālās bibliotēkas kā robežobjekta funkcionēšanu, secināja, ka, lai gan tās lietotāju sociālā un informācijas pasaule bija labi integrējušās, līdz ar to digitālajai bibliotēkai kā robežobjektam būtu jābūt veiksmīgi funkcionējošai, tomēr tās lietotāju starpā pastāvēja barjera dalīties ar informāciju – N.Van Hausa šīs bažas saistīja ar nepietiekamu uzticēšanos digitālās bibliotēkas lietotāju starpā (Van House, 2003). Promocijas darba autore, balstoties sava pētījuma empīriskajos datos, apstiprina sadarbības tīklā iesaistīto aģentu savstarpējas uzticēšanās svarīgumu, attiecinot to uz tiešā sadarbībā esošajiem aktīvajiem aģentiem.

Robežas tuvums mazliet ietekmē, jo biežāk satiekamies kādās tikšanās, pasākumos, konferencēs, bet kad satiekas – privātie kontakti, administrācijas

attieksme ļoti ietekmē sadarbību, pirmkārt. Otrkārt, kad cilvēki zina jau cits citu, vairāk uzticas, ātrāk var darboties pie kāda lielāka projekta. Tāpēc ka vienkārši sākt strādāt pie projekta, kādus 2-3 gadus, nezinot partneri, ļoti grūti – nezini, ar ko tas var beigties. Tā kā esam pierobežas reģioni, zinām viens otru, cilvēki uzticamāki (S.Žuraļova).

Otrs būtisks aspekts kopīgu vajadzību un mērķu identificēšanā ir komunikācija starp iesaistītajām pusēm. Teorētiski analizējot, robežobjekts ir tas, kas veido komunikāciju starp dažādām sociālām pasaulēm, vienlaikus apvieno dažādību un sadarbību (Star, 1989). Robeža ir tas centrālais objekts, kas starptautisko komunikāciju padara par atšķirīgu no cita veida komunikācijas. Pārrobežu sadarbības gadījumā komunikācija atšķiras no komunikācijas un sadarbības vienas valsts blakus esošo teritoriju gadījumā gan tās starptautiskā rakstura – kultūras, normu un tradīciju –, gan arī valodas dēļ. Turklāt atšķirīgas valodas un to zināšanu trūkums var radīt barjeras efektīvai komunikācijai (piemēram, viens sadarbības partneris prot krievu valodu, bet otrs – angļu), tomēr spēja un centieni rast kopīgu valodu liecina par iesaistīto aģentu centieniem panākt vienotu mērķu sasniegšanu un sadarbību, kas ir viens no S.L.Stāras piedāvātajiem robežobjektu jēdziena analītiskajiem fokusiem (Star, 2010).

Nē, tas ir savādāk. Tāpēc vien, ka viņi ir savādāki gan institucionāli, gan plānošanas. Viņiem viss ir savādāk. Ar Gulbeni mēs zināmā mērā esam līdzīgi. Pārrobežu sadarbība tomēr ir drusku cita un, gribētu teikt, augstākā pakāpē. Arī šobrīd pārrobežu projekti tiek pacelti, nevis ar taustāmu rezultātu, bet šeit tie projekti vairāk ir tādi ilgtermiņa, ieguldījums sadarbībā un domāšanas attīstībā, piem., tagad viedā enerģijas klase vai zaļie dzelzceļi. Vienkārši viņi ir vairāk ieguvums prātam, attīstība, domāšanai vai virzienu saskatīšanai, nevis taustāmi. Plānošanā, attīstības jautājumos (A.Prižavoite).

Izpētes gadījumā lielākajā daļā gadījumu institucionāla līmeņa sadarbība (sadarbība starp pašvaldībām, NVO u.c.) ir saistīta ar ES finansējumu, ko bijis iespējams piesaistīt tieši vairāku valstu pierobežas teritoriju ar līdzīgām vajadzībām sadarbības dēļ. Līdz ar to ES kohēzijas politika un finansējums var tikt uzskatīts par galveno priekšnosacījumu pārrobežu sadarbības veidošanai. Daļā gadījumu šī sadarbība tikusi attīstīta un pārnesta uz citām sadarbības sfērām, kā informācijas apmaiņa starp pašvaldībām ar sadarbības projektu nesaistītos jautājumos vai skolēnu viesošanās pāri robežai izglītības iestādēs. Šādā veidā, robežai funkcionējot kā robežobjektam pārrobežu sadarbības ietvaros, tā uztur saikni starp iesaistītajām valstīm jeb savstarpēji krustojošām sociālām vidēm (Star & Griesemer, 1989).

Kad sākām būvēt ledus halli, nebija tik daudz kontaktu, bet tagad ir, pat tādā cilvēku līmenī, piemēram, treneris no Latvijas nāk māca mums vienu reizi nedēļā. Apmeklējam tirgu viens otra pusē. Diezgan labi (Reuges pašvaldības attīstības speciālists Jānus Marks).

Savukārt pārrobežu sadarbības programmu (piemēram, Latvijas-Krievijas pārrobežu sadarbības programma 2014-2020.gadam, INTERREG Igaunijas-Latvijas pārrobežu

sadarbības programma u.c.) koordinācijas un pārvaldes institūcijas (piemēram, Vienots sekretariāts, Vienota uzraudzības komiteja u.c.) kā aģents tīkla ietvaros pilda starpniecības un interpretācijas funkciju. Pēc M.Kalona, starpniecība var tikt raksturota kā darbību kopums, ar kuru palīdzību konkrētie aģenti cenšas iemiesot un stabilizēt citu aģentu identitāti, kura definēta caur to problemātiku (Callon, 1986). Savukārt S.L.Stāras un Dž.Grisevera definīcija interpretācijas jēdzienu skaidro kā metožu, objektu un jēdzienu nozīmes saskaņošanu, lai indivīdi no dažādām sociālām pasaulēm varētu sadarboties (Star & Griesemer, 1989), Turklāt pēc S.L.Stāras un Dž.Grisevera, lai nodrošinātu savstarpēju veiksmīgu sadarbību starp dažādām sociālām vidēm, robežobjektu nozīme un izmantošana ir jākoordinē un jānodrošina to līdzīga izmantošana un uztvere visās krustojošās sociālajās pasaulēs (Star & Griesemer, 1989). Pārrobežu sadarbības gadījumā to koordinējošas pārnacionālas institūcijas vada robežas kā robežobjekta izmantošanas procesu, konsultējot visas iesaistītās puses un izvērtējot sadarbības projektos pārrobežu elementu, rezultātu ilgtermiņu un noturību, kā arī sociālo pasaulu mijiedarbības ciešumu projekta norises procesā un rezultātā. Šīs institūcijas kļūst par tulkotāju (*gatekeeper*) (*points of passage* pēc B.Latūra) starp dažādām sociālām pasaulēm (Star & Griesemer, 1989, p.390), lai gan tās nesniedz interpretāciju par robežobjektu pašu, bet gan par tā izmantošanas nozīmi sadarbības tīklā.

Pēc kopīgu mērķu definēšanas un ES finansējuma saņemšanas, pārrobežu sadarbības procesā tiek īstenotas darbības un radīti risinājumi mērķa sasniegšanai. Visbeidzot sadarbības rezultātam būtu jārada ietekme un jābūt nozīmei visās iesaistītajās pusēs, kā arī jāveicina pārrobežu sadarbība un komunikācija. I.Nikopensius, skaidrojot par projektu pieteikumu izvērtēšanu un par Alūksnes novada aktivitāti, vērs uzmanību gan uz pārrobežu sadarbības, gan uz ilgtermiņa rezultāta un inovāciju nozīmi.

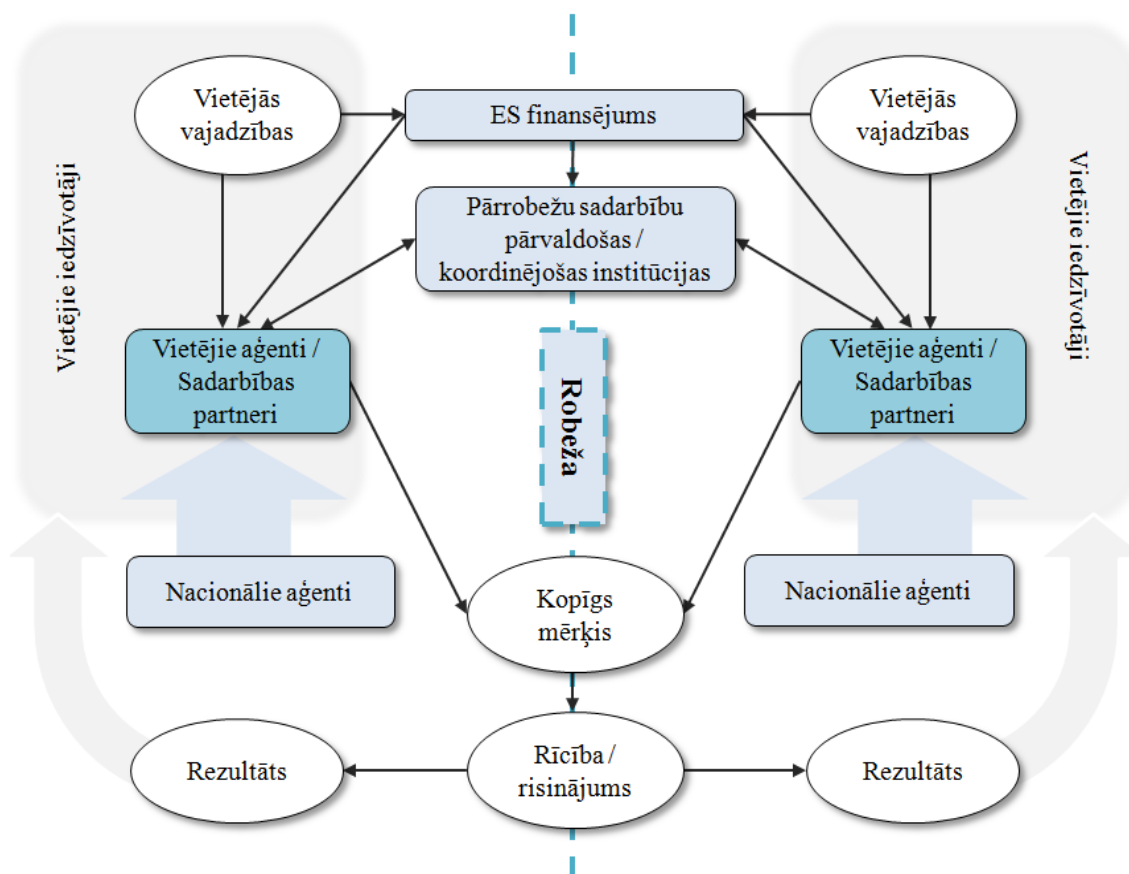
Pagājušajā konkursā gribēja, bet neveicās ar idejām. Gribēja sporta laukumu abās pusēs, bet tas pārrobežu sadarbības elements vājš, bet ir, arī šajā programmā ir iekšā kā partneri. Arī NVO bija aktīvi, bet netika apstiprināti. Alūksne gribēja tādas idejas, kas jau bija ieviestas citur – bet lēmēji vairāk skatījās jaunas idejas, kas vēl nav bijušas. Vēlme un interese ir – visas iespējas.[...] Mēs lemjam to – skatāties, cik dzīvotspējīgi, cik liela sadarbība būs latviešiem un igauņiem. Ir gadījumi, kad projekts beidzās, naudas beidzās un viss. Bet, piem., ir velo maršruts vairāk kā 1000 km, salika zīmes, atkritumu urnas, info standus – tas viss vēl aizvien ir.

Lai gan institucionāla līmeņa pārrobežu sadarbībā vietējie iedzīvotāji nav uzskatāmi par aģentiem tīkla ietvaros, jo to loma un nozīme pārsvarā nav identificējama kā tiešā veidā aģentu tīklu veidojoša, tomēr nedrīkst aizmirst arī par vietējo iedzīvotāju interesi un iesaistīšanos vai neiesaistīšanos pārrobežu sadarbībā (Häkli, 2012). Pievēršot uzmanību gan vietējo iedzīvotāju, gan arī pārrobežu sadarbību īstenojošo aģentu lomai pārrobežu sadarbībā,

var izdarīt secinājumus par tās izdošanās vai neveiksmes iemesliem. Vietējie iedzīvotāji var tikt raksturoti kā fons pārrobežu sadarbības tīkla veidošanai un pastāvēšanai – Latvijas-Igaunijas-Krievijas pierobežas izpētes gadījumā vietējo iedzīvotāju nozīmi un saisti ar institucionāla līmeņa sadarbības tīklu var novērot kultūras jomā. No empīrisku datu analīzes autore secina, ka gan ES finansētos projektos, gan vietējās pašvaldības finansētos un cita veida projektos un kultūras aktivitātēs parasti piedalās un tiek iesaistīti vietējie amatierkolektīvi, arī skolnieku pulciņi (kori, deju kolektīvi u.tml.), kuri līdz ar to ieņem būtisku lomu gan pārrobežu sadarbības īstenošanā, gan vietējo iedzīvotāju ikdienas dzīves dažādošanā. Zināmā mērā šie iesaistītie kolektīvi un organizācijas kļūst par starpnieku starp institucionāla un indivīda līmeņa pārrobežu sadarbību, jo tie veicina vietējās kopienas iedzīvotāju iesaisti institucionāla līmeņa sadarbībā starp pašvaldībām vai citiem iesaistītajiem partneriem (sk.8.6.attēlu).

Arī skatoties no cita – no vietējās kopienas ieguvuma – skatupunkta, pārrobežu sadarbība ir starpnieks starp indivīda un institucionāla līmeņa aktivitātēm, jo institucionālā līmenī īstenotā pārrobežu sadarbība dažādo vietējo iedzīvotāju ikdienas dzīvi, sniedzot iespēju apmeklēt, koncertus, festivālus, radošas nometnes un citus pasākumus, kā arī padarot sakārtotāku un patīkamāku dzīves vidi laukos, renovējot esošos vai būvējot jaunus objektus. Šāda sadarbība, izvēles iespēju radīšana un līdz ar to pievilcīgākas ikdienas dzīvesvides radīšana var tikt uzskatīta par vienu no risinājumiem iedzīvotāju skaita saglabāšanai un ekonomiskai attīstībai pierobežas teritorijās.

Esmu ļoti priecīga par EST-LAT programmu. Uzskatu, ka, lai gan mūsu reģioni ir nabadzīgi, salīdzinot ar galvaspilsētu, ienākumi ir zemāki, bet ja tu dzīvo pierobežas teritorijā, dažādu kultūras pasākumu, pat iepirkšanās iespējamība nav, kā Tallinā. Ja kāds atbalsta sadarbību starp cilvēkiem, lai cilvēki var socializēties šeit, socializēties ar cilvēkiem no Latvijas, tas bagātina viņu ikdienas dzīvi un iespējams tas dod lielāku vērtību. Kopiena ir ļoti maza, te nav daudz jauna katru dienu, nevar iet uz teātri vai kino katru dienu, ikdienas izvēle ir ļoti maza. Bet kad ir projekti, kas atbalsta kopienu sadarbību, tas bagātina viņu dzīvi. Tas paceļ dzīves kvalitāti, un es domāju, ka tas ir ļoti labi. Ja nav cilvēku, tad nav, ko attīstīt. Ļoti nozīmīga daļa attīstībā ir cilvēki, kuri domā, kuriem ir idejas, kuri ir enerģiski, kuriem ir kaislība par savu novadu. Bet ja nav neviena, ar ko runāt Monistē, tad ko lai šeit dara? Šie projekti paceļ vērtību, pašapziņu – mēs darām, mēs esam vērtīgi (B.Vahtere).

8.6.att. Vietējo iedzīvotāju loma institucionāla līmeņa pārrobežu sadarbības tīklā

Līdz šim apakšnodaļā autore galvenokārt raksturoja pārrobežu sadarbības tīklā iesaistītos aģentus un tīkla funkcionēšanu, kur robeža ietverta kā galvenais vienojošais elements. Pievēršoties robežas pašas analīzei tīkla ietvaros, autore secina, ka kopumā robeža ir robežobjekts, kas virza un ietekmē visu sadarbības tīklu kā sociāli, tā finansiāli.

Nu, katram ir sava ideja un tad meklē partneri. Daudzi meklē tuvu robežai, jo viegli pateikt, kāpēc vajag sadarboties. Jo paši ir aktīvāki, jo vieglāk atrast partneri (I.Nikopensius).

No teorētiska skatupunkta tas arī ir robežobjekta galvenais uzdevums – saistīt dažādas sociālās pasaules, tām strādājot pie kopīga uzdevuma (Wenger, 1998). Robežas klātesamība tīklā ļauj gan piesaistīt finansējumu, gan veicināt pārrobežu sadarbību, kontaktus un uzticēšanos, gan arī veicināt teritoriju attīstību sadarbības rezultātā.

Robeža – labi, jo, piemēram, EST-LAT programma, ja dzīvo tuvu robežai, var paprasīt naudu (J.Marks).

S.L.Stāra un Dž.Grisemers, analizējot dokumentus un artefaktus, un dažādu nozaru profesionāļus kā dažādu sociālo pasauļu dalībniekus, identificēja četrus iespējamus robežobjektu tipus viņu izvēlētajā izpētes gadījumā - krātuves (modulāras vietas ar indeksētiem objektiem, kas ir standartizēti sagrupēti, piemēram, bibliotēka vai muzejs), ideāltipi (abstrakts robežobjekts, kas kalpo kā simboliskas komunikācijas un sadarbības

līdzeklis, piemēram, diagrammas, atlasi), saskanīgas robežas (objekti, kam ir vienādas kontūras, taču atšķirīgs saturs, tie rodas, izmantojot atšķirīgus rīkus datu uzkrāšanai un sadalot darāmo darbu plašā ģeogrāfiskā telpā – tādējādi darbs var tikt darīts no dažādām perspektīvām un ar atšķirīgu iznākumu, tomēr kopīgu atskaites punktu) un standartizētas formas (robežobjekti, kas darbojas kā vienotas komunikācijas metodes starp dažādām grupām un dažādās vietās un novērš to iespējamās neskaidrības, piemēram, standartizētas veidlapas) (Star & Griesemer, 1989). Balstoties empīriskos datus un līdz šim promocijas darbā veiktajam aģentu un tīkla analīzē, autore secina, ka robeža neatbilst nevienam no šiem tipiem gan tās kā robežobjekta uzsvāra uz sociāliem aspektiem, gan izmantoto empīrisko datu ieguves metožu atšķirību dēļ. Izmantojot socioloģiskas datu ieguves metodes – intervijas un aptauju – autore pārsvarā ieguva informantu viedokli, vērtējumu un pieredzes stāstus, līdz ar to varēja analizēt robežai, sadarbībai un kaimiņvalstij piešķirto nozīmi, sadarbības efektivitāti un intensitāti, bet neanalizēja sadarbības procesa gaitā izstrādātus materiālus (kartes, diagrammas, dokumentus u.c.). Analīzē robežas kā robežobjekta fokuss bija uz sociāliem aspektiem, kā sadarbība, tās iemesli, nepieciešamība, mērķi, komunikācija starp dažādām sociālām pasaulēm, tās efektivitāte un ierobežojumi starptautiskā vidē u.tml. Un robeža šajā sadarbībā un komunikācijā tika izvirzīta kā galvenais objekts jeb robežobjekts, kam ir būtiska loma sadarbības tīklā. Līdz ar to, balstoties uz līdz šim raksturotajām robežas īpašībām, autore to raksturo kā jaunu robežobjekta tipu – duāla saikne. Vienlaicīgi robeža sadarbības tīklā funkcionē gan kā atšķirīgu sociālo pasaulu nošķirējs, kas lielā mērā rada un uztur šo sociālo pasaulu atšķirības, gan arī kā robežobjekts, kas tās saista – sniedz iespēju mijiedarboties, veido īpašu, starptautisku komunikāciju, ļauj apzināt kopīgas vajadzības un veikt uzlabojumus teritorijās, virzīt attīstību. Gadījuma izpētē attīstība izpaužas gan teritorijas labiekārtošanā, renovācijā un būvniecībā, gan kultūras un sporta jomā, gan kā pieredzes un zināšanu apmaiņa, komunikācijas un sociālo saikņu attīstīšana.

8.3. ES iekšējā un ES ārējā robeža: robežobjekta atšķirības

Iepriekšējā nodaļā autore jau raksturoja pārrobežu sadarbības jomas un ciešumu izvēlētajā gadījumā, izdalot sadarbību ES iekšējās robežas ietvaros un sadarbību, kur iekļauta ES ārējā robeža. Savukārt šīs nodaļas iepriekšējā apakšnodaļā autore analizēja, kā robeža funkcionē kā robežobjekts pārrobežu sadarbības tīklā, kur neatkarīgi no ES iekšējās vai ES ārējās robežas niansēm bija iespējams identificēt pārrobežu sadarbībā iesaistītos aģentus un to lomu aģentu tīklā. Šajā apakšnodaļā autore analizē, kā robežobjekta jēdziens praktiski

darbojas un ir izmantojams institucionāla līmeņa analīzē katra veida – ES iekšējās un ES ārējās – robežas gadījumā atsevišķi.

Viena no pirmajām, vispārīgām robežu raksturojošām asociācijām ir tā, ka tā ir divas valstis atdaloša līnija, kas, iespējams, ir pietiekami vispārinātai izpratnei. Taču analizējot padziļināti, varam novērot, ka robežai pašai var būt dažāda nozīme un jēdziena saturs atkarībā no tā, kuras valstis jeb sociālās pasaules tā atdala. Pārsvārā, analizējot pārrobežu sadarbību, ir iespējams identificēt nianse (kā robežas šķērsošanas nosacījumi, pārrobežu sadarbības intensitāte, kultūras atšķirības u.c.), kas atšķir ES iekšējo un ES ārējo robežu. Ir identificējami arī gadījumi, kad abu robežu tuvums vērtējams līdzīgi, nenodalot, par kuru robežu ir runa. Robežobjektu veidošanā, uztverē un interpretācijā ir iesaistītas visas robežjošās sociālās pasaules, tās visas veido kopīgu robežobjekta uztveri (Wenger, 1998), līdz ar to robežobjektam var būt atšķirīga nozīme atkarībā no tā, kuras sociālās pasaules tas saista.

Analizējot ES iekšējās un ES ārējās robežas atšķirības robežobjektu teorijas kontekstā, autore izdala divus galvenos veidus, kur robeža funkcionē kā robežobjekts starp divām sociālām pasaulēm jeb divām valstīm – pirmkārt, robežas pašas nozīme, ar to saistīta mijiedarbība un sadarbība un, otrkārt, kaimiņvalsts uztvere un no tās atkarīga sadarbība un mijiedarbība. Abi šie piešķirtie nozīmes veidi un to saturs raksturo robežu kā robežobjektu jeb kā aģentu, kas pārklājas dažādās sociālajās pasaulēs, kas veido komunikāciju starp tām un kas kalpo kā mijiedarbības atskaites punkts (Star & Griesemer, 1989) pārrobežu sadarbībā.

Robežobjekti mēdz būt dažādi – atkarībā no sociālajām pasaulēm, ko tie saista, konteksta, nozares un citiem ārējiem faktoriem. Arī robežobjekta paša īpašības var atšķirties – tā robežas var būt dažādas atkarībā no tā elastības un caurlaidīguma, objekts var būt gan abstrakts, gan konkrēts, gan arī vienlaicīgi – abstrakts un konkrēts (Star & Griesemer, 1989). Valsts robežas kā robežobjekta atšķirīgas īpašības var tikt identificētas atkarībā no tā, kāda robeža tā ir – ES iekšējā vai ES ārējā robeža. ES iekšējā jeb Latvijas-Igaunijas robeža var tikt raksturota gan kā konkrēta, gan abstrakta tās funkcionalitātes un uztveres dēļ. Savukārt ES ārējā jeb Latvijas-Krievijas vai Igaunijas-Krievijas robeža drīzāk raksturojama kā konkrēta un skaidra tās norobežojošo īpašību dēļ. Izpētes gadījumā intervētie pārrobežu sadarbībā iesaistītie eksperti ES iekšējo robežu lielākoties neuzskata par valsts robežu tās klasiskā izpratnē. Līdz ar to robežas jēdziena lietojumam jūtama drīzāk negatīva noskaņa – ar to tiek saprasta ES ārējā robeža, kas raksturota kā attīstību ierobežojoša. Savukārt, runājot par Igaunijas robežu vai atrašanos Latvijas valsts robežas tuvumā, biežāk tiek lietots apzīmējums – pierobeža vai atrašanās pierobežā.

Igaunijas – mēs viņu neuzskatām par robežu. Mēs kopā saimniekojam ar Igaunijas pagastiem. Arī iedzīvotāji sadzīvīskās lietās un atpūta ir kopīgas

tradīcijas. Tur robeža nav. Pat nepadomā, ka tev vajag pasi, jo esi iebraucis citā teritorijā. Tad Krievija, kur ir robežkontrole, šķērsošanas strikti noteikumi – pilnīgi savādāka robeža (A. Prižavoite).

Galvenais iemesls ES iekšējās robežas nozīmes atšķirībai no ES ārējās robežas ir tas, ka iedzīvotāji var brīvi un bez papildu procedūrām šķērsot robežu, kā arī tas, ka Latvijas un Igaunijas robežas abās pusēs tiek organizēti kopīgi pasākumi, ir izveidojušās kopīgas tradīcijas un informācijas aprīte – piemēram, informācija par kultūras pasākumiem vai gadatirgu vienā robežas pusē tiek sagatavota abās – latviešu un igauņu – valodās.

Viena ir atvērta, otra aizvērtā – ar to arī viss ir izteikts. Uz Igauniju aizbrauc tāpat – tā ir ļoti liela atšķirība (Dz.Zvejniece).

Ir identificējami arī citi piemēri, kur ES iekšējā robeža uzskatāma par abas valstis jeb abas sociālās pasaules vienojošu, nevis nodalošu – piemēram, lai varētu kvalificēties 2018.gada XXVI Dziesmu un XVI Deju svētkiem, Igaunijas Hānjas pagasta Deju, rotaļu un dziesmu biedrības vecākās paaudzes deju kolektīvs piedalījās svētkos kā Latvijas pierobežas teritorijas Veclaicenes pagasta deju kolektīvs „Korneti”.

Savukārt ES ārējā robeža jeb robeža ar Krieviju ir daudz skaidrāk noteikta – lielākajā daļā gadījumu tā tiek uztverta kā drīzāk stingra robeža, kas patiešām atdala divas valstis. Izņēmums ir Alūksnes novada Pededzes pagasts, kam ir tieša robeža ar Krieviju un no pārējā Alūksnes novada atšķirīgs etniskais sastāvs (76,0 % ir krievu tautības iedzīvotāji (Alūksnes novads, b.g.)) – šajā gadījumā pagasta un iedzīvotāju tradīcijas ir vairāk savijušās un līdzīgas ar robežojošos teritoriju Krievijā. Tomēr pārrobežu sadarbības kontekstā ES ārējā robeža ir drīzāk ierobežojosa un kā šķērslis attīstībai. Analizējot robežas tuvuma radītu apstākļu ietekmi uz pierobežas teritorijām un uz ikdienas dzīvi pierobežā, atklājas ES iekšējās un ES ārējās robežas salīdzinājums un abu robežu radīto apstākļu atšķirības:

Slēgta robeža – zaudējums, ja vaļā – ieguvums, jo tā ir arī pārrobežu sadarbība. Ekonomisku labumu noteikti var iegūt, pāri robežai sadarbojoties (D. Vītola).

Teritorijas attīstība uz Krievijas pusi tiek raksturota kā neesoša vai krietni ierobežota. A.Dukulis Krievijas robežu raksturo:

Alūksnes attīstība uz Krieviju jau vairs nav, jo robeža. Ja dzīvoju Cēsīs, tad var novilkt 50 km apli un attīstīties uz visām pusēm. Tas ir ierobežojums. Bet Latvijas mērogā jāsaprot, ka pierobežu var attīstīt, jāsaprot, ka te ir cits dzīves ritms.

Ne tikai vērtējot kopējo teritorijas un ekonomisko attīstību, bet arī institucionāla līmeņa sadarbībā, Krievijas robeža tiek vērtēta kā ierobežojumus radoša. Dz.Zvejniece norāda, ka Krievijas robeža drīzāk vērtējama negatīvi un sadarbība ir apgrūtināta. Arī citi intervētie eksperti apliecina, ka iedzīvotāji, kuri vēlas šķērsot Krievijas robežu pārrobežu

sadarbības vai citu interešu vadīti, izjūt apgrūtināto robežas šķērsošanu un tās striktos nosacījumus, ka slēgta robeža – tas ir zaudējums un papildu problēmas. Savukārt pētījuma dalībnieku viedokļi skaidri norāda uz ES iekšējās robežas jeb Latvijas-Igaunijas robežas radītām iespējām teritoriju attīstībai. Pie ES iekšējās robežas radītām iespējām institucionālā līmenī tiek nosaukta iespēja kopīgi saimniekot ar kaimiņvalsts pagastiem, iedzīvotāju kultūras dzīves un tūrisma iespēju dažādošana un kā visnozīmīgākais – pārrobežu sadarbības radītās iespējas. Šajā gadījumā robeža veiksmīgi funkcionē kā robežobjekts, kas saista sociālās pasaules un veicina mijiedarbību starp tām.

Valsts robežai neatkarīgi no tās veida var tikt identificēta arī līdzīga nozīme – to autore novēroja tūrisma un mārketinga jomā, kad robežas tuvums tiek uztverts kā priekšrocība, kad tas tiek un var tikt izmantots vēl vairāk teritorijas kā trīs valstu krustpunkta reklamēšanai un tūristu piesaistei.

Mums netālu ir kaimiņi, Latvijas un Krievijas kaimiņi. Mēs esam pievilcīgāki. Mums to vajadzētu vairāk izmantot kā pozitīvu pievilcību. Atkarīgs no mums, mūsu iedzīvotājiem. Visām pusēm būtu jābūt ieinteresētām. Eiropā nav daudz tādu reģionu, kur trīs valstis satiekas. Vajadzētu vairāk uzsvērt, ka mums tā ir bagātība (J.Gotmans).

Pašvaldību līmenī pārrobežu sadarbība ar vislielāko potenciālu attīstībai ir tūrisma jomā. Kā Latvijas, tā Igaunijas un Krievijas pierobežā aptaujātie eksperti norāda, ka, neskatoties uz vīzu nepieciešamību Krievijas robežas šķērsošanas gadījumā, tūrisma informācijas izplatīšana pāri robežai un pierobežas teritorijas, kā vienota reģiona, kur satiekas trīs valstis, reklamēšana sniegtu pievienoto vērtību pierobežas teritorijai līdz ar to veicinātu tās attīstību, attīstot tūrisma. 2017.gada vasarā Alūksnes novads sadarbībā ar Vidzemes TV publicējusi īsfilmu par Alūksnes novadu ar nosaukumu „Alūksnes novads – trīs valstu krustpunktā” (Alūksnes novads, 2017). Tāpat jau noris darbs pašvaldību līmenī pie kopīga tūrisma piedāvājuma izstrādes un informācijas par to sagatavošanas gan bukletu veidā tūrisma informācijas centros, gan arī pašvaldības mājaslapā.

Protams, to varēsiet redzēt gan mājaslapā, gan būs pieejami materiāli. Mums līdz septembrim aktivitātes vēl jānoformulē, bet es paredzu, ka sadarbības partneri būs arī asociācijas, tūrisma firmas, tā ka būs kopīgs produkts (A.Prižavoite).

Arī ES finansējuma piesaistes gadījumā robežas tuvums kopumā uzskatāms par priekšrocību. Lai gan retāk nekā ar ES iekšējo robežu, tomēr arī ES ārējās robežas tuvums un atrašanās trīs valstu robežu krustpunktā var tikt identificēta kā jaunu iespēju radītāja un veicinātāja. Pārrobežu sadarbībā iesaistītie eksperti norāda, ka šādā gadījumā ir vienkāršāk atrast pārrobežu sadarbības partneri, kā arī pamatot sadarbības vajadzību blakus esošu teritoriju, to līdzīgu problēmu un attīstības nepieciešamību dēļ. Cita iespēja – zināšanas un

informācijas aprīte ar kaimiņvalstīm, kas var veicināt gan sadarbību, gan tūrismu un ekonomisku attīstību, jo kaimiņvalstu iedzīvotāji ir vairāk informēti par pierobežas teritorijas iespējām – pilsētām, atpūtu, tūrismu un tamlīdzīgi.

Tā ir priekšrocība, ka Alūksne ir pierobežā, tas ir viennozīmīgi. Ja es aizbraukšu uz Pečoriem, viņi Alūksni zinās, bet Tukumu diez vai. Te ir tā vietējā mentalitāte, kas izpaužas informācijas aprītē, cik lielā groziņā mēs te grozāmies. Kādi 90 % Veru iedzīvotāju zinās, kas ir Alūksne, tāpat alūksniešiem. Ja viņi zina, tad veidojas tas loks, piemēram, sestdienā, svētdienā ļoti daudzus iedzīvotājus sastapsi Veru un no Veru šeit. Kad atvērām Alūksnes kultūras centru, noslēdzām līgumu arī ar igauņiem, tad igauņi brauc šeit, bet šaubos, vai brauks uz Jelgavu (A.Dukulis).

Valsts robeža ir specifisks objekts robežobjektu teorijas analīzes kontekstā – atkarībā no robežas veida, no standarta un īpašiem robežas šķērsošanas nosacījumiem ES iekšējai un ES ārējai robežai var būt gan līdzība, gan atšķirības vienlaicīgi, bet šīs atšķirības noteikti nedrīkst ignorēt un pieņemt valsts robežu kā homogēnu un statistisku objektu. Līdz šim apakšnodaļā analizētās iespējas un ierobežojumi dažādu robežu un pārrobežu sadarbības gadījumos zināmā mērā sakrīt ar somu pētnieka K.Kiiskinena secināto par ES iekšējās un ES ārējās robežas atšķirībām un izmaiņām līdz ar Polijas iestāšanos ES – no vienas puses, autors secina, ka Polijas-Ukrainas gadījumā ES ārējās robežas rašanās radījusi apgrūtinājumus robežas šķērsošanas, savukārt no otras puses, Somijas-Krievijas robežas gadījumā ES ārējā robeža ir radījusi vietējo attīstību veicinošas pārrobežu sadarbības iespējas (Kiiskinen, 2013).

Pievēršoties otram veidam, kur robeža izpaužas kā robežobjekts – kaimiņvalsts uztvere un no tās izrietoša sadarbība – autore identificēja ES valstu (Latvijas un Igaunijas) un Krievijas atšķirīgu uztveri pārrobežu sadarbībā iesaistīto intervēto ekspertu skatījumā. Latvijas robežas pusē intervētie raksturo Igauniju kā attīstītāku un eiropēiskāku valsti un tās iedzīvotājus kā saimnieciskākus un kā paraugu, no kā var daudz mācīties. Igaunija tiek raksturota kā līdzīga un ar līdzīgu kultūru kā Latvija. Dz.Zvejniece uzskata, ka latviešu no igauņiem varētu pārņemt veiksmīgo pieredzi dažādās jomās, piemēram, amatniecības attīstībā:

Mums vajadzētu mācīties no igauņiem, kā organizēt, kooperēt amatniekus – viņiem tas ir augstā līmenī, mums katrs pa savam. Mums jāceļ amatniecība, jo rūpnīcas te nesacels.

Savukārt Krievija biežāk tiek uztverta ar piesardzību, raksturota kā neprognozējams sadarbības partneris, tās kultūra raksturota kā atšķirīga no Latvijas vai Igaunijas kultūras.

Jā, bet es personīgi domāju – viena lieta ir attālums, bet otra – noieta tirgus Krievijā, cik viņš ir uzticams vai nav. Ja tur būtu Vācija otrā pusē, es domāju, mēs būtu daudz pievilcīgāki, nekā tur ir Krievija, tas nezināmais partneris, šaubīgais uzņēmējs. Bet tas arī būtu jāpēta (A.Prižavoite).

Protams, ir identificējami arī gadījumi, kad kaimiņvalstu uztvere pārrobežu sadarbības kontekstā ir līdzīga – tas vērojams gadījumos, kad visu pušu sadarbības intensitāte ir līdzīga – bieža vai reta. Šādos gadījumos kā vienīgais ierobežojums ES ārējās robežas gadījumā ir robežas šķērsošanas apgrūtinājumi, bet ne atšķirīga kultūra, prakse vai sadarbības pieredze. Piemēram, pārrobežu sadarbība NVO sektorā nav intensīva ne Latvijas-Igaunijas, ne Latvijas-Krievijas pierobežas teritoriju gadījuma izpētē.

Mums ir bijuši projekti ar Krieviju, bet viņiem ļoti grūti tikt līdz mums – igauņi tika, krievi nē. Robeža ir tas mīnuss. Bet es neteiktu, ka mēs ļoti sadarbojamies arī ar Igauniju. Jo viss ir jāmenedžē, ja kāds menedžēs, tad es atbildēšu (Dz.Zvejniece).

Kopumā gan robežas nozīmes, gan arī kaimiņvalsts uztveres radītas atšķirības ietekmē pārrobežu sadarbības mērķus un dinamiku – ja ar Igaunijas pierobežas teritoriju pārrobežu sadarbība ir ciešāka un pārsvarā ar kopīgu mērķi līdzsvarot attīstību abās robežas pusēs, tad ar Krieviju pārrobežu sadarbība ir vairāk formāla un ar galveno mērķi uzturēt kontaktus ar kaimiņvalsti, bet retāk attīstās ārpus konkrēta sadarbības projekta ietvariem.

Šajā apakšnodaļā autore analizēja robežas kā sociālās pasaules saistoša objekta funkcionēšanu, norādot uz ES iekšējās un ES ārējās robežas atšķirībām un līdzību. Galvenās atšķirības robežobjekta funkcionēšanā saistītas ar atšķirīgiem robežas šķērsošanas nosacījumiem un attiecīgi tā sekām – ciešākas sadarbības ES iekšējās robežas ietvarā un ierobežotas attīstības un apgrūtinātas sadarbības iespējām aiz ES ārējās robežas. Savukārt saistībā ar iespējām piesaistīt ES finansējumu kā resursu, kā arī ar informācijas izplatīšanu tūrisma jomā un reklamēšanos robeža kā robežobjekta funkcionē līdzīgi abu robežu gadījumā. Būtiski norādīt iepriekšējā nodaļā par pārrobežu sadarbību secināto, ka no vienas puses ES ārējās robežas gadījumā pārrobežu sadarbības praktiska īstenošana ir atšķirīga no sadarbības ES iekšējās robežas ietvaros apgrūtinātas robežas šķērsošanas un kultūras dēļ, bet no otras puses – jebkuras starptautiskas robežas tuvums identificējams kā iespēju piesaistīt ES finansējumu jeb ārēju resursu piesaistes veicinātājs.

Autore secina, ka pārrobežu sadarbības tīklā ir iesaistīti vieni un tie paši aģenti, kā arī to motivācija un rīki pārrobežu sadarbības īstenošanai ir tie paši neatkarīgi no ES iekšējās vai ES ārējās robežas konteksta, taču atšķiras robežas kā robežobjekta nozīme un tās radīti apstākļi pārrobežu sadarbībā iesaistīto aģentu rīcībspējai un mijiedarbes intensitātei. Ņemot vērā to, ka ir gan atšķirības, gan līdzība, autore piedāvā papildināt iepriekšējā apakšnodaļā iepazīstinātā robežobjekta tipa – duālā saikne – definīciju atkarībā no katras robežas raksturojuma tā, lai tas precīzāk teorētiski skaidro katras robežas kā robežobjekta funkcionēšanu. Autore jau rakstīja, ka robežas kā robežobjekta analīze ir specifiska un

komplīcēta, jo tā vienlaicīgi darbojas gan kā dažādas sociālās pasaules veidojošs un atdalošs objekts, gan arī kā tās saistošs un komunikāciju starp tām veicinošs objekts. Atkarībā no robežas nozīmes jeb robežas šķērsošanas nosacījumiem un kaimiņvalsts uztveres robeža no sociālās pasaules saistoša objekta var kļūt par primāri tās nodalošu objektu. Lai gan abos gadījumos tai ir gan atdalošs, gan saistošs raksturs, taču atšķiras tas, kurš no abiem izvirzās priekšplānā kā galvenā objekta īpašība – ES iekšējās un brīvi šķērsojamas robežas, kā arī pozitīvi vērtētas kaimiņvalsts gadījumā robeža primāri funkcionē kā sociālās pasaules saistošs objekts, savukārt tās sociālās pasaules nodalošās iezīmes ir drīzāk pasīva rakstura. ES ārējās un apgrūtinātas robežas šķērsošanas, kā arī drīzāk negatīvi un ar piesardzību vērtētas kaimiņvalsts gadījumā robeža primāri funkcionē kā sociālās pasaules atdalošs objekts, kuram ir identificējamas arī sociālās pasaules saistošas jeb robežobjektam raksturīgās iezīmes, lai gan tās var būt ar zināmiem ierobežojumiem.

9. KOPSAVILKUMS UN SECINĀJUMI

Šajā nodaļā autore veic promocijas darbā izmantoto teorētisko un metodoloģisko pieeju iztīrījumu, sniedz galvenos secinājumus un aizstāvībai izvirzīto tēžu pamatojumu, kā arī raksturo iespējamus pētnieciskos virzienus nākotnē.

Promocijas darba mērķis bija izpētīt pārrobežu sadarbības procesu pierobežas teritorijās un tajā iesaistītos aģentus. Lai sasniegtu mērķi, autore izvirzīja šādus uzdevumus: teorētiski analizēt mūsdienu lauku attīstības problemātiku un raksturot neo-endogēnās attīstības pieeju; teorētiski analizēt pārrobežu sadarbības jēdzienu; izpētīt pārrobežu sadarbības jomas un intensitāti izvēlētajā izpētes gadījumā; identificēt pārrobežu sadarbībā iesaistītos aģentus un viņu mijiedarbi izvēlētajā izpētes gadījumā; atklāt ES iekšējās un ES ārējās robežas nozīmi pārrobežu sadarbībā pierobežas teritorijās; atklāt pārrobežu sadarbības ietekmi uz pierobežas teritoriju attīstību; adaptēt robežobjektu teoriju pārrobežu sadarbības izpētes gadījumā socioloģijā. Pētījuma mērķis ir ticis sasniegts un izvirzītie uzdevumi ir izpildīti.

Izmantojot gadījuma izpētes **metodoloģisko pieeju**, kas plaši izmantota pētījumos lauku socioloģijas apakšnozarē, laika posmā no 2016.gada maijam līdz 2018.gada augustam autore veica empīrisko pētījumu Latvijas-Igaunijas-Krievijas pierobežā. Empīriskais pētījums bija starptautisks – kā galveno gadījumu autore izvēlējās Alūksnes novada teritorijas izpēti Latvijā un kā otro jeb satelītgadījumu – Veru apriņķa teritoriju Igaunijā. Abas teritorijas vienlaikus ir gan pierobežā, gan valsts perifērijā atrodošās lauku teritorijas. Ņemot vērā, ka abas teritorijas robežojas viena ar otru, satelītgadījuma analīze ļāva autorei gan iegūt empīriskos datus no abām robežas pusēm, gan arī salīdzināt teritoriju attīstības problemātiku un pārrobežu sadarbības nozīmi tajās. Papildus autore veica intervijas ar Pleskavas apgabala pārstāvjiem Krievijā, lai iegūtu vispusēju skatījumu uz izvēlēto galveno gadījumu. Atbilstoši gadījuma izpētes pieejai, empīrisko datu ieguvei autore izmantoja gan kvalitatīvas, gan kvantitatīvas datu ieguves metodes – daļēji strukturētas ekspertu (pašvaldības, NVO, tūrisma, kultūras jomas un citu) intervijas visu trīs valstu teritorijās, daļēji strukturētas intervijas ar iedzīvotājiem Latvijas un Igaunijas pierobežas teritorijās, kā arī iedzīvotāju kvantitatīvo aptauju Alūksnes novadā Latvijā. Izmantojot izvēlētas datu ieguves metodes, autore ieguva datus gan par institucionāla, gan par indivīda līmeņa pārrobežu sadarbību un kontaktiem, kas ļāva veikt mezo / mikro līmeņa analīzi. Pamatā promocijas darba pētījums fokusējas uz mezo jeb institucionāla līmeņa analīzi, taču arī mikro jeb indivīda līmeņa analīze ļāva padziļināti

izprast pārrobežu sadarbības nozīmi pierobežas teritorijās, papildināt institucionāla līmeņa analīzi un apstiprināt datu validitāti.

Veicot kvalitatīvo datu kodēšanu, izmantojot strukturālo un paterna kodēšanu, autore izstrādāja empīrisko datu konceptuālo modeli, kas ļāva analizēt pētījuma priekšmetu – pārrobežu sadarbību pierobežas teritorijās –, iekļaujot kā institucionāla, tā indivīda līmeņa analīzi. Autore uzskata, ka ir vērtīgi viena pētījuma ietvaros analizēt gan ES iekšējo, gan ES ārējo robežu – tādā veidā ir iespējams salīdzināt abas robežas, analizēt pētījuma priekšmetu gan kopumā, gan atsevišķi atkarībā no katras robežas nozīmes un atšķirībām. Uz vienas robežas fona ir labi identificējami otras robežas radīti apstākļi – iespējas, ieguvumi vai ierobežojumi. Autore uzskata, ka izstrādātais empīrisko datu analīzes modelis var tikt izmantots arī līdzīgos pētījumos, kas fokusējas uz pārrobežu sadarbības analīzi – tas ļauj identificēt gan pārrobežu sadarbībā iesaistītos aģentus, gan sadarbības pašas raksturu un intensitāti. Tāpat tas ļauj saistīt dažāda līmeņa izpēti un aģentus, kuri ir iesaistīti pārrobežu sadarbībā, kā arī identificēt dažādu – ES iekšējās un ES ārējās – robežu līdzību un atšķirības un to ietekmi, ierobežojumus un ieguvumus pierobežas teritorijās.

Darba **teorētisko bāzi** veido gan socioloģiskas teorijas, gan pārrobežu sadarbības un mūsdienu lauku teritoriju attīstības vispārēja konteksta analīze. Par darba kopējo konceptuālo ietvaru izvēlēta aģentu tīkla teorija (ATT), papildinot to ar vienu no teorijas atvasinājumiem – S.L.Stāras un Dž.Grisemera robežobjektu teoriju. Atbilstoši izvēlētajam tematam un pētījuma priekšmetam, teorētisko daļu veido arī lauku socioloģijas pētījumu specifikas, pierobežas un reģionālas politikas un neo-endogēnās lauku attīstības modeļa raksturojums mūsdienās, kā arī pārrobežu sadarbības jēdziena definēšana un izpratne Latvijas un Eiropas gadījumā. Lai izprastu līdzšinējo problēmas izpēti pakāpi un metodoloģiskās pieejas problēmas izpētē, autore veica Latvijā un Eiropā veiktu līdzīgu pētījumu analīzi.

ATT pamatā ir aģentu mijiedarbības tīklā analīze, turklāt aģenti var būt gan cilvēki, gan citas dzīvas būtnes, gan arī nedzīvas lietas vai objekti. Tāpat ATT pieļauj dažāda – mikro, mezo un makro – līmeņa aģentu iekļaušanu tīklā. Saiknes starp aģentiem nav iepriekš noteiktas, bet ir pastāvošas noteiktajā laikā un mainīgas atkarībā no aģentu darbībām un to nozīmes. Savukārt robežobjektu teorijas pamatā ir piedāvājums sašaurināt tik plašo aģentu definīciju un par robežobjektiem pieņemt tikai tos pārējos (kas nav cilvēki) aģentus, kuri saista dažādas sociālās pasaules un kuru nozīme ir saprotama dažādās sociālās pasaulēs tīkla ietvaros. Viens no promocijas darbā izvirzītajiem uzdevumiem bija adaptēt robežobjektu teoriju pārrobežu sadarbības izpēti gadījumā socioloģijā, tāpēc autore raksturo, kā kopumā teorijas izmantošana šajā darbā atbilst un kā atšķiras no tās oriģinālās un līdz šim izmantotās pieejas. Savukārt tālāk tekstā, atbildot uz ceturto un piekto pētniecisko jautājumu, autore,

balstoties savā promocijas darba pētījumā, raksturo robežobjekta funkcionēšanu, interpretē sociālo pasauli, ko tas saista, definīciju un piedāvā savus papildinājumus robežobjektu teorijas izmantošanai robežas kā sociāla fenomena analīzei pārrobežu sadarbības tīklā.

S.L.Stāra un Dž.Grisemers, kā arī citi autori izmantojuši antropoloģisku pieeju, analizējot uzkrātos dokumentus (pierakstus, kartes, sadarbības projektu dokumentāciju un citus) kā robežobjektus (skat. Star & Griesemer, 1989; Häkli, 2009) vai arī analizējot izvēlētā robežobjekta nozīmi, veidošanos un vēsturisku kontekstu aprakstošā veidā (skat. Häkli, 2015; Häkli, 2012), bet nevis radot jaunus empīriskos datus, izmantojot socioloģiskas datu ieguves metodes, kā to dara šī promocijas darba autore. Socioloģiska pieeja ļauj teoriju adaptēt un papildināt, izmantojot socioloģiskās datu ieguves metodes un analīzes centrā izvirzot sociālus aspektus (kā sadarbība, komunikācija, zināšanu un pieredzes apmaiņa u.c.) un to sasaisti ar sociāli ekonomiska rakstura aspektiem (kā nodarbinātība, teritoriju attīstība, iedzīvotāju piesaiste u.c.). Pēc autores domām robežobjektu teorijā par maz tiek ņemti vērā tieši sociāli aspekti, kā iepriekšēja sadarbības pieredze, pazīšanās un komunikācija starp aģentiem, kuru mijiedarbība notiek robežobjekta darbības rezultātā. Tie ir aspekti, kas veicina savstarpēju uzticēšanos institucionāla līmeņa pārrobežu sadarbības tīklā, un līdz ar to ļauj tīklam pastāvēt un sadarbībai attīstīties.

S.L.Stāra un Dž.Grisemers izdarīja secinājumus, balstoties uz noteiktā laika posmā izstrādāto dokumentu – tāpat nemainīgu vienību – analīzi, savukārt šajā promocijas darbā autore analizē valsts robežu kā robežobjektu, kas ir mainīga atkarībā no dažādiem faktoriem. Viens no teorijas ierobežojumiem ir laika dimensijas nepietiekama ņemšana vērā robežobjekta analīzē. Robežas kā robežobjekta analīzē ir būtiski ņemt vērā pētījuma laika dimensiju un tās radītos apstākļus – robežas nozīme ir mainīga laika gaitā gan līdz ar abās robežas pusēs notiekošiem politiskiem, ekonomiskiem un sociāliem procesiem, gan līdz ar globāliem procesiem. Veicot gadījuma analīzi un empīrisko datu ieguvi citā laika posmā, būtu iespējami atšķirīgi pētījuma rezultāti gan atkarībā no robežas šķērsošanas nosacījumiem un robežpolitikas, gan atkarībā no pārrobežu sadarbības intensitātes, valstu attīstības līmeņa un citiem sociāliem, politiskiem un ekonomiskiem aspektiem.

Neskatoties uz robežobjekta paša atšķirīgo raksturu un uz atšķirīgām datu ieguves metodēm citos pētījumos un šajā promocijas darbā, autore promocijas darbā ievēroja teorijas pamata uzstādījumus robežobjektu jēdziena lietošanai un robežobjekta definēšanai atbilstoši tā īpašībām kā sociālās pasaules saistošam objektam. Tāpat autore ņēma vērā S.L.Stāras (2010) norādījumu, ka jēdziens vislabāk darbojas organizatoriska līmeņa procesu analīzē, tāpēc to izmantoja institucionāla līmeņa pārrobežu sadarbības analīzei, kas lielā mērā iekļauj organizatoriskus procesus. Kopumā teorija ļāva veiksmīgi nodalīt dažādas sociālās pasaules,

raksturojot to atšķirības, kā arī identificēt robežobjektu aģentu tīklā. Mijiedarbības un sociālās pasaules saistošu īpašību iekļaušana analīzē bija vērtīga robežobjektu teorijas radīta iespēja empīrisku datu analīzei, savukārt teorijas uzstādījums par to, ka robežobjektam pastāv atšķirīga interpretācija dažādās sociālās pasaulēs, šajā pētījumā bija mazāk būtisks. Definējot valsti kā sociālo pasauli un tās iedzīvotājus kā sociālās pasaules dalībniekus, valsts robeža kā robežobjekts ne tikai saista, bet arī atdala sociālās pasaules, tāpēc kopumā tās interpretācija ir līdzīga un iepriekš definēta visās krustojošās sociālajās pasaulēs – tā atdala vienu valsti no otras. Tas būtu citādi, ja dažādu nozaru profesionāļu grupas tiktu definētas kā dažādas sociālās pasaules, kur to dalībnieki atšķirīgi uztvertu valsts robežu atkarībā no savas profesionālās piederības (piemēram, ģeogrāfi, ekonomisti, politologi un citi).

Tālāk autore sniedz atbildes uz izvirzītajiem pētnieciskajiem jautājumiem un veic aizstāvībai izvirzīto tēžu iztirzājumu.

1. Vai un kā pierobežas teritoriju attīstību ietekmē atrašanās pierobežā un kā – atrašanās perifērijā?

Kopumā izvēlētajā gadījuma izpētē Latvijas-Igaunijas-Krievijas pierobežā pastāv gan ar robežas tuvumu, gan ar lauku teritorijas atrašanos perifērijā saistīti teritoriju attīstību ietekmējoši faktori gan galvenajā gadījumā Alūksnes novadā Latvijā, gan satelītgadījumā Veru apriņķī Igaunijā. Abos gadījumos teritoriju attīstības problemātika kopumā ir līdzīga gan atrašanās tālu no valsts centrālās daļas, gan atrašanās pierobežā dēļ.

Pirmkārt, **ar teritoriju atrašanos perifērijā saistīti faktori**. Līdzīgi kā citās perifērās lauku teritorijās, viens no nozīmīgākajiem iemesliem ierobežotām teritoriju attīstības iespējām pierobežā ir iedzīvotāju skaita samazināšanās un līdz ar to cilvēkresursu kā viena no teritorijas attīstību veicinošiem iekšējiem resursiem trūkums. Turklāt iedzīvotāju skaita samazināšanās rada tālāku negatīvu ietekmi uz teritoriju – uzņēmējdarbības aktivitātes samazināšanos un uzņēmēju neieinteresētību attīstīt savu uzņēmumu teritorijā, līdz ar to darbavietu trūkumu un preču un pakalpojumu ierobežotu pieejamību iedzīvotājiem dzīvesvietas tuvumā. Starp šiem faktoriem veidojas kauzālas negatīvas attiecības – iedzīvotāju skaits samazinās, tādējādi radot virkni citu minēto negatīvo seku, kas savukārt veicina palikušo iedzīvotāju došanos projām no dzīvesvietas perifērijā ierobežoto teritorijas iespēju un pakalpojumu klāsta dēļ. Turklāt autores izvēlētajā izpētes gadījumā Latvijas-Igaunijas-Krievijas pierobežā Alūksnes novada teritorijā lauksaimnieciskās ražošanas attīstību kavē lauksaimniecībai nepiemērota augsne. Uzņēmēju interesi varētu veicināt uzņēmējdarbībai piemērota vide un rūpnieciskās zonas, kas Alūksnes novada gadījumā šobrīd tiek attīstītas, kā arī īpaši nosacījumi un atbalsts no valsts uzņēmējdarbības pierobežā uzsākšanai, kas šobrīd netiek nodrošināts.

Vēl viens nozīmīgs ar teritorijas atrašanos perifērijā saistīts faktors ir transporta infrastruktūra – gan lielais attālums līdz valsts centrālajai daļai un galvaspilsētai, kur koncentrējas daļa pakalpojumu, gan Alūksnes novada gadījumā ceļu ne pārāk labais stāvoklis un asfaltēta ceļu seguma trūkums lauku teritorijās.

Papildus kā Alūksnes novada, tā Veru apriņķa izpētes gadījumā autore identificēja teritoriju attīstību kavējošu faktoru valsts politikas līmenī, kas zināmā mērā arī saistīts ar teritorijas atrašanos perifērijā – vietējās teritorijas attīstības plānu nesakritība ar valsts izvirzītajām teritoriālās attīstības prioritātēm.

Savukārt kā pozitīvus un iedzīvotājus piesaistošus faktorus dzīvei perifērijā autore identificēja lauku dzīvesveida atšķirības, salīdzinot ar lielākām pilsētām un valsts centrālo daļu – mierīgāks dzīves ritms, kā arī skaista un neskarta daba.

Otrkārt, **ar teritoriju atrašanos pierobežā saistīti faktori.** Galvenie faktori, kas saistīti ar teritoriju atrašanos pierobežā, bet ne ar atrašanos perifērijā, un kas ietekmē teritoriju attīstību, ir robežas pašas tuvums un tās radītā ietekme, kā arī pārrobežu sadarbības iespējas.

Robežas tuvumam atkarībā no robežas veida identificējama gan pozitīva, gan negatīva ietekme – ES iekšējai robežai vairāk identificējama pozitīva ietekme gan indivīda, gan institucionālā līmenī, radot iespēju iedzīvotājiem un sadarbības partneriem to brīvi šķērsot, tādā veidā veicinot tūrismu, ļaujot iepazīt citu kultūru, dažādojot ikdienas dzīvi, attīstot kontaktus un komunikāciju, atvieglojot pārrobežu sadarbības procesu. Zināmā mērā šāda ietekme identificējama arī ES ārējās robežas gadījumā, pirmkārt, kad pierobežas iedzīvotājiem ir iespēja saņemt ilgtermiņa atļaujas atvieglotai robežas šķērsošanai, un, otrkārt, kaimiņvalsts teritorija atrodas ģeogrāfiski tuvāk, tāpēc tās apmeklēšana ir vienkāršāka. ES ārējās robežas gadījumā identificējama negatīva ietekme uz teritoriju attīstību, jo atšķirībā no citiem perifēriem novadiem, kas neatrodas pierobežā, šeit robeža un tās šķērsošanas nosacījumi lielā mērā apgrūtina attīstības iespējas aiz tās.

Kopumā autore secina, ka novada atrašanās valsts pierobežā padara to par specifisku teritoriju attīstības kontekstā un vienlaicīgi tas iekļaujas kopējā lauku attīstības problemātikā – pierobežas teritorija izvēlētajā gadījumā ir viens no tipiskiem lauku reģioniem perifērijā, ko raksturo kopējas lauku transformācijas un ierobežotas attīstības tendences mūsdienās, un teritorijās pastāv kā pozitīvi, tā negatīvi atrašanās pierobežā radīti apstākļi. Apzinot galvenos pierobežas perifēro teritoriju attīstību ietekmējošus faktorus, autore tomēr secina, ka, **lai gan pierobežā pastāv īpaši robežas tuvuma radīti apstākļi, novada atrašanās perifērijā ir par pierobežas tuvumu nozīmīgāks izaicinājums pierobežas teritorijām** (1.tēze).

2. Kādi apstākļi veicina un kādi ierobežo institucionāla un indivīda līmeņa pārrobežu sadarbību pierobežas teritorijās?

Promocijas darba ietvaros veiktās teorētiskās un empīriskās analīzes rezultātā autore secina, ka pārrobežu sadarbību pierobežas teritorijās veicina šādi galvenie apstākļi:

- ES finanšu instrumenti pārrobežu sadarbības atbalstam – gan veicina pārrobežu sadarbības rašanos, gan tās attīstību, nodrošinot nozīmīgāko pārrobežu sadarbības nosacījumu – finansējumu.
- Robežas tuvums – pirmkārt, teritoriju atrašanās tuvu viena otrai ļauj veidot regulārāku komunikāciju, otrkārt, sadarbības projektu pieteikumos ir vienkāršāk pamatot sadarbības nepieciešamību blakus esošām teritorijām ģeogrāfiska novietojuma un līdzīgu risināmo problēmu un mērķu dēļ. Turklāt starptautiska pārrobežu sadarbība atšķiras no sadarbības ar vienas valsts blakus esošām teritorijām gan valodas un dažādu kultūru dēļ, gan arī ilgtermiņa sadarbības mērķu dēļ institucionālā līmenī un atšķirīgu kultūru iepazīšanas un atšķirīgas produkcijas iegādes iespēju dēļ indivīda līmenī.
- Līdzīgas vietējās problēmas un attīstības mērķi – ļauj vienoties par sadarbību, jo visas puses ir vienlīdz ieinteresētas savu vietējo problēmu risināšanā, līdz ar to var nonākt pie kopēja mērķa, ko sasniegt ar pārrobežu sadarbības palīdzību.
- Esošie pārrobežu kontakti, pozitīva iepriekšēja pieredze sadarbojoties kā indivīda, tā institucionālā līmenī – veiksmīga iepriekšēja pieredze un pazīšanās iesaistīto indivīdu starpā rada savstarpēju uzticēšanos, līdz ar to veicina pārrobežu sadarbības attīstību un sadarbību jaunu mērķu sasniegšanai gan ES pārrobežu projektu ietvaros, gan ārpus tiem. Ja pārrobežu sadarbība balstīta iepriekšējos individuālos kontaktos un veiksmīgā pieredzē, tai identificējama plašāka nozīme par tikai sadarbības projektu sasniegto rezultātu. Tā var izpausties kā jaunu ideju ģenerēšana, zināšanu un pieredzes apmaiņa par ar sadarbības projektiem nesaistītām līdzīgām problēmām vai teritoriju attīstības virzieniem, informācijas izplatīšana starptautiskā mērogā par vietējām norisēm, veicinot tūristu piesaisti un iespēju gūt ekonomisku labumu, regulārākas un mazāk formālas sadarbības veidošana, kas dažādo vietējo kultūras un dzīvesvidi. **Līdz ar finansējuma piesaistes iespējām arī sociāli aspekti – komunikācija, savstarpēja pazīšanās, līdzšinējā sadarbības pieredze un uzticēšanās indivīda līmenī ir vieni no nozīmīgākajiem efektīvas institucionāla līmeņa pārrobežu sadarbības veicinātājiem (2.tēze).**
- ES iekšējo robežu atvārtā politika – nodrošina ērtu robežas šķērsošanu un iespēju regulārāk tikt klātienē.

- Pašvaldības vai citu sadarbības partneru aktīva darbība un iniciatīva pārrobežu sadarbības īstenošanai.

Pārrobežu sadarbību ierobežo šādi galvenie apstākļi:

- ERAF Baltijas jūras reģiona INTERREG III B Kaimiņattiecību programmas INTERREG IIIA finansējuma pārtraukšana 2008.gadā. ES atbalstāmo projektu un aktivitāšu veidiem ir būtiska loma pārrobežu sadarbības un ar to saistītas mijiedarbības uzturēšanā. Ar būvniecību, rekonstrukciju, tehnikas iegādi un līdzīgiem mērķiem saistīti projekti Latvijas-Igaunijas-Krievijas pierobežā vēl aizvien ir nepieciešami, taču tie mazāk veicina iedzīvotāju mijiedarbību, sociālo kontaktu un sadarbības tīklu ilgtermiņā veidošanos. Turpretī sociāla rakstura projekti, piemēram, apmācības, pieredzes apmaiņa, arī kultūras un izklaides pasākumi, vairāk veicina sociālo tīklu un kontaktu rašanos un uzturēšanu, bet tā rezultāts ir grūtāk novērtējams.
- Uzņēmēju un NVO iesaistīšanos ES finansētos pārrobežu sadarbības projektos kavē nepieciešamais laika patēriņš pieteikuma sagatavošanai bez garantijas, ka projekts tiks realizēts, finanšu plūsmas kontrole un iespēja sākotnēji ieguldīt savus līdzekļus, kas tiek atmaksāti pēc projekta mērķu izpildes. Sadarbības ar Krieviju gadījumā uzņēmējus kavē arī nedrošība un neziņa par valsts politiskās un ekonomiskās situācijas neprognozētām izmaiņām, kas var negatīvi ietekmēt sadarbību.
- ES ārējās robežas šķērsošanas apgrūtinājumi – robežkontrole un vīzu vai noteiktos gadījumos speciālu atļauju nepieciešamība.
- Atšķirīga likumdošana un nodokļu aprēķins sadarbības valstīs.
- Atšķirīgs administratīvi teritoriālais dalījums sadarbības valstīs – rada neskaidrību par to, kura teritorija (novads, pagasts) var iesaistīties kā sadarbības partneris un dažādu valstu pašvaldību kā sadarbības partneru nesamērīgas teritorijas.
- Valodas barjera – atkarībā no sadarbības partneru valodas zināšanām barjera var būt gan krievu, gan angļu valodas nezināšana.
- Sabiedriskā transporta infrastruktūras trūkums starp robežjošām teritorijām, bet nevis no galvaspilsētas uz pierobežas teritoriju (piemēram, Alūksne-Veru, Alūksne-Tartu).

3. Vai un kā institucionāla un indivīda līmeņa pārrobežu sadarbība ietekmē pierobežas teritoriju attīstību?

Pārrobežu sadarbībai ir identificējama ietekme uz pierobežas teritoriju attīstību – tie var būt gan konkrēti, izmērāmi un vidē novērojami sadarbības rezultāti, gan arī sociāli aspekti, kuru ieguvumus ir krietni grūtāk nomērīt un tiešā veidā saistīt ar teritoriju attīstību.

Tomēr nākamajās rindkopās autore raksturo, kā **pārrobežu sadarbības ekonomiskie un sociālie aspekti ir tiešā veidā saistāmi ar teritoriju attīstības veicināšanu** (3.tēze).

Lielā mērā pārrobežu sadarbības nozīme pierobežas teritoriju attīstībā izpaužas kā ES finansēto sadarbības projektu process un rezultāti, tātad **ES pārrobežu sadarbības finanšu instrumentiem ir būtiska nozīme pierobežas teritorijās - tie vienlaicīgi darbojas kā priekšnosacījums pārrobežu sadarbības uzsākšanai un īstenošanai** (skat.iepriekšējo pētniecisko jautājumu), **gan arī kā pierobežas teritoriju attīstības veicinātājs** (4.tēze). ES finansēto projektu rezultāts novērojams gan dzīvesvides uzlabojumos, kā būvniecība, renovācija un teritoriju labiekārtošana, gan arī vietējās kultūrtelpas dažādošanā, kā dažādu un starptautisku kultūras un sporta pasākumu organizēšana. Turklāt sadarbības projektos iegūtie kontakti un pazīšanās nereti, it īpaši ES iekšējās pierobežas gadījumā, tiek attīstīti un turpināti arī pēc sadarbības projekta beigām zināšanu un pieredzes apmaiņai un jaunu sadarbības ideju radīšanai – sadarbības partneriem, balstoties iepriekšējā pieredzē, ir izveidojusies uzticēšanās, līdz ar to turpmākā sadarbība var tikt efektīvāk īstenota. Līdz ar to ES finansējums var tikt uzskatīts par vienu no rīkiem, kas veicina iedzīvotāju palikšanu uz dzīvi pierobežas teritorijās, gan radot sakārtotāku dzīvesvidi, gan dažādojot kultūras, sporta pasākumu un atpūtas iespējas pierobežā.

Kopumā autore secina, ka pārrobežu sadarbība izvēlētajā gadījumā mūsdienās visvairāk ir izplatīta kultūras, sporta un tūrisma nozarē – tā var tikt īstenota gan konkrētu sadarbības projektu ietvaros, gan arī ārpus tiem, balstoties uz individuāliem kontaktiem un iniciatīvām, piemēram, pašpārvaldes darbinieku aktivitāti. Lielā mērā tas saistīts ar ES finansēto projektu prioritāšu maiņu.

Tūrisma nozares attīstība un ietekme uz pierobežas teritoriju attīstību identificējama kā institucionālā, tā indivīda līmenī. Institucionālā līmenī informācijas apmaiņa pārnacionālā mērogā, kā arī tuvējo pierobežas teritoriju kopīgu tūrisma maršrutu un materiālu izveide, kas tiek veicināta pārrobežu sadarbības rezultātā, ļauj indivīda līmenī iedzīvotājiem apmeklēt kaimiņvalstis gan atpūtas, izklaides un citas kultūras iepazīšanas nolūkos, gan lai iepirktos un realizētu savu produkciju mājražotāju tirdziņos pāri robežai. Autore secina, ka šādā veidā vietējie iedzīvotāji gan nodrošina savu personīgo labklājību un gūst ekonomisku labumu, gan arī tiek veicināta pierobežas teritorijas ekonomiskā attīstība, tūristiem apmeklējot kaimiņvalsts pierobežas teritoriju. Tūristiem no kaimiņvalstu pierobežas teritorijām ir lielāka interese un ērtāka iespēja pārbraukt pāri robežai, iepazīt atšķirīgu kultūru, apskates objektus, apmeklēt izklaides vietas un kultūrvēstures pieminekļus, no kā teritorijai ir ekonomisks ieguvums – tūristu iztērētie līdzekļi pierobežā. Savukārt institucionālā līmenī pašvaldībām, sadarbības partneriem un citām organizācijām ir interese un lielākas iespējas izplatīt

informāciju par vietējiem pasākumiem, gadatirgiem un citiem notikumiem pāri robežai, tādējādi veicinot tūristu pieplūdumu. Šāda informācijas apmaiņa sniedz iespēju vietējiem mājražotājiem un uzņēmējiem piedalīties gadatirgos un realizēt savu produkciju arī pāri robežai.

Kultūras un sporta nozare kļūst par būtisku attīstības veicinātāju pārrobežu sadarbības kontekstā iedzīvotāju plašās iesaistes un sociālo kontaktu uzturēšanas dēļ. Līdzīgi kā tūrisma, arī kultūras un sporta nozare pārrobežu sadarbības ietvaros saista institucionāla un indivīda līmeņa aģentus – pārrobežu sadarbība kultūras un sporta nozarē lielākoties tiek iniciēta institucionālā līmenī, un tajā tiek plaši iesaistīti vietējie iedzīvotāji, kuri piedalās dažādos amatierkolektīvos, iesaistās NVO un nodarbojas ar citām radošām vai sporta aktivitātēm. K.Kiiskinens, pētot ES ārējās robežas secinājis, ka ES robežas un dažādu kultūras projektu finansējuma ietekme ir sarežģītāka par vienkārši pozitīvu vai negatīvu efektu (Kiiskinen, 2013). Arī balstoties promocijas darbā veiktajā empīriskajā pētījumā, autore secina, ka pārrobežu sadarbība kultūras jomā izvēlētajā izpētes gadījumā ir viena no biežāk izplatītajām sadarbības formām, kas tiek uzturēta gan pārrobežu sadarbības projektu ietvaros, gan ārpus tiem. Tas liek domāt, ka pārrobežu sadarbībai kultūras nozarē ir dziļāka un iespējami grūtāk novērojama ietekme uz pierobežas attīstību, jo iesaistītie partneri un dalībnieki uzkrāj pieredzi, veic zināšanu apmaiņu, kā arī veido savu pasaules redzējumu dažādu kultūru ietekmē. Šīs sociālās iezīmes un aspekti ir vienlaikus tie, kuri galvenokārt identificējami kā pārrobežu sadarbības rezultāts kultūras nozarē, kā arī tie, kurus var būt grūti un neviennozīmīgi izmērīt. Autore secina, ka, ņemot vērā, ka pārrobežu sadarbība kultūras nozarē ir viena no biežāk izplatītajām sadarbības formām pierobežas teritorijās, tad pārrobežu sadarbības ietekmes uz teritoriju attīstību izvērtējums ir apgrūtināts tieši iepriekš minēto sociālo aspektu un rezultātu dēļ.

Identificētā pārrobežu sadarbības nozīme pierobežas teritoriju attīstībā lielā mērā atbilst teorētiskajā analīzē atklātajiem pārrobežu sadarbības veidošanas mērķiem, kā piesaistīt finanšu līdzekļus, paplašināt kultūras iespējas un veicināt teritorijas mārketingu un zīmološanas iespējas. Latvijas-Krievijas-Igaunijas pierobežas gadījuma izpētē autorei kopumā neizdevās identificēt (ar dažiem izņēmumiem) plaši izplatītu, ciešu vai regulāru pārrobežu sadarbību pakalpojumu un darbavietu nodrošināšanā, kā arī starp pierobežas uzņēmējiem, kas teorētiskā analīzē parādījās kā viens no galvenajiem mērķiem pārrobežu sadarbības īstenošanai. Tāpēc autore secina, ka izvēlētajā gadījumā netiek pilnībā izmantots pārrobežu sadarbības potenciāls un divu vai trīs valstu pārrobežu sadarbība varētu būt efektīvāka.

Kritiski vērtējot līdz šim identificētās pārrobežu sadarbības ciešumu un iespējamās nākotnes attīstības virzienus, autore secina, ka pētniekam jābūt piesardzīgam, izdarot

viennozīmīgus secinājumus. Iepriekš veiktu līdzīgu pētījumu atziņas var tikt izmantotas, lai vispusīgi izprastu izvēlēto pētījuma lauku. Šajā gadījumā autore atsaucas uz L.Asmutes kopā ar kolēģiem veikto pētījumu par Latvijas-Igaunijas-Krievijas pierobežu, kuri jau pirms vairāk nekā desmit gadiem secināja, ka šajās pierobežas teritorijās ir sociālās grupas (uzņēmēji, intelektuāļi u.c.), kuriem ir „lielas cerības, ka šī teritorija kļūs par starptautiskām krustcelēm, nevis tiks atstāta novārtā trīs stingri nodalītās valstīs” (Assmuth, 2006, p.17). Jau toreiz pētījuma autori norādīja uz iespējamu pārrobežu sadarbības attīstību tūrisma, infrastruktūras un tirdzniecības jomā. Autore secina, ka šī promocijas darba izpētes gadījumā pēdējā desmitgadē pārrobežu sadarbība ir tikusi īstenota daļēji, tomēr kopumā tā ir drīzāk fragmentēta un tikusi ietekmēta līdz ar ES finanšu līdzekļu pieejamību vai to apsīkumu. Lai runātu par Latvijas-Igaunijas-Krievijas pierobežas teritoriju kā vienotu pārrobežu reģionu, tam nepieciešama regulārāka un institucionāli organizēta sadarbības struktūra un vienota sadarbību pārvaldoša institūcija (ne tikai ES finanšu instrumentus koordinējošās institūcijas).

4. Kā robeža funkcionē kā robežobjekts institucionāla līmeņa pārrobežu sadarbības tīklā?

Promocijas darba 8.nodaļas 1.apakšnodaļā autore raksturoja valsts robežu kā atšķirīgu sociālo pasaulu nošķirēju un radītāju, savukārt 2.apakšnodaļā autore izstrādāja institucionāla līmeņa pārrobežu sadarbības tīkla modeli. Autore secina, ka valsts robeža var tikt analizēta, izmantojot S.L.Stāras un Dž.Grisemera robežobjektu teoriju, pārrobežu sadarbības kontekstā institucionālā līmenī, tomēr atsevišķi papildinājumi un atbilstoša interpretācija ir nepieciešama.

Autore secina, ka **valsts robežai robežobjektu teorijas ietvaros pastāv duāla daba - no vienas puses tā funkcionē kā dažādu sociālo pasaulu nošķirēja, no otras puses - kā robežobjekts, kas saista šīs sociālās pasaules (5.tēze)**. Analizējot S.L.Stāras un Dž.Grisemera robežobjektu teorijas uzstādījumus, autore identificēja četrus robežobjektu tipus, kas atklājās S.L.Stāras un Dž.Grisemera gadījuma izpētē – krātuves, ideāltipi, saskanīgas robežas un standartizētas formas –, taču secināja, ka robežas kā robežobjekta specifika neatbilst nevienam no šiem tiem, ne arī citu autoru veiktos pētījumos piedāvātajām definīcijām. Tāpēc autore promocijas darbā izstrādāja jaunu robežobjektu tipu – duālā saikne, kam vienlaicīgi identificējama divu dažādu veidu funkcionalitāte.

Viena no funkcijām, kas identificējama valsts robežai šī promocijas darba gadījumā, ir sociālās pasaules nodaloša funkcija, kas identificējama atbilstoši E.Strosa sociālās pasaules definējumam pēc četrām galvenajām pazīmēm – viena vai vairākas pamata aktivitātes; vieta, kur aktivitātes notiek; tehnoloģijas jeb veidi (pārmantoti vai inovatīvi), kas ļauj veikt

aktivitātes un radīt sociālo pasauli; organizācijas, kas turpina un attīsta sociālās pasaules aktivitātes (Strauss, 1978). Atbilstoši T.Šibutani sociālās pasaules definējumam (Shibutani, 1955) vēl pirms E.Strosa, simboli, normas, vērtības un komunikācijas sistēma pastiprina sociālās pasaules atšķirības no pārējās vides, līdz ar to robežas kā robežobjekta analīzes kontekstā autore piedāvā paplašināt E.Strosa izpratni par sociālās pasaules pamata aktivitātēm un, definējot valsti kā sociālo pasauli, par pamata aktivitātēm pieņem tādus sociālas analīzes objektus, kā piederība valstij, kultūras un tradīciju ievērošana un valodas lietojums kā darbība. E.Stross padziļināti neanalizē, kas saprotams ar vietu, kur notiek sociālās pasaules aktivitātes. Savukārt, neskatoties uz T.Šibutani apgalvojumu, ka sociālā pasaule nav definējama atkarībā no tās teritoriālās robežas (Shibutani, 1955), autore tomēr uzskata, ka sociālo pasauli var definēt atkarībā no tās teritorijas, ja piederība teritorijai skaidri norāda uz piederību sociālajai pasaulei, jo ir identificējami pārējās sociālo pasauli definējošās pazīmes noteiktas teritorijas ietvaros. Valsts kā sociālas pasaules gadījumā tas tā ir. Autore papildina, ka, iekļaujot teritoriju sociālās pasaules definēšanā, nenozīmē norobežoties tikai šīs teritorijas ietvaros, bet gan ņemt to vērā gadījumā, ja citas sociālās pasaules pazīmes ir radušās noteiktas teritorijas ietvaros. Piemēram, valsts gadījumā ne tikai valsts teritorijā dzīvojošie uzskatāmi par sociālo pasauli veidojošiem, bet arī no valsts izbraukušie, ja uz viņiem attiecināmas pārējās sociālo pasauli raksturojošās pazīmes, kā piederība, valodas lietojums, likumdošana, valsts pārvalde un citi. Tāpat autore pieņem, ka citu sociālo pasaulu definēšanā, piemēram, tādu kā digitālās vai profesionālās kopienas, teritorijai var būt mazāka vai arī nebūt vispār nekāda nozīme sociālās pasaules definēšanā. Valsts kā sociālās pasaules definēšanā par tehnoloģijām jeb veidiem, kas ļauj veikt aktivitātes un radīt sociālo pasauli, autore pieņem valsts likumdošanu, kura ir saistoša visiem sociālās pasaules dalībniekiem. Visbeidzot par organizāciju, kas turpina sociālās pasaules aktivitātes, autore pieņem valsts pārvaldi, kura arī ir saistoša visiem un ietekmē visu sociālās pasaules dalībnieku darbību.

Otra robežas funkcija ir atbilstoša teorijas pamata uzstādījumam – tā funkcionē kā robežobjekts, kas saista atšķirīgas sociālās pasaules. Robežas kā aģenta iekļaušana sadarbības tīklā ļauj šo sadarbību padarīt par iespējamu – ļauj vietējiem aģentiem jeb sadarbības partneriem, kas darbojas nacionālo aģentu ietekmē, piesaistīt ES finansējumu, apzināt līdzīgas problēmas iesaistītājās pusēs, kā arī rast to kopējus risinājumus. Tādējādi robeža kļūst par galveno aģentu jeb robežobjektu, kas rada iespēju mijiedarboties, apmainīties ar zināšanām un pieredzi, veicina sociālo mācīšanos un sociālā kapitāla uzkrāšanu līdz ar sociālo kontaktu dibināšanu un attīstīšanu. Savukārt ES finansēto pārrobežu sadarbības programmu pārvaldošās un koordinējošās institūcijas kļūst par tulkotāju (*gatekeeper*) (*points of passage* pēc B.Latūra) starp dažādām sociālām pasaulēm, gan izvērtējot iesniegto projektu idejas un

pieteikumus, gan arī sniedzot konsultācijas visām sadarbībā iesaistītajām pusēm, lai tās nonāktu pie vienotas izpratnes par pārrobežu sadarbības projektu mērķiem un nozīmi vietējās teritorijās.

Autore norāda, ka robežas analīze ar robežobjektu pieeju rada jaunas perspektīvas, kā analizēt valsts robežas tuvuma radītus apstākļus pierobežas teritorijās – robežu sadarbības tīklā iekļaujot nevis kā atdalošu vai norobežojošu barjeru starp sociālajām pasaulēm, bet gan kā tās saistošu. Tas nebūt nenozīmē, ka robežas tuvums veicina vai tikai pozitīvi ietekmē pierobežas teritoriju, bet teorija ļauj skatīties uz robežu kā uz analītisku jēdzienu no jaunas perspektīvas un ļauj iekļaut to plašākā analīzē, pievēršot uzmanību jēdziena vienojošām īpašībām. Autore arī norāda, ka robežas kā sociāla fenomena analīzei robežobjektu teorijas ietvaros ir sava specifika un izaicinājumi, kas atšķiras no S.L.Stāras un Dž.Grisemera analizētajiem objektiem. Valsts robeža un sociālās pasaules, ko tā saista, nav tik viennozīmīgi definējams lielums, kā tas ir S.L.Stāras un Dž.Grisemera darbā, kur izpētes lauks un pētījumam izmantotie dati ir salīdzinoši skaidri – dažādu nozaru zinātnieku un pārstāvju sadarbība muzejā un tajā izmantotie materiāli. Robeža ir mainīga atkarībā no tās veida, atkarībā no laika dimensijas un atkarībā no konkrēta gadījuma konteksta, tā ir daudzšķautņaina un starpdisciplināra. Autore secina, ka robežas pētīšanā, izmantojot robežobjektu teoriju, papildu grūtības sagādā jēdziena nozīmes plašums, zināmā mērā neskaidrība vai atkarība no robežas jēdziena lietošanas konteksta, izpratnes un nozares. Pētījumā socioloģijas nozarē autore akcentē tās sociālos aspektus – institucionāla un indivīda līmeņa aģentu mijiedarbību, robežai piešķirto nozīmi un citus, līdz ar to pētījuma socioloģijas nozarē pienesums ir tieši sociālu aspektu sasaiste ar ģeogrāfiska, ekonomiska un politiska rakstura aspektiem un to ņemšana vērā pārrobežu sadarbības izpētē.

5. Vai un kā atšķiras robežas kā robežobjekta funkcionēšana ES iekšējās (Latvijas-Igaunijas) un ES ārējās (Latvijas – Krievijas / Igaunijas-Krievijas) robežas kontekstā?

Lai gan pārrobežu sadarbības tīklā ir iesaistīti vieni un tie paši aģenti, sadarbojoties pāri ES iekšējai un ES ārējai robežai, kā arī to mērķi un motivācija kopumā ir līdzīga, autore identificēja būtiskas atšķirības, ko pārrobežu sadarbībā iesaistīto aģentu darbībai radījušas atšķirīgas robežas. Līdz ar to **pastāv atšķirīgi ES iekšējās un ES ārējās robežas radīti apstākļi pierobežas teritoriju attīstībai – ES iekšējās robežas radīti apstākļi ir primāri teritoriju attīstību veicinoši, bet ES ārējās robežas radīti apstākļi – primāri teritoriju attīstību kavējoši** (6.tēze). Galvenais atšķirīgu apstākļu radītājs ir ES iekšējo un ES ārējo robežu politika – vīzu režīms un apgrūtināta robežas šķērsošana robežkontroles punktā ES

ārējās robežas gadījumā un brīva robežas šķērsošana ES iekšējās robežas gadījumā. Otrs, mazāk būtisks, atšķirības radošs aspekts ir kaimiņvalstu atšķirīga uztvere – abu ES valstu – Latvijas un Igaunijas – raksturojums ir vairāk līdzīgs, tās ir valstis ar līdzīgu kultūru. Savukārt Krievijas, kas nav ES dalībvalsts, raksturojums, uzvedības un politiskā kultūra ir atšķirīga no abām ES dalībvalstīm, turklāt gadījuma izpētē tai identificējama arī negatīva uztvere – neprognozējamība un nedrošība sadarbojoties. Tajā pašā laikā pētījuma laikā notiekošā pārrobežu sadarbība ar Krieviju un iespējamā pārrobežu sadarbība nākotnē, līdzīgi kā abu ES dalībvalstu starpā, raksturojama pozitīvi.

Nemot vērā, ka ES iekšējai un ES ārējai robežai identificējama gan līdzīga, gan atšķirīga funkcionēšana pārrobežu sadarbības kontekstā, autore piedāvā to analizēt kā vienu robežobjektu ar iespējamu atšķirīgu funkcionalitāti, nevis kā divus dažādus robežobjektus. Lai gan abos gadījumos robežai ir gan sociālās pasaules atdalošs, gan saistošs raksturs pārrobežu sadarbības kontekstā, taču atšķiras tas, kurš no abiem aspektiem izvirzās priekšplānā kā galvenā robežobjekta īpašība – ES iekšējās un brīvi šķērsojamas robežas, kā arī pozitīvi vērtētas kaimiņvalsts gadījumā robeža primāri funkcionē kā sociālās pasaules saistošs robežobjekts, kas atbilst teorijas pamata uzstādījumam un robežobjektu definīcijai. ES ārējās un apgrūtinātas robežas šķērsošanas, kā arī drīzāk negatīvi un ar piesardzību vērtētas kaimiņvalsts gadījumā robeža primāri funkcionē kā sociālās pasaules atdalošs objekts, kuram ir identificējamās arī sociālās pasaules saistošas jeb robežobjekta definīcijai raksturīgās iezīmes, lai gan tās var būt ar zināmiem ierobežojumiem. Šāds robežobjekta funkcionalitātes un prioritāro īpašību definējums ir vēl viena no niansēm, ko autore piedāvā, adaptējot robežobjektu teoriju robežas analīzei pārrobežu sadarbības kontekstā.

Nākotnes pētījumu virzieni

Domājot par pētījumu virzieniem nākotnē, ar pārrobežu sadarbību saistīti temati ir plaši un dažādi – gan specifisku sociālo grupu izpēte, gan sadarbības aspekti, kas šajā darbā netika padziļināti analizēti.

Viens no pētījumu virzieniem nākotnē, turpinot promocijas darbā aizsāktā temata izpēti, ir specifiska pārrobežu sadarbības projekta un konkrētu tajā iesaistīto aģentu un tīkla izpēte, izmantojot robežobjektu teoriju. Šāds pētījums būtu vairāk pietuvināts oriģinālās S.L.Stāras un Dž.Grisemera robežobjektu teorijas izpratnei un dotu iespēju analizēt sadarbības projekta dokumentāciju un norises, lai atklātu to nozīmi, izpratni un interpretāciju dažādu iesaistīto pušu starpā. Pētījuma rezultāti gan nostiprinātu robežobjektu teorijas izmantošanu pārrobežu sadarbības izpētē, gan arī atklātu veiksmīgās vai neveiksmīgās prakses iemeslus un apstākļus sadarbojoties.

Cits pētījumu virziens nākotnē ir kontrabandas izplatība un nozīme vietējā ekonomikā pierobežā. To pētot, būtu nepieciešams nodalīt izpēti indivīda līmenī no izpētes vietējās pašvaldības un nacionālā līmenī. Indivīda līmenī kontrabandas preču iegāde un patēriņš varētu būt ne tikai negatīvi, bet arī pozitīvi vērtējams, ja tas nodrošina indivīda labklājību un dzīves līmeni pat tad, ja tā ir sociāli nosodāma rīcība. Vietējās pašvaldības un nacionālā līmenī kontrabandas nozīmes atklāšana varētu būt ievērojami apgrūtināta tās nelegālā rakstura dēļ. Kopumā šis pētījumu virziens ir sarežģīts un sensitīvs, kas varētu apgrūtināt pilnvērtīgu empīrisku datu ieguvī, taču tā izpēte un secinājumi būtu vērtīgi kontrabandas problēmas risināšanā vietējās pašvaldības un valsts līmenī.

Empīrisku datu ieguves laikā autore noskaidroja, ka privātā un NVO sektora pārstāvji retāk nekā pašvaldības iesniedz projektu pieteikumus ES finansētās pārrobežu sadarbības programmās. Galvenie iemesli – nepieciešamie laika resursi pieteikuma sagatavošanai, spēja sākotnēji ieguldīt savus finansiālos līdzekļus, finanšu plūsmas nestabilitāte un finanšu audits. Lai spriestu par šīs problēmas aktualitāti Latvijā un Eiropā, ir nepieciešams plašāks pētījums ar vairāku gadījumu izpēti, kas iekļautu gan statistikas datu par iesniegto projektu pieteicēju sektoru analīzi, gan arī dažādu sektoru pārstāvju iemeslu un motivācijas sagatavot vai nesagatavot projektu pieteikumus analīzi. Par vienu izpētes gadījumu būtu pieņemama viena pārrobežu sadarbības programma (piemēram, Igaunijas-Latvijas pārrobežu sadarbības programma 2014.-2020.gadam), kuras attiecināmā teritorija ir plašāka par viena novada teritoriju.

Autore ir identificējusi vēl divus pētījumu virzienus, kas turpinātu promocijas darbā aizsāktu izpēti. Pirmkārt, padziļināta pārrobežu sadarbības izpēte indivīda līmenī. Promocijas darbā autore primāri fokusējas uz institucionāla līmeņa analīzi, indivīda līmeņa izpēti izmantojot galvenokārt papildinošai un fona informācijai. Lai padziļināti izprastu indivīdu robežas šķērsošanas un pārrobežu sadarbības pieredzi, motivāciju un vajadzības, kvalitatīvā pētījuma ietvaros būtu jānodrošina dažādu demogrāfisko grupu pārstāvība intervējamo starpā - pēc tautības, vecuma, dzīvesvietas, saiknēm ar kaimiņvalstīm un to iedzīvotājiem un citām pazīmēm. Otrkārt, pierobežas teritoriju sadarbības izpēte institucionālā līmenī ar citām teritorijām, ne tikai ar tām teritorijām kaimiņvalstīs, kas ģeogrāfiski atrodas blakus - piemēram, sadarbība starp blakus esošām vienas valsts teritorijām un pārrobežu sadarbība ar citām valstīm vai teritorijām, kas ģeogrāfiski neatrodas viena otrai blakus. Šāda papildu aspektu izpēte ļautu salīdzināt teritoriju sadarbību vienas valsts ietvaros ar sadarbību pāri robežai. Tāpat šāda izpēte ļautu labāk izprast teritorijas atrašanās vietas nozīmi pārrobežu sadarbībā atkarībā no tā, vai sadarbības teritorijas robežojas viena ar otru vai nē. Pētījumu

lauks ir plašs, un atkarībā no fokusa un no izpētes līmeņa tie var būt nozīmīgi kā vietējā, tā nacionālā un globālā līmenī.

PRIEKŠLIKUMI

Šajā nodaļā autore sniedz lietišķas rekomendācijas pārrobežu sadarbības veicināšanai un teritoriju attīstībai pierobežā.

1. Promocijas darbā veiktais pētījums atklāj, ka pārrobežu sadarbība kopumā pozitīvi ietekmē pierobežas teritoriju. Teorētiskā analīze, kas balstīta citu pētījumu datos, atklāja, ka viens no galvenajiem pārrobežu sadarbības mērķiem ir sadarbība pakalpojumu un darbavietu nodrošināšanā, taču promocijas darbā izvēlētajā gadījumā Latvijas-Igaunijas-Krievijas pierobežā autore nevarēja identificēt ciešu un regulāru sadarbību šajā jomā. Līdz ar to pārrobežu sadarbība ir attīstāma un izmantojams tajā vēl esošais potenciāls pierobežas teritoriju attīstības veicināšanai.
2. Pārrobežu sadarbības pastāvēšanā un attīstībā būtiska ir efektīva komunikācija, uzticēšanās un iepriekšēja sadarbības pieredze. Veiksmīga iepriekšēja sadarbība un savstarpēja pazīšanās veicina jaunu ideju ģenerēšanu un realizēšanu. Vietējai pašvaldībai, kā arī citiem pārrobežu sadarbībā iesaistītajiem partneriem ieteicams veidot ciešāku saikni ar esošajiem un potenciālajiem pārrobežu sadarbības partneriem, organizēt regulāras tikšanās un iepazīt vienu otru. Izprast neformālu tikšanos nozīmi un komunikācijas nozīmi uzticēšanās veidošanā.
3. Pēc ekspertu sniegtās informācijas izvērtēšanas, autore secināja, ka privātajā un NVO sektorā pārrobežu sadarbība nav cieša vai tā nepastāv nemaz. Ir divi virzieni, kuros rekomendējamas darbības, lai to veicinātu:
  - 3.1. Vietējai pašvaldībai aktīvāk informēt uzņēmējus par pārrobežu sadarbības iespējām un ieguvumiem, un biežāk radīt iespējas uzņēmējiem savstarpēji kontaktēties, tikties un apzināt savas nozares sadarbības partneru potenciālu pāri robežai.
  - 3.2. Promocijas darba rezultāti liecina, ka uzņēmēji un NVO retāk nekā pašvaldības iesniedz projektu pieteikumus ES finansētajās pārrobežu sadarbības programmās. Eiropas Komisijas atbildīgajiem departamentiem ieteicams pievērst uzmanību projektu pieteikumu sagatavošanas posmam, dokumentu sagatavošanai nepieciešamajam laika patēriņam un prasību atbilstībai uzņēmēju un NVO iespējām. Viens no veidiem, kā to izdarīt, būtu veikt izpēti vairākos gadījumos, lai secinātu, vai problēma ir aktuāla Eiropas līmenī. Ja tā tiktu identificēta, būtu ieteicams meklēt iespējas vienkāršot projektu pieteikumu sagatavošanu privātā un NVO sektora projektu pieteicējiem.

4. Vietējām pašvaldībām ieteicams vairāk fokusēties uz iespējamu pārrobežu sadarbību, lai kopīgi nodrošinātu iedzīvotājiem nepieciešamos pakalpojumus Latvijas-Igaunijas pierobežā un efektīvi izmantotu vietējos resursus. Līdzīgi kā Alūksnes slimnīcas gadījumā, kad tur nepieciešamības gadījumā var tikt nogādāti arī pacienti no Igaunijas, identificēt citas pakalpojumu jomas, kur sadarbības rezultātā pakalpojumu sniegšana būtu efektīva. Iepazīties ar labās prakses piemēriem Latvijā un Igaunijā (piemēram, Valkas-Valgas gadījumā), kā arī citās valstīs Eiropā.
5. Daži intervētie eksperti kā Alūksnes, tā Veru gadījumā norādīja uz vietējo attīstības plānu un vajadzību nesakritību ar valstī noteiktajām reģionālās attīstības prioritātēm. Valsts un pašvaldību atbildīgajām pusēm ieteicams sadarbojoties, veicināt izpratni par abu pušu vajadzībām un to pamatojumu. Pievērst uzmanību divvirzienu komunikācijas efektivitātei.
6. Daži intervētie iedzīvotāji un eksperti norādīja uz sabiedriskā transporta tiešā reisa nepieciešamību starp Latvijas un Igaunijas pierobežas teritorijām. Izvērtēt sabiedriskā transporta maršruta Alūksne - Veru / Tartu nepieciešamību un iespējamos ieguvumus no tā.

PATEICĪBAS

Liels paldies promocijas darba vadītājai profesorei Aijai Zobenai par sadarbību, par vērtīgiem komentāriem, par sapratni un motivēšanu visā darba tapšanas gaitā un jo īpaši darba noslēguma stadijā.

Paldies asociētajai profesorei Baibai Belai par darba vērtīgu lasīšanu un detalizētu recenziju tā noslēguma posmā. Paldies arī pārējiem LU Socioloģijas nodaļas mācībspēkiem par recenzijām, komentāriem un ieteikumiem doktorantūras studiju laikā.

Paldies visiem intervētajiem ekspertiem un iedzīvotājiem, kā arī respondentiem par atsaucību. Paldies arī citiem pētījuma tapšanā iesaistītajiem cilvēkiem, bez kuriem šī darba tapšana nebūtu iespējama. Īpašs paldies Jolantai Beinartei, Ilzei Briedīnai, akadēmiķim Saulvedim Cimermanim, Maijai Rozītei un Evitai Aplokai.

Paldies akadēmiķei, profesorei Dacei Markus par iedrošinājumu un paraugu zinātnē.

Paldies maniem studiju biedriem – Kristīnei, Dacei un Uldim – par vērtīgām sarunām, par savstarpēju atbalstu un komandas garu.

Vissirsnīgākais paldies manam vīram Aigaram par sapratni, par motivēšanu un ticību, par manu monologu uz klausīšanu un diskusijām, kā arī par tehnisku palīdzību darba noformēšanā.

IZMANTOTIE AVOTI

- AEBR.** (2008a). *Cooperation Between European Border Regions: Review and Perspectives*, Baden-Baden: Nomos. 137 p.
- AEBR.** (2008b). *Growing Regions, Growing Europe: Public Consultation on the Future of the EU Cohesion Policy*, January 29. 12 p. Retrieved from http://www.aebr.eu/files/publications/Association_of_European_Border_RegionsEN.pdf. Access: 16.04.2019.
- Aibar, E., & Bijker, W.** (1997). Constructing a City: The Cerda Plan for the Extension of Barcelona. *Science Technology Human Values*, Vol. 22(1), 3-30. Retrieved from https://www.jstor.org/stable/689964?origin=JSTOR-pdf&seq=1#page_scan_tab_contents. Access: 03.04.2019.
- Alūksnes novada pašvaldība.** (2014). *Alūksnes novada teritorijas plānojums 2015. – 2027.gadam. Pašreizējais situācijas raksturojums*. Alūksnes novada pašvaldība. 127 lpp. Izgūts no http://www.Aluksne.lv/sabiedriska_apsriesana/Terit_plan/pasreizejas_situacijas_raksturojums.pdf. Skatīts: 19.08.2019.
- Alūksnes novada pašvaldība.** (2017). *Aūksnes novada pašvaldības 2016.gada publiskais pārskats*. Alūksne. 145 lpp. Izgūts no http://www.aluksne.lv/zpp_dlemumi/2017/31.05/publiskais_parskats_2016.pdf. Skatīts: 19.08.2019.
- Alūksnes novada pašvaldība.** (b.g.). *Starptautiskā sadarbība*. Izgūts no http://www.Aluksne.lv/01_05.php. Skatīts 15.03.2017.
- Alūksnes novads.** (b.g.). Izgūts no http://www.aluksne.lv/01_03_13.php. Skatīts 15.03.2017.
- Alūksnes novads.** (2017). *Alūksnes novads – trīs valstu krustpunktā*. Izgūts no <https://youtu.be/n3FgjG3Db0g>. Skatīts 19.08.2017.
- Amsterdamska, O.** (1990). Surely You Are Joking, Monsieur Latour! *Science, Technology, & Human Values* 15(4), 495–504. doi/pdf/10.1177/016224399001500407. Access: 19.08.2019.
- Andrijasevic, R., & Sacchetto, D.** (2016). From Labour Ligation to Labour Mobility? The Return of the Multinational Morker in Europe. *Transfer*, Vol. 22(2), 219–231. doi/pdf/10.1177/1024258916635975. Access: 12.01.2017.
- Assmuth, L.** (2006). *Ethnic, National and Local Identities at Russia's Baltic Borders*. 22 p. Retrieved from

<http://www.research.utep.edu/LinkClick.aspx?link=008.pdf&tabid=24748&mid=8067>
2. Access: 19.08.2019.

- Bański, J., & Janicki, W.** (2011). The Influence of the EU's Eastern Frontier on the Socioeconomic Situation of Border Areas. *European Urban and Regional Studies*, Vol 20 (3), 299-313. doi/pdf/10.1177/0969776411432991. Access: 19.08.2019.
- Baranyi, B., Balcsok, I., & Dancs, L.** (2005). Hungarian-Romanian and Hungarian-Ukrainian Bilateral Cross-border Relations in the Period of Transition. In G.Barta, É.G. Fekete, I.K.Szörényiné, & J.Timár (Eds.), *Hungarian Spaces and Places: Patterns of Transition*. Pecs: Centre for Regional Studies, 526–543.
- Barry, A.** (2013). The Translation Zone: Between Actor-Network Theory and International Relations. *Millenium*, 41 (3), 413-429. doi.org/10.1177/0305829813481007. Access: 19.08.2019.
- Becker, G. S.** (n.d.). Human Capital. *The Concise Encyclopedia of Economics: Library of Economics and Liberty*. Retrieved from <http://www.econlib.org/library/Enc/HumanCapital.html>. Access: 19.08.2019.
- Berger, P. L., & Luckamnn, T.** (1991). *The Social Construction of Reality*. London: Penguin Books, 249 p.
- Bloor, D.** (1999). Anti-Latour. *Studies in History and Philosophy of Science*, 30(1), 81–112. Retrieved from <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.612.6091&rep=rep1&type=pdf>. Access: 19.08.2019.
- Bryman, A.** (2012). *Social Research Methods* (4th ed.). Oxford: Oxford University Press. 766 p.
- Burns, R. B.** (2000). *Introduction to Research Methods* (4th ed.). London: Sage Publications. 425 p.
- Callon, M.** (1986). Some Elements of a Sociology of Translation: Domestication of the Scallops and the Fishermen of St Brieuc Bay. In J. Law (Ed.), *Power, Action and Belief: a New Sociology of Knowledge?* (196-223 p.). London: Routledge. Retrieved from <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.614.3046&rep=rep1&type=pdf>. Access: 19.08.2019.
- Callon, M., & Latour, B.** (1981). Unscrewing the Big Leviathan: How Actors Macro-Structure Reality and How Sociologists Help Them Do So. In K. Knorr Cetina, & A.V. Cicourel (Eds.), *Advances in Social Theory and Methodology: Toward an Integration of Micro- and Macro-Sociologies* (277-303 p). Boston: Routledge &

- Kegan Paul. Retrieved from <http://www.bruno-latour.fr/sites/default/files/09-LEVIATHAN-GB.pdf>. Access: 05.09.2019.
- Castanho, R., Loures, L., Fernández, J., & Pozo, L.** (2016). Identifying Critical Factors for Success in Cross Border Cooperation (CBC) Development Projects. *Habitat International*, Vol.72, 92-99. doi.org/10.1016/j.habitatint.2016.10.004. Access: 19.08.2019.
- Celata, F., & Coletti, R.** (2014). PlacebBased Strategies or Territorial Cooperation? Regional Development in Transnational Perspective in Italy. *Local Economy*, Vol. 29 (4–5), 394–411. doi/abs/10.1177/0269094214533903. Access: 26.03.2019.
- Collins, H. M., & Yearley, S.** (1992). Epistemological Chicken. In A. Pickering (Ed.), *Science as Practice and Culture* (301–326 p.). Chicago: The University of Chicago Press.
- Council of Europe.** (2012). *Cross-border Co-operation Toolkit*. Retrieved from http://slg-coe.org.ua/wp-content/uploads/2012/10/Toolkit_Cross-border-co-operation.pdf. Access: 19.08.2019.
- Cressman, D.** (2009). A Brief Overview of Actor-Network Theory: Punctualization, Heterogeneous Engineering & Translation. Retrieved from <https://www.semanticscholar.org/paper/A-Brief-Overview-of-Actor-Network-Theory%3A-%26-Cressman/09312181b176e8a32b1fc0cd7c1510cbcf98a57f>. Access: 31.05..2020.
- Daume, S.** (2011). *Latgaliešu valodas izmantošana populārajā mūzikā: izmaiņas pēdējo 20 gadu laikā* (Bakalaura darbs). Rīga: LU Sociālo zinātņu fakultātes Socioloģijas nodaļa. 77 lpp.
- Daume, S.** (2013). *Malēniešu jauniešu identitāte 21.gadsimtā* (Maģistra darbs). Rīga: LU Sociālo zinātņu fakultātes Socioloģijas nodaļa. 94 lpp.
- Daume, S.** (2014). Malēnijas jauniešu interese par novada kultūru. *Latvijas Zinātņu akadēmijas Vēstis*, A daļa, 3./4.numurs. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmijas Vēstis. 41. – 60.lpp.
- De Sousa, L.** (2012). Understanding European Cross-border Cooperation: A Framework for Analysis, *Journal of European Integration*, 35 (6): 669-687. doi.org/10.1080/07036337.2012.711827. Access: 05.04.2019.
- Dombrovskis, V., Chandler, M., & Krēšliņš, K.** (2005). *Uzņēmējdarbības globālais monitorings*. Latvijas ziņojums, 2005. 21 lpp. Izgūts no http://www.biceps.org/sites/default/files/GEM%20Latvia%202005%20LV_0.pdf. Skatīts: 15.03.2017.

- Duranton, G., & Puga, D.** (2002). *From Sectoral to Functional Urban Specialisation*. NBER Working Paper No. 9112, 33. Retrieved from <http://www.nber.org/papers/w9112.pdf>. Access: 19.08.2019.
- Eiropas Komisija.** (2016). Standarta Eiroparometrs 86. Nacionālais ziņojums. Latvija, 2016.gada rudens. 12 lpp. Izgūts no <http://ec.europa.eu/COMMFrontOffice/publicopinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/instruments/STANDARD/surveyKy/2137>. Skatīts: 19.08.2019.
- ESPON.** (2007). *Cross-border Cooperation – Cross Thematic Study of INTERREG and ESPON Activities*. Luxembourg: ESPON, Interact. 58 p. Retrieved from https://www.espon.eu/sites/default/files/attachments/Cross-Border_Cooperation_web.pdf. Access: 04.09.2019.
- European Committee of the Regions.** (2009). *The European Grouping of Territorial Cooperation (EGTC). State of Play and Prospects*. Brussels: EU publications. 233 p. Retrieved from <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/4b5f3e4c-7b11-4f2e-8985-a065f88d880a/language-en>. Access: 04.09.2019.
- European Union.** (2012). *Networks and Networking in Rural Development Policy. EU Rural Review, No.14*. Belgium: the European Union. 45 p. Retrieved from <http://enrd.ec.europa.eu/enrd-static/fms/pdf/6A46DFCB-F0A5-2010-F339-D5859C4C6F04.pdf>. Access: 19.08.2019.
- Feagin, J. R., Orum, A. M., & Sjoberg, G.** (Eds.) (1991). *A Case for the Case Study*. North Carolina: The University of North Carolina Press. 295 p. Retrieved from http://www.google.lv/books?hl=lv&lr=&id=7A39B6ZLyJQC&oi=fnd&pg=PA1&dq=case+study+SOCIOLOGY&ots=H_6w1djjh5&sig=QLVheNanRFKC9R1X-ov-yrU2I6U&redir_esc=y#v=onepage&q=case%20study%20SOCIOLOGY&f=false. Access: 19.08.2019.
- Frątczak-Müller, J., & Mielczarek-Żejmo, A.** (2016). Cross-border Partnership – the Impact of Institutions on Creating the Borderland Communities (the Case of Spree-Neisse-Bober Euroregion), *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, 29 (1), 77-97. doi.org/10.1080/13511610.2015.1098523. Access: 19.08.2019.
- Fuchs, S.** (2001). *Against Essentialism: A Theory of Culture and Society*. USA: Harvard University Press. 380 p.

- Fujimura, J. H.** (1992). Crafting Science: Standardized Packages, Boundary Objects, and "Translation". In A. Pickering (Ed.), *Science as Practice and Culture* (168-211 p.). Chicago: University of Chicago Press.
- Golunov, S.** (2013). EU-Russian Border Crossing: The Dialogical Perspective. *Geopolitics*, 18 (4): 933-953. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/263574721_EU-Russian_Border_Crossing_The_Dialogical_Perspective. Access: 19.08.2019.
- González-Gómez, T., & Gualda, E.** (2014). Cross-Border Networks in Informal and Formal Cooperation in the Border Regions Andalusia–Algarve–Alentejo and South Finland–Estonia. *European Planning Studies*, 22 (7), 1407-1424. doi.org/10.1080/09654313.2013.789487. Access: 19.08.2019.
- Graham, S., & Marvin, S.** (2001). *Splintering Urbanism: Networked Infrastructures, Technological Mobilities and the Urban Condition*. London, England: Routledge. 479 p.
- Gray, D. E.** (2009). *Doing Research in the Real World* (2nd ed.). Sage publications. 624 p.
- Grivins, M., & Tisenkopfs, T.** (2014) Global and Local Wild Blueberry Supply Chains in Latvia. Riga: Baltic Studies Centre. 73 p. Retrieved from http://www.bscresearch.lv/content/projects_files/glamur-wp3-latvia-wild-blueberries-3-cases.pdf. Access: 31.05.2020.
- Grygar, J.** (2009). Devushka and Cigarette: Fluid Migrants Across the EU Border. *Slovenský Národopis*, Vol. 57(5), 546-559. Retrieved from https://www.academia.edu/2306309/_Devushka_and_cigarette_Fluid_migrants_across_the_EU_border. Access: 03.04.2019.
- Guereño-Omil, B., Hannam, K., & Alzua-Sorzabal, A.** (2014). Cross-border Leisure Mobility Styles in the Basque Eurocity. *Leisure Studies*, 33 (6), 547-564. doi.org/10.1080/02614367.2013.833282. Access: 09.01.2017.
- Hardy, J., Calveley, M., & Kubisa, J.** (2015). Labour Strategies, Cross-border Solidarity and the Mobility of Health Workers: Evidence from Five New Member States. *European Journal of Industrial Relations*, Vol. 21(4), 315–333. doi/pdf/10.1177/0959680114553159. Access: 12.01.2017.
- Hardy, J.** (2015). Explaining ‘Varieties of Solidarity’: Labour Mobility and Trade Unions in an Enlarged Europe. *Transfer*, Vol. 21(2), 187–200. doi/pdf/10.1177/1024258915573186. Access: 12.01.2017.

- Harja, E.** (2007). *Ziemeļaustrumu Vidzemes reģionālā identitāte Latvijas-Igaunijas pierobežā* (Maģistra darbs). Rīga: LU Ģeogrāfijas un zemes zinātņu fakultātes Ģeogrāfijas nodaļa. 116 lpp.
- Häkli, J.** (2009). Boundaries of Trust: Building a Transnational Space in Haparanda-Tornio. In J. Häkli, & C. Minca (Eds.), *Social Capital and Urban Networks of Trust* (205-231 p.). England: Ashgate. Retrieved from <http://urn.fi/urn:nbn:uta-3-969>. Access: 27.03.2019.
- Häkli, J.** (2012). Boundary Objects in Border Research: Methodological Reflections with Examples from Two European Borderlands. In D. Andersen, M. Klatt, & M. Sandberg (Eds.), *The Border Multiple: the Practicing of Borders between Public Policy and Everyday Life in a Re-scaling Europe* (163-178 p.). England: Ashgate. Retrieved from <https://uta-fi.academia.edu/JouniH%C3%A4kli>. Access: 03.04.2019.
- Häkli, J.** (2015). The Border in the Pocket: The Passport as a Boundary Object. In A.L. Amilhat Szary, & F. Giraut (Eds.), *Borderities and the Politics of Contemporary Mobile Borders* (95-99 p.). London: Palgrave Macmillan. Retrieved from <https://uta-fi.academia.edu/JouniH%C3%A4kli>. Access: 03.04.2019.
- Henderson, K.** (1998). The Role of Material Objects in the Design Process: A Comparison of Two Design Cultures and How They Contend with Automation. *Science, Technology, & Human Values*, Vol. 23(2), 139-174. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/690180>. Access: 03.04.2019.
- Huvila, I.** (2011). The Politics of Boundary Objects: Hegemonic Interventions and the Making of a Document. *Journal of the American Society for Information Science & Technology*. 62 (12), 2528–2539. doi:10.1002/asi.21639. Access: 19.08.2019.
- Ikšelis, A.** (2007). *Latvijas pierobeža un tās attīstības iespējas* (Promocijas darbs). Rīga: LU Ekonomikas un vadības fakultātes Publiskās pārvaldes katedra. 188 lpp.
- INTERREG Estonia – Latvia.** (n.d.). Retrieved from <https://estlat.eu/en/about-estlat/interreg-estonia-latvia#>. Access: 19.08.2019.
- Jukse, U.** (2012). *Pierobežas teritorijas un to attīstības iespējas: Alūksnes novada piemērs* (Maģistra darbs). Rīga: LU Ģeogrāfijas un zemes zinātnes fakultātes Ģeogrāfijas nodaļa. 108 lpp.
- Just, F.** (Coord.) (1997). *Incentives and Obstacles to the Implementation of more Sustainable Methods in Agriculture in Estonia, Latvia and Lithuania*. Summary Final Report. 7 p. Retrieved from http://cordis.europa.eu/docs/publications/3426/34267351-6_en.pdf. Access: 12.01.2017.

- Khan, R. N.** (1987). *The Emerging Doctrine of Endogenous Development*. Paris: UNESCO. 23 p. Retrieved from <http://unesdoc.unesco.org/images/0007/000755/075587eb.pdf>. Access: 19.08.2019.
- Kiiskinen, K.** (2013). *Bordering with Culture(s): Europeanization and Cultural Agency at the External Border of the European Union* (PhD thesis). Turku: University of Turku. 186 p. Retrieved from <https://www.utupub.fi/bitstream/handle/10024/91488/AnnalesB365Kiiskinen.pdf?sequence=2&isAllowed=y>. Access: 19.08.2019.
- Kimble, C., Grenier, C., & Goglio-Primard, K.** (2010). Innovation and Knowledge Sharing Across Professional Boundaries: Political Interplay between Boundary Objects and Brokers. *International Journal of Information Management*, 30 (5), 437–444. doi:10.1016/j.ijinfomgt.2010.02.002. Access: 19.08.2019.
- King, R.** (2002). Towards a New Map of European Migration. *International Journal of Population Geography*, 8 (2): 89–106. Retrieved from <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/ijpg.246/pdf>. Access: 12.01.2017.
- Latour, B.** (1992). Where Are the Missing Masses? The Sociology of a Few Mundane Artifacts. In W.E. Bijker, & J. Law (Eds.), *Shaping Technology/Building Society: Studies in Sociotechnical Change* (225–258 p.). Cambridge, MA: The MIT Press. Retrieved from <http://www.bruno-latour.fr/sites/default/files/50-MISSING-MASSSES-GB.pdf>. Access: 19.08.2019.
- Latour, B.** (1993). *We Have Never Been Modern* (trans. C. Porter). Cambridge, MA: Harvard University Press. Retrieved from https://monoskop.org/images/e/e4/Latour_Bruno_We_Have_Never_Been_Modern.pdf. Access: 19.08.2019.
- Latour, B.** (1996). On Actor-Network Theory. A Few Clarifications Plus More Than a Few Complications. *Soziale Welt*, Vol.47, 369-381. Retrieved from <http://www.bruno-latour.fr/sites/default/files/P-67%20ACTOR-NETWORK.pdf>. Access: 19.08.2019.
- Lauku atbalsta dienests.** (b.g.). Vispārīga informācija. Izgūts no <http://www.lad.gov.lv/lv/par-mums/vispariga-informacija/vispariga-informacija/>. Access: 19.08.2019.
- Latvia–Russia Cross-border Cooperation Programme.** (n.d.). Objective and Priorities. Retrieved from <http://latruscbc.eu/about-the-programme/objective-priorities/>. Access: 19.08.2019.

- Law, J.** (1999). After ANT: Complexity, Naming and Topology. *The Sociological Review*, 47(1_suppl), 1–14. doi.org/10.1111/j.1467-954X.1999.tb03479.x. Access: 19.08.2019.
- Law, J.** (2007). *Actor Network Theory and Material Semiotics*, version of 25th April 2007. 21 p. Retrieved from <http://heterogeneities.net/publications/Law2007ANTandMaterialSemiotics.pdf>. Access: 19.08.2019.
- Law, J., & Callon, M.** (1992). The Life and Death of an Aircraft: A Network Analysis of Technical Change. In W. E. Bijker, & J. Law (Eds.), *Shaping technology/building society: studies in sociotechnical change* (21-52 p.). Cambridge, MA: MIT Press.
- LEADER Gateway.** Retrieved from http://enrd.ec.europa.eu/enrd-static/leader/en/leader_en.html. Access: 19.08.2019.
- Lee, C. P.** (2007). Boundary Negotiating Artifacts: Unbinding The Routine of Boundary Objects Andembracing Chaos in Collaborative Work. *Computer Supported Cooperative Work*, 16, 307-339. doi.org/10.1007/s10606-007-9044-5. Access: 04.09.2019.
- Leeds-Hurwitz, W.** (2014). Boundary Objects, *Key Concepts in Intercultural Dialogue*, No. 38, 1. Center for Intercultural Dialogue. Retrieved from <https://centerforinterculturaldialogue.files.wordpress.com/2014/10/key-concept-boundary-objects.pdf>. Access: 19.08.2019.
- Lowe, P., Murdoch, J., & Ward, N.** (1995). Networks in Rural Development: Beyond Exogenous and Endogenous Models. In J.D. Van der Ploeg, & G. van Dijk (Eds.), *Beyond Modernization: The impact of Endogenous Rural Development* (87 – 105 p.). Assen: Van Gorcum.
- LR Centrālā statistikas pārvalde.** (2013). TSG11-12. 15 gadu un vecāki Latvijas pastāvīgie iedzīvotāji pa statistiskajiem reģioniem, republikas pilsētām un novadiem pēc augstākā sekmīgi iegūtā izglītības līmeņa, dzimuma un pa vecuma grupām 2011.gada 1.martā. Izgūts no http://data1.csb.gov.lv/pxweb/lv/iedz/iedz__tautassk__izgl__tsk2011/TSG11-12.px/?rxid=0cebbc5d-dfba-43d1-903e-e18eb1de0eaf. Skatīts: 20.05.2020.
- LR Centrālā statistikas pārvalde.** (2018a). GZG010. Latvijas Republikas ģeogrāfiskais stāvoklis. Izgūts no https://data1.csb.gov.lv/pxweb/lv/vide/vide__geogr__ikgad/GZG010.px/table/tableViewLayout1/. Skatīts: 20.01.2020.

- LR Centrālā statistikas pārvalde.** (2018b). ISG020. Iedzīvotāju skaits un tā izmaiņas statistiskajos reģionos, republikas pilsētās, novadu pilsētās un novados. Izgūts no http://data1.csb.gov.lv/pxweb/lv/iedz/iedz__iedzskaits__ikgad/ISG020.px/. Skatīts: 06.09.2019.
- LR Centrālā statistikas pārvalde.** (2018c). IRG020. Demogrāfiskās slodzes līmenis statistiskajos reģionos, republikas pilsētās un novados gada sākumā. Izgūts no http://data1.csb.gov.lv/pxweb/lv/iedz/iedz__iedzrakst/IRG020.px/. Skatīts: 06.09.2019.
- LR Centrālā statistikas pārvalde.** (2018d). DSG050. Strādājošo mēneša vidējā darba samaksa statistiskajos reģionos (euro). Izgūts no http://data1.csb.gov.lv/pxweb/lv/sociala/sociala__dsamaksa__ikgad/DSG050.px/. Skatīts: 06.09.2019.
- LR Centrālā statistikas pārvalde.** (2018e). NBG030. Iedzīvotāji pēc ekonomiskās aktivitātes Latvijas reģionos. Izgūts no http://data1.csb.gov.lv/pxweb/lv/sociala/sociala__nodarb__aktivitate__ikgad/NBG030.px/. Skatīts: 06.09.2019.
- LR Centrālā statistikas pārvalde.** (2018f). IRG080. Iedzīvotāju skaits pēc tautības reģionos, republikas pilsētās, 21 attīstības centrā un novados gada sākumā. Izgūts no http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/iedz/iedz__iedzrakst/IRG080.px/. Skatīts: 19.08.2019.
- LR Centrālā statistikas pārvalde.** (2018g). ISG040. Platība, iedzīvotāju blīvums un iedzīvotāju skaits (gada sākumā un gada vidējais) statistiskajos reģionos, republikas pilsētās un novados. Izgūts no http://data1.csb.gov.lv/pxweb/lv/iedz/iedz__iedzskaits__ikgad/ISG040.px/. Skatīts: 06.09.2019.
- LR Centrālā statistikas pārvalde.** (2020). IRG040. Iedzīvotāju skaits pēc vecuma grupām un dzimuma statistiskajos reģionos, republikas pilsētās un novados gada sākumā. Izgūts no http://data1.csb.gov.lv/pxweb/lv/iedz/iedz__iedzrakst/IRG049.px/. Skatīts: 20.05.2020.
- LR Ministru kabinets.** (25.05.2010). *Ministru kabineta noteikumi Nr.468. Par Latvijas Republikas valdības un Krievijas Federācijas valdības vienošanos par Latvijas Republikas un Krievijas Federācijas pierobežas teritoriju iedzīvotāju savstarpējo braucienu vienkāršošanu.* Izgūts no <http://likumi.lv/doc.php?id=210807>. Skatīts: 19.08.2019.

- LR Saeima.** (2010). *Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030.gadam*. Rīga: LR Saeima. 100 lpp. Izgūts no <http://polsis.mk.gov.lv/documents/3323>. Skatīts: 19.08.2019.
- Lulle, A.** (2005). Vietējais un globālais. Gadījuma izpēte Latvijas un Krievijas pierobežā (Pededze – Lauri). No G.Ignatāne (Red.), *Globalizācija un globālā politika* (95.-116. lpp). Rīga: Zinātne.
- Lursoft.** (b.g.). *Stīga-Keel, Latviešu-igauņu kultūras biedrība*. Izgūts no <http://company.lursoft.lv/en/stiga-keel/40008123591>. Skatīts: 19.08.2019.
- MacEachren, A. M.** (2001). Cartography and GIS: Extending Collaborative Tools to Support Virtual Teams. *Progress in Human Geography*, Vol. 25(3), 431–444. doi.org/10.1191/030913201680191763. Access: 03.04.2019.
- MacQueen, K. M., McLellan-Lemal, E., Bartholow, K., & Milstein, B.** (2008). Team-based Codebook Development: Structure, Process and Agreement. In G.Guest, & K.M.MacQueen (Eds.), *Handbook for team-based qualitative research* (119-135 p.). USA: AltaMira Press.
- Margarian, A.** (2011). *Endogenous Rural Development: Empowerment or Abandonment?* 4th International Summer Conference in Regional Science, Dresden, June 30 – July 1, 34. Retrieved from http://literatur.vti.bund.de/digbib_extern/dn048906.pdf. Access: 19.08.2019.
- Mico, J. L., Masip, P., & Domingo, D.** (2013). To Wish Impossible Things*: Convergence as a Process of Diffusion of Innovations in an Actor-Network. *The International Communication Gazette*, Vol. 75(1), 118-137. doi/pdf/10.1177/1748048512461765. Access: 19.08.2019.
- Ministry of Finance of Estonia.** (2018). *Administrative Reform 2017 in Estonia*. 711 p. Retrieved from https://haldusreform.fin.ee/static/sites/3/2019/01/lg_reform_eng_finale_screen.pdf. Access: 19.08.2019.
- Ministry of Finance of Republic of Latvia.** (2000). *Pilot Regional Development Plan for the Latgale Region of Latvia*. Retrieved from <http://www.agrotec-spa.net/pilot-regional-development-plan-for-the-latgale-region/>. Access: 19.08.2019.
- Nikolov, S. E.** (2015). Why Sociology is Silent Concerning Borders. *Venets: The Belogradchik Journal for Local History, Cultural Heritage and Folk Studies*, Vol. 6 (1), 9-32. Retrieved from <http://www.venets.org/getfile.php?id=199>. Access: 26.03.2019.

- Nuur, C., & Laestadius, S.** (2010). Development in Peripheral Regions: Case Studies in Sweden. *European Urban and Regional Studies*, 17(3), 293–307. doi.org/10.1177/0969776409352156. Access: 19.08.2019.
- OECD.** (2013). *Regions and Innovation: Collaborating across Borders*. OECD Publishing. 235 p. doi.org/10.1787/9789264205307-en. Access: 19.08.2019.
- OECD.** (n.d.). *Regional Development Policy*. Retrieved from <http://www.oecd.org/gov/regional-policy/regionaldevelopment.htm>. Access: 19.08.2019.
- Oettl, A., & Agrawal, A.** (2008). International Labor Mobility and Knowledge Flow Externalities. *Journal of International Business Studies*, Vol. 39, No. 8, 1242-1260. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/25483344>. Access: 12.01.2017.
- Overman, H. G., Redding, S., & Venables, A., J.** (2003). The Economic Geography of Trade, Production and Income: A Survey of Empirics. In E.K.Choi, & J.Harrigan (Eds.), *Handbook of International Trade* (353-387 p.). Blackwell Publishing. doi.org/10.1002/9780470756461.ch12. Access: 04.09.2019.
- Paula, L.** (2016) *Kopienu rīcībšpēja lauku attīstībā Latvijā* (Promocijas darbs). Rīga: LU Sociālo zinātņu fakultātes Socioloģijas nodaļa. 207 lpp.
- Peet, R., & Hartwick, E.** (2009). *Theories of Development; Contentions, Arguments, Alternatives*. New York: Guilford Publications. 324 p. doi.org/10.1111/j.1541-0064.2011.00370.x. Access: 03.04.2019.
- Perkmann, M.** (2003). Cross-border Regions in Europe: Significance and Drivers of Regional Cross-border Cooperation. *European Urban and Regional Studies*, 10 (2), 153–171. doi/pdf/10.1177/0969776403010002004. Access: 20.02.2018.
- Pieterse, J. N.** (2010). *Development Theory*. (2nd ed.). Sage Publications. 252 p.
- Poehls, K.** (2011). Europe Blurred: Migration, Margins and the Museum. *Culture Unbound*, Vol. 3, 2011, 337–353. Retrieved from <http://www.cultureunbound.ep.liu.se/v3/a22/cu11v3a22.pdf>. Access: 19.08.2019.
- Prokkola, E. K.** (2007). Cross-border Regionalization and Tourism Development at the Swedish-Finnish Border: “Destination Arctic Circle”. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, Vol.7, Issue 2, 120–138. doi.org/10.1080/15022250701226022. Access: 04.09.2019.
- Ray, C.** (2006). Neo-endogenous Rural Dvelopment in the EU. In P. Cloke, T. Marsden, & P. Mooney (Eds.), *Handbook of Rural Studies* (278-291 p.). London: SAGE Publications. Retrieved from

https://books.google.lv/books?id=0EfO7QNW47IC&dq=cloke+neo+endogenous&source=gbs_navlinks_s. Access: 19.08.2019.

- Ray, C.** (2001). Transnational Co-operation between Rural Areas: Elements of a Political Economy of EU Rural Development. *Sociologia Ruralis*, Vol. 41, No 3, 279-295. doi.org/10.1111/1467-9523.00183. Access: 04.09.2019.
- Ray, C.** (2003). *Governance and the Neo-endogenous Approach to Rural Development*. Paper Presented at the ESRC Research Seminar: Rural Social Exclusion and Governance. London, England.
- Ray, C.** (2000). *Further Ideas about Local Rural Development: trade, production and cultural capital*. CIPRA, Working Paper 49. Retrieved from <http://www.cipra.org/en/publications/3144>. Access: 19.08.2019.
- Roy, D.** (2015). Understanding the Delhi Urban Waterscape Through the Actor Network Theory. *Public Works Management & Policy*, Vol. 20(4) 322–336. doi.org/10.1177/1087724X14553851. Access: 19.08.2019.
- Rumford, C.** (2006). Theorising Borders. *European Journal of Social Theory*, 9 (2), 155–169. doi/pdf/10.1177/1368431006063330. Access: 12.01.2017.
- Saldaña, J.** (2009). *The Coding Manual for Qualitative Researchers*. Great Britain: Sage Publications, pp.223.
- Sayes, E.** (2014). Actor-Network Theory and Methodology: Just What Does It Mean To Say That Nonhumans Have Agency? *Social Studies of Science*, Vol. 44(1), 134-149. doi.org/10.1177/0306312713511867. Access: 19.08.2019.
- Schneider, A. L.** (2009). Why Do Some Boundary Organizations Result in New Ideas and Practices and Others only Meet Resistance?: Examples From Juvenile Justice. *The American Review of Public Administration*, Vol. 39(1), 60–79. doi.org/10.1177/0275074007311889. Access: 03.04.2019.
- Shaw, K., Robinson, F., & Blackie, J.** (2014). Borderlands: Rescaling Economic Development in Northern England in the Context of Greater Scottish Autonomy. *Local Economy*, Vol. 29 (4–5), 412–428. doi.org/10.1177/0269094214537959. Access: 26.03.2019.
- Sheller, M.** (2014). The New Mobilities Paradigm for a Live Sociology. *Current Sociology Review 2014*, Vol. 62 (6), 789–811. doi/pdf/10.1177/0011392114533211. Access: 12.01.2017.
- Shibutani, T.** (1955). Reference Groups as Perspectives. *American Journal of Sociology*, Volume 60, No 6, 562-569. Retrieved from

https://www.jstor.org/stable/2771966?seq=1#page_scan_tab_contents. Access: 24.03.2019.

- Shucksmith, M.** (2010). Disintegrated Rural Development? Neo-endogenous Rural Development, Planning and Place-Shaping in Diffused Power Contexts. *Sociologia Ruralis*, Vol.50, No 1, 14 p. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9523.2009.00497.x>. Access: 06.09.2019.
- Sporāne, B.** (2010). *Nacionālā identitāte & komunikācija. Manuskripti: Nacionālā identitāte un atmiņas institūcijas*. Valsts pētījumu programma "Nacionālā identitāte". 29 lpp. Izgūts no http://identitate.lnb.lv/wp-content/uploads/2010/12/Working-papers_sporane.pdf. Skatīts: 12.01.2017.
- Star, S. L.** (2010). This is Not a Boundary Object: Reflections on the Origin of a Concept. *Science, Technology, & Human Values*, Vol. 35(5), 601–617. doi.org/10.1177/0162243910377624. Access: 04.04.2019.
- Star, S. L., & Griesemer, J. R.** (1989). Institutional Ecology, 'Translations' and Boundary Objects: Amateurs and Professionals in Berkeley's Museum of Vertebrate Zoology, 1907-39. *Social Studies of Science*, 19 (3), 387-420. Retrieved from <http://innovation.ucdavis.edu/people/publications/Star%20Griesemer%201989%20SSS-19.3-387-420.pdf>. Access: 19.08.2019.
- Star, S. L.** (1989). The Structure of Ill-Structured Solutions: Boundary Objects and Heterogeneous Distributed Problem Solving. In M.Huhs, & L.Gasser (Eds.), *Readings on Distributed Artificial Intelligence 3* (37-54 p.). San Francisco, CA: Morgan Kaufmann. Retrieved from <http://dl.acm.org/citation.cfm?id=94081>. Access: 19.08.2019.
- Star, S. L., Bowker, G. C., & Neumann, L. J.** (2003). Transparency Beyond the Individual Level of Scale: Convergence Between Information Artifacts and Communities of Practice. In A. P. Bishop, N. A. Van House, & B. P. Battenfield (Eds.), *Digital library use: Social practice in design and evaluation* (241-269 p.). Cambridge, MA: MIT Press.
- Statistics Estonia.** (2017). *PO022: POPULATION, 1 JANUARY by County, Year and Sex*. Retrieved from http://pub.stat.ee/px-web.2001/Dialog/varval.asp?ma=PO022&ti=POPULATION+BY+SEX%2C+AGE+GROUP+AND+COUNTY%2C+1+JANUARY&path=../I_Databas/Population/01Population_indicators_and_composition/04Population_figure_and_composition/&lang=1. Access: 19.08.2019.

- Statistics Estonia.** (2019). *ML442: UNEMPLOYMENT RATE by County and Year*. Retrieved from http://pub.stat.ee/px-web.2001/dialog/varval.asp?ma=ML442&ti=UNEMPLOYMENT+RATE+BY+COUNTY&path=../I_databas/Social_life/09Labour_market/12Unemployed_persons/02Annual_statistics/&search=ML442&lang=1. Access: 09.09.2019.
- Strauss, A.** (1978). A Social World Perspective. In N. K. Denzin (Ed.), *Studies in Symbolic Interaction: An Annual Compilation of Research* (Vol. 1). Greenwich, CT: JAI Press, 119-128. Retrieved from https://www.uzh.ch/cmsssl/suz/dam/jcr:ffffffffff-9ac6-46e7-ffff-ffffdf1b114/04.22_strauss_78.pdf. Access: 24.03.2019.
- Šķiņķis, P., Vilka, I., Cimdiņš, R., & Usča, M.** (2015). *Teritoriju cilvēkkapitāla un kopienu rīcībspējas indekss* (4.burtnīca). Rīga: Latvijas Universitāte. 34 lpp.
- Šūmane, S.** (2010). *Lauku inovācija: jaunu attīstības prakšu veidošana. Bioloģiskās lauksaimniecības piemērs* (Promocijas darbs). Rīga: LU Sociālo zinātņu fakultātes Socioloģijas nodaļa. 202 lpp.
- Talja, S., Kimmo, T., & Reijo, S.** (2005). "Isms" in Information Science: Constructivism, Collectivism and Constructionism. *Journal of Documentation*, Vol. 61, No. 1, 82. Retrieved from <http://www.emeraldinsight.com/journals.htm?issn=0022-0418&volume=61&issue=1>. Access: 11.01.2017.
- Van House, N. A.** (2003). Digital Libraries and Collaborative Knowledge Construction. In A. P. Bishop, N. A. Van House, & B. P. Battenfield (Eds.), *Digital Library Use: Social Practice in Design and Evaluation*, Cambridge, MA: MIT Press, 271-295. doi.org/10.7551/mitpress/2424.003.0015. Access: 04.09.2019.
- Van Huylenbroeck, G., Vandermeulen, V., Mettepenningen, E., & Verspecht, A.** (2007). Multifunctionality of Agriculture: A Review of Definitions, Evidence and Instruments. *Living Rev. Landscape Res.*, 1, 3, 43 p. Retrieved from <http://lrlr.landscapeonline.de/Articles/lrlr-2007-3/download/lrlr-2007-3Color.pdf>. Access: 19.08.2019.
- VARAM.** (2013). *Reģionālās politikas pamatnostādnes 2013.-2019.gadam*, MEPRD, Rīga. 95 lpp. Izgūts no http://www.varam.gov.lv/in_site/tools/download.php?file=files/text/att_planosanas_dok/RPD_2013_2019_Informativa_dala.pdf. Skatīts: 19.08.2019.
- VARAM.** (2017). *Novadu teritorijas attīstības līmeņa indeksi pēc 2016.gada datiem*. Izgūts no http://www.vraa.gov.lv/lv/analitiska_darbiba/attistibas_indekss/. Skatīts: 19.08.2019.

- VARAM, & VRAA.** (2012). *Reģionu attīstība Latvijā 2011*. Rīga: MEPRD, SRDA. 172 lpp.
Izgūts no
http://www.vraa.gov.lv/uploads/regionu%20parskats/Regionu%20attistiba%20Latvija%202011%20LV_interactive_kartes%20horizontali.pdf. Skatīts: 19.08.2019.
- Venables, A. J.** (2005). *Regional Disparities in Regional Blocs: Theory and Policy*. 31 p.
Retrieved from
http://www.iadb.org/intal/aplicaciones/uploads/ponencias/Foro_INTAL_2005_09_Venables2.pdf. Access: 12.01.2017.
- Vēveris, A.** (2015). Lauku telpas attīstības īpatnības. No A.Zobena, I.Ijabs (Red.), *Jaunas pieejas sociālās attīstības mērīšanā: cilvēki, teritorijas, pašvaldības* (56.-73.lpp.). Rīga: Latvijas Universitāte. Izgūts no
<https://www.szf.lu.lv/petnieciba/sppi/publikacijas/>. Skatīts: 19.08.2019.
- VRAA.** (2008). *Latvijas pilsētu sociāli ekonomiskās attīstības tendences*. Rīga. 230 lpp.
Izgūts no
http://www.vraa.gov.lv/uploads/documents/petnieciba/petijumi/Petijums_Latvijas%20pilsētu%20sociali%20ekonomiskas%20attistibas%20tendences1.pdf. Skatīts: 06.09.2019.
- Walsham, G.** (1997). Actor-Network Theory and IS Research: Current status and future prospects. In A. S. Lee, J. Liebenau, & J. I. DeGross (Eds.), *Information systems and qualitative research* (466-480 P.). London, England: Chapman & Hall.
- Ward, N., Atterton, J., Kim, T-Y., Lowe, P., Phillipson, J., & Thompson, N.** (2005). *Universities, the Knowledge Economy and 'Neo-Endogenous Rural Development*, CRE Discussion Paper 1 Series 1.
- Warren, C. A. B.** (2001). Qualitative Interviewing. In J.F. Gubrium, & J.A. Holstein (Eds.), *Handbook of Interview Research: Context and Method*. Sage Publications. 1490 p.
doi.org/10.4135/9781412973588.
- Wenger, E.** (1998) *Communities of Practice: Learning, Meaning, and Identity*, Cambridge University Press. 318 p. Retrieved from
https://books.google.lv/books?id=heBZpgYUKdAC&dq=Communities+of+Practice:+Learning,+Meaning,+and+Identity&source=gbs_navlinks_s. Access: 19.08.2019.
- Wilder, M., Scott, C. A., Pablos, N. P., Varady, R. G., Garfin, G. M., & McEvoy, J.** (2010). Adapting Across Boundaries: Climate Change, Social Learning, and Resilience in the U.S.- Mexico Border Region. *Annals of the Association of American Geographers*, Vol. 100 (4), 917-928. Retrieved from
<https://www.semanticscholar.org/paper/Adapting-Across-Boundaries-%3A-Climate->

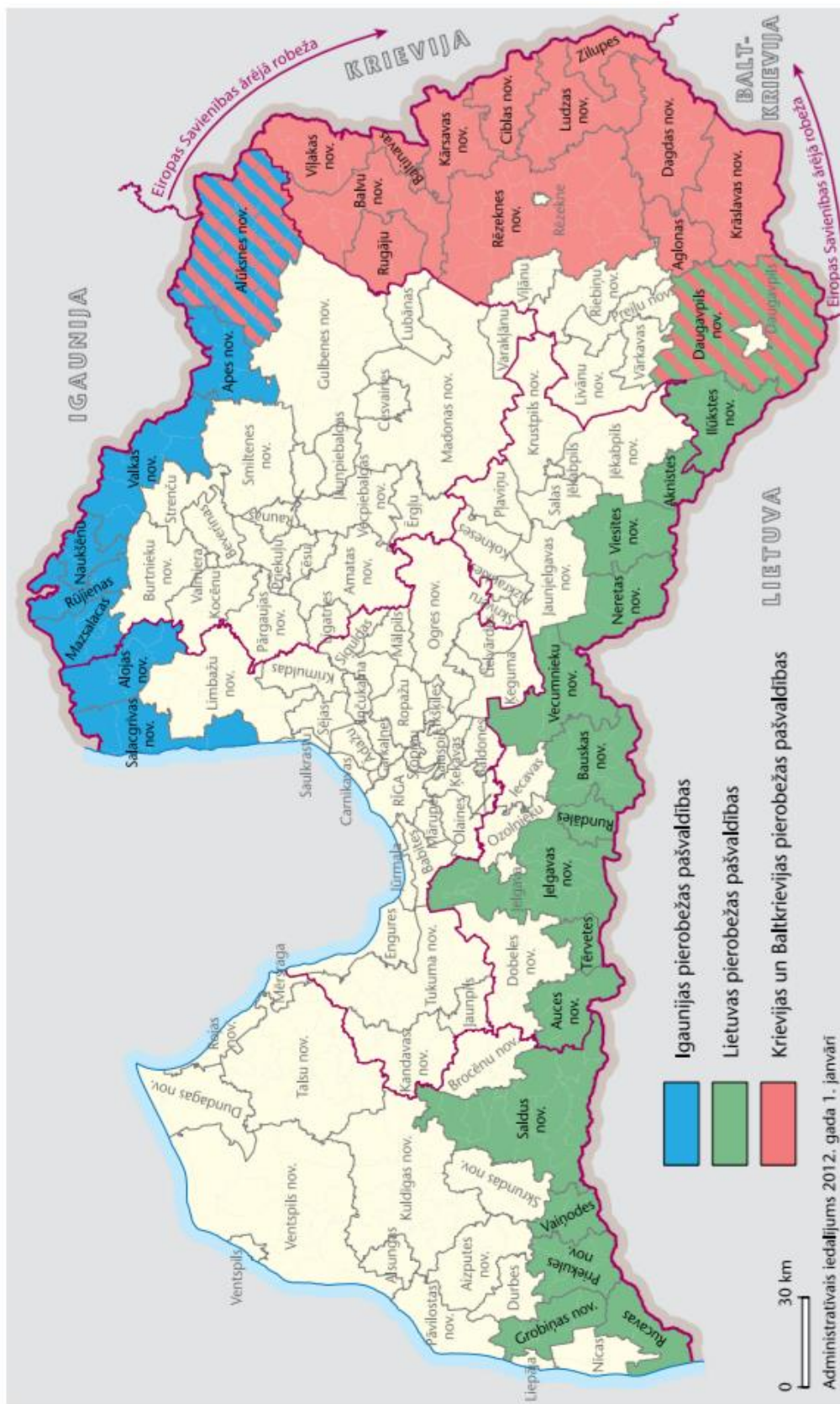
Change-%2C-%2C-and-Wilder-Scott/c343f99fae30e66f224ebb0ccf74c782c54cf9f6.

Access: 03.04.2019.

- Williams, A. M.** (2009). International Migration, Uneven Regional Development and Polarization. *European Urban and Regional Studies*, 16(3), 309–322. doi/abs/10.1177/0969776409104695. Access: 11.01.2017.
- Williams, A. M., Baláž, V., & Wallace, C.** (2004). International Labour Mobility and Uneven Regional Development in Europe: Human Capital, Knowledge and Entrepreneurship. *European Urban and Regional Studies*, 11(1), 27–46. doi/pdf/10.1177/0969776404039140. Access: 12.01.2017.
- Winner, L.** (1993). Upon opening the black box and finding it empty: Social constructivism and the philosophy of technology. *Science, Technology, & Human Values*, 18. 362–378.
- Worrall, A.** (2010). *Boundary Object Theory: Concepts, Propositions, and Limitations*. Working paper. Florida State University. Retrieved from https://www.adamworrall.org/portfolio/courses/lis6278/6278_paper3_boundary_object_theory_analysis.pdf. Access: 06.07.2016.
- Zobena, A.** (Red.). (2005). *Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2004/2005: Rīcībspēja reģionos*. Rīga: ANO Attīstības programma, LU Sociālo un politisko pētījumu institūts. 148 lpp. Izgūts no https://www.szf.lu.lv/fileadmin/user_upload/szf_faili/Petnieciba/sppi/tautas/parskats_par_attistibu_8.pdf. Skatīts: 19.08.2019.
- Zobena, A., & Ijabs, I.** (Red.) (2015). *Jaunas pieejas sociālās attīstības mērīšanā: cilvēki, teritorijas, pašvaldības*. Rīga: Latvijas Universitāte. 390 lpp. Izgūts no <https://www.szf.lu.lv/petnieciba/sppi/publikacijas/>. Skatīts: 19.08.2019.

PIELIKUMI

Pierobežas pašvaldības (VARAM & VRAA, 2012, 88.lpp)

Intervijas vadlīnijas pašvaldības (pagasta / novada) pārstāvjiem

Labdien! Mani sauc Santa Daume, un sava doktora darba socioloģijas nozarē ietvaros veicu pētījumu Latvijas-Igaunijas-Krievijas pierobežā. Intervija ir par robežas tuvuma un pārrobežu sadarbības nozīmi pierobežas teritorijas attīstībā. Pētījuma ietvaros intervēju kā Latvijas, tā Igaunijas un Krievijas pašvaldību pārstāvjus un citus pārrobežu sadarbībā iesaistītus ekspertus. Intervija aizņems aptuveni vienu stundu. Jūsu sniegtā informācija tiks izmantota tikai šī doktora darba tapšanā.

Lai veiktu datu analīzi, nepieciešams veikt intervijas audio ierakstu - saki, lūdzu, vai Jūs piekrītat audioieraksta veikšanai? Un vai Jūs piekrītat, ka doktora darbā var tikt izmantots Jūsu vārds, uzvārds un amats vai arī vēlaties, lai intervija būtu anonīma?

Saki, lūdzu, kāds ir Jūsu ieņemamais amats?

1. VISPĀRĒJS TERITORIJAS RAKSTUROJUMS

Vispirms īsumā parunāsim par Jūsu pašvaldības vispārēju raksturojumu.

1. Raksturojiet, īsi, Jūsu novadu / pagastu/-s! (kāds ir teritorijas (pagasta, novada) vispārējais stāvoklis, domājot par sociāli ekonomiskiem apstākļiem, pakalpojumu pieejamību u.tml.)
2. Kā Jūs kopumā raksturotu Jūsu teritorijas attīstību? Kuras industrijas ir attīstības, kuras - mazāk attīstītas?
3. Kādas ir ekonomiskas / sociālas problēmas iedzīvotāju ikdienā?
  - a. Kā tās varētu risināt?
  - b. Kas būtu nepieciešams, lai tās atrisinātu? Kam būtu jāmainās? Kādi apstākļi jānodrošina?
  - c. Vai un kā iedzīvotāji varētu iesaistīties / veidot jaunas iniciatīvas, lai palīdzētu rast risinājumu?
4. Vai, Jūsprāt, šīs problēmas ir līdzīgas vai atšķirīgas Latvijas / Igaunijas / Krievijas (izmantojot 2 atbilstošās) pierobežā?

Tagad parunāsim par robežas tuvumu un dzīvošanu pierobežā, bet pēc tam atsevišķi parunāsim par Jūsu pieredzi pārrobežu sadarbības projektos.

2. ROBEŽAS NOZĪME PIEROBEŽAS TERITORIJAS ATTĪSTĪBĀ

1. Vai jūtaties, ka esat tuvu valsts centrālajai daļai / galvaspilsētai vai tālu no tās? Kā tas ietekmē teritorijas attīstību?
2. Kuru aspekta ietekmi jūtat vairāk – galvaspilsētas (tuvuma / tāluma) vai robežas tuvuma?
3. Vai izjūtat kādas robežas atšķirības kopš Latvija un Igaunija iestājās Eiropas Savienībā / pievienojās Šengenas zonai? Kādas?
4. Kopumā, kā Jūs redzat robežas tuvumu – drīzāk kā ieguvumu vai ierobežojumu? Kāpēc?
5. Kā Jūs vērtējat robežas tuvuma ietekmi uz teritorijas (pagasta, novada) attīstību? Kurās jomās to var novērot? Kāpēc?
6. Vai atšķiras abu valstu robežas tuvuma radītie apstākļi? Kā? Kāpēc?

3. IEDZĪVOTĀJU PĀRROBEŽU KONTAKTI

6. Vai iedzīvotāji brauc uz Latviju / Igauniju / Krieviju (*izmantot 2 atbilstošās*)?
  - a. Cik bieži?
  - b. Ar kādu mērķi?
8. Vai robežas tuvums ietekmē iedzīvotāju ikdienu?
  - a. Pasaules redzējumu? Ko citu?
  - c. Kā to var novērot?
9. Kā iedzīvotāji var uzzināt par iespējām pāri robežai?

4. INSTITUCIONĀLA LĪMEŅA PĀRROBEŽU SADARBĪBA

Un tagad parunāsim par pārrobežu sadarbību.

10. Vai Jums ir sadarbība ar Latviju / Igauniju / Krieviju (*izmantot 2 atbilstošās*)?
(par katru valsti)
  - a. Kādās jomās?
  - b. Ar kādiem reģioniem ir sadarbība?
  - c. Cik bieži tā notiek?
11. Kā vērtējat institucionālu pārrobežu sadarbību?
12. (*EST / RUS*) Vai ir sadarbība ar Alūksnes novadu (ar novadu / pagastiem / pilsētu)?
  - a. Ja jā – vai biežāk/retāk nekā ar citām teritorijām? Kāpēc?
13. (*EST / RUS*) Kā Jūs raksturotu pārrobežu sadarbību ar Latviju / Alūksni? (uz projektiem, ES finansējumu balstīta, ārpus projektiem, regulāra, neregulāra utt.)
14. Vai robežas tuvums kaut kā ietekmē sadarbības biežumu?
15. Kādas organizācijas, institūcijas biežāk iesaistītas sadarbībā? No publiskā/privātā sektora?
16. Vai notiek sadarbība uzņēmējdarbības jomā?
17. Kā sadarbība mainījies gadu gaitā? Kāpēc?
18. Kā pārrobežu sadarbība ietekmē teritorijas attīstību? Kā to var nomērīt?
19. Kādās jomās, Jūsprāt, sadarbība ir visveiksmīgākā?
20. Kādi ir sadarbības šķēršļi?
21. Ar kuru valsti (Latviju / Igauniju / Krieviju) ir biežāka sadarbība? Ar kuru – veiksmīgāka? Kāpēc?
22. Kādi mēdz būt izaicinājumi / grūtības sadarbības procesā? Kā tās tiek risinātas?
23. Kādās jomās pārrobežu sadarbība būtu nepieciešama nākotnē? Kāpēc?
24. Kā notiek informācijas aprīte ar pārrobežas teritorijām starp institūcijām, kam ir pārrobežu kontakti?
  - a. Kā Jūs sazināties?
  - b. Kur iegūstat informāciju par pārrobežas aktivitātēm?
  - c. Cik bieži sazināties?
25. Vai Jums ir vēl kas piebilstams?

Paldies!

INTERREG pārrobežu sadarbības programmu pārstāves intervijas vadlīnijas

Labdien! Mani sauc Santa Daume, un sava doktora darba socioloģijas nozarē ietvaros veicu pētījumu Latvijas-Igaunijas-Krievijas pierobežā. Intervija ir par robežas tuvuma un pārrobežu sadarbības nozīmi pierobežas teritorijas attīstībā. Pētījuma ietvaros intervēju kā Latvijas, tā Igaunijas un Krievijas pašvaldību pārstāvjus un citus pārrobežu sadarbībā iesaistītus ekspertus. Intervija aizņems aptuveni vienu stundu. Jūsu sniegtā informācija tiks izmantota tikai šī doktora darba tapšanā.

Lai veiktu datu analīzi, nepieciešams veikt intervijas audio ierakstu - saki, lūdzu, vai Jūs piekrītat audioieraksta veikšanai? Un vai Jūs piekrītat, ka doktora darbā var tikt izmantots Jūsu vārds, uzvārds un amats vai arī vēlaties, lai intervija būtu anonīma?

- 1. Pastāstiet, lūdzu, īsi par savu pieredzi ar Latvijas-Igaunijas-Krievijas pārrobežu sadarbību!**
- 2. Raksturojiet, lūdzu, šo sadarbību!**
  - a. Kādās jomās tā notiek?
  - b. Kas ir tās galvenās lietas, objekti, notikumi, kas tiek īstenoti sadarbības ietvaros?
  - c. Kas ir iesaistītie dalībnieki?
  - d. Cik plašā mērogā sadarbība notiek?
  - e. Kāds ir sadarbības process?
  - f. Kāda nozīme ir valstu likumdošanai?
- 2. Vai varat sīkāk raksturot Veru – Alūksnes sadarbību?**
- 3. Un citu sadarbību, kur iesaistīts Alūksnes novads un tā iedzīvotāji?**
- 4. Kādi mēdz būt izaicinājumi / grūtības sadarbības procesā? Kā tās tiek risinātas?**
- 5. Kā Jūs kopumā vērtējat šīs sadarbības programmas?**
  - a. Cik efektīvas tās ir?
  - b. Cik lielā mērā sniedz plānoto rezultātu?
  - c. Kā notiek sadarbības projektu pieteikumu izvērtējums?
  - d. Ko tajās vajadzētu mainīt?
- 6. Kā Jūs raksturotu pārrobežu sadarbību koordinējošo organizāciju darbību?**
  - a. Kāda ir koordinējošo organizāciju struktūra?
  - b. Cik efektīva tā ir?
  - c. Cik cieši ir kontakti?
- 8. Kā Jūs kopumā vērtējat, kādā virzienā attīstās pārrobežu sadarbība (pareizā / nepareizā)?**
- 9. Kā, Jūsuprāt, pārrobežu sadarbība ar Latviju varētu attīstīties nākotnē?**
- 10. Vai Jums ir vēl kas piebilstams?**

Paldies!

Alūksnes novada iedzīvotāju aptaujas anketa

IEDZĪVOTĀJU APTAUJAS ANKETA

Labdien! Esmu Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes Socioloģijas nodaļas doktorante, un rakstu doktora darbu par novada atrašanās Latvijas, Igaunijas un Krievijas pierobežā radītiem apstākļiem. Doktora darba ietvaros veicu Alūksnes novada un Veru apriņķa iedzīvotāju aptauju par kaimiņvalstu apmeklēšanu, uztveri un iedzīvotājiem.

Aptaujas aizpildīšana aizņems aptuveni 10 minūtes. Jūsu dalība aptaujā ir brīvprātīga, iegūtie dati ir anonīmi un tiks izmantoti tikai apkopotā veidā. Patiesi novērtēšu un būšu pateicīga, ja palīdzēsiet mana doktora darba tapšanā, atbildot uz aptaujas jautājumiem. Jautājumu gadījumā, lūdzu, sazinieties ar mani e-pastā, rakstot uz santa.daume@gmail.com.

D1. Kurā Alūksnes noada pagastā vai pilsētā Jūs dzīvojat?

1	Alūksnes pilsētā	9	Liepnas pagastā
2	Alsviķu pagastā	10	Malienas pagastā
3	Annas pagastā	11	Mālpupes pagastā
4	Ilzenes pagastā	12	Mārkalnes pagastā
5	Jaunalūksnes pagastā	13	Pededzes pagastā
6	Jaunannas pagastā	14	Veclaicenes pagastā
7	Jaunlaicenes pagastā	15	Zeltiņu pagastā
8	Kalnecmpju pagastā	16	Ziemera pagastā

1. **Kas Jums pirmais nāk prātā, domājot par Igauniju?** Tās var būt gan lietas, gan īpašības, notikumi, cilvēki u.tml.
_____
2. **Un domājot par Igaunijas iedzīvotājiem – kādas īpašības, Jūsaprāt, viņiem piemīt?**
_____
3. **Kas Jums pirmais nāk prātā, domājot par Krieviju?** Tās var būt gan lietas, gan īpašības, notikumi, cilvēki u.tml.
_____
4. **Un domājot par Krievijas iedzīvotājiem – kādas īpašības, Jūsaprāt, viņiem piemīt?**
_____

Tālāk sekos daži jautājumi par Jūsu došanos uz Igaunijas Republiku un Krievijas Federāciju. Atbildot uz jautājumiem, lūdzu, domāriet par savu ikdienu un pilnīgi visiem gadījumiem, kad Jūs esat šķērsojuši Igaunijas vai Krievijas robežu.

5. **Vidēji cik bieži Jūs esat apmeklējis/-usi Igaunijas Republiku pēdējo trīs gadu laikā?**
Viena atbilde.

1	Neesmu apmeklējis	Pārejiet pie 11.jaut.
2	Retāk nekā vienu reizi gadā	Pārejiet pie 11.jaut.
3	Reizi gadā	
4	Reizi pusgadā	
5	Aptuveni reizi 2 līdz 3 mēnešos	

6	Aptuveni reizi mēnesī	
7	Biežāk nekā reizi mēnesī	

6. **Kādi ir Jūsu biežākie Igaunijas apmeklēšanas iemesli?** Lūdzu, atzīmējiet līdz 3 atbilžu variantiem.

1	Kultūrvēsturisku objektu, dabas, pilsētas apskate
2	Iepirkšanās
3	Atpūtas un izklaides vietu apmeklējums (piem., muzeju, atrakciju parku apmeklējums u.c.)
4	Kultūras un sporta pasākumu apmeklējums individuāli, ar draugiem vai ģimeni (piem., pilsētas svētki, koncerti u.tml.)
5	Apmeklējums pārrobežu sadarbības projektu ietvaros (piem., dalība sadraudzības pasākumos, konferencēs u.tml.)
6	Draugu, radu apciemojums
7	Cits (norādīt) _____

7. **Kuru pilsētu / pagastu Jūs visbiežāk apmeklējat Igaunijas Republikā?** Viena atbilde.

1	Tartu pilsētu
2	Veru pilsētu
3	Tallinas pilsētu
4	Valgas pilsētu
5	Citu pilsētu Igaunijā (lūdzu, norādiet, kuru)
6	Pagastu Igaunijā (lūdzu, norādiet, kuru)

8. **Vidēji, cik bieži Jūs apmeklējat iepriekšējā jautājumā atzīmēto pilsētu / pagastu?** Viena atbilde.

1	Retāk nekā reizi gadā
2	Aptuveni reizi gadā
3	Aptuveni reizi pusgadā
4	Aptuveni reizi 2 līdz 3 mēnešos
5	Aptuveni reizi mēnesī
6	Biežāk nekā reizi mēnesī

9. **Vai, Jūsprāt, Jūs apmeklētu Igaunijas Republiku tikpat bieži, ja Jūsu dzīvesvieta nebūtu pierobežas novadā?** Viena atbilde.

1	Noteikti retāk
2	Drīzāk retāk
3	Apmeklētu tikpat bieži
4	Drīzāk biežāk
5	Noteikti biežāk

10. **Kāpēc?**(Lūdzu, paskaidrojiet iepriekšējā jautājumā sniegto atbildi.)
-

11. **Vai pēdējo trīs gadu laikā Jūs esat bijis/-usi iesaistīts/-ta jebkāda veida kontaktos ar Igaunijas iedzīvotājiem?** Atzīmēt visas atbilstošās atbildes.

1	Jā, esmu bijis/-usi iesaistīts/-ta pārrobežu sadarbības projektos
2	Jā, esmu bijis/-usi iesaistīts/-ta kopīgos kultūras, sporta vai izklaides pasākumos
3	Jā, esmu bijis/-usi iesaistīts/-ta cita veida kontaktos (norādīt) _____
4	Nē, nav bijusi sadarbība → Pārejiet pie 13.jautājuma

12. Vidēji cik bieži Jūs esat sadarbojies/-usies ar Igaunijas iedzīvotājiem pēdējo trīs gadu laikā? Viena atbilde.

1	Retāk nekā vienu reizi gadā
2	Reizi gadā
3	Reizi pusgadā
4	Aptuveni reizi 2 līdz 3 mēnešos
5	Aptuveni reizi mēnesī
6	Biežāk nekā reizi mēnesī

13. Vidēji cik bieži Jūs esat apmeklējis/-usi Krievijas Federāciju pēdējo trīs gadu laikā? Viena atbilde.

1	Neesmu apmeklējis	Pārejiet pie 19.jaut.
2	Retāk nekā vienu reizi gadā	Pārejiet pie 19.jaut.
3	Reizi gadā	
4	Reizi pusgadā	
5	Aptuveni reizi 2 līdz 3 mēnešos	
6	Aptuveni reizi mēnesī	
7	Biežāk nekā reizi mēnesī	

14. Kādi ir Jūsu biežākie Krievijas apmeklēšanas iemesli? Lūdzu, atzīmējiet līdz 3 atbilžu variantiem.

1	Kultūrvēsturisku objektu, dabas, pilsētas apskate
2	Iepirkšanās
3	Atpūtas un izklaides vietu apmeklējums (piem., muzeju, atrakciju parku apmeklējums u.c.)
4	Kultūras un sporta pasākumu apmeklējums individuāli, ar draugiem vai ģimeni (piem., pilsētas svētki, koncerti u.tml.)
5	Apmeklējums pārrobežu sadarbības projektu ietvaros (piem., dalība sadraudzības pasākumos, konferencēs u.tml.)
6	Draugu, radu apciemojums
7	Cits (norādīt)

15. Kuru pilsētu / pagastu Jūs visbiežāk apmeklējat Krievijas Federācijā? Viena atbilde.

1	Pleskavas pilsētu
2	Pečoru pilsētu
3	Maskavas pilsētu
4	Citu pilsētu Krievijā (lūdzu, norādiet, kuru) _____
5	Pagastu Krievijā (lūdzu, norādiet, kuru) _____

16. Vidēji, cik bieži Jūs apmeklējat iepriekšējā jautājumā atzīmēto pilsētu / pagastu? Viena atbilde.

1	Retāk nekā reizi gadā
2	Aptuveni reizi gadā
3	Aptuveni reizi pusgadā
4	Aptuveni reizi 2 līdz 3 mēnešos
5	Aptuveni reizi mēnesī
6	Biežāk nekā reizi mēnesī

17. **Vai, Jūsaprāt, Jūs apmeklētu Krievijas Federāciju tikpat bieži, ja Jūsu dzīvesvieta nebūtu pierobežas novadā?** Viena atbilde.

1	Noteikti retāk
2	Drīzāk retāk
3	Apmeklētu tikpat bieži
4	Drīzāk biežāk
5	Noteikti biežāk

18. **Kāpēc?** (Lūdzu, paskaidrojiet iepriekšējā jautājumā sniegto atbildi.)

---

19. **Vai pēdējo trīs gadu laikā Jūs esat bijis/-usi iesaistīts/-ta jebkāda veida kontaktos ar Krievijas iedzīvotājiem?** Atzīmēt visas atbilstošās atbildes.

1	Jā, esmu bijis/-usi iesaistīts/-ta pārrobežu sadarbības projektos
2	Jā, esmu bijis/-usi iesaistīts/-ta kopīgos kultūras, sporta vai izklaides pasākumos
3	Jā, esmu bijis/-usi iesaistīts/-ta cita veida kontaktos (norādīt) _____
4	Nē, nav bijusi sadarbība → Pārejiet pie 21.jautājuma

20. **Vidēji cik bieži Jūs esat sadarbojies/-usies ar Krievijas iedzīvotājiem pēdējo trīs gadu laikā?** Viena atbilde.

1	Retāk nekā vienu reizi gadā
2	Reizi gadā
3	Reizi pusgadā
4	Aptuveni reizi 2 līdz 3 mēnešos
5	Aptuveni reizi mēnesī
6	Biežāk nekā reizi mēnesī

Tālāk sekos daži jautājumi par Jūsu saikni ar kaimiņvalstu iedzīvotājiem.

21. **Kur / Kad Jūs visbiežāk satiekat Igaunijas iedzīvotājus?** Lūdzu, izvēlieties vienu atbilžu variantu un norādiet konkrētu vietu vai notikumu, kad satiekat Igaunijas iedzīvotājus.

1	Igaunijā
2	Latvijā
3	Nesatieku

Ierakstiet precīzu vietu vai notikumu: _____

22. **Vai, Jūsaprāt, ir kāda vieta, lieta, notikums vai simbols, kas ir kopīgs un vieno Latvijas un Igaunijas iedzīvotājus?**

1	Ir
2	Nav

Ierakstiet, kas tas ir: _____

23. **Kur / Kad Jūs visbiežāk satiekat Krievijas iedzīvotājus?** Lūdzu, izvēlieties vienu atbilžu variantu un norādiet konkrētu vietu vai notikumu, kad satiekat Igaunijas iedzīvotājus.

1	Krievijā
2	Latvijā
3	Nesatieku

Ierakstiet precīzu vietu vai notikumu: _____

24. Vai, Jūsaprāt, ir kāda vieta, lieta, notikums vai simbols, kas ir kopīgs un vieno Latvijas un Krievijas iedzīvotājus?

1	Ir
2	Nav

Ierakstiet, kas tas ir: _____

Nākamie jautājumi būs par novada attīstību un pierobežas radītiem apstākļiem

25. Kas, Jūsaprāt, visvairāk kavē Alūksnes novada ekonomisko attīstību? Lūdzu, atzīmējiet līdz 3 atbilžu variantiem.

1	Lauksaimnieciskā vide
2	Infrastruktūras trūkums
3	Atrašanās tālu no valsts centrālās daļas
4	Novada un pagastu pārvaldes kompetences trūkums
5	Neefektīva reģionālā politika valsts mērogā
6	Investoru uzņēmējdarbībā trūkums
7	Pārrobežu sadarbības ar kaimiņvalstīm trūkums
	Cits (norādīt) _____

26. Jūsaprāt, Igaunijas un Krievijas robežas tuvums rada.....

1	Vienādus apstākļus novada attīstībai
2	Atšķirīgus apstākļus novada attīstībai

27. Kopumā kā, Jūsaprāt, atrašanās vieta Igaunijas pierobežā ietekmē iedzīvotāju ekonomisko situāciju? Lūdzu, atbildiet, domājot par Igaunijas tuvuma radītiem apstākļiem, nevis par novada atrašanos tālu no valsts centrālās daļas. Viena atbilde.

1	Ļoti pozitīvi
2	Drīzāk pozitīvi
3	Neietekmē
4	Drīzāk negatīvi
5	Ļoti negatīvi

28. Kāpēc? (Lūdzu, paskaidrojiet iepriekšējā jautājumā sniegto atbildi.)

29. Kopumā kā, Jūsaprāt, atrašanās vieta Krievijas pierobežā ietekmē iedzīvotāju ekonomisko situāciju? Lūdzu, atbildiet, domājot par Krievijas tuvuma radītiem apstākļiem, nevis par novada atrašanos tālu no valsts centrālās daļas. Viena atbilde.

1	Ļoti pozitīvi
2	Drīzāk pozitīvi
3	Neietekmē
4	Drīzāk negatīvi
5	Ļoti negatīvi

30. Kāpēc? (Lūdzu, paskaidrojiet iepriekšējā jautājumā sniegto atbildi.)

Noslēgumā daži demogrāfijas jautājumi.

D2.Jūsu dzimums

1	Vīrietis
2	Sieviete

D3. Cik Jums ir pilni gadi? _____

D4. Kāda ir Jūsu tautība?

1	Latviešu
2	Krievu
3	Cita (kāda?) _____

D5. Kāda ir Jūsu izglītība?

1	Pamata
2	Vidējā
3	Vidējā speciālā, arodizglītība
4	Augstākā

D6. Jūsu mājsaimniecībā pastāvīgi dzīvojošo skaits: _____, *no tiem pilngadīgi* _____.

D7. Kādi bija vidējie mēneša ienākumi uz vienu ģimenes locekli Jūsu mājsaimniecībā pēdējo 6 mēnešu laikā? (Lūdzu, ieskaitiet visus ienākumus – darba samaksu, pabalstus, stipendijas u.c. un izdaliet uz ģimenes locekļu, kas dzīvo ar Jums kopā, skaitu). **ATZĪMĒT TIKAI VIENU ATBILŽU VARIANTU.**

1	Līdz 99 EUR
2	100 – 299 EUR
3	300 – 599 EUR
4	600 – 999 EUR
5	1000 – 1499 EUR
6	1500 EUR un vairāk
7	Nezinu / nevēlos norādīt

D8. Kas no nosauktā vislabāk raksturo Jūsu pamatnodarbošanos? Lūdzu, atzīmējiet vienu – visatbilstošāko atbildi.

1	Skolnieks / students
2	Darba devējs
3	Darba ņēmējs, pašnodarbinātais
4	Mājsaimnieks
5	Bez darba
6	Cits (norādīt) _____

D9. Ja esat darba ņēmējs vai pašnodarbinātais, vai Jūsu profesijā / amatā darbs drīzāk raksturojams kā.....? Viena atbilde.

1	Fiziski viegls (darbs pie datora, darbs veikalā, sēdošs darbs u.tml.)
2	Fiziski smags, ar kaitīgiem darba faktoriem (fiziskais darbs, darbs troksnī, darbs ar bīstamām vielām, darbs ar iekārtām u.tml.)
3	Grūti pateikt

Paldies par dalību aptaujā!